

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security
Strategies

ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
ENSTİTÜSÜ
THE ATATÜRK INSTITUTE
OF STRATEGIC STUDIES

Cilt / Volume: 17
Sayı / Issue: 39
Eylül / September 2021

BASKI / PRINTED BY

MSÜ Basım ve Yayınevi Müdürlüğü / TNDU Printing and Publishing Office

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ / CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Millî Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Telefon / Phone : (+9) 0 212 398 01 00 (3860-3880-3842)
E-posta / E-mail : makale@msu.edu.tr
guvenlikstratejileri@gmail.com
Web : <https://gsd.msu.edu.tr/>

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ**

**TURKISH NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
THE ATATÜRK INSTITUTE
OF STRATEGIC STUDIES
THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES**

Cilt/Volume: 17 • Sayı/Issue: 39 • ISSN 1305-4740
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü **Owner on behalf of**
adına Sahibi ve Sorumlusu **the Atatürk Institute of Strategic Studies**
Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Editör / Editor

Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Mehmet Mert ÇAM (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Dilek KARABACAK (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Kaan KILIÇ (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Dilek KARABACAK (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Recep AHİSHALI (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. Uğur DEMİR (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Barış ATEŞ (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Salim AYDIN (MSÜ Fatih HATEN, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Muhsin KADIOĞLU (İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Güngör ŞAHİN (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Dr. Ahmet Emrah SİYAVUŞ (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

TARANDIĞIMIZ VERİTABANLARI / DATABASES INDEXING OUR JOURNAL

ULAKBİM TR DİZİN
Sosyal Bilimler Veritabanı

SOBİAD Atf Dizini
Index Copernicus

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda dört kez Mart, Haziran, Eylül ve aralık aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; Millî Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

The Journal of Security Strategies is an international peer-reviewed journal and published quarterly in March, June, September, and December. The opinions, thoughts, postulations, or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Turkish National Defence University or of the Atatürk Institute of Strategic Studies.

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ramazan AKTAŐ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
- Prof. Dr. Talat CANBOLAT (Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ (Özyeğın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL (KahramanmaraŐ Sütçü İmam Üniversitesi, KahramanmaraŐ, Türkiye)
- Prof. Dr. Yaşar KABATAŐ (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. R. Kutay KARACA (İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Cengiz KÖSEOĐLU (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
- Prof. Dr. Yaşar ONAY (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Murat ÖZGEN (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Hasip SAYGILI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Gültekin YILDIZ (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Doç. Dr. Fuat AKSU (Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Doç. Dr. Mehmet BEŐİKÇİ (Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Doç. Dr. Hakkı Hakan ERKİNER (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Doç. Dr. Yavuz GÜLOĐLU (Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye)
- Doç. Dr. Hikmet KIRIK (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL (Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Dr. Giovanni ERCOLANI (Peace Operations Training Institute, Williamsburg, Virginia, USA)

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Bölgesel Çalışmalar / Regional Studies

İbrahim Anlaşmaları Sonrası Arap Yarımadasının Jeopolitik Analizi
ve Türk Büyük Stratejisinin İmkanları/Kısıtları 489
The Geopolitical Analysis of Arabian Peninsula
and the Opportunities/Limits of Turkish Grand Strategy
in the Aftermath of Abraham Accords
Ceyhun ÇİÇEKÇİ

1962 Küba Krizi: Amerikan Arşivleri Üzerinden Bir Okuma 521
The 1962 Cuban Crisis: A Reading from the American Archives
Kaan Kutlu ATAÇ - Begüm Sezin ÖZCAN

Savaş Araştırmaları / War Studies

11 Eylül Terör Saldırıları Sonrası
ABD Gayrinizami Harp Anlayışının Değişimi 563
The Change of US Irregular Warfare Approach after the 9/11 Terror Attacks
Emrah ÖZDEMİR

Hava Gücünün Tarihi Gelişimi: Nitelikler, Bileşenler, Görevler
ve Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme 603
Air Power's Historical Evolution: An Analysis of Properties,
Constituent Elements, Missions and Effectiveness
Sıtkı EGELİ

Savunma Yönetimi/Defence Management

Geleceğin Belirsizliğinde Stratejik İnsan Kaynağının Önemi:
Savunma Planlayıcılarına Öneriler 639
The Importance of Human Capital in Uncertainty of the Future:
Suggestions for Defense Planners
Oğuzhan ÜNLÜ - Memduh BEĞENİRBAŞ

Proje Yönetimine Kurumsal Yaklaşım: Jandarma Genel Komutanlığına
Özgü Yeni Bir Proje Yönetim Modeli 669
An Institutional Approach to Project Management:
A New Project Management Model Specific
to the Gendarmerie General Command
Erdem ERCİYES - Erdem ÖZGÜR

Yayın İlkeleri 697
Submission Guidelines 701

İbrahim Anlaşmaları Sonrası Arap Yarımadasının Jeopolitik Analizi ve Türk Büyük Stratejisinin İmkânları/Kısıtları

The Geopolitical Analysis of Arabian Peninsula
and the Opportunities/Limits of Turkish Grand Strategy
in the Aftermath of Abraham Accords

Ceyhun ÇİÇEKÇİ*

Öz

Son yıllarda Arap yarımadası devletleri bölgesel ve küresel politikada hiç olmadığı kadar büyük bir rol oynamaya başladılar. Özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn kendileriyle Türkiye arasında köklü bir jeopolitik rekabet yaratan bölgesel çatışmalara ulusal çıkarlarını gerçekleştirebilmek için dâhil oldular. Bugün, Türk dış ve güvenlik politikasındaki belki de en önemli sorun, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki Arap muhalefidir. Bu soruna optimum bir cevap üretmek temelde Arap yarımadası devletlerinin jeopolitik bir tavırla yeniden değerlendirilmelerini gerektirir. Mackinder, Spykman ve Mahan'ın yeniden ölçüklendirilen teorilerine referansla bu çalışma, Arap yarımadası devletlerini klasik jeopolitiğin kavramlarına yerleştirmektedir. Bunu yaparak bu çalışma, son zamanlarda ortaya çıkan jeopolitik meydan okumaların üstesinden gelebilmesi için Türk tarafına birkaç münasip politika önerisi üretmektedir. Son olarak Türkiye'deki büyük strateji tartışmalarına özel bir referansla, olası Türk büyük stratejisinin imkânları ve kısıtları keşfedilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Klasik Jeopolitik, Büyük Strateji, Türkiye, Arap Yarımadası, İbrahim Anlaşmaları.*

Abstract

In recent years, Arabian peninsula states have started to play a bigger role in regional and global politics than ever before. Particularly Saudi Arabia, United Arab Emirates, and

* Öğr. Gör. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Erdek Meslek Yüksek Okulu, Yerel Yönetimler Programı, Samsun, Türkiye, ORCID: 0000-0002-5036-537X, e-posta: ccicekci@bandirma.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 23.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted: 15.07.2021

Bahrain were involving the regional conflicts to realize their national interests, which created a radical geopolitical rivalry between them and Turkey. Today, maybe the most important problem in Turkish foreign and security policy is the Arabian opposition in the Middle East and East Mediterranean. Improving an optimum response to this problem basically needs a reevaluation of the Arabian peninsula states in a geopolitical manner. With reference to the rescaled theories of Mackinder, Spykman, and Mahan, this study places the Arabian peninsula states in the concepts of the classical geopolitics. By doing so, this study produces a few policy recommendations to Turkish side to deal with the recently emerged geopolitical challenges. Lastly, with a special reference to grand strategy debates in Turkey, the opportunities and limits of possible Turkish grand strategy will be explored.

Keywords: *Classical Geopolitics, Grand Strategy, Turkey, Arabian Peninsula, Abraham Accords.*

Giriş

Orta Doğu coğrafyası, yirminci yüzyıl boyunca uluslararası ilişkiler çalışmalarının temel çalışma nesnelere biri olarak konumlanmış ve bölge üzerine devasa bir literatür kaleme alınmıştır. Jeopolitik yaklaşımlar da Orta Doğu coğrafyasının anlaşılabilirliği noktasında işlevselleştirilen bir araç kiti olarak görülmelidir. Bu çalışma da cari Arap jeopolitiğini klasik jeopolitik metinlere ve düşünürlerle referanslarla yeniden okuma çabası içerisinde.

Söz konusu jeopolitik bir çerçeve üretme ihtiyacı, özellikle son yıllardaki gelişmeler sebebiyle elzem bir hal almıştır. Söz konusu gelişmeler, Arap dünyasında bugünlere kadar görülmemiş düzeyde radikal dönüşümlere işaret etmektedirler. Özellikle 2010 yılının son günlerinde patlak veren halk hareketleriyle şekillenen Arap Baharı, 2015 yılında İran'ın uluslararası toplumla entegrasyonunu temsil eden Nükleer Anlaşma ve 2020 yılında İsrail ile BAE ve Bahreyn arasında imzalanan İbrahim Anlaşmaları, Arap jeopolitiğinin yeni bir form kazanmasında önemli köşe taşları olarak işlev gördüler.

Bir başka radikal dönüşüm ise daha ziyade sistemik bir seviyede yaşanmaktadır. Bu bağlamda, küresel güç dengelerinde yaşanan dönüşümün bölgesel yansımaları, Arap yarımadasının merkezinde olduğu coğrafi alanı da yoğun bir biçimde etkilemektedir. Özellikle Amerikan gücünün artık tescillenen düşüşü, Orta Doğu'ya yönelik ilgisinin azalmasını ve Asya-Pasifik bölgesinde küresel bir hegemonya mücadelesine yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Alternatif yakıt türlerinin keşfedilmesi sonucunda, yirminci

yüzyılın diplomatik düzlemde belirleyici bir silahı olarak petrolün de göreceli olarak ayrıcalıklı statüsünü kaybetmesi, Amerikan gücünün Orta Doğu özelindeki hegemonik statüsünde esnek davranışlar sergilemesini kolaylaştırmıştır. Böylece artık, Arap yarımadasının merkezinde olduğu coğrafyada Amerikan gücünün ancak caydırıcılık eksenli bir politika takip edebiliyor olması, bölge jeopolitiğinde sıfır-toplamlı oyunların gündeme gelme ihtimalini arttırmaktadır. Bu çalışma da söz konusu sistemik dönüşümün ve bu dönüşümün bölgesel yansımalarının bir neticesi olarak bölgesel düzeyde iddialı dış politik perspektiflere sahip devletlerden biri olarak Türkiye'nin yeni pozisyonlanmalarına yönelik bir değerlendirme çabasını önemsemektedir.

Orta Doğu olarak isimlendirilen coğrafyanın kalpgâhı (*heartland*) olarak anılabilecek konumdaki Arap yarımadası, bu süreçte de göreceli olarak edilgen konumunu muhafaza etmiştir ve yakın çevresindeki bölgesel gelişmelere ya da küresel ölçekli güç dengelerindeki dönüşüme tabi bir pozisyon almıştır. Özellikle yukarıda anılan radikal gelişmeler, Arap yarımadasındaki devletlerin dış politika davranışlarını ve ulusal güvenlik algılarını hızlı bir biçimde değiştirmiştir. Günümüzde süregiden bu trend, hem Arap yarımadasını merkezi bir konuma yerleştirmiş hem de bu yarımadaadaki devletlerin proaktif dış politikaları kapsamında yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmaları gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın temel amaçlarından birisi de söz konusu cari jeopolitik görünümün klasik metinlere atıfla değerlendirmesini yapmak ve geliştirilecek analitik çerçeve içerisinde Türk büyük stratejisi için optimum bir konum aramaktır.

Bu çalışmanın yapılmasındaki temel motivasyon kaynağı olarak Türkiye'nin bölgesel imkânları, özellikle değerlendirilmesi gereken bir alt başlık niteliği taşımaktadır. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından yayına hazırlanan *Perceptions* isimli akademik derginin Ocak 2021 tarihli sayısı, Türkiye'nin büyük stratejisine ayrılmıştı. Bu sayı kapsamında yayınlanan makalelerden özellikle biri, Türkiye'nin Orta Doğu coğrafyasında pozisyon alabilmesinin başat yollarını tartışan Şener Aktürk'ün makalesiydi. Bu makalesi çerçevesinde Aktürk, Türkiye'nin Orta Doğu özelindeki büyük stratejisinde Suriye ayağına özel bir önem

atfetmektedir.¹ Aktürk'ün çalışmasıyla da koşut olarak belki tamamlayıcı bir çaba olarak görülebilecek bu çalışma, Türk büyük stratejisinin özellikle bir silsilenin son halkası olarak İbrahim Anlaşmaları'yla farklı bir görünüm sunan Arap jeopolitiğindeki imkânlarını tartışmayı da hedeflemektedir.

Bu çalışmada, klasik jeopolitiğin mihenk taşları olarak görülebilecek birtakım kavramlar ve kuramlardan istifade edilerek Arap yarımadasına merkezi bir konum atfedilmektedir. Bu bağlamda, kalpgâh, *rimland* (Kenar Kuşak) ve deniz hâkimiyeti olarak bilinen yaklaşımlar, Arap coğrafyasına uygulanacaktır. Arap yarımadasının cari jeopolitiği, imkânları ve kısıtlılıkları, analitik bir çerçeve içerisinde konumlandırılmaya çalışılacaktır. Ayrıca bütün bu süreçlerin Türk dış politikasına tesirleri de ele alınacak ve son zamanlarda hararetle bir hal alan büyük strateji tartışmalarına değinilerek Türk büyük stratejisinin söz konusu Arap kalpgâhının jeopolitiğindeki eylem kapasitesi üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. Arap Kalpgâhının Jeopolitik Analizi

Jeopolitik kuramların hızlı bir biçimde geliştiği bir dönem olarak yirminci yüzyıl başlarında İngiliz coğrafyacı Sir Halford Mackinder, büyük güçler arasındaki büyük oyuna ithafen dünya hâkimiyetinin imkânları/kısıtlılıkları üzerine düşünmüş ve bir devletin dünyaya hâkim bir konuma gelebilmesi için kalpgâh olarak isimlendirdiği coğrafi alanın kontrol altına alınması gereğini vurgulamıştır. Elbette ki bu öneri, henüz uluslararası kurumsallaşmanın gerçekleşmediği ve dolayısıyla uluslararası hukukun devletleri sınırlayamadığı bir atmosferde ortaya atılmıştır. Günümüzde jeopolitik perspektiflerin yeniden gündeme gelmesi on dokuzuncu yüzyılla kurulabilecek sistemik bir analojiye dayanmaktadır. Öncelikle Çin'in ve diğer Avrasyalı büyük güçlerin liberal uluslararası sisteme meydan okuması çok kutuplu bir dünya düzenine dair tartışmaları ve haliyle jeopolitik yaklaşımları yeniden gündeme getirmekte ve güçlendirmektedir.

Bu bağlamda kalpgâh kavramı, Mackinder'in bugün Sibiry'a'daki Rus stepleri ve genel hatlarıyla Orta Asya'ya yayılan bir coğrafi alanı

¹ Şener Aktürk, "Turkey's Grand Strategy as the Third Power: A Realist Proposal", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Cilt 25 Sayı 2, 152-177, p. 152-177.

tanımlayabilmek için kullandığı bir formülasyonu ifade eder.² Kalpgâh, Rus gücünün hâkim olduğu Orta Asya bölgesinin doğal kaynaklar açısından oldukça zengin bir coğrafya olması hasebiyle, büyük güçler tarafından elde edilmesi gereken bir alan olduğuna işaret eder. Hatta bu zenginlikleri sebebiyle bir “ödül” olarak da kodlanır ve büyük güçlerin temel hedeflerinden biri olması gerektiği salık verilir.³

Mackinder’in formüle ettiği kalpgâh kavramı çerçevesinde Orta Asya bölgesinin belirgin nitelikleri, söz konusu edilgen pozisyonun tasdikleyicisi rolü oynar. Bu bölgenin karasal bir alana hapsolmuş olması taşımacılığa uygun bir nehir sistemine sahip olmaması ve açık denizlerle herhangi bir irtibatının bulunmaması söz konusu kalpgâhın merkezinden herhangi bir gücün neşet edemeyeceği varsayımını doğrulamaktadır.⁴ Bu çerçevede de bakıldığında söz konusu edilgenlik daha da berraklaşır. Bölge ancak bir dış gücün denetimine girdiği takdirde anlam kazanacaktır. Bir diğer ifadeyle, büyük güçler bölgenin kontrolünü elde ederlerse Orta Asya’nın zengin kaynakları vesilesiyle, güçlerini maksimize etme imkânına sahip olacaklardır.⁵

Mackinder kuramının devamında, günümüzde fazlasıyla klişeleşmiş bir deyimle, Doğu Avrupa bölgesine hâkim olanın kalpgâha hâkim olacağını, kalpgâh bölgesine hâkim olanın dünya adasına hâkim olacağını dünya adasına hâkim olanın da dünyaya hükmedeceğini varsayar.⁶ Bu formülasyona göre ilk olarak Doğu Avrupa’ya ve sonrasında kalpgâha hâkim olmak gerekmektedir. Mackinder önerdiği sıralamayla, Doğu Avrupa’nın kontrolünden ve kalpgâhtan başlayan ve adım adım dünya hâkimiyetine giden yolu tarif eder. Lakin nihayetinde Mackinder, daha ziyade büyük güçlere büyük emellerini gerçekleştirebilmeleri doğrultusunda fikir vermektedir. Bu çalışma, bir benzeştirmeye giderek Orta Asya bölgesine atfedilen tanımı Arap yarımadasına uyarlayacaktır. Bir diğer ifadeyle, Mackinder’in küresel

² H. J. Mackinder, “The Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, April 1904, 421-437.

³ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, 1997, p. 30.

⁴ Mackinder, *a.g.e.*, p. 429.

⁵ Brzezinski, *a.g.e.*, p. 39-40.

⁶ H. J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Henry Holt and Company, New York, 1919, p. 186.

hâkimiyeti hedefleyen kuramını yeniden ölçeklendirerek Arabistan yarımadasının merkezini teşkil ettiği Arap kalpgâhına uygulayacaktır.

Arap kalpgâhı olarak isimlendirilen alan, aslında Arabistan Yarımadası'nın büyük bölümünü kapsamaktadır. Bu bağlamda devletler üzerinden yapılabilecek bir coğrafi işaretlemeyle, kavrayış kolaylığı sağlanabilir. Bu çerçevede, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan ve Bahreyn Arap kalpgâhını oluşturan teritoryal sınırları göstermesi bakımından sayılabilecek ülkelerdir. Söz konusu ülkelerin bir diğer ortak paydaları ise Körfez İşbirliği Konseyi çerçevesinde bölgesel bir güvenlik örgütü çatısı altında kısmi bir entegrasyon sürecinin parçaları olmalarıdır. 1980'li yılların başında daha ziyade Irak ve İran'dan kaynaklanan tehditleri dengeleyebilmek adına kurulmuş oluşum Suudi Arabistan'ın fiili liderliğinde devam ettirilmektedir.

Analitik olarak tasnif edilmeleri gerekirse; Katar, Kuveyt ve Ürdün'ün bu küme içerisine alınmaması dış politikalarında daha dengeli ve Arap kalpgâhı olarak isimlendirilen ülkeler topluluğundan çoğu zaman farklılaşan bir tutum göstermeleriyle alakalıdır. Hâlbuki Arap kalpgâhı olarak isimlendirilen BAE, Suudi Arabistan ve Bahreyn, jeopolitik bir blok hüviyetine sahiptir ve dış politikada çoğu zaman ortak bir tutum sergilemektedirler. Bu bağlamda özellikle de Katar Krizi (2017) esnasında gösterdikleri kolektif performans, söz konusu jeopolitik blok olgusunu da ispatlar mahiyettedir. Son yıllarda İsrail ile İbrahim Anlaşması'nı imzalayarak normalleşme/yakınlaşma süreci yaşayan ve ABD ile astronomik meblağlarla silah alım anlaşmaları imzalayan devletler de yine Arap kalpgâhı olarak isimlendirilen ülkelerdir. Söz konusu politik açılımları ve silahlanma süreçlerini proaktif politika yapım süreçlerinin parçaları olarak görmek gerekmektedir. Kaldı ki Arap kalpgâhını oluşturan devletlerin bir diğer ortak noktasını da son yıllarda Arap dünyasındaki politik trendleri yönlendirme çabası oluşturmaktadır. Bu çerçevede Arap kalpgâhı, bölgesel politikalar açısından bir lokomotif rolü oynamak istemektedir. Elbette ki bir diğer gerekçe ise söz konusu devletlerin son yıllarda özellikle Orta Doğu'da ve Akdeniz'de Türkiye karşıtı politikalar üretmeleri ve takip etmeleridir. Bu bağlamda Arap kalpgâhı olarak isimlendirilen devletler kümesi, Türk büyük stratejisi açısından bir sorun odağı olarak algılanmaktadır.

Arap yarımadasının güney sahillerinde bulunan Yemen ve Umman ise daha ziyade *rimland* olarak konumlandırılabilir. Bu bağlamda Arap

kalpgâhı, Yemen ve Umman'dan oluşan güney *rimlandin* tesiri altındadır. Ayrıca kuzey sahillerini tutan İsrail de Arap kalpgâhının kuzey *rimlandini* teşkil eder. Kızıldeniz'in ve Basra Körfezi'nin karşı kıyılarında bulunan devletler de sınırlayıcı etkilere sahiptir. Bu çerçevede de Mısır, Sudan, Eritre, Cibuti, Somali ve İran, Arap kalpgâhının imkânlarını/kısıtlarını belirler ve bölgenin denetiminde önemli bir rol üstlenir.

Arap kalpgâhı olarak isimlendirilen bu coğrafya, yirminci yüzyılın mühim gelişmelerinden biri olarak fosil yakıtların ve özellikle petrolün sanayileşmede ve dolayısıyla dünya ekonomisinde oynadığı başat rol sebebiyle, büyük güçlerin yoğun ilgisine mazhar olmuştur. Yer altı kaynakları itibariyle oldukça zengin olan bölge, petrol ve doğal gaz gibi temel enerji kaynaklarının üretimi ve ilgili pazarlara ulaştırılması noktasında da oldukça stratejik bir işlev yüklenmektedir. Bu bağlamda Arap kalpgâhı, söz konusu yer altı zenginliklerini diplomatik-ekonomik bir silah olarak kullanmış ve uluslararası politikada dönemsel olarak ağırlık sahibi bir konuma ulaşmıştır.

Arap kalpgâhının uluslararası siyasette ön plana çıktığı tarihler göreceli olarak az olsa da kritik anlarda radikal dönüşümlere sebep olması hasebiyle, önemle belirtilmelidirler. 1969'da Kudüs'teki Mescid-i Aksa'da çıkan yangın ve Arap kalpgâhının buna verdiği reaksiyon, uzun on yıllar boyunca sürececek bir teşkilatlanmayı ve ona eşlik eden ümmetçi bir söylemi beslemiştir. Bu bağlamda İslam Konferansı Örgütü teşkil edilmiş ve Kudüs'teki kutsal mekânların İsrail tahakkümüne maruz kalmaması için siyasi bir çaba gösterilmiştir.⁷

Bir diğer önemli kırılma anı ise 1973'teki OPEC krizidir. Yom Kippur Savaşı esnasında Amerikan güçlerinin İsrail'e yardımcı olmaları sebebiyle Arap kalpgâhı, Batılı devletleri cezalandırabilmek adına petrol üretimlerini düşürmüş ve böylece petrol fiyatlarının astronomik ölçülerde artmasına sebep olmuşlardır.⁸ Petrolün uluslararası politikada bir silah olarak kullanılmasına referans teşkil eden bu örnek, aynı zamanda Batılı devletlerin ekonomilerinin enerji kaynaklarına yoğun bağımlılığını hatırlatmış ve

⁷ Jeff Haynes, "Transnational Religious Actors and International Politics", *Third World Quarterly*, Vol. 22, No. 2, 2001, 143-158, p. 152-156.

⁸ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, *The Cold War, 1945-1991*, Palgrave Macmillan; Second Edition, New York, 2006, p. 116.

ilgili devletlerin ekonomik güvenlik sahasındaki tedbirlerine enerji arz güvenliğini de eklemelerine vesile olmuştur.⁹ Böylece OPEC krizi ve dolayısıyla Arap kalpgâhı, uluslararası politikada dönüştürücü bir etki doğurarak, merkezi bir pozisyon elde etmiştir.

Fakat yukarıda anlatılanların istisna olarak kabul edilmeleri durumunda, Arap kalpgâhının modern dönemi esas alındığında genel hatlarıyla dış güçler tarafından şekillendirilmiş ve onlara ram olmuş bir profil gözlemlenebilir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra, bölgede oluşturulan yeni devletler uluslararası politika sahnesinde güçlü ve otonom bir varlık gösterememişlerdir. Arap kalpgâhının devletleri de dış güçlerle ilişkilerini korumak ve güçlendirmek yoluyla, ulusal düzeyde kendi iktidarlarını konsolide etme yoluna gitmişler ve neredeyse devlet ömürleri boyunca ulusal sistemlerinde herhangi bir reforma gitmeksizin hüküm sürmüşlerdir. Günümüzde dahi Arap kalpgâhının temel motivasyonu, arkaik bir nitelik sunan ulusal sistemlerinin hanedan merkezli yapılarına halel gelmesinin önüne geçmektir. Bu durum, rejim güvenliğini başat norm kılarak, büyük güçlerle ilişkilerin istikrarlı bir biçimde yürütülmesine de zemin hazırlamaktadır.

2. Arap *Rimland*'ini Tanımlamak

Nicholas J. Spykman'ın ortaya attığı bir yaklaşım olarak *rimland* kuramı, Rusya'nın sahip olduğu kalpgâhın denetimini sağlayabilmek amacıyla kurgulanmıştır. Bu çerçevede, daha ziyade bir Soğuk Savaş ürünü olarak *rimland*, Asya adasını çevreleyen kıyı devletleriyle kurulacak askerî işbirliklerinin doğal bir sonucu olarak Rus gücünün sınırlandırılmasını ve kalpgâhın kontrol edilebilmesini mümkün kılacaktır.¹⁰ Bu teori, Soğuk Savaş boyunca Amerikan dış politikasının temel jeopolitik yönelimini de oluşturmuştur.

Amerikan dış politikasının Soğuk Savaş boyunca temel hedefi, George Kennan'ın *The Long Telegram*'inde bahsettiği üzere, SSCB'yi çevrelemek ve

⁹ Kathleen J. Hancock and Vlado Vivoda, "International Political Economy: A Field Born of the OPEC Crisis returns to its Energy Roots", *Energy Research & Social Science*, Vol. 1, (March 2014), 206-216, p. 209.

¹⁰ Spykman'ın fikirlerini detaylandığı iki temel eseri için bkz. Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt Brace and Company, New York, 1942; Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, Harcourt Brace and Company, New York, 1944.

komünizmin yayılmasının önüne geçebilmektir.¹¹ Bu bağlamda Amerikan gücü, emperyal bir süreklilik arz eden Rus gücünü sınırlandırabilmek için, SSCB'nin yakın çevresinde askerî ittifaklar kurmalıydı. Başta NATO olmak üzere, Bağdat Paktı (CENTO), SEATO, ANZUS gibi uluslararası yapılanmalar, SSCB'nin Avrupa yarımadasından Asya adasının güneydoğu uçlarına değin çevrelenmesini beraberinde getirecekti.¹² Bu çevreleme operasyonunun başat amacı, SSCB'nin kıyı devletlerine ve dolayısıyla açık denizlere ulaşımını engellemektir. Bu prensip, tek bir istisna haricinde işlemiştir. SSCB'nin Afganistan işgali (1979) ve açık denizlere çıkabilir bir pozisyona yaklaşması, söz konusu çevreleme operasyonunun aksadığı fakat sonrasında Afgan direnişine verilen Amerikan desteği sayesinde restore edildiği bir süreci işaretlemiştir.¹³

Rimland kuramının Arap yarımadasına uyarlanması çerçevesinde, Arap kalpgâhının güney sahillerinde konumlanan iki devletin de jeopolitik rolleri kritik düzeydedir. Bu bağlamda güney *rimland*, Yemen ve Umman'dan oluşur ve bu iki devlet, Arap kalpgâhındaki istikrarın ya da istikrarsızlığın temel kaynakları olarak işlev görürler. Bu çerçevede bakıldığında, özellikle Yemen'in Soğuk Savaş ve sonrası dönemde oynadığı rol göz önünde bulundurulursa, Arap kalpgâhının istikrarındaki payı da rahatlıkla gözlemlenebilir.¹⁴

Soğuk Savaş'ın sert bir biçimde devam ettiği ve iki süper gücün nükleer bir savaşın eşliğinde dolaştığı bir dönemde Yemen, sıkı iki kutuplu uluslararası sistemin de dolaylı bir yansıması olarak iç savaşa sürüklenmiş ve doğu-batı hattında iki ayrı parçaya bölünerek, fiilen güneyinde ve kuzeyinde iki ayrı otoritenin tesisiyle parçalı bir görünüm arz etmiştir.¹⁵

¹¹ The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

¹² Klaus Dodds, *Geopolitics: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 37.

¹³ Julie Lowenstein, "US Foreign Policy and the Soviet-Afghan War: A Revisionist History", Harvey M. Applebaum '59 Award, 2016, p. 6, https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=applebaum_award (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

¹⁴ Yemen, Soğuk Savaş döneminde de Nasır liderliğindeki Mısır açısından önemli bir test işlevi görmüştür. Bu tarihlerden bu yana Arap liderliğinin sınavı olarak görülebilecek olan Yemen, günümüzde de Suudi Arabistan-BAE ikilisi açısından önem taşımaktadır. Lakin Arap kalpgâhının otoriteleri açısından Yemen, kalpgâhın güneybatı sahillerini tutuyor olmasından ötürü, Mısır dış politikasına nazaran, yaşamsal bir nitelik taşımaktadır.

¹⁵ Ginny Hill, *Yemen Endures: Civil War, Saudi Adventurism and the Future of Arabia*,

Bu bağlamda Arap kalpgâhının güney sahilleri, bütünüyle bir istikrarsızlığa sürüklenerek Suudi Arabistan'ın merkezinde bulunduğu coğrafi alanı da tehdit eder bir hal almıştır.¹⁶

Yemen iç savaşı süresince Mısır'ın bölgedeki aktivizmi, bu çerçevede oldukça anlamlıdır. 1960'lı yıllarda Cemal Abdülnasır'ın liderliğinde revizyonist ve anti-emperyalist bir çizgi benimseyen Hür Subaylar rejimi, 1955'teki İsrail'in Gazze baskınının bir sonucu olarak Çekoslovakya ile imzaladıkları silah alım anlaşmasından itibaren sosyalist blokla yakınlaşarak kapitalist Batılı eski sömürgecilerini dengelemeye çalışmış ve bu bağlamda da "Batılı ülkelerin bölgesel işbirlikçisi" olarak algıladığı Suudi Arabistan'ı sınırlandırmayı hedeflemiştir.¹⁷ Mısır yönetimi endişelerinde haklıydı ve özellikle Suudi Arabistan'ın temsil ettiği geleneksel iktidar modeli eliyle Amerikan yönetimi, Arap milliyetçiliğini temsil eden devrimci güçleri çevrelemenin ve sınırlandırmanın peşindeydi.¹⁸

Söz konusu rekabet, devrimci Mısır ile monarşist Arap kalpgâhını uzun yıllar boyunca karşı karşıya getirmiştir. Mısır'ın Yemen'deki aktivizminin temelinde de Arap kalpgâhında hâkim bulunan monarşist yapılarda devrimci bir süreci tetiklemek bulunmaktadır.¹⁹ Bu bağlamda Yemen, hem kutsal kentlerin de bulunduğu Kızıldeniz'in doğu kıyılarındaki Hicaz bölgesine yakınlığı hem de Bab-ül Mendep Boğazı'nın girişini tutabilecek jeostratejik imkânlarla sahip olması nedeniyle, Arap kalpgâhının güneybatı sahillerinden taciz edilebilmesine imkân sağlayan jeostratejik bir lokasyona sahiptir. 1960'lı yıllarda Arap dünyasında hâkim olan devrimci-monarşist rekabeti, Arap kalpgâhının zafiyetleriyle anılan bir süreci doğurmuş ve Suudi Arabistan eksenli kalpgâh monarşileri, ancak Altı Gün Savaşı neticesinde Mısır kuvvetleri kesin bir biçimde İsrail kuvvetlerine mağlup oldukları zaman rahatlamış ve ümmetçi bir söylem

Oxford University Press, U.S.A., 2017, p. 22.

¹⁶ A.g.e.

¹⁷ Joseph Mann, "King Faisal and the Challenge of Nasser's Revolutionary Ideology", *Middle Eastern Studies*, Vol 48, Iss 5, 2012, 749-764; Ayrıca şu eserde daha da teferruatlı bir çerçeve bulunabilir: Malcolm Kerr, *The Arab Cold War 1958-1967*, Oxford University Press; Second Edition, 1967.

¹⁸ Detaylı bilgi için bknz. Salim Yağub, *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*, The University of North Carolina Press, U.S.A., 2004.

¹⁹ Joseph Mann, a.g.e.

eşliğinde uluslararası politikada proaktif bir konum edinebilmişlerdir.²⁰

2010 yılının son günlerinde patlak veren Arap Baharı de benzer bir jeopolitik sonuca sebebiyet vermiş ve Arap rejimlerindeki halk hareketlerinin domino etkisi Yemen'e de ulaşmış ve Yemen, yine bir iç savaşa zemin olmuştur. Arap Baharı'nın ürettiği jeopolitik rekabet, özellikle bir dış güç olarak İran'ın bölgedeki etkinliğini arttırmış ve Yemen'de de Suudi Arabistan'ın temsil ettiği merkezi tehdit edecek bir konuma ulaşmasına imkân vermiştir.²¹

Suudi Arabistan toprakları, Yemen'deki iç savaş sürecinde defalarca hedef haline gelmiş ve İran destekli Husi milisleri, başta başkent Riyad olmak üzere birçok Suudi kent merkezine saldırılar gerçekleştirebilmişlerdir.²² Günümüzün teknolojik imkânları vesilesiyle gelişen hava saldırı araçları, uzun menzilli füzeler ve otonom insansız hava araçları sayesinde İran, Husi milislerinin kullanımına soktuğu imkânlarıyla Suudi Arabistan'ın konvansiyonel ulusal güvenlik algılarını köpürtmüştür. Bu çerçevede Yemen'in Suudi Arabistan açısından önemi, Arap Baharı boyunca da defaatle gözlemlenebilmiştir.

Bu bağlamda yaşananlar, aslında 1960'lı yıllardaki süreçten çok farklı bir içerik sunmamaktadır. 1960'lı yıllarda Mısır'ın devrimci bir retorikle revizyonist amaçlarını projekte ettiği Arap kalpgâhı, 2010'lu yıllar itibarıyla yine revizyonist hedeflere sahip İran'ın müdahale ettiği bir coğrafya olarak öne çıkmıştır. Günümüzde Yemen iç savaşı, İran destekli Husi milislerinin özellikle ülkenin Bab-ül Mendep Boğazı'na bakan kıyılarını kontrol ediyor olması hasebiyle,²³ uluslararası politika

²⁰ Fawaz A. Gerges, "The Transformation of Arab Politics: Disentangling Myth From Reality", *The 1967 Arab-Israeli War: Origins and Consequences*, (Eds. Wm. Roger Louis & Avi Shlaim), Cambridge University Press, New York, 2012, p. 285-290.

²¹ "Iran Threatens Arab National Security: Saudi, Yemeni Ministers", *Arab News*, 10.09.2020, <https://www.arabnews.com/node/1732326/middle-east> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

²² "Iran-Allied Houthis in Yemen Fire Missiles at Saudi Capital", *Reuters*, 09.05.2018, <https://www.reuters.com/article/us-saudi-security/saudi-arabia-says-it-intercepts-houthi-missiles-over-riyadh-idUSKBN1IA100> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

²³ Bab-ül Mendep Boğazı'ndaki etkinliğini güçlendirebilmek, Somali ve Cibuti'deki yatırımlarının güvenliğini sağlamak ve Yemen'de mevzi kazanabilmek adına BAE, Sokotra adasında yoğun bir askerî yığınaklanmaya girişmiştir. Bu sebeple adanın BAE tarafından "işgal edildiğine" yönelik çeşitli söylentiler dahi çıkmıştır. Bknz. Seth J. Frantzman, "Socotra: How a Strategic Island Became Part of a Gulf Power Struggle", *The Jerusalem Post*,

açısından da sorunlu bir görünüm sunmaktadır.²⁴

Ayrıca Arap kalpgâhının kuzey yönünde Akdeniz'e çıkışı da oldukça sorunludur. Bu noktada da sahil şeridini tutan İsrail, Arap yarımadasının Akdeniz'le ilişkisini tayin edici bir role sahiptir. Bu bağlamda düşünüldüğünde İsrail'in denetim kurduğu coğrafi alan, Arap kalpgâhının denizlere ulaşımını denetleyebilecek bir imkân sunar. Bir başka ifadeyle, Spykman'a referansla söylemek gerekirse İsrail'in hâkimiyet kurduğu coğrafi alan, Arap kalpgâhının *rimlandinin* denetim altında tutulmasını sağlar.

İsrail'in coğrafi olarak konumlandığı bölgede sahip olduğu jeostratejik imkânlar, Arap yarımadasına uzanabilecek iletişim kapasitesini de belirleyici bir pozisyondadır. Söz gelimi, İsrail'in kuzey bölgesinde konumlanmış Hayfa Limanı, Arap yarımadasına Akdeniz'den açılan bir kapı hüviyeti taşır. Ayrıca söz konusu limanın ticaret hacmi, bölge ülkelerinin dış dünyayla ticari bağlantılarının sürekliliği noktasında da kritik bir profil sunar.²⁵

Ayrıca söz konusu liman olanakları, İsrail'i ulaşım hatlarıyla Arap kalpgâhına entegre edecek projelerin de önünü açmıştır. Bu çerçevede, özellikle de demiryolu ulaşımı noktasında yeni projelerin ortaya atıldığını belirtmek gerekmektedir. Hayfa Limanı'na ulaşacak söz konusu demiryolu hatları, Arap kalpgâhının Akdeniz'e ve oradan da dünyanın çeşitli noktalarına erişebilmesini sağlayacaktır.²⁶ Söz konusu projelerin altyapısını ise Arap kalpgâhındaki demiryolu projeleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Arabistan yarımadasının demiryolları inşa edilmek suretiyle jeopolitik bir entegrasyon süreci içerisinde olduğunun altını çizmek gerekmektedir.²⁷ Arap kalpgâhını kuzey-güney hattında katedecek demiryolu projeleri,

06.05.2018, <https://www.jpost.com/middle-east/socotra-how-a-strategic-island-became-part-of-a-gulf-power-struggle-553599> (Erişim Tarihi: 06.07.2021)

²⁴ Michael Knights and Farzin Nadimi, "Curbing Houthi Attacks on Civilian Ships in the Bab Al-Mandap", *The Washington Institute*, 27.07.2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/curbing-houthi-attacks-civilian-ships-bab-al-mandap> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

²⁵ Altay Atlı, "China, Israel and the Geopolitics of Seaports", *The Diplomat*, 16.07.2019, <https://thediplomat.com/2019/07/china-israel-and-the-geopolitics-of-seaports/> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

²⁶ "Israel to Begin Promoting Railway Linking Haifa Seaport with Saudi Arabia", *The Times of Israel*, 24.06.2018, <https://www.timesofisrael.com/israel-to-begin-promoting-railway-linking-haifa-seaport-with-saudi-arabia/> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

²⁷ "Ministers Discuss Trans-Gulf Railway Project", *Arab News*, 25.12.2020, <https://www.arabnews.com/node/1782521/saudi-arabia> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

gerçekleşmeleri halinde İsrail'in *rimland* statüsünü vazgeçilemez bir konuma ulaştıracaktır.

İsrail'in *rimland* statüsünü perçinleyebilecek bir başka gelişme ise Eilat-Aşkelon arasındaki boru hattının²⁸ Suudi Arabistan'a uzatılması yönündeki projelerdir. Bu bağlamda, Suudi Arabistan'ın Medine kenti kıyılarında bulunan Yenbu kentine kadar uzatılması planlanan boru hattı, hem enerji talebindeki ülkeler açısından maliyetleri düşürecek hem de Süveyş Kanalı ve Bab-ül Mendep Boğazı üzerinden gelişebilecek potansiyel istikrarsızlıkları ve dolayısıyla enerji arz güvenliğine yönelebilecek tehditleri elimine etmeye yarayacaktır.²⁹ Bu çerçevede düşünüldüğünde, Suudi Arabistan'ın uluslararası piyasalara optimum yollarla enerji arzı sağladığı güzergâhta bir hegemonya tesis edecek olan İsrail, Arap kalpgâhı açısından stratejik bir konuma ulaşacaktır. Kuzey *rimland*'in bu statüsü, Arap kalpgâhının jeostratejik imkânlarını arttırmakla birlikte, coğrafyanın dayattığı şartlar doğrultusunda bir tür bölgeselleşmeyi de zorunlu hale getirecektir.

3. Denizler, Boğazlar, Kanallar ve Arap Kalpgâhının Kontrolü

Klasik jeopolitiğin önemli temsilcilerinden Alfred Thayer Mahan'ın da kuramsallaştırdığı çerçevede suyolları ve boğazlar, ilgili coğrafyada hâkimiyet tesis edilebilmesi aşamasında başat bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede büyük güçler, Mahan'ın telkinleri doğrultusunda, dünya hâkimiyetini elde etmek arzusunda iseler suyollarını ve boğazları denetim altında tutmak zorundadırlar. Böylesi bir denetim mekanizması, Britanya İmparatorluğu'nun on sekizinci yüzyıl itibarıyla elde ettiği denizlerdeki

²⁸ Söz konusu boru hattı üzerinden BAE'nin petrol sevkiyatını gerçekleştirme hedefi ve bu çerçevede yapılan anlaşmalar da İsrail'in *rimland* statüsünü perçinlemek adına ayrıca değerlidir. Böylece BAE petrolü, Süveyş Kanalı'na alternatif bir rota takip ederek, Avrupa piyasalarına İsrail üzerinden ulaştırılmış olmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ari Rabinovitch, Tova Cohen, "Israeli Pipeline Company Signs Deal to Bring UAE Oil to Europe", *Reuters*, 20.10.2020, <https://www.reuters.com/article/us-uae-israel-pipeline/israeli-pipeline-company-signs-deal-to-bring-uae-oil-to-europe-idINKBN275155> (Erişim Tarihi: 06.07.2021)

Ayrıca bu gelişme, Süveyş Kanalı'nı göreceli olarak önemsizleştireceği için Mısır nezdinde tepkiye yol açmıştır. Bknz. Khalid Hassan, "Egypt Concerned UAE-Israeli Pipeline Project will Affect Suez Canal", *Al Monitor*, 08.02.2021, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/02/egypt-israel-uae-ashkelon-eilat-oil-pipeline-suez-canal.html> (Erişim Tarihi: 06.07.2021)

²⁹ Amiram Barkat, "Israel to Propose Saudi-Israel Oil Pipeline", *Globes*, 16.09.2020, <https://en.globes.co.il/en/article-israel-to-propose-saudi-israel-oil-pipeline-1001343034> (Erişim Tarihi: 15.02.2021)

hâkimiyetine referansla, uluslararası ticaretin ve dolayısıyla sermaye birikiminin imkânlarını da genişletecektir. Mahan'ın Amerikan yönetimine tavsiyeleri de bizatihi Hollanda ve Britanya İmparatorluğu'nun denizlerdeki tarihine yönelik jeopolitik ve analitik çıkarımların bir bütünü temsil etmektedir.³⁰

Amerikan gücü de uluslararası hukukun oluşumu ve kurumsallaşması açısından henüz erken bir tarih olarak görülebilecek bir dönemde, Başkan Wilson'ın Birinci Dünya Savaşı esnasında açıklamış olduğu prensiplere denizlerin serbestisini ekleyerek söz konusu amaca doğru bir adım atmıştır. Son olarak 1982'de imzaya açılan BM Deniz Hukuku Sözleşmesi de söz konusu liberal hegemonyanın tesisi açısından kritik önemdeki denizlerin serbestisi ilkesini hukukileştirerek çağdaş deniz jeopolitiğinin önemli bir parçası haline getirmiştir.³¹

Mahan'ın denizlerde hâkimiyet tesis edilebilmesi için önerdikleri göz önünde bulundurulursa yeni bir ölçeklendirmeye, Arap yarımadasını çevreleyen denizleri, boğazları ve kanalları Arap yarımadasını kontrol edebilmek adına incelemek ve analitik bir anlamlandırmaya tabi kılmak gerekmektedir. Bu bağlamda Arap kanalları olarak kabul edilebilecek biricik oluşum, Mısır'ın³² toprakları içerisinde bulunan Süveyş Kanalı'dır.

³⁰ Mahan'ın söz konusu fikirlerini kaleme aldığı eser için bkz. Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

³¹ Part III, "Straits Used for International Navigation", *United Nations Convention on the Law of the Sea*, Nova Science Publishers, New York, 2009, p. 17-23.

³² Mısır, karasal bir devamlılık eseri, Arap *rimland*'ine dâhil edilebilir. Lakin Arap kalpgâhiyla direkt bir bağlantısı olmaması ve ancak Ürdün ve İsrail toprakları katedilerek ulaşılabilir olması, farklı bir konum edinmesine sebep olur. Yakın tarihlerde Suudi Arabistan'ın açıkladığı, Tiran ve Sanafir Adaları üzerinden geçerek Sina Yarımadası'na ulaşacak karayolu projeleri, özellikle bu bölgeyi bir *rimland* alanına dönüştürebilir. Fakat Sina Yarımadası'nın Mısır anakarasıyla arasında Süveyş Kanalı bulunmaktadır ve bu kopukluk, bizatihi Yom Kippur Savaşı'nda jeostratejik bir açık olarak tecrübe edilmiştir. Ayrıca Sina Yarımadası'nın uzun bir kıyı hattına sahip olması fakat herhangi bir liman olanağına sahip olmaması sebebiyle, anlamlı bir sonuca ulaşmamaktadır. Bir başka boyutuyla da Sina Yarımadası, 1978-79 yıllarında Camp David Anlaşması'yla kurulan statü sebebiyle, askerden arındırılmış ve bölge, Mısır merkezi otoritesinin kontrolünden kısmen çıkmıştır. Yukarıda anılanlar çerçevesinde düşünüldüğünde Mısır'ın Süveyş Kanalı üzerindeki yetkileriyle sınırlı bir jeopolitik değeri olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca Mısır, Arap kalpgâhına denizden komşu olması hasebiyle, Kızıldeniz kıyılarındaki istikrar açısından kritik düzeyde önemli bir jeopolitik aktördür.

Süveyş Kanalı, 1869 yılında İngilizlerin Hint sömürgelerine ulaşmalarını kolaylaştırabilmek ve Afrika kıtasının güney ucu olan Ümit Burnu'ndan dolaşan güzergâha alternatif üreterek ulaşım maliyetlerini düşürebilmek amacıyla inşa edilmiş ve bu tarihten itibaren de jeostratejik ve jeopolitik önemini çeşitli seviyelerde muhafaza edebilmiştir.³³ Fakat günümüzde Süveyş Kanalı'na alternatif yapıların gündeme gelmesi, Suudi Arabistan merkezli bir jeopolitik atılımın da mihenk taşı simgelemektedir. Bu bağlamda, kuzey *rimlandin* dominant gücü olarak İsrail'le BAE aracılığıyla yapılan görüşmeler, Suudi otoritesinin Süveyş Kanalı'na alternatif bir su geçiş yolunun inşa edilmesine verdiği önemi göstermektedir.³⁴

Söz konusu alternatif projeler, Süveyş Kanalı sayesinde Mısır'ın elde ettiği hegemonik konumunu ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Kızıldeniz'in kuzey ucundan Akdeniz'e çıkışı sağlayan hâlihazırdaki biricik güzergâh olan Süveyş Kanalı, Akabe Körfezi'nde bulunan İsrail'in Eilat kentinden başlayacak ve Doğu Akdeniz limanlarından Aşdod'a uzanacak bir kanal inşaatıyla ortaya çıkacak alternatif bir ulaşım kapasitesiyle³⁵ önemini yitirebilecektir.³⁶ Bu çerçevede düşünüldüğünde, Suudi Arabistan Veliat Prensi Muhammed Bin Selman'ın (MbS) vizyon

³³ Süveyş Kanalı'nın jeostratejik önemi, 2021 yılının Mart ayı sonlarında yaşanan bir krizle yeniden tescillenmiştir. *Evergreen* isimli yük gemisinin kontrolünü kaybederek kanalın içerisinde karaya oturması, uluslararası ticaretin günlerce aksamasına ve başta Mısır yönetimi olmak üzere pek çok tarafın ekonomik zarara uğramasına sebep olmuştur. Bknz. "Egypt's Suez Canal Blocked by Huge Container Ship", *BBC*, 24.03.2021, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-56505413> (Erişim Tarihi: 07.07.2021)

³⁴ "Egypt Vexed By Israel, UAE Plans for 'Rival Suez Canal'", *The New Arab*, 02.10.2020, <https://english.alaraby.co.uk/english/news/2020/10/2/egypt-vexed-by-israeli-emirati-plans-for-rival-suez-canal> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)

³⁵ Söz konusu alternatif kanal projelerinin tarihi, son aylarda ortaya çıkan bilgilerle birlikte, onyıllarca geriye götürülebilmektedir. Buna göre, Amerikan yönetimi tarafından 1963 yılında hazırlanmış bir planda, İsrail üzerinden Akdeniz'i Akabe Körfezi'ne bağlayacak bir kanal projesi gündeme gelmiştir. Bahsi geçen planın belki de en ilginç özelliği ise kanal açma çalışmalarını nükleer bombalarla gerçekleştirmeyi hesaplamasıdır. Bu tarihlerde söz konusu kanal projesi hayata geçirilememiştir. Detaylı bilgi için bknz. Marianne Guenet, "The U.S. had a Plan in the 1960s to Blast an Alternative Suez Canal through Israel using 520 Nuclear Bombs", *Business Insider*, 25.03.2021, <https://www.businessinsider.com/us-planned-suez-canal-alternative-israel-blast-with-nuclear-bombs-1960s-2021-3> (Erişim tarihi: 06.07.2021)

³⁶ "Egypt Vexed By Israel, UAE Plans for 'Rival Suez Canal'", *The New Arab*, 02.10.2020, <https://english.alaraby.co.uk/english/news/2020/10/2/egypt-vexed-by-israeli-emirati-plans-for-rival-suez-canal> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)

projesi olarak takdim ettiği NEOM kentinin lokasyonu da anlam kazanmaktadır. Akabe Körfezi'ne bakan kıyılarıyla NEOM, Suudi anakarasının dış dünyaya açılan penceresi olarak işlev yüklenmektedir.³⁷ Lakin Süveyş Kanalı'nın pasivize edilmesi, beraberinde İsrail namına hegemonik bir statü yaratacak ve Arap kalpgâhı, Akdeniz'e çıkabilmek için İsrail ile istikrarlı ilişkiler kurmak durumunda olacaktır.³⁸

Bu aşamada bir hususu özellikle açıklamak gerekmektedir. Tiran Boğazı ve boğazın güney girişinde bulunan Tiran ve Sanafir adaları, söz konusu kanal projesinin jeopolitik altyapısını oluşturması hasebiyle ayrıca değerlendirilmeye muhtaçtır. 2017 yılında Mısır yönetiminin girişimiyle Suudi Arabistan'a devredilen Tiran ve Sanafir adaları, Tiran Boğazı'nda seyrişer serbestisinin garanti altına alınması noktasında önemli bir rol oynamışlardır. Bu çerçevede, 1950'li yılların başından itibaren Mısır egemenliğinde bulunan adalar, Tiran Boğazı'nın ve dolayısıyla Akabe Körfezi'nin ve bu körfeze kıyıdaş olan İsrail, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın Kızıldeniz doğrultusundaki kapasitesini belirleyici ve denetleyici bir etki yaratmaktaydı. Fakat Suudi Arabistan'a devredilen adalarla birlikte Mısır'ın Tiran Boğazı ve Akabe Körfezi üzerinde herhangi bir nüfuzu kalmamıştır.³⁹ Hatta denilebilir ki Süveyş Kanalı'na alternatif olarak düşünülen olası Eilat-Aşdod kanalının zeminini söz konusu adaların devri mümkün kılmıştır.

Ayrıca söz konusu Tiran Boğazı, yakın Orta Doğu tarihinde kritik bir pozisyona da sahip olmuş ve hatta 1956'daki Süveyş Krizi ile 1967'deki Altı Gün Savaşı'nın da temel nedenlerinden biri olarak belirmiştir. Bu çerçevede bakıldığında, bahsi geçen tarihlerde Mısır'ın egemenliği altında bulunan Tiran ve Sanafir adaları, Tiran Boğazı'nın girişini kapatabilmek

³⁷ Mohammed Alkhereiji, "Saudi Arabia Embraces a Different Future with NEOM", *The Arab Weekly*, 23.02.2020, <https://theArabweekly.com/saudi-arabia-embraces-different-future-neom> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

³⁸ "Can MBS's Neom Translate into the Saudi Forging Ties with Israel?", *TRT World*, 17.08.2020, <https://www.trtworld.com/magazine/can-mbs-s-neom-translate-into-the-saudis-forging-ties-with-israel-38974> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

³⁹ Buna rağmen Mısır, Kızıldeniz kıyılarına kurduğu yeni deniz üssü sayesinde bölgesel nüfuzunu arttırıcı birtakım girişimlerde de bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. "New Naval Base Boosts Egypt Presence in the Red Sea", *The Arab Weekly*, 19.01.2020, <https://theArabweekly.com/new-naval-base-boosts-egypts-presence-red-sea> (Erişim Tarihi: 06.07.2021)

noktasında işlevselleştirilmiş ve İsrail'e gidebilecek deniz nakliye araçları bu yolla engellenebilmiştir.⁴⁰ Mısır'ın İsrail'e uyguladığı söz konusu abluka, daha sonrasında İsrail'in Sina Yarımadası'nı işgal etmesiyle sonuçlanacak Altı Gün Savaşı'nı tetiklemiş ve ancak bu yolla İsrail, ablukayı kırabilmiştir. Bölgenin jeostratejik önemi dolayısıyla İsrail, söz konusu ablukaya benzer bir girişimle bir daha karşılaşmamak amacıyla, Sina yarımadasının Tiran Boğazı'na bakan kıyılarını uzun yıllar boyunca işgali altında tutmuştur.⁴¹

Kızıldeniz'in doğu yakasında hâkim konumda bulunan Suudi Arabistan'ın açık denizlere ulaşabilmek için iki ayrı güzergâhı kullanabilmesi mümkündür. Bunlar da sırasıyla; Kızıldeniz ve Basra Körfezi'dir. Fakat her iki deniz alanının da karşı kıyılarında hâkim bulunan güçlerin barışçıl bir pozisyon belirlemeleri, bu güzergâhların kullanımını noktasında olmazsa olmaz bir koşuldur. Daha kurumsal bir çerçevedeki gerekli zemin ise temelinde liberal uluslararası düzenin bulunduğu uluslararası hukuk kısıtlamalarının caydırıcılık kapasitesini korumasıdır. Aksi hallerde Arap kalpgâhının dış dünyayla iletişimi kesilebilir.

Öncelikle Basra Körfezi açısından konuya yaklaşıldığında karşılaşılan sonuç, oldukça kırılğan bir yapının varlığıdır. Körfezin karşı kıyılarını tutan İran, hem devrimci retoriğiyle hem de Şiiçilik üzerine inşa ettiği mezhepci dış politika vizyonu ile Suudi Arabistan'ın temsil ettiği kalpgâh gücünü sınırlandırmayı hedeflemektedir.⁴² Bu çerçevede Basra Körfezi, her ne kadar Arap yarımadasının güneydoğu ucunda ve Basra Körfezi'nin çıkışında konumlanan pasifist bir krallığın varlığı söz konusu olsa da İran'ın revizyonist hamle potansiyeli, bölgenin istikrarsız bir çıkış yolu olduğuna işaret etmektedir. Özellikle Irak'ın Kuveyt'i işgali (1990) sürecinde bölgeye konuşlanan Amerikan askerî varlığı çekildiği takdirde, hali hazırdaki *status quo* hızlı bir biçimde bozulabilir ve İran'ın hegemonik bir yaklaşımla Hürmüz Boğazı'ndan sağlanan deniz geçişlerini kısıtlaması

⁴⁰ Eitan Barak, "Between Reality and Secrecy: Israel's Freedom of Navigation Through the Straits of Tiran, 1956-1967", *Middle East Journal*, Vol. 61, No. 4, (Autumn, 2007), 657-679, p. 657-679.

⁴¹ A.g.e.

⁴² Patrick Van Der Heiden and Alex Krijger, "The Saudi-Iranian Rivalry: An Ominous Zero-Sum Game for Supremacy", *Atlantisch Perspectief*, Vol. 42, No. 2, 2018, 11-15, p. 11-15.

mümkün olabilir.⁴³

Kızıldeniz'in batı kıyılarında bulunan Mısır, Sudan, Eritre, Cibuti ve Somali, bölgenin istikrarlı bir geçiş güzergâhı olarak kullanılabilmesi için kontrol altında tutulması gereken devletlerdir. Bu çerçeveden bakıldığında, bahsi geçen devletlerden hiçbirinin Arap kalpgâhını temsil eden güçlerin savundukları politik iddialara alternatif bir pozisyon benimsemedikleri görülebilir. Bu bölgenin istikrarlı bir biçimde Arap kalpgâhını desteklemesi veya en azından uyumlu bir profil sunması, Suudi Arabistan'ın bölgesel güç projeksiyonunun limitlerini belirlemesi açısından, oldukça kritik önemdedir.⁴⁴ Ayrıca bu husus, Kızıldeniz hattı boyunca seyrişer güvenliğinin sağlanabilmesi açısından da kritik önemdedir.

Bir başka kritik önemdeki husus olarak, söz konusu denizlerden açık denizlere çıkma zeminini sunan iki önemli deniz geçişinin de Arap kalpgâhının imkânlarını belirleyebilecek kapasitede olmasıdır. Bu bağlamda, Bab-ül Mendep Boğazı ve Hürmüz Boğazı, sırasıyla Arap kalpgâhının güneybatı ve güneydoğu uçlarından kontrol edilebilmesini sağlamaktadır. Arap kalpgâhında istikrarlı bir yönetimin var olabilmesi söz konusu su yollarının istikrarlı bir biçimde açık tutulabilmesinden geçmektedir.⁴⁵ Bu bağlamda düşünülüğünde, her iki boğaz da Arap yarımadasının istikrarına derinden tesir edebilecek kapasitedeki coğrafi oluşumlardır.

Ek olarak belirtmek gerekirse, Kızıldeniz'in güney girişinde konumlanmış olan Bab-ül Mendep Boğazı'nın ve Aden Körfezi'nin kıyılarında yaşanan güç boşluğu ve hatta bu coğrafyadaki devletlerin bir

⁴³ İran, uzun yıllardır bu konuda tehdit edici açıklamalar yapmaktadır. Hürmüz Boğazı'nı kapatmaya yönelik bir içerikle İran tehditleri, elbette ki bu güzergâhı kullanan devletleri ve onların ticaret hacmini hedef almaktadır. Ayrıca boğazın kapatılmasına yönelik tehditlerini mütemadiyen dile getirmekle birlikte, esas olarak bölgedeki devletlerin deniz araçlarına yönelik birtakım taciz edici politikalarına da devam etmektedir. Söz konusu tehditlere bir örnek için bkz. Ali H. M. Abo Rezeg, "Iran Renews Threat to Close Strategic Strait of Hormuz", *Anadolu Agency*, 22.04.2019, <https://www.aa.com.tr/en/americas/iran-renews-threat-to-close-strategic-strait-of-hormuz/1460108> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

⁴⁴ Viola Fahmy, "Arab-African Alliance Announced in Riyadh", *Anadolu Agency*, 06.01.2020, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/arab-african-alliance-announced-in-riyadh/1694211> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

⁴⁵ Anthony H. Cordesman, "America, Saudi Arabia, and the Strategic Importance of Yemen", *Center for Strategic and International Studies*, 26.03.2015, <https://www.csis.org/analysis/america-saudi-arabia-and-strategic-importance-yemen> (Erişim Tarihi: 08.02.2021)

kısımının başarısız devlet statüsünde olması, yirmi birinci yüzyılda önemli bir jeopolitik risk unsuru olarak belirlemektedir.⁴⁶ Söz konusu güç boşluğundan semizlenen korsanlık faaliyetleri, uluslararası ticaretin istikrarlı bir biçimde devam edebilmesinin de önündeki en büyük engellerden birisidir. Bu bağlamda, Somali açıklarında sıklıkla görülen korsanlık faaliyetlerini engelleyebilmek adına uluslararası toplum da harekete geçmiş ve NATO kapsamında Türkiye'nin de parçası olduğu çeşitli düzeylerde operasyonlar icra edilmiştir.⁴⁷

Söz konusu jeopolitik riskin temelinde, boğaz bölgesinde hâkim bir gücün bulunmaması yatmaktadır.⁴⁸ Bu durum, bölgeye yönelik nüfuz politikaları güden devletler için bir avantaj olarak görülebilecekse de kısa ve orta vadede bölgenin ve dolayısıyla Arap kalpgâhının istikrarsızlaştırılması için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Yukarıda anıldığı ölçülerde, hem Bab-ül Mendep Boğazı hem de Hürmüz Boğazı'nın kıyıdaş ülkelerindeki politik uyum, Arap kalpgâhındaki otoritenin istikrarı açısından elzemdir. İsimlendirmek gerekirse Bab-ül Mendep Boğazı'nda Cibuti, Somali ve Yemen; Hürmüz Boğazı'nda ise İran ve Umman'la uyumlu politik ilişkiler, Arap kalpgâhının istikrarına yönelik başat koşullardır. Söz konusu boğazlar transit geçişe açık oldukları müddetçe Arap kalpgâhındaki otoritenin açık denizlere çıkma ihtimali mümkün olacaktır. Aksi halde Arap yarımadası, söz konusu jeostratejik suyollarının yaratabileceği olumsuzluklarla baş etmek zorunda kalacaktır.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki özellikle Umman Krallığı, uluslararası ve bölgesel politikada tarafsızlık eksenli bir çizgi izleyerek,

⁴⁶ Lupus De Bello, "Kenya is Somalia's Latest Victim in Region of Failed States", *The Conversation*, 24.09.2013, <https://theconversation.com/kenya-is-somalias-latest-victim-in-region-of-failed-states-18582> (Erişim Tarihi: 11.02.2021)

⁴⁷ "Operation Ocean Shield", *NATO*, <https://mc.nato.int/missions/operation-ocean-shield> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

⁴⁸ Son yıllarda yaşanan jeopolitik rekabetin yansımaları özellikle de Kızıldeniz'in güney çıkışında yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede BAE de Yemen'deki istikrarsızlıktan faydalanarak, ülkenin Bab-ül Mendep boğazını denetim altına almayı kolaylaştırabilecek olan Perim adasına bir hava üssü kurmaktadır. İsrail istihbaratına yakınlığıyla bilinen DEBKA sitesinin haberi bu bağlamda önemlidir. Detaylı bilgi için bkz. "The UAE is Building a New Airbase off Yemen to Control and Safeguard Red Sea Shipping", *DEBKA*, 28.05.2021, <https://www.debka.com/the-uae-is-building-a-new-airbase-off-yemen-to-control-and-safeguard-red-sea-shipping/> (Erişim Tarihi: 07.07.2021)

söz konusu jeostratejik önemini korumaya ve işlevselleştirmeye gayret etmektedir.⁴⁹ Kaldı ki bahsi geçen coğrafyadaki olası istikrarsızlıklar, direkt olarak Arap kalpgâhını etkisi altına alacak ve dış dünyayla olan bağlantısını önemli oranda kısıtlayabilecektir. Bu çerçevede Umman'ın takip ettiği dış politika, halihazırda Arap kalpgâhı açısından optimum seçeneği sunmaktadır.

4. Türk Büyük Stratejisinin İmkânları/Kısıtları

Yukarıda da anıldığı ölçülerde, 2010 yılının son günlerinden bu yana yaşanan sistemik ve bölgesel dönüşümler, Arap jeopolitiğini yeniden şekillendirmek ve anlamlandırmak noktasında önem arz etmekle birlikte, Türk stratejisinin bölgesel ölçekli yaklaşımını da gözden geçirmesini dayatmaktadır. Bu bağlamda Türk stratejisi, yukarıda etraflıca ele alınan Arap jeopolitiğinin hassas noktalarında etkin bir pozisyon benimseyerek, ilgili devletlere kendi ulusal çıkarları doğrultusunda fonksiyonlar yükleyebilir.

Son yıllarda ve özellikle Arap Baharı'nın yarattığı fırsatlara istinaden Türkiye, bölgesel görünürlüğü ve varlığını güçlü bir biçimde arttırmış ve kamuoyunca “Türk üçgeni” olarak bilinen bir çevreleme eylemini hayata geçirmiştir.⁵⁰ Söz konusu kavramsal önerme, Türkiye'nin Katar, Somali ve Sudan'da elde ettiği askerî imkânlar dolayısıyla kurgulanmıştır. Bu çerçevede Türkiye, Arap kalpgâhı açısından bakıldığında, hem Sudan'la anlaşarak Kızıldeniz'in batı yakasında pozisyon almış hem Somali'deki askerî varlığıyla Bab-ül Mendep Boğazı'nı denetleyebilecek bir imkâna kavuşmuş hem de Katar'da bulundurduğu askerî birlikler vasıtasıyla da Basra Körfezi'nde bayrak gösterebilir bir statüye ulaşmıştır. Bu bağlamda, “Türk üçgeni” olarak bilinen askerî varlıklar, Arap kalpgâhını çevreleyen ve bir dereceye kadar kontrol edebilecek bir kapasiteye sahip olarak görülebilir.

Fakat ilerleyen tarihlerde yaşanan bazı bölgesel gelişmeler, söz konusu statüyü de tartışmalı bir hale sokmuştur. Bu açıdan bakıldığında,

⁴⁹ Umman Sultanlığı'nın dış politikadaki özgün duruşunu tarihsel bir bağlam içerisinde açıklayan önemli bir çalışma için bkz. Joseph A. Kechichian, *Oman and the World: The Emergence of an Independent Foreign Policy*, RAND, Santa Monica, 1995.

⁵⁰ “Son Hamlenin Ardından Ortaya Çıktı! İşte Türk Üçgeni...”, *Milliyet*, 27.12.2017, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-hamlenin-ardindan-ortaya-cikti-iste-turk-ucgeni-2580269> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)

özellikle Sudan'da gerçekleştirilen askerî darbe ve Ömer El-Beşir yönetiminin devrilerek, yerine General Burhan yönetiminin tesis edilmesi, "Türk üçgeninin" Kızıldeniz ayağını sakatlamıştır. General Burhan'ın yaptığı açıklamalar, Türkiye-Sudan arasında anlaşmaya varılan Sevakin adasının kiralanmasının askerî bir içerikte olmadığını iddia etmektedir. Buna göre, Sevakin adasındaki Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma saray restore edilecek ve turistik faaliyetler doğrultusunda kullanılacaktır.⁵¹ Bu gelişmeye istinaden denilebilir ki genelde Kızıldeniz ve özelde Sudan'daki Türk varlığı, devrik lider Beşir yönetiminde potansiyel bir varlık gösterebilecekken General Burhan yönetimindeki Sudan'ı, bölgesel güç projeksiyonu açısından bir sütun olarak kullanamayacaktır. Burhan'ın yapmış olduğu açıklamalarda Kızıldeniz'in karşı kıyısındaki Suudi Arabistan'ın çekincelerine de atıf yapması Burhan yönetiminin Arap kalpgâhını rahatsız edebilecek herhangi bir sürecin parçası olmamaya dikkat ettiğini de göstermektedir. Bu çerçevede, yukarıda da anlatıldığı üzere Arap kalpgâhının, Kızıldeniz üzerinden gelebilecek istikrarsızlaştırıcı eylemleri, bölgede bulunan devletlerin militarist yönetim elitlerini destekleyerek engellemeye çalıştığı ve ulusal güvenliğini bu doğrultuda konsolide ettiği söylenebilir.⁵²

Türk büyük stratejisi açısından Arap kalpgâhının geleceği; politik yönelimleri ve istikrarı ölçüsünde kritik bir önemdedir. Yukarıda anılan askerî güvenlik ve denetim imkanlarına ek olarak, Türkiye'nin Arap kalpgâhıyla ticaret hacmi, olası bir istikrarsızlık halinde ekonomik güvenliğini tehlikeye atabilecek boyutlardadır.⁵³ Bu bağlamda bakıldığında,

⁵¹ Yaşar Yakış, "How the Khartoum Coup will Affect Turkey-Sudan Relations", *Arab News*, 21.04.2019, <https://www.arabnews.com/node/1485706> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)

⁵² Bu bağlamda, Sudan ve Mısır'daki askerî darbe süreçlerine verilen destek, jeopolitik ve jeostratejik bir ihtiyaç olarak, Kızıldeniz'in karşı kıyısında kontrol edilebilir ve istikrarlı yönetimlerin bulunmasının tercih edildiğine oldukça berrak bir biçimde işaret etmektedir. İlgili haberler için bkz. Declan Walsh, "Amid U.S. Silence, Gulf Nations Back the Military in Sudan's Revolution", *The New York Times*, 26.04.2019, <https://www.nytimes.com/2019/04/26/world/africa/sudan-revolution-protest-saudi-arabia-gulf.html> (Erişim Tarihi: 05.02.2021); Rod Nordland, "Saudi Arabia Promises to Aid Egypt's Regime", *The New York Times*, 19.08.2013, <https://www.nytimes.com/2013/08/20/world/middleeast/saudi-arabia-vows-to-back-egypts-rulers.html> (Erişim Tarihi: 06.02.2021)

⁵³ Katar Krizi'nin patlak verdiği ve Türkiye-Katar ikilisinin Arap kalpgâhıyla karşıt pozisyonları temsil ettiği 2017 yılında bile Türkiye'nin bölgeyle ticaret hacmi, yaklaşık

Arap kalpgâhının kuzey *rimland* alanından Akdeniz'e açılma pratiğini hayata geçiriyor olması Türk büyük stratejisi açısından üzerinde özellikle düşünülmesi gereken bir meseledir. Arap kalpgâhının Akdeniz'e çıkışını sağlayan İsrail, uzun yıllardır Türkiye ile istikrarlı bir ilişkiye sahip değildir. Bu çerçevede düşünüldüğünde, şayet bahsi geçen ulaştırma projeleri hayata geçirilirse, Arap kalpgâhı İsrail'e sıkı sıkıya bağlı bir hale gelecektir. Bu durum da beraberinde, Suriye'deki iç savaş ortamı ve Irak'taki istikrarsız atmosfer de göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin Arap kalpgâhına ulaşabilmek için İsrail güzergâhından başka seçeneğinin kalmamasına sebep olacaktır.

2017 yılında gelişen Katar ablukası süreci de bu bağlamda oldukça öğreticidir. Türkiye-Katar ilişkilerinin özellikle Arap Baharı sürecinde farklı bir safhaya geçmesi, her iki devletin de muhalif hareketleri destekleyici ve Arap dünyasındaki dönüşümü onaylayıcı tutumları, bölgesel düzeyde monarşist ve *status quo* yanlılarının tepkilerini çekmiştir. Bu çerçevede, Arap kalpgahı tarafından Haziran 2017 itibariyle Katar'a uygulanmaya başlanan ablukanın kaldırılması için öne sürülen koşullar arasında, Türkiye'nin bölgedeki askerî varlığı da hedef alınmıştır.⁵⁴ Katar'daki Türk üssü, bu süreç boyunca yerleşik yönetici elitin temel dayanaklarından birisi olmuş ve askerî bir darbe ihtimalini de engellemiştir. Bu bağlamda, Katar'daki Türk askerî varlığı kazanılmış önemli bir pozisyon olarak düşünülmeli ve korunmalıdır.

Sistemik güç dağılımlarındaki dönüşüme rağmen Arap kalpgâhının son yıllardaki temel yöneliminin Amerikan eksenli bir seyir izlemesi, bunu da İsrail'le jeopolitik ve jeostratejik entegrasyona giderek yapıyor olması

olarak 56,4 milyar dolardır. İlgili haber için bkz. "Türkiye, Ortadoğu ve Körfez Ülkeleriyle İşbirliğini Büyütüyor", *TRT Haber*, 27.04.2018, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-ortadoğu-ve-korfez-ulkeleriyle-ticaretini-buyutuyor-362796.html#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%20Ortado%C4%9Fu%20ve%20K%C3%B6rfez,56%2C4%20milyar%20dolar%20oldu> (Erişim Tarihi: 12.02.2021); Fakat her ne kadar Türkiye'nin dış ticaret hacminde önemli bir yer tutuyor olsa da 2020 yılı itibariyle ihracat yapılan ülkeler sıralamasında Arap kalpgâhını 21. Sırada BAE temsil edebilmektedir. İlgili rapor için bkz. "2020 Yılı İhracatımızda İlk 20 Ülke", *Türkiye İhracatçılar Meclisi*, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

⁵⁴ "Katar'a Ambargo Uygulayan Ülkelerden Skandal Talep", *Sabah*, 23.06.2017, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/06/23/korfez-ulkelerinden-flas-turkiye-talebi>

kuşkusuz Türk büyük stratejisi açısından da üzerinde düşünülmesi gereken bir trenddir. Trump yönetiminin özellikle Suudi Arabistan ve BAE ile geliştirdiği ilişkiler, salt İran'ın sergilediği tehdit edici konumdan ötede anlamlara sahiptir. Yukarıda da anıldığı ölçülerde Arap kalpgâhı, kuzey sahillerinden Akdeniz'e çıkabilmek için İsrail'e ihtiyaç duymaktadır. Bunu yaparken de Amerikan gücüyle de sıra dışı bir iş birliğine gidilmiş ve özellikle astronomik silah alım anlaşmaları imzalanarak, Amerikan desteği de garanti edilmek istenmiştir. Lakin bu trend, bölgesel aktörlerin yoğun tepkisini çekmiş ve Arap kalpgâhının gelecekteki istikrarına yönelik soru işaretleri oluşturmuştur.

Biden yönetiminin, selefinin tercihleri hilafına uygulamalara gidebilecek bir dış politika perspektifine sahip olması Arap kalpgâhında yaşanan tereddütleri de köpürtmüştür. Özellikle Yemen'deki iç savaşta Suudi Arabistan ve BAE'nin oynadıkları rol, Amerikan yönetimi tarafından güçlü bir biçimde eleştirilmekte ve bu savaşa verilen Amerikan desteğinin son bulacağı belirtilmektedir.⁵⁵ Bu çerçevede düşünüldüğünde, Biden yönetiminin Arap kalpgâhını İsrail'e daha da bağımlı kılacak bir doğrultuda hareket ettiği tespit edilebilir. Hâlihazırda da İsrail'le yürütülen askerî-istihbari iş birliğinin oluşturduğu zeminde, Amerikan yönetiminin insan haklarını öne sürerek Arap devletlerine karşı edineceği yeni mesafeli pozisyon sebebiyle, Arap kalpgâhı kuzey sahilleriyle bütünleşmeye zorlanabilir. Unutulmamalıdır ki İsrail'in yabancı ülkelere silah satışlarında, muhatap ülkelerdeki insan haklarının düzeyiyle ilgili bir ön şartı bulunmamaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde, Yemen'deki Suudi Arabistan-BAE askerî müdahalesinin herhangi bir netice alamadan bölgeden ayrılması ve Amerikan yönetiminin güçlü desteğinden mahrum kalması, Arap kalpgâhındaki güçlerin kuzey *rimlandi*yle entegrasyonunu güçlendirebilir. Bu açıdan bakıldığında, İsrail, Arap kalpgâhına ulaşmanın ve onu yönlendirmenin/kısıtlamanın temel aracı haline dönüşebilir.

Türk büyük stratejisi açısından bakıldığında, Arap kalpgâhında etkin olabilmenin yolları jeopolitik düzlemde birden çok seçeneğe sahiptir.

⁵⁵ "U.S. Blinken, Saudi Foreign Minister Discuss Yemen, Defense", *The Guardian*, 11.02.2021, <https://www.theguardian.pe.ca/news/world/us-blinken-saudi-foreign-minister-discuss-yemen-defense-551259/> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)

Bu bağlamda kuzey sahillerinde İsrail, güney sahillerinde ise Yemen ve Umman, Arap kalpgâhında etkinliğin önemli unsurları olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca Kızıldeniz’de Bab-ül Mendep Boğazı’nın giriş ve çıkışını kontrol edebilecek bir pozisyon elde etmek Arap kalpgâhının kitlesel yerleşiminin kıyı kentlerinde olduğu da hesaba katılırsa, oldukça kritik bir rol oynayabilir. Bu bağlamda Somali’deki Türk askerî varlığına ek olarak Cibuti ve Eritre hattında da etkinlik göstermek hedeflenebilir. Söz konusu devletlerin küçük ve uluslararası politika açısından göreceli olarak etkisiz devletler olması sahip oldukları jeopolitik ve jeostratejik önemi azaltmamaktadır. Günümüzde özellikle Cibuti’de hemen her büyük gücün varlık gösterdiği düşünüldüğünde Türk büyük stratejisi açısından Kızıldeniz’in kuzeyine nüfuz edebilmenin başat koşullarından biri olarak Cibuti-Eritre hattında varlık göstermek gerektiği anlaşılabilir.

Arap kalpgâhının güneydoğu sahillerinde de benzer bir pozisyon elde etmek jeopolitik açıdan bir gereklilik olmakla birlikte, Umman ve İran’ın politik pozisyonları göz önünde bulundurulduğunda bunun henüz pek mümkün görünmediği tespit edilebilir. Özellikle Umman Krallığı, takip ettiği tarafsızlık politikasına ulusal istikrarı açısından stratejik bir önem atfetmektedir. Ayrıca Hürmüz Boğazı’nda varlık gösterebilmek adına İran’la ilişkilerin geliştirilmesi kuşkusuz optimum bir tercih olmakla birlikte, iki ülke ilişkilerindeki sorunlu başka konular sebebiyle, böylesi bir gelişme pek mümkün görünmemektedir. İki ülkenin tarihsel olarak rekabetçi bir ilişki koduna sahip olması İran’ın Türkiye’ye Hürmüz Boğazı’nda etkinlik kazanabilmesi adına alan açmasını olasılıklar kümesinden çıkartmaktadır. Ayrıca İran, bölgesel bir hegemonya hedefiyle kurguladığı dış politikası sebebiyle de bir başka hegemonik güç potansiyeline sahip Türkiye’nin imkân kazanmasını istemeyecektir. Bu bağlamda, Basra Körfezi ve dolayısıyla Hürmüz Boğazı’nda bir dereceye kadar etkinlik sağlayabilmek için yakın ilişkilere sahip olunan Katar’ın politik olarak istikrarlı bir patikada ilerlemesi ve bu ülkede bulunan askerî varlığın devamlılığı önem arz etmektedir.

Sonuç

Son yıllarda Arap yarımadasının jeopolitiğinde yaşanan radikal dönüşümler sebebiyle yapılan bu çalışma, hem Arap yarımadasında öne çıkan aktörlerin kapasitelerini ölçeklendirmek hem de Türk büyük stratejisinin bölgeye dönük amaçlarına optimum güzergâhlar sunmak hedefindedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde yukarıda detaylı ve analitik

bir biçimde anlatılmaya çalışılan jeopolitik olguların nihai envanterini çıkartmak gerekmektedir.

Arap kalpgâhı olarak tanımlanan coğrafi alanı kontrol edebilmenin başat koşullarından biri, Arap *rimlandi* olarak tarif edilen alanda denetim kurabilmekten geçmektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde yukarıda da etraflıca açıklandığı üzere; kuzey sahillerinde İsrail ve güney sahillerinde de Yemen ve Umman'da kurulabilecek bir denetim, Arap kalpgâhını kontrol edebilmenin önemli unsurlarıdır.

Ayrıca Arap kalpgâhını çevreleyen ve açık denizlere ulaşımını sağlayan deniz yolları da denetim kurmanın önemli araçlarıdır. Bu bağlamda, kuzeyde açılması planlanan muhayyel Eilat-Aşdod kanalı ve Süveyş Kanalı, güneyde ise Bab-ül Mendep Boğazı ile Hürmüz Boğazı, Arap kalpgâhının açık denizlere çıkabilmesine imkân veren ya da sınırlayan suyolları olarak bölgenin denetimi açısından yine kritik önemdedirler. Bu bağlamda sırasıyla İsrail, Mısır, Cibuti, Eritre, Somali, Umman ve İran, Arap kalpgâhının ulaşım hatlarını kesebilecek kapasiteye sahip görünmektedirler.

Bir diğer unsur olarak da hem batıda Kızıldeniz hem de doğuda Basra Körfezi'nin kıyıdaş devletleri, Arap kalpgâhının denetimini sağlayabilecek aktörler olarak görülebilirler. Bu çerçevede, Kızıldeniz'e kıyıdaş devletlerden Mısır, Sudan, Eritre, Cibuti ve Basra Körfezi'ne kıyıdaş devlet olarak da İran, Arap kalpgâhının imkânlarını/sınırlarını belirleyen bir jeopolitik konuma sahiptirler.

Yukarıda anlatılanlar ışığında Türk büyük stratejisinin de gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Türkiye, şayet Arap kalpgâhında etkin bir güç olarak konumlanmak ve bu coğrafi alandaki devletleri ulusal çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek istiyorsa isimleri anılan devletlerde politik, askerî ve ekonomik nüfuzunu ve kapasitesini arttırmak durumundadır. Ancak böylesi bir girişim, Arap kalpgâhında etkinlik sağlama ve bir dereceye kadar da denetim kurma imkânı verecektir. Suriye'de uzun yıllara yayılan iç savaş ortamı, kısa ve orta vadede Şam'da güçlü bir merkezi yönetimin tesis edilmesi olasılığının düşüklüğü ve Amerikan işgali sonrası (2003) Irak'ta oluşan İran etkisi hesaba katıldığında; Arap kalpgâhına ulaşmanın ve bu coğrafyada jeopolitik bir aktör olarak konumlanmanın yolu, yukarıda anılan devletlerle ilişkileri yoğunlaştırmaktan ve mümkün olduğu ölçülerde bu

coğrafyalarda askerî olarak da varlık gösterebilmekten geçmektedir.

Ayrıca Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu dönemini de kapsayacak ölçülerde tarihsel olarak daha ziyade kara gücüyle eşleştirilmiş ve ünlenmiş bir ordu yapılanmasına sahiptir. Son yıllarda donanmanın geliştirilmesi yeni deniz araçlarıyla teçhiz edilmesi ve içerisinden entelektüel iddialara sahip subayların çıkması elbette ki Türkiye'nin denizlerde de ağırlığını hissettireceği bir konuma doğru ilerlediğine delalet etmektedir. Arap yarımadasının jeopolitik analizinde de açıklandığı üzere, Türk büyük stratejisinin bölgesel bir etkinliği bütüncül bir biçimde kurabilmesi de ancak kara-deniz gücünü optimum bir dengede tutabilmesiyle mümkündür. Arap denizleri, boğazları ve kanallarında ve ayrıca kuzey ve güney Arap *rimland*lerinde etkin bir pozisyon alabilmek kuşkusuz her şeyden evvel dikkate değer bir deniz gücüne sahip olmaktan geçmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Türk büyük stratejisinin Arap kalpgâhındaki etkinlik kapasitesi, ancak kara ve deniz güçlerinin efektif ve eşgüdümlü konumlandırılmasıyla şekillenebilir ve hacim kazanabilir.

Bu çalışmanın kaleme alındığı zaman diliminde Arap kalpgâhı, kuzey *rimland*ini teşkil eden İsrail ile yaşadığı normalleşme ve entegrasyon süreci neticesinde, Akdeniz'de Türk stratejisine meydan okuyucu bir pozisyon sergilemeye başlamıştır. Özellikle Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ikilisinin başını çektiği ve İsrail'in cesaretlendirdiği bir diplomatik-askerî süreçle Arap kalpgâhı, Doğu Akdeniz bölgesinde askerî tatbikatlara katılmış ve çeşitli düzeylerde diplomatik angajmanlara girmiştir. Bu süreçlerin en belirginini olarak *Philia Forum*; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in Doğu Akdeniz'de varlık göstermelerinin tescili hükmündedir. Türk büyük stratejisi açısından konuya yaklaşıldığında yukarıda etraflıca analizi yapılan Arap kalpgâhına yönelik uygulanacak sınırlandırıcı politikalar, Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikalarında da kazanım sağlamaya yardımcı olabilecektir.

Summary

The Arabian Peninsula states had played an important role throughout the 20th century. Particularly the Saudi Arabia, the leading country in the region, is very famed related to its very concrete relations with the United States (U.S.). In Cold War, Saudi foreign policy rested

upon U.S. dominance in the region excluding a few deteriorating actions towards the relations of both.

In the aftermath of the Six Day War, Israel's occupation of Jerusalem raised concern of Saudis and the breakout of a fire at the site of Haram al-Sharif triggered the claim of Islamic leadership with an Islamist discourse by Saudis. Shortly after, in another case, especially the Yom Kippur War in 1973, as a result of the U.S. aid to Israeli part, Arab countries showed a huge rage towards the American stance. They backfired with their unique diplomatic leverage, increased the petroleum prices by decreasing the total production. At the time, the Western countries were aware of their vulnerability in terms of economic security.

Arabian Peninsula states usually obeyed the rules of the hegemonic power in the region. Generally speaking, throughout the Cold War and beyond, the U.S. had produced security for them in the meaning of regime security and territorial integrity. In turn, the Arabian Peninsula states paid the bill with the stability of energy production in tolerable prices. However, today, such kind of relationship seems disappearing due to the waning hegemony of the U.S. regionally and the declining significance of petroleum as a main source of energy. Additionally, Arab Spring, Nuclear Agreement (JCPoA), and Abraham Accords have been changed the political landscape of the region up to now. We need to analyze the new parameters by analyzing the Arabian Peninsula, first in a geopolitical manner. To do so, we can improve the capacity of Turkish grand strategy.

Classical geopolitics has been treated as an old fashion mode of understanding/explanation of International Relations for a long while. However, the most basic concepts and theories are surprisingly very well suited to the Arabian Peninsula geopolitics. In this study, with references to Mackinder's Heartland, Spykman's Rimland and Mahan's Sea Dominance theories, the Arabian Peninsula geopolitics will be rewritten. First, Arabian heartland consists of Saudi Arabia at the core and also the small Gulf monarchies, United Arab Emirates and Bahrain. They truly constitute a geopolitical block. Secondly, in the south, Yemen and Oman and in the north, Israel compose the Arabian rimlands. With reference to the seas and choke points surrounding the region, respectively, Egypt, Sudan, Eritrea, Djibouti, Somalia, and Iran are also the main players in the stability of Arabian Peninsula.

This study aims developing responses to the newly emerged Arabian challenges to Turkish positions. Today, the Arabian Peninsula states are very effective in the regions of Middle East and East Mediterranean both. This is a very new phenomenon. Thanks to the normalization process amongst Israel and most of the Arabian Peninsula states, abovementioned regions merged rapidly. However, the Arabian Peninsula states engaged in a kind of alliance with the anti-Turkish forces. Keeping the Turkish grand strategy debates in mind, this study gives some clues in driving the Arabian Peninsula states nearer to the Turkish interests. Eventually, this study concludes with a general proposal, which consists of the coordination of both land and sea capacities, which may bring success to Turkish grand strategy.

Çatışma Beyanı:

Makalenin ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

BRZEZINSKI, Zbigniew; *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, 1997.

DOCKRILL, Michael L. and Michael F. Hopkins; *The Cold War, 1945-1991*, Palgrave Macmillan; Second Edition, New York, 2006.

DODDS, Klaus; *Geopolitics: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

GERGES, Fawaz A.; "The Transformation of Arab Politics: Disentangling Myth From Reality", *The 1967 Arab-Israeli War: Origins and Consequences*, Ed. by. Wm. Roger Louis & Avi Shlaim, Cambridge University Press, New York, 2012.

HILL, Ginny; *Yemen Endures: Civil War, Saudi Adventurism and the Future of Arabia*, Oxford University Press, U.S.A., 2017.

KECHICHIAN, Joseph A.; *Oman and the World: The Emergence of an Independent Foreign Policy*, RAND, Santa Monica, 1995.

KERR, Malcolm; *The Arab Cold War 1958-1967*, Oxford University Press; Second Edition, 1967.

MACKINDER, H. J.; *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Henry Holt and Company, New York, 1919.

MAHAN, Alfred Thayer; *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

Part III, "Straits Used for International Navigation", *United Nations Convention on the Law of the Sea*, Nova Science Publishers, New York, 2009.

SPYKMAN, Nicholas J.; *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt Brace and Company, New York, 1942.

SPYKMAN, Nicholas J.; *The Geography of the Peace*, Harcourt Brace and Company, New York, 1944.

YAQUB, Salim; *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*, The University of North Carolina Press, U.S.A., 2004.

Makaleler

AKTÜRK, Şener; "Turkey's Grand Strategy as the Third Power: A Realist Proposal", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Cilt 25 Sayı 2, p. 152-177.

BARAK, Eitan; "Between Reality and Secrecy: Israel's Freedom of Navigation Through the Straits of Tiran, 1956-1967", *Middle East Journal*, Vol. 61, No. 4, Autumn, 2007, p. 657-679.

HANCOCK, Kathleen J. and Vlado Vivoda; "International Political Economy: A Field Born of the OPEC Crisis returns to its Energy Roots", *Energy Research & Social Science*, Vol. 1, March 2014, p. 206-216.

HAYNES, Jeff; "Transnational Religious Actors and International Politics", *Third World Quarterly*, Vol. 22, No. 2, 2001, p. 143-158.

HEIDEN, Patrick Van Der and Alex Krijger; "The Saudi-Iranian Rivalry: An Ominous Zero-Sum Game for Supremacy", *Atlantisch Perspectief*, Vol. 42, No. 2, 2018, p. 11-15.

MACKINDER, H. J.; "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, April 1904, p. 421-437.

MANN, Joseph; "King Faisal and the Challenge of Nasser's Revolutionary Ideology", *Middle Eastern Studies*, Vol 48, Iss 5, 2012, p. 749-764.

İnternet Kaynakları

"2020 Yılı İhracatımızda İlk 20 Ülke", Türkiye İhracatçılar Meclisi, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

"Can MBS's Neom Translate into the Saudi Forging Ties with Israel?", TRT World, <https://www.trtworld.com/magazine/can-mbs-s-neom-translate-into-the-saudis-forging-ties-with-israel-38974> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

"Egypt's Suez Canal Blocked by Huge Container Ship", BBC, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-56505413> (Erişim Tarihi: 07.07.2021)

"Egypt Vexed By Israel, UAE Plans for 'Rival Suez Canal'", The New Arab, <https://english.alaraby.co.uk/english/news/2020/10/2/egypt-vexed-by-israeli-emirati-plans-for-rival-suez-canal> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)

"Iran Threatens Arab National Security: Saudi, Yemeni Ministers", Arab News, <https://www.arabnews.com/node/1732326/middle-east> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

"Iran-Allied Houthis in Yemen Fire Missiles at Saudi Capital", Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-saudi-security/saudi-arabia-says-it-intercepts-houthi-missiles-over-riyadh-idUSKBN1IA100> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

"Israel to Begin Promoting Railway Linking Haifa Seaport with Saudi Arabia", The Times of Israel, <https://www.timesofisrael.com/israel-to-begin-promoting-railway-linking-haifa-seaport-with-saudi-arabia/> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

- “Katar’a Ambargo Uygulayan Ülkelerden Skandal Talep”, Sabah, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/06/23/korfez-ulkelerinden-flas-turkiye-talebi>
- “Ministers Discuss Trans-Gulf Railway Project”, Arab News, <https://www.arabnews.com/node/1782521/saudi-arabia> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- “New Naval Base Boosts Egypt Presence in the Red Sea”, The Arab Weekly, <https://thearabweekly.com/new-naval-base-boosts-egypts-presence-red-sea> (Erişim Tarihi: 06.07.2021)
- “Son Hamlenin Ardından Ortaya Çıktı! İşte Türk Üçgeni..”, Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-hamlenin-ardindan-ortaya-cikti-iste-turk-ucgeni-2580269> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)
- “The UAE is Building a New Airbase off Yemen to Control and Safeguard Red Sea Shipping”, DEBKA, <https://www.debka.com/the-uae-is-building-a-new-airbase-off-yemen-to-control-and-safeguard-red-sea-shipping/> (Erişim Tarihi: 07.07.2021)
- “Türkiye, Ortadoğu ve Körfez Ülkeleriyle İşbirliğini Büyütüyor”, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-ortadogu-ve-korfez-ulkeleriyle-ticaretini-buyutuyor-362796.html#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%20Ortado%C4%9Fu%20ve%20K%C3%B6rfez,56%2C4%20milyar%20dolar%20oldu> (Erişim Tarihi: 12.02.2021);
- “U.S. Blinken, Saudi Foreign Minister Discuss Yemen, Defense”, The Guardian, <https://www.theguardian.pe.ca/news/world/us-blinken-saudi-foreign-minister-discuss-yemen-defense-551259/> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)
- ALKHEREIJI, Mohammed A.; “Saudi Arabia Embraces a Different Future with NEOM”, The Arab Weekly, <https://thearabweekly.com/saudi-arabia-embraces-different-future-neom> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)
- ATLI, Altay; “China, Israel and the Geopolitics of Seaports”, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2019/07/china-israel-and-the-geopolitics-of-seaports/> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- BARKAT, Amiram; “Israel to Propose Saudi-Israel Oil Pipeline”, Globes, <https://en.globes.co.il/en/article-israel-to-propose-saudi-israel-oil-pipeline-1001343034> (Erişim Tarihi: 15.02.2021)
- BELLO, Lupus De; “Kenya is Somalia’s Latest Victim in Region of Failed States”, The Conversation, <https://theconversation.com/kenya-is-somalias-latest-victim-in-region-of-failed-states-18582> (Erişim Tarihi: 11.02.2021)
- CORDESMAN, Anthony H.; “America, Saudi Arabia, and the Strategic Importance of Yemen”, Center for Strategic and International Studies, <https://www.csis.org/analysis/america-saudi-arabia-and-strategic-importance-yemen> (Erişim Tarihi: 08.02.2021)
- FAHMY, Viola; “Arab-African Alliance Announced in Riyadh”, Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/arab-african-alliance-announced-in-riyadh/1694211> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)
- FRANTZMAN, Seth J.; “Socotra: How a Strategic Island Became Part of a Gulf Power Struggle”, The Jerusalem Post, <https://www.jpost.com/middle-east/socotra-how-a-strategic-island-became-part-of-a-gulf-power-struggle-553599> (Erişim Tarihi: 06.07.2021)
- GUENOT, Marianne; “The U.S. had a Plan in the 1960s to Blast an Alternative Suez Canal through Israel using 520 Nuclear Bombs”, Business Insider, <https://www.businessinsider.com/us-planned-suez-canal-alternative-israel-blast-with-nuclear-bombs-1960s-2021-3> (Erişim tarihi: 06.07.2021)
- HASSAN, Khalid; “Egypt Concerned UAE-Israeli Pipeline Project will Affect Suez Canal”, Al Monitor, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/02/egypt-israel-uae-ashkelon-eilat-oil-pipeline-suez-canal.html> (Erişim Tarihi: 06.07.2021)

İbrahim Anlaşmaları Sonrası Arap Yarımadasının Jeopolitik Analizi
ve Türk Büyük Stratejisinin İmkânları/Kısıtları

- KNIGHTS, Michael and Farzin Nadimi; “Curbing Houthi Attacks on Civilian Ships in the Bab Al-Mandap”, The Washington Institute, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/curbing-houthi-attacks-civilian-ships-bab-al-mandab> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)
- LOWENSTEIN, Julie; “US Foreign Policy and the Soviet-Afghan War: A Revisionist History”, Harvey M. Applebaum ‘59 Award, 2016, https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=applebaum_award (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- NATIONAL SECURITY ARCHIVE, The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State, <https://nsarchive2.gwu.edu//coldwar/documents/episode-1/kennan.htm> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- NATO, “Operation Ocean Shield”, <https://mc.nato.int/missions/operation-ocean-shield> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)
- NORLAND, Rod; “Saudi Arabia Promises to Aid Egypt’s Regime”, The New York Times, <https://www.nytimes.com/2013/08/20/world/middleeast/saudi-arabia-vows-to-back-egypts-rulers.html> (Erişim Tarihi: 06.02.2021)
- RABINOVITCH, Ari and Tova Cohen; “Israeli Pipeline Company Signs Deal to Bring UAE Oil to Europe”, Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-uae-israel-pipeline/israeli-pipeline-company-signs-deal-to-bring-uae-oil-to-europe-idINKBN275155> (Erişim Tarihi: 06.07.2021)
- REZEG, Ali H. M. Abo; “Iran Renews Threat to Close Strategic Strait of Hormuz”, Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/en/americas/iran-renews-threat-to-close-strategic-strait-of-hormuz/1460108> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- WALSH, Declan; “Amid U.S. Silence, Gulf Nations Back the Military in Sudan’s Revolution”, The New York Times, <https://www.nytimes.com/2019/04/26/world/africa/sudan-revolution-protest-saudi-arabia-gulf.html> (Erişim Tarihi: 05.02.2021)
- YAKIŞ, Yaşar; “How the Khartoum Coup will Affect Turkey-Sudan Relations”, Arab News, <https://www.arabnews.com/node/1485706> (Erişim Tarihi: 14.02.2021)

1962 Küba Krizi: Amerikan Arşivleri Üzerinden Bir Okuma*

The 1962 Cuban Crisis: A Reading from the American Archives

Kaan Kutlu ATAÇ** - Begüm Sezin ÖZCAN***

Öz

Bu çalışmanın amacı Soğuk Savaş'ın en önemli nükleer krizlerinden birisi olan 1962 Küba Krizi'nin Amerikan arşiv belgeleri üzerinden bir okumasının yapılmasıdır. Arşiv belgeleri özellikle kriz süresince Amerikan karar alma mekanizmasının en tepesinde yer alan Başkan Kennedy'nin milli güvenlikle ilgili kurumların koordineli çalışmasının sağlanmasındaki etkisini ortaya koyması bakımından önemlidir. Nütekim bu çerçevede Kennedy'nin kriz süresince günde birkaç defa toplanan ve milli güvenlikle ilgili kurumların temsilcilerinin görüşlerini serbestçe ifade ettikleri bir platform olarak Milli Güvenlik Konseyi İcra Kurulu (The Executive Committee of the National Security Council/ ExComm) ön plana çıkmaktadır. ExComm toplantılarına ait tutanaklar ve diğer arşiv belgeleri kriz sürecinin yönetilmesindeki mekanik yapının anlaşılmasında önemli bir nokta olarak çalışmaya çıkmaktadır. Bu anlamda çalışma, nükleer savaşın eşliğindeki Amerika'nın milli güvenliğe bağlı olarak dış politika karar alma sürecinde liderlik yapısının yeri nedir ve liderlik yapısı hangi saikler üzerinden hareket etmiştir sorusuna cevap vermektedir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde kuramsal değerlendirme yer almaktadır. İkinci bölümde krize giden yolda hangi parametrelerin etkisi olduğu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Küba Krizi'nin gelişimi detaylı olarak kronolojik safhalarıyla ele alınırken Amerikan karar alıcıların krizin gelişimine dair düşünceleri arşiv belgeleri üzerinden incelenmiştir. Bu noktada ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Foreign Relations of the United States (FRUS) belgeleri ve gizlilik dereceleri kaldırılmış CIA belgeleriyle desteklenerek detaylandırılmıştır. Son bölümde krizin sona ermesiyle ortaya çıkan uluslararası ortam açıklanmıştır.

* Bu çalışma yüksek lisans tezinin bir bölümünün genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Mersin, Türkiye, ORCID: 0000-0003-3435-9073, e-posta: kaanatac@mersin.edu.tr.

*** Mersin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Uzmanı, Mersin, Türkiye, ORCID 0000-0001-8245-0459, e-posta: begumsezin@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 29.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 02.07.2021

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaş, Başkan Kennedy, Küba, Kriz.

Abstract

The aim of this study is to explore the 1962 Cuban Crisis, one of the most important nuclear crises of the Cold War, through the American archival documents. Archival documents are especially important in that they reveal the influence of President Kennedy, who was at the top of the American decision-making mechanism during the crisis, in ensuring the coordinated work of institutions related to national security. As a matter of fact, in this context, the Executive Board of the National Security Council (The Executive Committee of the National Security Council/ ExComm) stands out as a platform where Kennedy convened several times a day during the crisis and where representatives of institutions related to national security express their views freely. Archive documents of ExComm meetings appear to be an important point in understanding the mechanical nature of the crisis process. In this sense, the study answers the question of what is the place of the leadership structure in the foreign policy decision-making process, depending on the national security of America on the verge of nuclear war, and what motives the leadership structure acted on. In this context, theoretical information will be included in the first stage of the study. In the second part, it is discussed what parameters have an impact on the road to the crisis. In the third chapter, while the development of the Cuban Crisis is discussed in detail in chronological stages, the thoughts of the American decision makers on the development of the crisis are examined through archive documents. At this point, the Foreign Relations of the United States (FRUS) documents of the US Department of State are supported and detailed with CIA documents whose secrecy degrees have been lifted. In the last section, the international environment that emerged with the end of the crisis was explained.

Keywords: *The United States of America, the Cold War, President Kennedy, the Cuba Crisis.*

Giriş

Bu çalışma Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında yaşanan 1962 Küba Krizi'ne Amerikan perspektifinden milli güvenlikle ilgili kurumların siyasi karar alıcı ile nasıl koordineli çalıştığı ve liderlik yapısının krizde hangi saiklerle hareket ettiği sorusuna cevap niteliğindedir. Bu çerçevede Başkan Kennedy'nin kriz süresince günde birkaç defa topladığı ve milli güvenlikle ilgili kurumların temsilcilerinin görüşlerini serbestçe ifade ettikleri bir platform olarak Milli Güvenlik Konseyi İcra Kurulu (*The Executive Committee of the National Security Council/ExComm*) ön plana çıkmaktadır.

ExComm toplantılarına ait arşiv belgeleri kriz sürecinin mekanik yapısının anlaşılmasında önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda çalışma, nükleer savaşın eşliğindeki Amerika'nın milli güvenliğe bağlı olarak dış politika karar alma sürecinde liderlik yapısının yeri nedir ve liderlik yapısı hangi saikler üzerinden hareket etmiştir sorusuna cevap vermektedir. ABD'nin 35. Başkanı John Fitzgerald Kennedy döneminde patlak veren Küba Krizi'nin salt ABD ve SSCB odaklı ortaya çıkmadığı iddia edilebilir. 1962 Küba Krizi'nin altyapısında tetikleyici süreç 4 Ekim 1957'de SSCB'nin Sputnik yapay uydusunu uzaya fırlatmasıdır. Bu gelişme sonrası ABD'de 7 Kasım 1957'de Horace Rowan Gaither başkanlığında toplanan komitenin “Nükleer Çağda Caydırıcılık ve Hayatta Kalma” (*Deterrence & Survival in the Nuclear Age*) başlıklı raporu Milli Güvenlik Konseyi'ne sunması, Türkiye'de nükleer silahların konuşlandırılması kararına neden olmuştu.¹ Buna istinaden de Fidel Castro Küba'sının 19. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadar ABD'yle ilişkisinde sarsıntılar yaşaması Castro'nun SSCB'yle yakınlaşmasını ve bilahare Küba'ya Sovyet nükleer füzelerinin yerleştirilmesi sürecini tetiklemiştir.

1. Küba Krizinin Arka Planı

Başkan Kennedy, önceki başkan Dwight David Eisenhower döneminde Türkiye'ye konuşlandırılan Jüpiter füzelerinin kaldırılması için 29 Mart 1961 MGK toplantısında CIA ve Savunma Bakanlığı temsilcilerinin oluşturduğu komiteden füzelerin durumunun değerlendirilerek kendisine bir tavsiyede bulunulmasını istedi.² 22 Haziran'da Dışişleri Bakanlığı'ndan George C. McGhee, Kennedy'nin Milli Güvenlik Danışmanı McGeorge Bundy'e Kruşçev'in Berlin sorunundan dolayı Viyana'da gösterdiği sert tutumunun ardından Jüpiterlerin kaldırılmamasını önerdi.³ Ayrıca daha önce Türkiye'ye CENTO'da (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) bu konunun

¹ CIA, “*Report to the President by the Security Resources Panel of the ODM Science Advisory Committee, Deterrence&Survival in the Nuclear Age*”, 7 November 1957, p. 1-6 ve <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP86B00269R000300020003-3.pdf> (Erişim tarihi: 13.03.2021).

² Foreign Relations of the United States (FRUS), Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, Volume XVI, 1961-1963, p. 695.

³ 1961 Berlin Krizi ile ilgili özellikle bkz. Frederick Kempe, *Berlin 1961: Kennedy, Khrushchev, and the Most Dangerous Place on Earth*, G.P. Putnam's Sons, New York, 2011.

dile getirilmesiyle Türkiye'nin füzeleri prestij kaynağı görmesinden dolayı bu teklife olumlu yaklaşmadığını ekledi.⁴

1962 başlarında Washington'ın Küba'ya bir istila planı hazırlamasından tedirgin olan Sovyet hükümeti, 12 Nisan'da Küba'ya 180 SA-2 füzesinin teslim edilmesini onaylayarak herhangi bir istilaya karşı ihtiyatlı önlemler alınmasını da onayladı.⁵ 21 Mayıs'ta Savunma Konseyi'ne sunulan ve 24 Mayıs'ta onaylanan bu plan sonrası Kruşçev, Mayıs ve Haziran'da Küba'ya 1.050 mil gidebilen yirmi dört orta menzilli R-12 füzesi ve 2.100 mil menzile sahip olan ara menzilli R-14 füzesi konuşlandırma kararı aldı. Raul Castro başkanlığındaki Küba heyetinin Temmuz'da Moskova'ya gelmesi sonucuyla Küba'ya konuşlandırılacak füzelerin ve silah sevkiyatlarının görüşmesi yapıldı. Görüşmelerin neticesinde anlaşma hazırlanarak temmuz sonunda ilk sevkiyatın yapılması kararlaştırıldı.⁶

Ağustos sonlarına doğru Amerikan istihbaratı Raul Castro'nun Moskova'ya geldiğinin haberini aldı.⁷ CIA'nin, SSCB'nin Küba'ya nükleer füze gönderilip gönderilmeyeceği yönündeki ilk değerlendirmeleri olumsuzdu. Ancak bu değerlendirme yanlış çıktı. 29 Ağustos'ta Moskova'nın gönderdiği füzelerin yapım aşamasında olduğu tespit edildi.⁸ Buna rağmen 3 Eylül'de Dışişleri Bakanlığı'ndan Walt Rostow, Kennedy'e Küba'da konuşlandırılan Sovyet teçhizatının ABD'nin güvenliğine herhangi tehdit oluşturmadığını, bunların ABD'nin tedirgin olması için yapılan psikolojik bir hareket olduğunu ifade etti.⁹ Ertesi gün Beyaz Saray, Kennedy'nin Küba'daki teçhizatlar ile ilgili açıklamasını yayınladı. Açıklamada asıl tehlikenin Küba'da konuşlandırılan füzelerin değil Sovyetlerin saldırganlığı olduğu ifade edildi.¹⁰ Amerikan siyasi karar mekanizması kendisine sunulan istihbarat raporlarının ve diplomatik değerlendirmelerin gölgesinde

⁴ FRUS, Eastern Europe; Cyprus, Greece, Turkey, p. 703-704.

⁵ Lawrence Freedman, *Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos And Vietnam*, Oxford University Press, New York, 2000, p. 162.

⁶ Allyn Bruce, Blight James G. vd., "Essence of revision: Moscow, Havana and the Cuban Missile Crisis", *International Security*, 1989/1990, 14(3), 136-172, p. 149.

⁷ FRUS, Cuba: January 1961-September 1962, Volume X, 1961-1963, p. 950.

⁸ *A.g.e.*, p. 968.

⁹ *A.g.e.*, p. 1025.

¹⁰ Robert Dallek, *An Unfinished Life: John F. Kennedy, 1917-1963*, Little, Brown and Company, New York, 2003, p. 539.

kalmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nde Sovyetler Birliği Büyükelçisi Anatoly Dobrynin, Küba'da saldırı amaçlı değil savunma amaçlı silahların var olduğunu ABD'nin BM Büyükelçisi Adlai Stevenson'a açıklasa da CIA direktörü John McCone, sürekli olarak keşif ve gözetleme operasyonlarının yapılması önerisinde bulundu.¹¹

19 Eylül'de Küba'daki askerî yığınakla ilgili olarak "Özel Milli İstihbarat Değerlendirmesi" (*Special National Intelligence Estimate*) yayınlandı. Değerlendirmede Sovyetlerin amacının ABD'nin Küba'ya karşı olası saldırısını önlemek ve Castro rejiminin savunmasını geliştirerek ABD'nin herhangi bir girişimini caydırmak amaçlı olduğu belirtildi. Ayrıca adanın batı bölgesine 12 SA-2 SAM alanının kurulduğu ve doğu bölgesinde de benzer konuşlandırmanın muhtemel olduğu öngörüldü.¹² Bu gelişmeler sonrası Senato tarafından ABD'nin güvenliğini tehlikeye atan bir askerî saldırı durumunun önlenmesi için başkana yetki veren karar kabul edildi.¹³ 28 Eylül'de Deniz Kuvvetleri keşif uçakları, Küba'ya giden Sovyet gemisi Kasimov'un konteynerlerinde, Sovyet yapımı IL-28 bombardıman uçağının bulunduğunu tespit etti.¹⁴ 1 Ekim'de SAM alanlarının analiziyle ilgili görüşmede de istihbaratın 15 SA-2 SAM alanı tespit ettiği belirtildi.¹⁵

Temmuz'dan sonraki süreçte Sovyetlerin Küba'ya yaptığı sevkiyatlar önemli ölçüde artmıştı: 85 gemi dolusu çeşitli askerî malzeme ve personel adaya ulaşmıştı. Küba'ya bu dönemde 25 MIG-21av önleme uçağının intikalinin gerçekleştiği öngörülmüştü. Ayrıca askerî tesislerin inşasında çalışacaklar ve teknisyenler de dâhil yaklaşık 4.500 Sovyet askerî uzman adaya gelmişti.¹⁶ Bu gelişmeler çerçevesinde Kennedy, 9 Ekim'de Hava Kuvvetleri'nden veya CIA'e bağlı pilotlar ada üzerinde U-2 uçuşunu onayladı.¹⁷

¹¹ FRUS, Cuba, p. 1052.

¹² CIA, "*Special National Intelligence Estimate, The Military Building in Cuba*", 19 September 1962, p. 1-9 ve 7 <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R001800050003-7.pdf> (Erişim tarihi: 14.03.2021).

¹³ Dallek, *a.g.e.*, p. 541.

¹⁴ The National Security Archives, September 28, 1962: "Photograph of Soviet ship Kasimov with IL-28 fuselages in crates", https://nsarchive2.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/13.jpg (Erişim tarihi: 31.03.2021)

¹⁵ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, Volume XI, 1961-1963, p. 1.

¹⁶ *A.g.e.*, p. 7-8.

¹⁷ *A.g.e.*, p. 17.

14 Ekim sabahı Hava Kuvvetleri'ne bağlı bir pilot Küba'da U-2 ile keşif görevine başladı. Ada üzerinde altı dakika süren ve 928 fotoğraf elde edilen uçuşta Küba'da Sovyetlere ait füze sahalarının varlığı kesinleşmişti.¹⁸ Pinar del Rio eyaletinde San Cristobal yakınlarında üç adet MRBM füze sahasının geliştirildiğini ortaya konuldu. Fotoğraf analistleri ayrıca Guanajay'de 2 adet IRBM alanı ve San Julian alanında Sovyet IL-28 bombardıman uçağı için 21 kasa ortaya çıkardı.¹⁹ Ertesi sabah 8.30'da CIA Direktör Yardımcısı Carter, Bundy'e MRBM'lerin kesin kanıtlarını sunduğunda ABD'nin güneydoğu bölgesi ile Karayipler'de amfibi tatbikatı da başlatıldı. PHIBRIGLEX-62 kod adlı tatbikat 15-30 Ekim tarihleri arasında planlanmıştı. Tatbikatın amacı Porto Rico'daki Vieques Adasına bir amfibi saldırı yapmaktı. Simülasyonun amacı, "Ortsac" tiranını devirmektir.²⁰ PHIBRIGLEX-62'ye yaklaşık 20.000 deniz personeli ve 4.000 deniz piyadesi görev aldı. Tatbikat 20 Ekim'e kadar askıya alınmadı.²¹

Küba, artık en az 158 taktik ve stratejik nükleer silahla donatılmıştı. 1959'da Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye konuşlandırılmasına tepki veren Kruşçev, Amerikalıların SSCB'yi askerî üslerle kuşatmanın ve tehdit etmenin nasıl bir şey olduğunu anlamalarını istiyordu. Ayrıca her ne kadar Castro, komünizme yönelmiş olsa da Kruşçev'in Castro'yu savunması önemli değildi. Castro, Küba'sının nükleer silahlarla donatılma kararında Kruşçev'in prestij ve itibarla ilgili düşünceleri büyük bir rol oynadı. Castro ise bu teklifi Küba rejimini ABD saldırısından korumak ve sosyalist bloğun stratejik konumunu desteklemek için tasarlanmış bir önlem olarak gördü. Ancak Castro, komünist dünya ve Kruşçev'in hedefleri için bir araç niteliğindedir.²² Süreç her aktörün kendi çıkarları çerçevesinde diğerini optimal seviyede nasıl kullanacağına işaret etmesi bakımından önemlidir.

¹⁸ The National Security Archives, October 14, 1962: "U-2 photograph of a truck convoy approaching a deployment soviet MEBMs near Los Palacios at San Cristobal", https://nsarchive2.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/14.jpg; October 14, 1962: "U-2 photograph of MRBM site two nautical miles away from the Los Palacios deployment" https://nsarchive2.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/15.jpg (Erişim tarihi: 31.03.2021)

¹⁹ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 29.

²⁰ Küba işgalinin planlaması olan "Ortsac" Castro'nun adının tersten yazılışydı.

²¹ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 30.

²² Michelle Getchell, *The Cuban Missile Crisis And The Cold War: A Short History With Documents*, Hackett Publishing, Indianapolis, 2018.

2. Küba Krizi

Kennedy krizin ilk günü olan 16 Ekim'e 08.45'te Bundy tarafından iletilen kötü haberle başladı. Başkan, hemen Kabine Odası'nda bir toplantı düzenlenmesini emretti. Burada alınacak ilk karar füzeleri ortadan kaldırmak ve nükleer bir savaş olasılığını ortadan kaldırmaktı. 1 saat 10 dakika süren tartışma için 11.50'de Kabine Odasında toplandı.²³ Adalet Bakanı ve Başkan Kennedy'nin kardeşi olan Robert Kennedy, o günü SSCB'nin Küba'ya füze ve atom silahları yerleştirdiği Küba füze krizinin başlangıcı olarak hatırlayacaktı.²⁴

Kabine üyeleri bir araya geldiğinde Kennedy ile beraber George Ball, Dışişleri Bakanı Dean Rusk ve Dışişleri Bakanlığından Alexis Johnson; McNamara, Savunma Bakan Yardımcısı Roswell Gilpatric, Genelkurmay Başkanı General Maxwell D. Taylor ve CIA Direktörü Marshall Carter, Bundy, Hazine Bakanı C. Douglas Dillon, Başkan Yardımcısı Lyndon B. Johnson hazır. Hava fotoğrafçılığında uzman olan Arthur Lundahl ve Sidney Graybeal toplantıda bulunanlara U-2 fotoğrafları hakkında brifing verdi.²⁵

SSCB'nin Florida sahillerinden yalnızca 145 km uzakta böyle bir teşebbüste bulunmaları ve Kremlin tarafından aldatılmaları ExComm üyelerinde şok etkisi yaratmıştı.²⁶ Küba'daki teşebbüsle ilgili düşüncelerini dile getiren Rusk, alternatifli iki eylem planı üzerinde durdu. Buna göre eylemlerden ilki hızlı bir darbe yapılmasıydı. İkincisi ise Rio Paktı'nın ihlal edildiği gerekçesiyle Amerikan Devletleri Örgütü (*Organization of American States/OAS*) prosedürünün harekete geçirilmesi hatta Havana'daki Kanada Büyükelçisi ya da BM Temsilcisi aracılığıyla Castro'ya haber verilmesiydi. Rusk, Kanada Büyükelçisi aracılığıyla Castro'ya Küba'nın mağdur edildiğini, Sovyetlerin Küba'ya ihanet edeceğini ve Küba'yı yıkıma hazırlayacağını söylemesi üzerinde durdu. Rusk' göre askerî eylemlerin de göz ardı edilmemesi gerektiği.²⁷ McNamara için de askerî seçenekler ön plandaydı. Birincisi, Küba'nın belirli bir kısmına hava saldırısında bulunmak; ikincisi,

²³ Dallek, *a.g.e.*, p. 544-545.

²⁴ Robert Kennedy, *Thirteen Days*, Macmillan, London, 1968, p. 27.

²⁵ Dallek, *a.g.e.*, p. 545-546.

²⁶ Sheldon Stern, *The Week The World Stood Still: Inside The Secret Cuban Missile Crisis*, Stanford University Press, California, 2005, p. 37.

²⁷ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 31-33.

herhangi bir hava saldırısının yalnızca füze sahalarına değil gizlenmiş olan uçaklara ve bütün potansiyel nükleer depolama alanlarına yapılmasıydı. Taylor ise bir deniz ablukasını önerisini dile getirdi.²⁸ Castro'yu ortadan kaldırma ve Castro rejimini yıkma planına destek veren R. Kennedy ise, adanın işgal seçeneğini savundu.²⁹

Komite, 18.30'da tekrar toplandığında başkanın özel danışmanı Ted Sorensen ve Latin Amerika işlerinden sorumlu Edwin Martin de ekibe katıldı.³⁰ Rusk, Castro'nun mevcut durumunun giderek tehlikeli olmaya başladığını bilmesi durumunda Moskova'yla yolları ayırabileceği, her halükârda Castro'ya ve Kruşçev'e doğrudan bir mesaj gönderme seçeneğinde ısrarcıydı.³¹ Martin, mesajda füze sahaları hakkında ABD'nin bilgisinin olduğu, SSCB'nin Berlin konusunda imtiyaz elde etmek amacıyla füzeleri pazarlık konusuna dönüştüreceği hususunun yer alması gerektiği düşüncesindeydi.³² McNamara ise açık gözetim ilanı yapılmalıydı. Böylece gelecekte Küba'ya giren saldırı silahlarına karşı hemen süresiz abluka uygulanması Küba'nın herhangi bir saldırı hamlesine karşı SSCB'ye saldırmaya hazır olunacağı gösterilecekti.³³ Taylor, stratejik pozisyonun önemli oranda değiştiğini vurgularken, R. Kennedy eylemsizliğin SSCB tarafından nükleer bir şantaj olarak kullanılacağı endişesini taşıyordu. Martin ise zayıflık işaretinin ortaya çıkmasının Sovyet saldırısını teşvik edeceğinden endişeliydi.³⁴ Kennedy yönetimi ABD'nin elindeki opsiyonların nasıl değerlendirileceği konusunda siyasi anlamda fikir birliğinden uzak görünüyordu ve nitekim ortak bir karar alınmadan toplantı sona erdi.

Ertesi sabah Kennedy'nin danışmanları yeniden toplandığında hâkim olan endişe herhangi bir uyarı olmadan Küba'ya karşı yapılacak bir eylemde ABD'nin küresel düzeyde eleştirilere maruz kalacağıydı. Hem Kruşçev hem de Castro'nun uyarılmasına rağmen istenilen cevabın alınmaması durumunda bir eylem planı yapılması gerekiyordu. Bohlen ve Thompson,

²⁸ *A.g.e.*, p. 33-35.

²⁹ Stern, *a.g.e.*, p. 43.

³⁰ Dallek, *a.g.e.*, p. 548.

³¹ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 53.

³² *A.g.e.*, p. 53-54.

³³ *A.g.e.*, p. 57.

³⁴ Stern, *a.g.e.*, p. 48.

Küba'daki Sovyet eylemlerinin Başkan Kennedy'yi tuzağa düşürerek bir çatışma ortamının yaratılması endişesini taşıyordu. Acheson'ın süreç ile ilgili önerisi olayların gelişimine göre ve SSCB'nin tepkilerine göre tepki verilmesi yönündeydi. Kurul askerî harekâta alternatif olarak abluka ve savaş seçeneğini tartışsa da sabah toplantısında yine belirgin bir görüşün hâkimiyeti sağlanamadı.³⁵ Amerikan topraklarına bir taş atımı mesafede nükleer bir kriz gelişirken Amerikan üst siyasi karar alma mekanizması bu krizde net bir hareket tarzı belirlemede zorlanıyordu.

McCone, 09.30'da Kennedy'le bir araya geldiğinde başkan, MRBM'leri ve muhtemel hava sahalarını hedef alarak, uyarı yapılmaksızın derhal harekete geçilmesi konusunda meyilliydi. Briefing esnasında Kennedy, McCone'nin acilen Eisenhower'ı görmesini istedi.³⁶ McCone, Eisenhower'a gelişmeleri aktardığında eski başkan şaşkınlıktaydı. Soğuk Savaş'ın mimarlarından olan Eisenhower'a göre Kruşçev ve Castro ile ayrı ayrı ya da her ikisiyle birlikte yapılacak görüşmeler zaman kaybından başka bir şey değildi.³⁷ Öte yandan aynı saatlerde Kuvvet Başkanları da MRBM sahalarına karşı gerçekleşecek bir saldırının geri dönülemez bir risk içerdiği hususunda hem fikirdiler.³⁸ Genel olarak 17 Ekim'de, SSCB'nin Küba'ya taarruz silahları yerleştirmesinin amaçları konusunda ABD yönetiminin görüşü netleşmeye başlamıştı: Küba'ya karşı gerçekleşecek saldırı ihtimali durumunda kullanılmak üzere saldırgan veya misilleme gücü sağlamak ve ABD'ye karşı saldırı yeteneği güçlendirmek.³⁹ Tartışmada genellikle, Kruşçev ve Castro'ya yapılacak bir ikaz öncesinde askerî müdahalenin gerekli olup olmadığı; NATO, OAS ve diğerler örgütler de dâhil olmak üzere müttefiklere haber vermek ve istişarede bulunmak ve konunun Birleşmiş Milletler gündemine getirilmesi konularına odaklanıldı.⁴⁰

³⁵ CIA, "Memorandum for the file", 17 October 1962, p. 1-3 ve <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R001900100014-8.pdf> (Erişim tarihi: 15.03.2021).

³⁶ CIA, "Brief Discussion with the President", 17 October 1962, p. 1 ve <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R001900100012-0.pdf> (Erişim tarihi: 15.03.2021).

³⁷ CIA, "Documents on the Cuban Missile Crisis", p. 167 ve <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf> (Erişim tarihi: 16.03.2021).

³⁸ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 100-101.

³⁹ *A.g.e.*, p. 103.

⁴⁰ *A.g.e.*, p. 104-105.

Kennedy ve kurmayları 18 Ekim saat 11.00'de tekrar toplandığında sabah saatlerinde CIA tarafından hazırlanan “Küba’daki Sovyet Misyon Tehdidinin Ortak Değerlendirilmesi” (*Joint Evaluation of Soviet Missile Threat in Cuba*) başlıklı rapor ellerindeydi.⁴¹ Rapora göre sekiz fırlatıcı ve on altı SS-4 MRBM’den oluşan bir Sovyet alayının Batı Küba’da konuşlandırıldığı, bütün taarruz füze sistemlerinin SSCB kontrolünde olduğu ve saldırı eylemlerinin Sovyetler tarafından komuta ediliyordu. Ayrıca Küba’da, ikisi Banes ve Santa Cruz del Norte olmak üzere aktif üç kıyı savunma füzesi sahasının saptandığı ve Küba’da dokuzunun faaliyette olduğu düşünülen yirmi iki SA-2 bulunduğu, geriye kalanların da birkaç hafta içerisinde faaliyete geçebileceği bilgisi de vardı. İlaveten SS-4’ler için fırlatılma kararı alındığı takdirde on sekiz saat içerisinde ateşlenebileceği de istihbarat raporunda yer aldı. Konuşlandırılan füzelerin gücü değerlendirildiğinde SSCB’nin Küba’yı bir güç gösterisi olarak kullanmasından daha çok bir stratejik üs olarak geliştirme amacıyla olduğu belirtildi. Son olarak Sovyetlerin, etkisi yüksek güdümlü füze sistemleriyle Küba’ya büyük bir askerî yatırımda bulunduğu ve bunu planlamasının en az bir yıl önce, planın hayata geçirilmesinin ise bahar aylarında olduğu tahmin ediliyordu.⁴² CIA’in sağladığı bilgiler sonucunda da karar alıcı ekipte hâkim olan görüş Küba’nın askerî olarak zorlayıcı bir tehdit olabileceği, eyleme geçilmediği takdirde SSCB’nin kendi arzularına göre hareket etmesinin ABD tarafından onaylandığı hissi yaratacağıydı. Ayrıca Küba’daki bu tahkimatın sökülüp atılması yalnızca hava gücü kullanılarak başarılamazdı ve kara unsurlarının da yer alacağı bir operasyon gerekliydi. Rusk’a göre, Sovyet tahkimatına cevap verilmediği takdirde ABD’nin taraf olduğu ittifaklar hızlı bir şekilde zarar görebilirdi. Rusk ayrıca Küba’ya karşı yapılacak bir saldırının; Kore, Berlin veya ABD’ye karşı Sovyet misillemesine neden olabileceği düşünüyordu.⁴³ Kennedy yönetiminde

⁴¹ CIA’in değerlendirmeleri Sovyet Askerî İstihbarat Servisi GRU’dan devşirdiği Albay Oleg Penkovsky’nin verdiği bilgiler üzerinde temellendiriliyordu. Bu hassas haber kanalının korunması adına CIA özel bir sistem kurmuştu ve bu operasyona Ironbark adı verilmişti. Ayrıca bkz. FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 115.

⁴² CIA, “*Joint Evaluation of Soviet Missile Threat in Cuba*”, 18 October 1962, p. 1-6 ve <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78T05449A000200030001-8.pdf> (Erişim Tarihi: 17.03.2021).

⁴³ Stern, *a.g.e.*, p. 55.

krizin bölgesel nitelikte kalmayacağı küresel birçok sonucu olan süreçte doğru evrildiği görüşü etkili olmaya başlamıştı.

Saat 17.00'yi gösterdiğinde Anderi Gromyko ve Dobrynin, Kennedy'le görüştü. Gromyko, Sovyetlerin sulh içinde bir arada yaşama siyasetinin arkasında durduğunu ve bir devletin başka bir devletin işlerine müdahalesini desteklemediğini belirtti. SSCB yardımı sadece Küba'nın müdafaa yeteneklerini ve bu yeteneklerinin arttırılmasını amaçlıyordu: "Eğer taarruz amaçlı olsaydı SSCB böyle bir yardımda asla yer almazdı."⁴⁴ Aslında tam da bu anda Kennedy krizin çözümünü bu noktada bulmuş görünmektedir: Jüpiter Füzelерinin Türkiye'den çıkarılması. Ancak bu konuda kabinesinden yeterli desteğe henüz alamamıştı. Bundy, bu kararı desteklerken; Rusk, Küba-Türkiye alışverişinin çok kritik bir durum olduğu düşünüyordu. Bundy, Rusk'ın düşüncesine karşıydı ve iki ülke arasındaki takasın nükleer gerginliği en aza indirmenin tek yolu olduğunu savundu. Konu askerî değil politik bir meseliydi. McNamara'nın öngörüsü ise, Kruşçev'in ilerleyen günlerde ABD füzelерinin İtalya ve Türkiye'den sökülmesini isteyeceği yönündeydi.⁴⁵ Başkan ve danışmanları arasında saatlerce süren tartışmalar sonucunda iki seçeneğe ağırlık kazandı: abluka ve istila. Rusk, Ball ve Johnson sınırlı bir hava saldırısından; McNamara ve Taylor kapsamlı bir hava saldırısından; Bohlen, Thompson ve Martin abluka seçeneğinden yanaydı.⁴⁶ Tartışmalar ışığında Küba'ya karşı girişilecek bir eylemde ek silahların Küba'ya gitmesinin önlenmesi için sınırlı bir abluka seçeneğine kararı verildi. Bu karar yasal gerekleriyle birlikte dünya kamuoyu ile paylaşılacaktı. Küba'ya karşı savaş ilanı ise yalnızca gerekli görüldüğünde başvurulacak bir seçenek olarak kaldı.⁴⁷

McNamara, 19 Ekim itibariyle Sovyet füzelерinin Küba'dan çıkarılması için ABD'nin bir bedel ödemesi gerektiği düşüncesindeydi. En azından Türkiye ve İtalya'daki füzelерden feragat edilmesi gerekiyordu ve ayrıca bu ülkelere daha fazla para ödemek zorunda kalınacaktı. Robert

⁴⁴ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 110-112.

⁴⁵ Stern, *a.g.e.*, p. 58.

⁴⁶ <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct18/doc2.html> (Erişim tarihi: 18.03.2021).

⁴⁷ CIA, "Documents on the Cuban Missile Crisis", p. 193 ve <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf> (Erişim tarihi: 18.03.2021).

Kennedy; “SSCB tehdidiyle karşı karşıya gelme, buna karşı koyma ve şu an bertaraf etmeye karar verildiği takdirde çocuklarımız ve torunlarımız için en iyi durumun gerçekleşeceği” düşüncesindeydi.⁴⁸ Aynı gün SNIE 11-18-62 sayılı “Küba’da ABD’nin Hareketlerine Karşı Sovyet Tepkileri” başlıklı CIA değerlendirmesinde SSCB’nin Küba sürecini ABD ile başka pazarlıklarda koz olarak kullanmak isteyebileceği, ABD’nin adadaki Sovyet silahlanmasına sessiz kalması halinde başta Latin Amerika olmak üzere Amerikan karşıtı düşünceye güçlü bir dayanak sağlayacağı belirtilmişti. Uzun vadede ise ABD’ye duyulan itimat azalacaktı. Öte yandan Kruşçev’e geri çekilme konusunda baskı yapılırsa dahi SSCB’nin konuşlandırmayı sona erdiremeyeceği, Kremlin’in SSCB, üs kurma konusunda eşit hak iddia edeceği ve Küba’yı Berlin konusuyla ilişkilendireceği de raporda yer alıyordu.⁴⁹ Kennedy, Sorensen ve R. Kennedy’den abluka konusunda kurulun mutabakata varmasını istedi. McNamara açısından abluka kararının maliyeti İtalya ve Türkiye’deki füzelerden feragat edilmek zorunda kalınacak olmasıydı. Çünkü SSCB Küba’daki füzeler bu ülkelerdeki ABD füzelerine karşı pazarlık unsuru olarak kullanacaktı.⁵⁰

Toplantıdan sonra SNIE 11-19-62 sayılı “ABD’nin Küba’ya Yönelik Eylemlerinin Başlıca Sonuçları (*Major Consequences of Certain US Courses of Action on Cuba*) başlıklı değerlendirilmesi yayınladı. Bu değerlendirmede 19 Ekim raporuna ek olarak SSCB’nin abluka karşısında ABD’ye nükleer füze kullanma seçeneğinden vazgeçmeyeceği ve Castro rejiminin çökmeyeceği görüşlerine yer verildi.”⁵¹ McNamara, bu raporun ardından abluakanın avantaj ve dezavantajlarını sıraladı. Özgür dünyanın lideri olarak ABD’nin konumuyla uyumlu askerî eylem seçeneği ve Sovyetlerin genel savaşa yol açabilecek ani bir askerî hareketten imtina etmesi avantajdı. Dezavantaj ise füzelerin Küba’dan çıkarılmasının uzun bir süreç alacağı ve bunun da ABD’de ciddi sorunlara yol açmasıydı. Hatta ABD’nin dünyadaki konumu zayıflayabilecekti. Kennedy, füze tehdidinin

⁴⁸ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 116-122.

⁴⁹ *A.g.e.*, p. 122-123.

⁵⁰ Stern, *a.g.e.*, p. 71-72.

⁵¹ CIA, “*Documents on the Cuban Missile Crisis*”, p. 211-220 ve <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf> (Erişim tarihi: 18.03.2021).

gün geçtikçe dünyayı daha da felakete sürüklendiğini kabul ederek, geriye dönüp baktığında şu an yapılması düşünülen planın daha önce yapılmış olmasını istediğini söyledi. Rusk, ablukanın Küba'ya daha fazla füze girişini ciddi bir şekilde etkileyeceğini, çünkü SSCB'nin şu an orada bulunanlara ek olarak Küba'ya herhangi bir füze gönderemeyeceğini söyledi.⁵² McCone açısından ise abluka yeterli bir seçenek oluşturmuyordu. Ablukanın başlamasıyla Sovyetlere füzelerin 72 saat içinde sökülmesi gerektiği, aksi durumda ABD'nin hava saldırısıyla füzeleri imha edeceğinin bildirilmesi gerekliydi. Taylor da sorunun ablukayla çözülemeyeceğini hatta füze tehdidini sona erdiremeyeceğini savundu. Sonunda askerî güç kullanmak zorunda kalınacaktı ve beklemenin daha kötü sonuçlara yol açacaktı. Dillon, Sovyetlerin hali hazırda Küba'daki füzeleri sökmeye razı olması halinde füzelerin yeniden kurulmamasını sağlamak için sürekli bir denetime ihtiyaç duyulması gerektiği fikrindeydi. Stevenson ise, Sovyetlere Türkiye'deki ABD füzelerinin çekilmesi ve Guantanamo üssünün boşaltılmasıyla ilgili bir anlaşma önerilmesi taraftarıydı. Kennedy, mevcut durumda Guantanamo'daki üssün kapatılmasına karşı çıktı. Böyle bir hareket dünyaya; "*ABD korktu ve şu anki konumunu terk etmek istiyor*" mesajını verecekti.⁵³ Kennedy bu noktada tartışmalara ara verdi ve ablukaya geçilmesini ve geç 20 Ekim salı gününe kadar füze sahalarına ve füzelere saldırı yapılmak üzere gerekli önlemlerin alınması için hazır olunması düşüncesini açıkladı. Ayrıca, hazırlıklar için orduya izin vermeye hazır olduğunu ve İtalyanlara veya Türklere saldırıldığı takdirde sahip oldukları stratejik füzeleri ateşlememelerinin bildirilmesini önerdi. Rusk, hem müttefiklerle görüşmek hem de gereken zamanı elde etmek için pazartesiden önce ablukanın başlatılmaması düşüncesindeydi.

Krizin altıncı gününe (21 Ekim) gelindiğinde 11.30-12.30 arasında Oval Ofis'te tekrar toplantı yapıldı. McNamara, gece boyunca elde edilen bilgilere istinaden Küba'da yaklaşık 40 MRBM veya IRBM rampaları için donanımlar bulunduğunu bildirdi. McCone de bu bilgiyi teyid etti.⁵⁴ Taktik Hava Komutanı General Walter Sweeney, Küba füzelerinin imhasına

⁵² FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 129-130.

⁵³ *A.g.e.*, p. 132-134.

⁵⁴ *A.g.e.*, p. 138.

yönelik hava saldırısının teknik askerî boyutuna değindiğinde ordu Başkanın talimatı doğrultusunda hazırlıklarını tamamlamış görünüyordu.⁵⁵ Bu noktada Kennedy, muhtemel hava saldırısı gerçekleştirmek için hazır olunması emrini verdiğinde kardeşi krizin nükleer bir savaşa dönüşmesi endişesini ortaya koyarken McCone de hava saldırısı sonrasında istila için hazırlıklı olunması gerektiğini söylemişti.⁵⁶

Toplantının ardından Kennedy, 12:30'da İngiltere Büyükelçisi Ormsby Gore ile Beyaz Saray'da bir araya geldiğinde füzelerin ortadan kaldırılması ya da adayı abluka altına almak için bir hava saldırısı seçeneğiyle belirterek İngiltere'nin hangi seçeneği destekleyebileceğini sordu. Gore, abluka seçeneği üzerinde durmuştu Başkan bu görüşmenin ardından Amerikan halkına yapacağı konuşmanın taslağı oluşturulmaya başladı. Kennedy açısından özellikle Sovyetlerin Küba'da gizli bir şekilde hareket ettiğinin vurgulanması önemliydi. Ancak toplantıda, ABD eyleminin abluka mı yoksa karantina mı olarak tanımlanması gerektiği tartışma konusu oldu. Rusk, hukuki açıdan iki kelimenin anlamı aynı olsa da hem Berlin ablukasıyla kıyaslanmasının önlenmesi hem de politik nedenlerden dolayı karantina kelimesinin kullanılmasını tercih ettiğini ifade etti. Kennedy Rusk ile aynı fikirde bulundu.⁵⁷ Konuşma metni üzerindeki çalışmada Kennedy, Küba'daki tüm oluşumların sorumluluğunun doğrudan Kruşçev'e bağlanması gerektiği ve savaşın oluşturduğu korkuyu anlatan ifadelerin silinmesini ve Kruşçev'le zirve toplantısı davetinin silinmesine karar verdi. ABD müttefiklerinin gemilerinin ablukaya maruz kalıp kalamayacakları konusu gündeme geldiğinde Kennedy müttefik gemilerine de abluka

⁵⁵ *A.g.e.*, p. 139. Buna göre angajman kurallarına da yer verilen muhtemel hava saldırısı şu şekilde gerçekleşecekti “*Bilinen füze sahalarının yakınındaki 5 adet SAM tesisinin her biri takribi 8 uçak tarafından saldırıya uğrayacak; füze alanlarını savunan 3 MIG havaalanı, 12 ABD uçağıyla karşılanacak. Toplam olarak, gerekli yedek uçaklarla beraber savunma imha operasyonları için yaklaşık 100 sorti yapılacak. 8 veya 9 bölgedeki toplamda yaklaşık 32 ilâ 36 rampaların her biri 6 uçakla saldırıya uğrayacak ve bunun için için de yaklaşık 250 sorti yapılacak. Ayrıca 3 MIG havaalanını kapsayan ABD uçağı, havalanmaları durumunda MIG'lere saldırıacak.*” Sweeney, hava saldırısının olumlu sonuçlar doğuracağı konusunda emindi: saldırıda füzelerin yüzde 90'ını yok edilecekti.

⁵⁶ *A.g.e.*, p. 139-140.

⁵⁷ *A.g.e.*, p. 140-143.

uygulanacağını belirtti. Savunma Bakanlığı ayrıca İtalya ve Türkiye'den ABD füzelerini çekme sorununun incelemesi yönünde talimatlandırıldı.⁵⁸

22 Ekim'de Başkan Kennedy, kriz için özel olarak Milli Güvenlik Konseyi İcra Kurulu'nu (*The Executive Committee of the National Security Council/ ExComm*) kurdu. ExComm, MGK'dan daha küçük bir gruptu ve aynı zamanda Başkan'a geçici olarak dışarıdan danışmanlar getirme esnekliği sağlıyordu. Kennedy'le birlikte toplamda 42 toplantı ve onun katılımı olmaksızın 2 ek toplantı yapıldı. Küba Krizi'ne çözüm bulmak için kurulan grup, Beyaz Saray'da Kabine Odası'nda toplandı. Bu toplantıların çoğu Kennedy tarafından kaydedildi.⁵⁹ Ayrıca ExComm'un çalışmalarını kolaylaştırmak için departmanlar arası üç alt komite kuruldu. İlki Savunma Bakan Yardımcısı Paul Nitze başkanlığında, Berlin'deki acil durumlar üzerine çalışmaktaydı. İkincisi, Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama Konseyi Başkanı Walt W. Rostow'un başkanlığında önceden planlama yapmaktaydı. Başkanlığını Dışişleri Bakan Yardımcısı William H. Orrick, Jr.'ın yaptığı üçüncü alt komite, bir krizin ihtiyaç duyacağı dünya çapında etkili bir iletişim sistemi kurmaya yöneldi.⁶⁰

Günün ilerleyen saatlerinde CIA'nın "Küba'daki Sovyet Askerî Birikiminin Zamanlaması (*Timing of the Soviet Military Buildup in Cuba*) başlıklı bir muhtırasında 1 Ağustos itibarıyla füze sistemlerinin konuşlandırılması çalışmaları başlamıştı.⁶¹ CIA'nın bu raporu Kennedy'de şaşkınlık yaratmış gibiydi. Kennedy aynı gün İngiltere Başbakanı Harold Macmillan tarafından gelen mesajı toplantıya katılanlara okuttu. Mesajda SSCB'nin Küba'ya nükleer füzeler konuşlandığı ve füzelerden bazılarının çoktan faal halde olabileceğine dair delillerin elde edildiği yazılıyordu.

⁵⁸ *A.g.e.*, p. 144-148.

⁵⁹ <https://historyinpieces.com/research/meetings-excomm-executive-committee-national-security-council> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).

⁶⁰ 11 Ocak 1963'te Berlin Muhtemel Durumlar Alt Komitesi ve Ön Planlama Alt Komitesi Kennedy tarafından feshedildi. Bromley K. Smith, "Organizational History of the National Security Council during the Kennedy and Johnson Administrations", 1988, p. 46-47 ve <https://historyinpieces.com/documents/files/2014/08/Smith-NSC-History-1988.pdf> (Erişim tarihi: 20.03.2021).

⁶¹ CIA, "*Documents on the Cuban Missile Crisis*", p. 269 ve <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf> (Erişim tarihi: 19.03.2021).

Macmillan, açıkça füzelerin geri çekilmesi gerektiğini belirterek bu talebi Moskova'ya iletme niyetinde olduğunu ifade ediyordu. Macmillan'ın müttefikinden talebi BM gözlemcilerinin gözetiminde Küba'da füze üsleri ve diğer taarruz silahlarının çekilmesi ve sökülmesi çağrısına BM'de destek vermesiydi.⁶² Küba Krizi salt Washington-Moskova kontrolünde olan bir süreç olmaktan çıkıyordu. Başkan Kennedy, R. Kennedy, McNamara, Rusk, Bundy ve Ball ile Küba konusunu konuşmak üzere 11.00-11.45 arasında bir araya geldiğinde Türkiye'deki füze sahalarında görevli personelin SSCB saldırısına uğramaları durumunda karşılık vermemeleri konusunda tekrar bilgi verilmesi gereğini vurguladı. Öte yandan Kennedy'nin krizle ilgili kamuoyunu bilgilendirme konuşmasının zamanlamasının ne olacağını konusunda Beyaz Saray 22 Ekim öğlen saatleri itibariyle hâlâ net bir karara varamamıştı.⁶³ Amerikalı karar alıcılar 15.00'de yeniden bir araya geldiğinde Dışişleri abluka eyleminin en iyi hukuki dayanağının Rio Antlaşması olduğunu açıkladı.⁶⁴ R. Kennedy ise OAS'tan destek gelmemesi durumunda ablukanın yasa dışı olabileceğini düşündüğünü ifade etti. Ona göre, OAS'ta, gerekli olan on dört lehte oyun alınması önemliydi. McCone ise istihbarat bilgilerini özetleyerek yedi gün içerisinde SSCB denizaltı filosunun Küba'ya ulaşabileceğini açıkladı. Açıklama ve tartışmalar sonrası Kennedy, halka ifade edilebilecek cevaplarla ilgili tavsiye istedi. Bu gelişmelerin bilindiği halde neden daha önce harekete geçilmediği sorusu önemliydi. Bu soruya cevap ise Küba'daki SSCB stratejik füzelerin mevcudiyeti hakkında daha fazla kanıtı ihtiyaç duyulduğu olacaktı. Kennedy yapacağı konuşmada özellikle Berlin ablukasıyla Küba ablukası arasındaki ayrımın açık bir şekilde ortaya konulması gerektiğini,

⁶² FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 149-151.

⁶³ *A.g.e.*, p. 151-152.

⁶⁴ Rio Paktı resmî adıyla 2 Eylül 1957 tarihli "The Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance" (Inter-Amerikan Karşılıklı Yardım Anlaşması. 2. Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeninde Batı Yarımküre'nin kolektif güvenliğinin sağlanması ve BM Sözleşmesi'nde belirtilen silahlı saldırıya uğranılması halinde kendini savunma hakkını ön plana çıkaran ABD liderliğinde Latin Amerika ülkelerinin imzaladığı pakttır. Pakta hâkim olan görüş kökenlerini 19. yy'dan o güne değin ABD'nin bölgede uyguladığı Monroe Doktrini'nden alır. Francisco V. Garcia-Amador, "The Rio de Janeiro Treaty: Genesis, Development, and Decline of a Regional System of Collective Security", *University of Miami Inter-American Law Review*, Number 1, Vol 17, Fall 1985, p. 1-42.

Küba'ya ilaç ve yiyecek gönderilmesine engel olunmadığını yalnızca saldırı silahlarının Küba'ya gitmesinin önlediğinin vurgulanmasını istedi.⁶⁵

Kennedy, ablukayı ve SSCB'nin Küba'da saldırı amaçlı füze konuşlandırmasını halka açıklamadan önce Kruşçev'e bir mesaj gönderdi. Mesajda Viyana'daki toplantıya atfen sorun ne olursa olsun çözüm için barışçıl müzakerelere başvuracağını fakat Küba'da istenmeyen gelişmeler olması durumunda ABD'yi ve müttefiklerini korumak amacıyla gereken her şeyin yapılacağı vurgusu vardı. Kennedy özellikle güç kavramını öne çıkarmıştı. ABD, Batı yarımkürenin güvenliğine yönelik mevcut tehdidi sonlandıracağına dair kararlılığını ortaya koyuyordu. Yine de çözüm odaklı öneriler sunan Başkan, Sovyetlerin bu krizi derinleştirmesi veya genişletmesinden kaçınmasını ifade ederek barışçıl müzakereler aracılığıyla bu meseleyi ortadan kaldırmasını ifade etti.⁶⁶

Kennedy 22 Ekim saat 19.00'daki konuşmasında ABD halkına zorlu bir siyasi sürece hazırlanılması gerektiği mesajını verdi. Küba'daki gelişmelerin Washington'ı, Mexico City'i, Cape Canaveral'ı, Panama Kanalı'nı veya Karayipler ya da ABD'nin güneydoğu kesimindeki başka bir şehri vurabileceğini açıkladı. Küba ve Sovyetler ABD için bir tehditti. Nükleer silahların önemini vurgulayan Kennedy, Amerikan Devletleri Örgütü altındaki İstişare Teşkilatı'nın hemen toplanması ve gerekli tüm eylemleri desteklemek için Rio Paktı'nın 6 ve 8. maddelerinin⁶⁷ yürürlüğe girmesi ve BM Tüzüğü uyarınca Güvenlik Konseyi'nin dünya barışına yönelik bu SSCB tehdidine karşı harekete geçmek için acil toplanmasını isteyeceğini açıkladı. Bu ifadeler 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin mimari olduğu uluslararası sistemin Washington açısından dış politikada araçsal hale getirilmesini ifade ediyordu.⁶⁸ Konuşma birçok Amerikalıyı paniğe sürükledi. On milyona yakın Amerikalı herhangi bir nükleer saldırıdan korunmak ve güvenli bir yer bulmak için yaşadıkları şehirlerinden

⁶⁵ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 152-155.

⁶⁶ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, Volume VI, 1961-1963, p. 165-166.

⁶⁷ Rio Paktı maddeleri için bkz. <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-29.html> (Erişim tarihi: 20.03.2021).

⁶⁸ Konuşmanın tam metni için "Radio and Television Report to the American People on the Soviet Arms Buildup in Cuba" <https://microsites.jfklibrary.org/cmcoct22/doc5.html> (Erişim tarihi: 20.03.2021).

ayrıldı.⁶⁹ Halka hitap ettikten sonra Macmillan'la konuşan Kennedy, Küba'yı istila etme planının olmadığını belirterek yegâne politik amacının füzelerin Küba'dan çıkartılması olduğunu belirtti.⁷⁰

Kennedy'nin abluka kararı Kongre'de hem Cumhuriyetçi hem de Demokrat liderler tarafından desteklendi. Nixon; "Söz konusu sulh ve özgürlüğün tehdit edilmesiyle farklı partiler bir olur, öncelikle vatani düşünürler" diyerek Demokrat başkanın kararının arkasında durduğunu ilan etti. Eski başkanlardan Truman, Amerikan halkını Kennedy'yi desteklemeye çağırdı. Atlantik'in diğer yakasından da Kennedy'e destek geldi. İngiltere, bu kararı olumlu karşılarken, Batı Alman Hükümeti sözcüsü ile İtalya Başbakanı Amintore Fanfani de Kennedy'nin yanında olduklarını belirttiler. Abluka için Avrupa'da nadir de olsa farklı görüşler ortaya çıktı. İngiliz liberal sol Guardian gazetesi "*Kennedy, ABD'nin ehemmiyeti için Küba'yı abluka altına alıyorsa benzer şekilde Sovyetlerin de ABD üssünün yer aldığı Türkiye'yi abluka altına alma hakkı olduğu*"nu yazdı.⁷¹ Krizin en çok ilgilendirdiği ülkelerden birisi olan Türkiye de ABD safında yer aldı. İsmet İnönü ve Cemal Gürsel, Sovyetlerin bu krizi Türkiye'nin sınırlarına çevirmeye çalışabileceğinden bahisle daima ABD'nin desteklenmesinden yana olduklarını ifade etti.⁷²

SSCB Savunma Bakanı açısından ise Kennedy'nin konuşması seçim öncesi gerçekleştirilen bir gövde gösterisiydi.⁷³ Kennedy'nin konuşmasına çok sinirlenen Kruşçev, füze sahalarının yapımı için çalışmaların daha da hızlandırılmasını, SSCB gemilerine, Kennedy'nin açıkladığı ablukayı görmezden gelmeleri talimatını verdi.⁷⁴ Ertesi gün OAS Konseyi özel bir oturumda bir araya geldiğinde, Latin Amerika hükümetleri Küba'daki füzelerin geri çekilmesini istedi. Kimi ülkeler ise ABD'ye daha açık destek sağladı. Brezilya Devlet Başkanı João Goulart, SSCB'nin Brezilya üzerinden

⁶⁹ Stern, *a.g.e.*, p. 92.

⁷⁰ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 164.

⁷¹ Akis Mecmuası, Cilt XXVI, Sayı 435, 1962, s. 16-17.

⁷² *A.g.y.*, s. 7-8.

⁷³ Michael Dobbs, *Geceyarısına Bir Kala: Nükleer Savaşın Beşiğinde Kennedy, Kruşçev ve Castro*, (Çev. Erhun Yücesoy), YKY, İstanbul, 2010, s. 53-54.

⁷⁴ Bruce, James G. vd., *a.g.m.*, p. 155.

Havana'ya kargo göndermesinin önlemesi için emir verdi. Arjantin ve Dominik Cumhuriyeti ise ABD donanmasına destek sağlayacağını açıkladı.⁷⁵

OAS oturumunun ardından ExComm'un ilk toplantısında Kennedy, Küba'ya gidecek saldırı silahların engellenmesiyle ilgili planı onayladı. Buna göre bildiri 18.00'de yayınlanacak ve 24 Ekim'de yürürlüğe girecekti. Kennedy, buna ek olarak orduda görev sürelerinin uzatılmasına izin veren bir başkanlık emrini ve U-2 uçuşlarını etkileyen bir sorun olması durumunda acil durum planını onayladı.⁷⁶ Bu sırada Kruşçev, bir gün önce Kennedy'nin yazdığı mektuba cevap vermiş ve mektubun tehdit içerikli olduğunu ifade etmişti. Kruşçev cevaben, Küba'daki füzelerin sadece savunma amaçlı olduğunu, ABD'nin dünya çapında yıkıcı sonuçlara yol açacak eylemlerden uzak durması gerektiğini belirtmişti.⁷⁷ Bu sırada BM Güvenlik Konseyi de aynı günkü gergin geçen toplantıda ABD SSCB'nin dünya hâkimiyetine dair planının kanıtı olan Küba'daki füzeleri kınadı. SSCB de, ABD suçlamalarını kabul etmeyerek Küba'ya yalnızca savunma amaçlı silahların gönderildiğini açıkladı.⁷⁸

Konseynin toplanmasından sonra 18.00'de yapılan ExComm toplantısında abluka ilanı Kennedy tarafından imzalandı ve Kruşçev'in mektubu ele alındı.⁷⁹ Washington'un Moskova'ya mesajı karşılıklı anlaşma yolunda baskıcı politikanın terk edilmesi ve silahların geri çekilmesi gerektiği idi.⁸⁰ R. Kennedy, toplantı sonrası ilerleyen saatlerde Başkanın emri üzerine Büyükelçi Dobrynin'le bir araya geldi. R. Kennedy'nin Küba'da bulunan füzeleri kınaması üzerine Dobrynin, saldırı füzeleri hakkında hiçbir bilgisinin olmadığını açıkladı. Dobrynin, konuşmanın ardından, Başkan Kennedy'nin kandırılmış hissettiğini ifade eden telgraf Kremlin'e gönderdi.⁸¹ 24 Ekim ExComm toplantısında Kennedy, Hazine Bakanı ve CIA Direktörü'nün daha fazla kara kutu (*black boxes*) almak için hemen

⁷⁵ Tanya Harmer, "The Cuban Question And The Cold War In Latin America: 1959-1964", *Journal of Cold War Studies*, 2019, 21(3), 114-151, p. 139.

⁷⁶ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 168-169.

⁷⁷ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 166-167.

⁷⁸ Stern, *a.g.e.*, p. 99.

⁷⁹ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 173.

⁸⁰ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 168.

⁸¹ Stern, *a.g.e.*, p. 107.

harekete geçmesini emretti. Toplantının ortalarına doğru, bazı SSCB gemilerinin durduğu ve geri döndüğüne dair bilgiler geldi.⁸² 11.24'te Ball'ın hazırlayıp Rusk'ın onayladığı bir mesaj, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Raymond Hare ve ABD'nin NATO Büyükelçisi Thomas Finletter'e iletildi. Mesajda Küba'daki tehdidin çözümü için Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesinin gerekebileceği belirtildi. Bundan dolayı ABD-Türkiye ilişkilerine zarar gelmemesi için acil bir durum emrine karşı dikkatli şekilde hazırlanılması gerektiği belirtiliyordu.⁸³ Bu arada, BM Genel Sekreteri U Thant, hem Kennedy hem de Kruşçev'e durumu zorlaştıracak ve savaş riski oluşturacak muhtemel bir eylemden kaçınmaları yönünde mesaj yolladı. Mesajda tarafların mevcut krizi barışçıl bir şekilde sonlandırma ve Karayipler'deki durumu normale döndürmek amacıyla bir araya gelmeleri için tarafların birbirine zaman tanımasını istedi.⁸⁴ SSCB'nin iki-üç hafta içinde silah sevkiyatlarını durdurmasını ve bu süre zarfında ABD'nin de karantinayı askıya almasını istedi. Ancak Washington BM Genel Sekreter'in bu teklifini kabul edilemez buldu.⁸⁵

Gün içerisinde Kennedy'nin bir gün önce yazdığı mektuba Kruşçev'in cevabı Washington'a ulaştı. Sitemkâr bir dille kaleme alınan mektupta Kennedy'nin karantina ilan etmediğini, bilakis bir ultimatoma ortaya koyduğu ve kuvvet kullanmakla tehdit ettiği belirtiliyordu. Ayrıca OAS'in, Kennedy'nin karar almasında hiçbir yetkiye sahip olmadığı, bundan dolayı bu kararların Moskova tarafından tanınmadığı vurgulanıyordu. Mesajında kızgınlığını gizleyemeyen Kruşçev, ABD'nin bu eylemlerinin haydutluk ve dejenere emperyalizmin çılgınlığını oluşturduğunu, gelişmiş silahların ortaya çıkmasıyla beraber ABD'nin eski izolasyonunu tümüyle kaybettiğini ve bu aptallık için acı çekmesi gerektiğini ifade ediyordu.⁸⁶ 25 Ekim'de istihbarat brifinginde Kennedy, McCone'dan Küba'daki süreç hakkında dikkatli bir analiz hazırlamasını istedi. Ayrıca bir gün önce U Thant'ın gönderdiği mektuba verilecek cevabın bir versiyonunu da onaylandı. Toplantıda ayrıca yakın gelecekteki alternatif eylemler hakkında ön tartışma gerçekleştirildi.

⁸² FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 179.

⁸³ *A.g.e.*, p. 180-181.

⁸⁴ *A.g.e.*, p. 183.

⁸⁵ Freedman, *a.g.e.*, p. 204.

⁸⁶ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 169-170.

Başkan, bir sonraki toplantıda tartışılmak üzere alternatif eylemleri hazırlamak için çalışma yapılmasını istedi.⁸⁷ Bu sırada Kruşçev'in mektubu Kennedy'e ulaşmış, Kennedy de ABD'nin haklı olduğunu ifade ettiği cevabi bir mektup yollamıştı. Mektupta Ağustos'ta Sovyetlerin Küba'ya askerî malzemeler ve teknisyenlerin gönderildiğine dair önemli raporların olduğu, Eylül başında da ABD'nin herhangi bir saldırı silahı sevkiyatını önemli bir konu olarak kabul edeceği belirtiliyordu. Mektupta mevcut oluşumun ortadan kaldırılması için Sovyetlerden gerekli önlemleri alması isteniyordu.⁸⁸ Kruşçev'den sonra U Thant'ın mektubuna karşılık veren Kennedy, Küba'daki silahların kaldırılmasıyla bu sorunun çözüme kavuşacağını vurguladı. Washington'da bu gelişmeler yaşanırken Kruşçev de Kremlin'deki toplantıda çözümün füzelerin sökülmesine karşılık ABD'nin Küba'yı işgal etmeme sözü vermesi gerektiğini söylüyordu.⁸⁹ Krizin en üst seviyelere ulaştığı ve dünyanın nükleer savaşın eşiğine geldiği günlerde ExComm da neredeyse sürekli toplantı halindeydi. Aynı gün ExComm 17.00'deki toplantısında Rusk, U Thant'ın BM önderliğinde ABD-SSCB görüşmelerine yönelik önerisinin Zorin'i sınırlendirdiğini fakat Kruşçev'in öneriyi kabul ettiğini bildirdiğini söyledi.⁹⁰ Öğleden sonra Stevenson ve Zorin BM Güvenlik Konseyi'nde⁹¹ bir araya geldiklerinde Stevenson, Sovyetler Birliği'nin Küba'ya saldırı füzeleri konuşlandırıldığını kabul etmesi yönünde Zorin'e baskı yaptı. Zorin'in cevabı tecrübeli diplomatın kariyerine yakışacak bir ustalıktaydı: "*Ben şu an bir ABD mahkemesinde bulunmuyorum ve dolayısıyla bu soruya cevap vermek istemiyorum.*" Stevenson sorgu hâkimliği görevine devam etti ve Sovyet temsilciye dünya önünde bir mahkemede bulunduğunu cevabının "*evet ya da hayır*" olabileceğini belirtti. "*Zamanı gelince elbet bunun cevabını alacaksınız*" diyen Zorin karşısında Stevenson "*Cehennem buz tutana kadar cevabımızı beklemeye hazırım*" karşılığını verdi. Küba'daki füzelerin U-2 fotoğraflarını Konsey

⁸⁷ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 202.

⁸⁸ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 171.

⁸⁹ Robert Dallek, *An Unfinished Life: John F. Kennedy*, p. 564.

⁹⁰ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 204-205.

⁹¹ Dobbs'a göre burası rakibi zor sorularla köşeye sıkıştırmak için muazzam bir zemindir. Burada küllerinden yeniden doğmuş olan bir anka kuşu resmi bulunmaktadır. Bu resim, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkılışı sonrası yeniden canlanan insanlığı temsil etmektedir. Ayrıca bkz. Michael Dobbs, *a.g.e.*, s. 169.

önünde sergileyen Stevenson Sovyetlerin Küba'da füze bulundurmadıkları yönündeki tezini de çürütmüştü.⁹²

Bu sırada, Türkiye'ye füzelerin kaldırılmasıyla ilgili mesaja Ankara Büyükelçisi Finleter, 25 Ekim'de cevap verdi. Mesajda Türkiye'nin, Jüpiter füzelerini, Sovyet saldırılarına karşı nükleer silah kullanma kararlılığının bir simgesi olarak gördüğü ve bu füzelerin eskimiş veya savunmasız oldukları gerçeğinin şu anki Türk düşüncesini etkilemediği belirtiliyordu.⁹³ Mesajın iletilmesinin ardından ExComm'ın Planlama Alt Komitesi tarafından "Kısa Vadede Sovyet Taktikleri" başlıklı bir rapor hazırlandı. Raporda, Sovyetler Birliği'nin ilk hedefinin Küba'daki üslerini muhafaza etmek olduğu ve bu tesisleri sadece askerî bir değer olarak değil aynı zamanda dünyadaki güç dengesinde yıllardır süregelen değişimin bir göstergesi olarak gördüğü belirtiliyordu. Bundan dolayı Sovyetlerin, süratli bir şekilde ABD'yi sert eylemlerden caydırmaya çalıştığı ve bu amaç doğrultusunda öncelikli Sovyet stratejisinin ABD'yi müzakerelere çekmek olduğu, bunu başarmaları halinde ABD'nin eylemlerine mâni olabileceklerini ve şu anki üslerin statükonun bir parçası haline gelebileceğini hesapladıkları hususlarına yer veriliyordu.⁹⁴ Krizin son safhalarına yaklaşıırken 26 Ekim'de CIA, "Küba'daki Sovyet Füze Değerlendirmesi" (*Joint Evaluation of Soviet Missile Threat in Cuba*) başlıklı notunda bir gün önce çekilmiş olan fotoğrafların analizinden MRBM alanlarının yapımlarının hızlı bir şekilde ilerlediği ve bu inşaatın kısa sürede tam operasyonel hale gelebileceği belirtildi.⁹⁵ CIA, daha sonra "Kriz, SSCB/Küba" (*The Crisis USSR/Cuba*) başlıklı bir memorandum yayınladı. Son belgede bir önceki nota ek olarak herhangi bir rampa veya füze emaresine rastlanılmadığı, Küba'ya doğru seyreden iki SSCB yük gemisi ve beş tankerden sadece birisinin karantina hattını geçtiği ve üç gün önce toplam 16 kuru yük gemisinin Sovyetler Birliği'ne döndüğü belirtiliyordu.⁹⁶ CIA raporunun ardından ExComm

⁹² Dallek, *a.g.e.*, p. 564-565.

⁹³ FRUS, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, p. 731.

⁹⁴ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 216-217.

⁹⁵ CIA, "Documents on the Cuban Missile Crisis", p. 314 ve <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf> (Erişim tarihi: 21.03.2021).

⁹⁶ CIA, "Documents on the Cuban Missile Crisis", p. 315 ve <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and->

yeniden bir araya geldi. McNamara, füze alanlarındaki inşaatın devam ettiğini, hava gözetiminin devam etmesi hakkında kamuoyuna yapılmasını ve bu gece için keşif görevine çıkılması gerektiğini söyledi. Rusk ise BM Genel Sekreteri'nin müzakerelerinde olumsuz etki yaratmaması için gözlem uçuşlarının yapılmamasını istedi. Kennedy, Rusk'ın tavsiyesine uydu ve gece uçuşlarını kısa süreliğine erteledi. McCone, SSCB füzelerinin Küba'dan ayrılıncaya kadar karantinaya devam edilmesi gerektiğini vurguladı. Kennedy, füzelerin yalnızca karantinayla geri çekileceği konusunda şüpheliydi ve Küba'daki füzelerin ya Küba'ya saldırmaya ya da anlaşma yapılarak çıkarılabileceğine inanıyordu.⁹⁷ Öğleden sonra ABC News Muhabiri John Scali, Sovyet Büyükelçiliği Halkla İlişkiler Danışmanı ve Washington'daki KGB şefi olan Alexander Fomin'in acil ricası üzerine Washington'da restoranda bir araya geldiklerinde uluslararası krizlerde istihbarat örgütlerinin farklı bir yönü ortaya çıktı. Fomin, ABD'nin Küba'ya saldırmama taahhüdü karşısında BM yetkililerince doğrulanmak üzere Küba'daki füzelerin çıkarılmasına olumlu yaklaşabileceğini açıkladı. Scali, bu teklifi Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi. Rusk, Beyaz Saray'dan onayı aldı fakat yine de Fomin'e zamanın sona erdiğinin söylenmesini istedi.⁹⁸ Günün sonuna yaklaşıldığında Stevenson, 17.16'da U Thant'le görüştüğünde 48 saat içinde silahların olduğu gemilerin artık Küba'ya gönderilmemesi, füze sahalarındaki çalışmaların sona erdirilmesi ve bu sahaların çalışmaz duruma getirilmesi yönündeki ABD görüşünü BM Genel Sekreteri'ne iletti. U Thant, Havana'nın ya da Moskova'nın bu istekleri kabul edeceklerine inanmasa da ABD'nin Küba'ya herhangi bir saldırı girişiminde bulunmayacağını garanti etmesi karşılığında füzelerin Küba'dan çıkarılacağına dair bir anlaşmaya varılabileceğinden ümitli olduğunu ifade etti.⁹⁹ İlerleyen saatlerde Kennedy, Macmillan ile telefon görüşmesinde Stevenson'ın BM Genel Sekreteri'ne ilettiği öneriler ve karantinanın devamlılığı hakkında konuştu. Macmillan ise, SSCB'nin Türkiye ve

monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf (Erişim tarihi: 21.03.2021).

⁹⁷ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 221-226.

⁹⁸ Küba Krizi ile ilgi kitabında Sheldon Stern, Fomin'in Kruşçev adına öneri yapmadığını söz konusu girişimin özel bir KGB operasyonu ihtimali olduğunu iddia etti. Stern, *a.g.e.*, p. 143.

⁹⁹ Ernest May ve Philip Zelikow, *Kennedy Tutanakları ve Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah, İstanbul, 1998, s. 342.

İtalya'daki ABD füzeleri hususunda ısrarcı olabilecekleri kanaatindeydi.¹⁰⁰ Telefon görüşmesinden sonra 19.00'da Kruşçev'in mesajı geldi. Dört bölüm halindeki oldukça uzun olan Kruşçev'in telgrafının gelmesi neredeyse yedi saati buldu.¹⁰¹ Kruşçev mesajında savaşın sıfır toplamlı bir oyun olduğunu ayrıntılı olarak ifade etti. Israrla Küba'daki füzelerin savunma amaçlı olduğunu sergilese son mesajında daha öncekilerine göre daha ılımlı bir hava hâkimdi. Nihai karar alıcı olarak Kruşçev, karar alma süreci ve dış politikasını etkileyen faktörleri değerlendirip ABD-SSCB ilişkisini normale döndürmek istediğini belirtti. Küba'nın hiçbir zaman ABD'ye saldırmayacağını, böyle düşünmenin bile imkânsız olduğunu vurgulayan Kruşçev, müzakerelere katılmaya istekli olduğunu ve oluşan gergin ortamın sona erdirilmesi gerektiğini vurguladı.¹⁰² ABD'ye zeytin dalı uzatan Kruşçev; ABD'nin Küba'ya saldırmama taahhüdüyle Sovyet Birliği'nin Küba'ya silah gönderiminin durdurulmasının birleşmesiyle nükleer savaş düğümünün en sonunda çözüleceğine inanıyordu.¹⁰³ Aynı gün Ankara Büyükelçisi Hare, merkezine gönderdiği füze değerlendirmesiyle ilgili telgrafında Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çekilmesinin sadece ikili ilişki bağlamında değil NATO'yla olan ilişkide de sorunlar doğuracağını belirtti.¹⁰⁴ Bu anlarda Scali, akşama doğru yeniden Fomin'le görüşerek Rusk'ın mesajını ilettili. Kennedy ve ExComm, Fomin'in önerisinin Kruşçev'in mesajıyla bağlantılı olduğu ihtimali üzerine hareket etmeye başlamıştı.¹⁰⁵ Gece yarısı olduğunda Dobrynin R. Kennedy'le görüşmesinde, Küba'daki görüşmesinde füzelerin arkasında dururken ABD'nin de Türkiye'de füzeler bulundurduğuna işaret etti. R. Kennedy, krizin çözümü için bu aşamada Türkiye'deki füzeleri ön plana çıkarttı.¹⁰⁶ Bu sırada Planlama Alt Komitesi tarafından hazırlanan bir muhtıradan, füzelerin Küba'dan çıkarılmasını garanti altına almak için müttefiklerin veya ABD'nin çıkarlarının takas

¹⁰⁰ FRUS, *Cuban Missile Crisis and Aftermath*, p. 244-246.

¹⁰¹ May ve Zelikow, *a.g.e.*, s. 347.

¹⁰² FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 172-177.

¹⁰³ Stern, *a.g.e.*, p. 147.

¹⁰⁴ Öner Pehlivanoglu, *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 120.

¹⁰⁵ Stern, *a.g.e.*, p. 147.

¹⁰⁶ *A.g.e.*, s. 123.

edildiği düşüncesinden kaçınılması gerektiği uyarısı yer aldı.¹⁰⁷ İki süper güç arasında krizin sona erdirilmesiyle ilgili zemin oluşmaya başladığı esnada Castro'nun Kruşçev'e gönderdiği bir mektup Küba liderinin krizin tırmanmasını neden olabilecek bir yaklaşıma sahipti. Castro muhtemel bir saldırıyı yirmi dört ila yetmiş iki saat içerisinde olabileceğini düşünüyordu. Buna göre ya füzelerin yok edilmesine yönelik hava saldırısı veya istila harekâtı olacaktı.¹⁰⁸ Tedirginliği artmış olan Castro, Küba hava savunma birliklerine, ABD keşif uçaklarına ateş açmak için hazır bulunmalarını emretti.¹⁰⁹

Krizin on ikinci günde CIA'nın 27 Ekim tarihli krizle ilgili bir değerlendirmesinde 25 Ekim itibarıyla Sovyetlerin inşaatı durdurma veya sökme amacıyla ilgili herhangi bir emare olmadığı belirtiliyordu. Altı MRBM sahasından beşi tam anlamıyla operasyonel kapasiteye sahipti, altıncısının ise 28 Ekim'de tam olarak faaliyete geçecekti. Bu süre zarfında yeni füze alanları tespit edilmemişti. Bunlara ek olarak San Cristobal'daki dört MRBM alanından üçü ve Sagua La Grande'deki iki alan da faaldi.¹¹⁰ CIA memorandumundan sonra kiriz süresince mutlak hale gelen ExComm toplantısı 10.00'da başladı. Küba'ya doğru seyir halindeki Sovyet gemilerinin konumlarını bildirerek biri sabah diğeri öğlen olmak üzere iki gündüz keşif görevi önerisini Başkan onayladı. Toplantı gündemi Türkiye'deki Jüpiter Füzelerine geldiğinde Nitze füzeleri sökme girişimine Türkiye'nin göstereceği tepkisinin çok sıkıntılı olacağını dile getirdi. Ball'a göre, Türklere göre İtalyanları ikna etmenin daha basitti. Rusk'a göre ise Türkiye'deki füzeler Küba'dakilerden ayrı tutulmalı, Varşova Paktı ve NATO bağlamında ele alınmalıydı. Bundy açısından ABD'nin çıkarları için bir müttefiki satacak konuma girilmemesi önemliydi. Kennedy, Türkiye konusunun

¹⁰⁷ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 249-250.

¹⁰⁸ "Letter from Fidel Castro to Khrushchev", 26 October 1962, <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct26/doc2.html> (Erişim tarihi: 24.03.2021).

¹⁰⁹ Lawrence Freedman, *a.g.e.*, p. 220.

¹¹⁰ CIA, "Documents on the Cuban Missile Crisis", p. 324-328 ve <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf> (Erişim tarihi: 24.03.2021) ve <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-%20of%20intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf> (Erişim tarihi: 24.03.2021).

kapatılıp yeniden Küba meselesine odaklanılması isteyerek en kısa sürede füze alanlarındaki inşaatın durdurulması gerektiğini açıkladı.¹¹¹

Washington'a ulaşan 27 Ekim tarihli Kruşçev'in mesajı SSCB'nin krizi sona erdirmeye istediğini yansıtıyordu. Mesaj Türkiye, İngiltere ve İtalya'da bulunana füzeler arasında Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yakın konumda olduğu belirtilere konunun BM'de gündeme gelmesi ve orada söz verilmesi kaydıyla Küba'daki füzelere karşılık Türkiye'deki füzelerin sökülmesini öneriyordu.¹¹² Kennedy ve kurmayları Kruşçev'in teklifini olası bir anlaşmaya varmak ve nükleer değişimin doğuracağı askerî harekâtlardan kaçınmak için son şans olarak değerlendirdiler. Fakat Kennedy yönetimi Türkiye'deki füzelerin Küba'daki füzelere karşılık pazarlık unsuru haline getirilmesinin NATO'yu baltalayacağını ve ABD'nin, müttefiklerinin müdafaası için risk almaya isteksiz olduğu düşüncesini arttıracak düşüncesindeydi.¹¹³ Yine de Kennedy, Türkiye'deki füzelerin askerî açıdan değerinin çok az olduğunu ve bu durumun Küba veya Berlin'de savaşa yol açabileceği kanaatindeydi.¹¹⁴ NATO ittifakının ortaklık değerlerinin korunmasının önemiyle küresel çatışma riski arasında tercih yapmak Kennedy yönetimi için bir ikileme haline gelmişti.

ExComm, gelişmeleri değerlendirmek üzere 16.00'da yeniden toplandığında R. Kennedy, Başkan'ın Kruşçev'e göndereceği mektupta Türkiye'den söz edilmemesini¹¹⁵ sadece SSCB füzelerinin çıkarılması durumunda Küba'yı işgal etmemeye garanti verileceğinin yazılmasını önerdi. O sırada Rusk, bir keşif uçağının seyir hatası nedeniyle yanlışlıkla SSCB hava sahasına girdiğini bildirdi. Kennedy, bu gelişmeyi topluma açıklamama kararı aldı fakat SSCB'nin olayı duyurmasının ardından

¹¹¹ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 252-256.

¹¹² FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 178-181.

¹¹³ Dallek, *a.g.e.*, p. 567.

¹¹⁴ Stern, *a.g.e.*, p. 156.

¹¹⁵ Robert Kennedy, Kruşçev'in 26 Ekim'de yolladığı mektuba göre cevap yazılmasını düşündü. Bu aslında bilerek düşünülmüştü. Çünkü ABD'nin zaman kazanması gerekiyordu. İki ülke arasındaki füzelerin takas edilmesinin yazıldığı mektubun varlığından haberdar olunmamış gibi davranılacaktı. Ve bu diplomatik strateji "Trollope Ploy" olarak adlandırılmaya başlandı. Ayrıca bkz. Turan Yavuz, *Satılık Müttefik: Gizli Belgeler Işığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye*, Destek Yayınları, İstanbul, 2019, 175 ve Sheldon Stern, *a.g.e.*, p. 134.

ABD'nin de açıklama yapmak için hazırda bulunmasını istedi. Ancak işler bu nokta ABD'nin kontrolünden çıkmıştı. Taylor, U-2'nin vurulduğunu ve pilotunun öldüğünü söyledi.¹¹⁶ Pentagon mevcut gelişme karşısında Küba'nın işgali için hazır olunması gerektiğine inanıyordu. Pentagon'un işgal baskısına rağmen krizin sona ermesi için son bir adım kaldığına inanan Kennedy, generalleri sakinleştirmede zorlanma pahasına karantinanın devam etmesini istedi.¹¹⁷ Toplantıda konu yeniden Türkiye'deki füze meselesine geldiğinde komite üyeleri füzelerin sökülmesinin bir Türk sorunu yaratacağında hemfikirler. Kennedy bu noktada füzelerle ilgili Türklerle müzakerelere başlanması gerektiğinde ısrarcıydı. Bundy, bu konunun birçok kişi tarafından ticaret olarak anlaşılacağını ifade etti. Kennedy açısından ise en iyi yol, aslında herhangi bir soruna yol açmadan Türkiye'nin kendi rızasıyla füzelerin geri çekilmesini teklif etmesiydi. Soruna çözüm bulma konusunda McNamara yeni bir öneri sundu: ABD'nin Küba'ya saldırma ihtimaline karşı saldırı gerçekleşmeden önce güvenliğin artırılması için eskimiş Jüpiterler yerine Polaris denizaltılarının devreye sokulması. Ancak Kennedy'e göre bu durumda Türkiye'nin olumlu cevap vermemesi durumunda ortaya çıkacak tehlikeyi otomatik olarak kabul ettikleri anlamı çıkacaktı. 25 Ekim ExComm toplantısından da Türkiye sorununa nasıl çözüm bulunacağı karara varılamamıştı.¹¹⁸

Toplantı sonrası Kruşçev'e iletilen mesajda Küba'daki saldırı füze üslerinin inşaatının durdurulması, adadaki saldırı yeteneğine sahip bütün silah sistemlerinin BM gözetimi altında etkisiz hale getirilmesi ve Küba'dan çıkarılıp bir daha bu tür silah sistemlerinin girişinin engellenmesi gerektiği vurgulandı. ABD'nin karşılık olarak karantinayı kaldırarak, Küba'yı işgal etmemek içinse güvence verecekti.¹¹⁹ Mesaj gönderildikten sonra 21.00'de ExComm yeniden toplandı. Bu arada Kennedy ve Rusk, toplantıdaki diğer yetkililerin haberi olmadan Türkiye-Küba takasını kolaylaştıracak bir plan hazırlamışlardı. Rusk, Kennedy'nin isteği üzerine, eski BM Genel Sekreter Yardımcısı Andrew Cordier'e telefon ederek U Thant'e iletilmek üzere bir mesaj yazdırdı. Mesajda U Thant aracılığıyla Türkiye-Küba takasını

¹¹⁶ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 264-267.

¹¹⁷ Yavuz, *a.g.e.*, s. 181.

¹¹⁸ Stern, *a.g.e.*, p. 174-177.

¹¹⁹ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 181-182.

gerçekleştirilmesi öngörülüyordu.¹²⁰ Bu sırada R.Kennedy ve Dobrynin arasında Adalet Bakanlığı'ndaki görüşmede SSCB'nin ABD'nin Küba'ya saldırmama sözü vermesi karşılığında BM gözetimi altında Küba'daki füzelere çekme kararı alındı. ABD'de ek bir gizli anlaşmanın da dâhil edilmesiyle, Türkiye'deki füzelere çıkarmayı kabul etti.¹²¹

28 Ekim, Kruşçev'in krizi bitiren mesajının 09.00'da Moskova radyosunda yayınlanmasıyla başladı. Sovyet spikerin yaklaşık on beş dakika boyunca okuduğu metnin içeriği Kruşçev'in Kennedy'e gönderdiği mektuplardan farklı değildi. Spiker yayını "*Küba'daki füzelere karşılık olarak Türkiye'deki füzelere...*" cümlesiyle sonlandırdı.¹²² Castro, füzelerin söküleceğini Revolución'un editörü Carlos Franqui'den öğrendiğinde Vedado'daki evindeydi.¹²³ Castro'nun buna tepkisi ABD U-2 uçaklarını düşürülmesi emri oldu. Fakat o gün San Antonio Hava Üssü'nden hiçbir ABD keşif uçağı havalanmadı.¹²⁴ Bunun üzerine Kruşçev, Castro'ya 27 Ekim'de Kennedy'e gönderilen mesaj sayesinde, mevcut durumu komünist lehine çevirmeyi ve Küba'nın muhtemel bir işgalden korunduğunu ilettiler. Kennedy ABD'nin Küba'yı hem kendi güçleriyle hem de müttefikleriyle beraber işgal etmekten kaçınacağına dair teminat vermişti. Kruşçev Castro'dan bir anlık sinirle herhangi bir şey yapmamasını fakat bir saldırı durumunda emrindeki bütün güçlerle önlem alabileceğini belirtti. Kontrol bu anlamda Kremlin'deydi ve bu Castro'ya açıkça belirtilmişti: "*Biz kendi açımızdan, Küba'daki durumu istikrara kavuşturmak, Küba'yı işgalden korumak ve sosyalist bir toplumun barışçıl bir şekilde inşa edilme ihtimalini korumak için elimizden geleni yapıyoruz.*"¹²⁵ Havana'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne ulaşan mektubu Castro'ya vermek isteyen Alexander Alekseyev, Castro'nun şehri terk ettiğini öğrendi. Castro, aslında o sırada El Chico'daki Sovyet askerî karargâhından son durumla ilgili daha fazla

¹²⁰ Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 134.

¹²¹ "Meeting of Robert Kennedy and Dobrynin", 27 October 1962, <https://microsites.jfklibrary.org/cm/oct27/> (Erişim tarihi: 25.03.2021).

¹²² Yavuz, *a.g.e.*, s. 153-154.

¹²³ Dobbs, *a.g.e.*, p. 417.

¹²⁴ Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 136.

¹²⁵ "Letter from Khrushchev to Fidel Castro", 28 October 1962; <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114504.pdf?v=45584ab0dfdce9395b29471%20df701c9bc> (Erişim Tarihi: 26.03.2021).

bilgi almaya çalışıyordu. Castro, Kruşçev'in Küba'yı yalnızlığa terk etmesinden dolayı öfkeliydi.¹²⁶ Fakat sonradan sakinleşen Castro, barışı korumak için yaptığı çabalardan dolayı Kruşçev'i tebrik ederek müzakerelere engel olabilecek olaylardan kaçınacağını belirtti.¹²⁷

Moskova Radyosu'nun yayını Türkiye'de de yankı buldu. Türkiye, gizli anlaşmaların olabileceğine dair şüphe duymaya başlamıştı. Daha önce de ABD'nin birkaç kez Jüpiter füzelerinin sökülmesiyle alakalı Türkiye'ye tavsiyeler vermesi ve 27 Ekim'de Kruşçev'in Jüpiterlerin sökülmesini isteyip 28 Ekim'de de Küba'daki füzelerin söküleceğini ilan etmesi böyle bir gizli anlaşma ihtimalini güçlendirmişti.¹²⁸ Aynı gün Kruşçev, Kennedy'e mesajında dünya barışının korunması için ABD'nin üzerine düşen mesuliyeti gerçekleştirmek amacıyla attığı adıma teşekkür etti ve ABD'nin Küba'yı işgal etmeme sözü vermesi üzerine adadaki üslerin kaldırılması için talimat verdiğini, BM Temsilcilerinin de bunu doğrulaması için anlaşmaya varmaya hazır olduklarını belirtti. Kruşçev, U Thant'le; Kremlin, Washington ve Havana temsilcileri arasındaki mevcut müzakerelere bağlı olarak tehlikeli durumun ortadan kalkmasına yardımcı olmak için Dışişleri Bakanı Birinci Yardımcısı V.V. Kuznetsov'u New York'a gönderdiğini bildirdi.¹²⁹ Bunun ardından Kennedy de Kruşçev'e gönderdiği mektupta U Thant'ın gayretlerinin Washington ve Kremlin'in işini büyük ölçüde kolaylaştırdığını ve BM aracılığıyla gerekli tedbirlerin bir anda alınabileceği vurgulandı.

Liderlerin mektup teatisi ardından toplanan ExComm son gelişmeler ışığında hava keşif uçuşlarının yapılmaması kararını aldı. Ancak füzelerin dışında IL-28'lerin de saldırı silahları tanımının içine alınıp bunların SSCB tarafından geri çekilmesi gerektiği üzerinde duruldu.¹³⁰ Toplantı sonrası Kruşçev, Kennedy'ye yeniden bir mektup göndererek 27 Ekim'deki

¹²⁶ Dobbs, *a.g.e.*, s. 420.

¹²⁷ "Letter from Fidel Castro to Khrushchev", 28 October 1962; <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114504.pdf?v=45584ab0dfdce9395b29471%20df701c9bc> (Erişim Tarihi: 26.03.2021).

¹²⁸ Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", *AÜSBF Dergisi*, 52(1), 1997, 647-660, s. 658.

¹²⁹ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 183-187.

¹³⁰ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 284.

Dobrynin- R. Kennedy görüşmesinden bahisle, Türkiye'deki Jüpiterlerin sökülmenin dört-beş ay daha süreceğini ve bunun gizlilikle Dobrynin ve R. Kennedy arasında sürdürülmesi konusuna olumlu yaklaştığını belirtti.¹³¹ 17.00 itibarıyla de SSCB'nin isteği doğrultusunda Küba'da 24 farklı yerde faal halde bulunan füze sistemleri sökülmeğe başlandı.¹³² Kruşçev anılarında, Kennedy'nin İtalya ve Türkiye'deki füzeleri sökeceğine dair söz vermesinin sembolik olduğunu, bu füzelerin esasen eskimiş olmasından dolayı ABD'nin bunları daha modern olanlarla değiştireceğini bildiğini yazacaktı.¹³³

Nükleer silahlar Küba Krizi'nde krizinin ana kaynağını oluşturmuştu. Krizde oynadıkları rol ise caydırıcılığın en hassas örneklerinden biriydi. Nükleer savaş ihtimali Washington'ı ve Kremlin'i uçurumun eşiğine sürüklemişti.¹³⁴ Aslında ABD'nin Küba'daki SSCB nükleer füze üslerine verdiği öfkeli tepki, 1823'te dönemin Başkanı James Monroe'nun Avrupa Devletleri'ni Amerikan kıtasına girmekten caydırmak için geliştirdiği Monroe Doktrini'yle tutarlıydı. Rusk'ın 1962 Eylül'ünde Senato'da dile getirdiği gibi, Monroe doktrini ABD'nin milli güvenlik çıkarın temel bir bileşeni olarak kaldı.¹³⁵

3. Küba Krizi Sonrası

Krizin çözümü yönünde Moskova ve Washington'un anlaşmaya varmasının ardından 29 Ekim'deki ExComm toplantısında Kennedy, krizi tüm boyutlarıyla ele alacak bir koordinasyon komitesinin kurulmasına onay verdi.¹³⁶ Aynı tarihte New York'a gelen Kuznetsov, U Thant'le görüşerek Küba'daki Sovyet füzelerinin sökülmeğe başlandığı bildirdi. Sökülme tamamlandığında Sovyetlerin BM Güvenlik Konseyi'ne bunu bildirmesini ve bu bildirinin gerçek olup olmadığını anlaşılması için BM'nin görevlendireceği heyetin doğrulamasını teklif etti. İkili arasındaki

¹³¹ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 189.

¹³² Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 146.

¹³³ Nikita Khrushchev, *Khrushchev Remembers: The Last Testament*, (Translator: Strobe Talbott), Little, Brown and Company, New York, 1974, p. 512.

¹³⁴ David Coleman ve Joseph Siracusa, *Real-World Nuclear Deterrence: The Making Of International Strategy*, Praeger, London, 2006, p. 70.

¹³⁵ Jonathan Colman, "Toward World Support and The Ultimate Judgment of History", *Journal of Cold War Studies*, 2019, 21(2), 150-173, p. 161.

¹³⁶ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 291.

görüşmenin ayrıntıları için Stevenson, McCloy ve BM Güvenlik Konseyi Temsilci Yardımcısı Charles Yost, U Thant'le bir araya geldi.¹³⁷ U Thant Sovyetlerin, karantinanın bir an önce kaldırılmasını talebini Amerikalı yetkililere ilettiler. McCloy, füzeler konusunda herhangi bir güvence gelmeden karantinanın kaldırılmayacağını vurguladı.¹³⁸ Bu sırada krizin sonlandırıldığını resmiyete dökme konusunda hevesli olan Sovyet Birliği, Dobrynin aracılığıyla Jüpiterlerin söküleceğinin de eklenmiş olduğu şartları içeren mektubu R. Kennedy'e verdi. Mektubu okuyan Robert Kennedy, Türkiye'deki Jüpiterlerin sökülmesinin 4-5 ay süreceğini ifade ederek mektubu geri verirken "mektubun lüzumlu olduğu düşünülüyorsa biz de sizin keyfinizi kaçırarak şekilde bir mektup yazarız" demişti.¹³⁹ ABD ve SSCB arasındaki görüşmeler, Moskova'nın IL-28'leri geri çekme konusundaki isteksizliğinden dolayı devam etti. Süreçte bir an önce sonuca varmak isteyen Kruşçev, 30 Ekim'de Kennedy'e gönderdiği mektupta, herhangi bir prosedürü beklemeden karantinanın kaldırılmasını istedi.¹⁴⁰

1 Kasım'daki ExComm toplantısında McNamara, SSCB'nin füzeleri sökme anlaşmasına uymadıklarını, IL-28 bombardıman uçaklarının geri çekilecek SSCB silahları içerisinde yer alması gerektiğini ifade etti. Kennedy ise SSCB'nin IL-28'lerin geri çekilip çekilmediği konusunda adada inceleme yapılmasında ısrarcıydı.¹⁴¹ "IL-28'ler ABD ve Batı Yarımküredeki ülkeleri tehdit ediyordu ve Küba'dan çıkarılmalıydı."¹⁴² Gerçekte ise Kruşçev'in IL-28'ler konusunda direnmesinin sebebi Castro'nun Sovyetlere sorunlar çıkarmasıydı. Kruşçev, bu konuda uzlaşmak için SSCB Birinci Başkan Yardımcısı Anastas Mikoyan'ı Havana'ya gönderdi ancak Castro Sovyet devlet adamını günlerce bekletti. Nihayetinde Mikoyan'ı kabul ettiğinde ABD'nin ada üzerindeki uçuşlarını ve sabotaj faaliyetlerini sonlandırmasını ve karantınayı en kısa sürede kaldırmasını istedi.¹⁴³ Karantinanın halâ kaldırılmaması Kruşçev açısından da bir sorundu. 12 Kasım'da Kennedy'e

¹³⁷ Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 146-147.

¹³⁸ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 301.

¹³⁹ Arthur Schelesinger Jr, *Robert Kennedy and His Time*, Mariner Books, New York, 1978.

¹⁴⁰ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 190.

¹⁴¹ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 339-341.

¹⁴² FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 201.

¹⁴³ Stern, *a.g.e.*, p. 206.

gönderdiği mektupta ABD'nin üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmediğini belirterek “sözde karantinanızı ve Küba'nın karasularıyla hava alanını ihlâl etmeyi sonlandırın” diyerek tepkisini ortaya koydu. Öte yandan Kruşçev, IL-28'lerin geri çekilmesi konusunda daha yapıcı bir tutum gösterdi ve uygun bir zamanda uçakların ve ilgili tüm ekipmanın Küba'dan geri çekileceğini açıkladı.¹⁴⁴ Akşama doğru Sovyet Büyükelçiliği Bolşoy Balesi'nin resepsiyonunda bir araya gelen R. Kennedy ve Dobrynin'in gündeminde de IL-28'ler vardı. R. Kennedy, otuz gün içinde IL-28'lerin kaldırılması durumunda ABD'nin karantinayı sonlandıracağı mesajını açıklayacağını muhatabına ilettili.¹⁴⁵ Ancak Kruşçev, iki gün sonra Kennedy'e gönderdiği mektupta IL-28'lerin kaldırılması için otuz günün yeterli olmayacağını, sürecin yaklaşık üç ay alacağını bildirdi. Bu sürenin kısaltılması karantinanın kaldırılmasına bağlı olabilirdi.¹⁴⁶ ExComm üyeleri 17 Kasım'da, Sovyetlerin yaklaşık bir ay içinde IL-28'leri geri çekilmesinin onaylaması durumunda Kennedy'nin 20 Kasım'da basına yapacağı açıklamada bu durumun da dikkate alınması gerektiğini önerdiler. Rusk, 18 Kasım'da Kuznetsov'la bir araya gelecek McCloy'e, Kennedy'nin basına açıklama yapmadan önce IL-28'lerin hakkında olumlu bir cevap alınmasını gerektiğini ifade etti.¹⁴⁷ Ertesi gün konuyu Kuznetsov'a ileten McCloy, uçak sorununun çözülmemesi durumunda Kennedy'nin basına bombardıman uçaklardan söz edeceğini açıkladı. Kuznetsov, Sovyetlerin IL-28'leri geri çekmeyi planladıklarını ama bunun diğer sorunlarla beraber kesin çözüme kavuşması konusunda ısrarcıydı.¹⁴⁸ R.Kennedy, aynı düşünceleri 19 Kasım'da Sovyetler Birliği Basın Ateşesi Georgi Bolshakov'a ilettili. Eğer sorun çözülmezse ABD alçak irtifa uçuşlarına yeniden başlayacaktı.¹⁴⁹ Bu sırada Kennedy, NATO liderlerine IL-28'lerin geri çekilmemesi durumunda ABD'nin bu uçakları hava saldırısıyla ortadan kaldırmak zorunda olacaklarını bildirdi.¹⁵⁰

¹⁴⁴ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 204-207.

¹⁴⁵ *A.g.e.*, p. 209.

¹⁴⁶ *A.g.e.*, p. 211.

¹⁴⁷ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 480.

¹⁴⁸ *A.g.e.*, p. 482-486.

¹⁴⁹ Schelesinger Jr, *a.g.e.*

¹⁵⁰ Michael Beschloss, *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963*, Open Road Media, New York, 2016.

20 Kasım'da Kruşçev, beş gün önce Dobrynin aracılığıyla iletilen fikirleri göz önünde tuttuğunu belirterek Küba düğümünü çözmede istekli olduğunu belirten bir mektubu Kennedy'ye gönderdi. Küba Krizi'nin kalıntılarını ortadan kaldırmak isteyen Kruşçev, IL-28'lerin saldırı kategorisi içinde bulunmadığını ve bunların on iki yaşında olduğunu açıklayarak yine de ABD'nin IL-28'lerin geri çekilmesine verdiği önemi anladığını Kennedy'ye açıkladı. IL-28'leri ve bunlarla bağlantılı bütün SSCB personelini geri çekmeye hazır olduğunu hatta bu sürecin olabildiğince erkene çekileceğini bildirdi. Kruşçev son olarak anlaşma çerçevesinde karantinanın hemen kaldırılmasını istiyordu.¹⁵¹ Kruşçev'in mektubunun değerlendirilmesinin ardından karantinanın kaldırılmasına karar verildi.¹⁵² Gün içerisinde Dobrynin, R. Kennedy'nin ofisine gelerek 37. yaş günü münasebetiyle R. Kennedy'ye hediye vermek istediğini söyledi. Bu hediye Kruşçev'in IL-28'leri otuz gün içinde geri çekileceğine dair güvence veren bir mektuptu.¹⁵³ Kennedy için artık tamamıyla Küba Krizi'ni ve kalıntılarını gündemden kaldırma zamanıydı. Başkan, 18.00'deki basın toplantısında Sovyetlerin IL-28'leri otuz gün içerisinde geri çekileceğini ve karantinanın sona ereceğini açıkladı.¹⁵⁴ Ayrıca bombardıman uçaklar için yerinde inceleme ve doğrulamanın gerçekleşmemesi durumunda ABD'nin Küba'yı işgal etmeme üzerine verdiği sözün yerine getirilemeyeceğini açıkladı. Karayip'te huzur ve barış Castro'nun saldırgan düşüncelerini sonlandırmasına bağlı hale gelmiş görünüyordu.¹⁵⁵

Küba Krizi'nin sona erdirilmesiyle insanlığın nükleer savaş tehlikesinden kurtarıldığını belirten Kruşçev, 19 Aralık'ta Kennedy'ye mektup göndererek nükleer silah denemeleri ve silahsızlanmayla ilgili bir anlaşma yapılması önerisinde bulundu. 28 Aralık'ta Moskova'ya verilen cevapta Kennedy'nin de nükleer testler konusunda, Kruşçev'le aynı görüşü paylaştığı belirtildi.¹⁵⁶ Washington ve Kremlin, BM tarafından yürütülen

¹⁵¹ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 215-222.

¹⁵² FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 502.

¹⁵³ Schelesinger Jr, *A.e.*

¹⁵⁴ "Kennedy's Press Conference", 20 November 1962, <https://www.jfklibrary.org/assetview/er/archives/JFKWHA/1962/JFKWHA-144/JFKWHA-144> (Erişim Tarihi: 27.03.2021).

¹⁵⁵ Stern, *a.g.e.*, p. 210.

¹⁵⁶ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 236-238.

Küba Krizi çalışmalarına 7 Ocak 1963'te sonlandırma kararı aldı. Stenvenson ve Kuznetsov tarafından ABD ve SSCB liderleri arasında anlaşmaya varılmasından dolayı BM'de devam eden görüşmeleri sona erdirmeye kararı U Thant'e iletildi.¹⁵⁷ Krizin çözümünün ardından silahsızlanma konusunun gündeme gelmesiyle beraber Kennedy ve Macmillan, 15 Nisan'da Washington ve Londra'daki Sovyet Büyükelçiliklerine müşterek bir mektup gönderdi. Mektupta Şubat-Mart 1962 Cenevre Silahsızlanma Konferansı, nükleer test yasakları için metin üzerinde anlaşmaya varılma girişimi ve yine Ekim 1962'de de bu konuyla alakalı bir çabanın ilerleme sağlamamasından bahisle nihai bir karara ihtiyaç olduğu belirtildi. ABD ve İngiltere bu konularda kesin bir sonuca varılması yönünde niyet beyanında bulundu.¹⁵⁸ Bu ortak mektuba olumlu yaklaşan Kruşçev, İngiltere ve ABD'nin üst düzey temsilcilerini kabul etmekten memnuniyet duyacağını ifade etti.¹⁵⁹

Kremlin'de yumuşayan ortamın ardından Havana'da da krizin etkisi yok olmaya başladı. Amerikalı gazeteci Lisa Howard ile röportajında Castro, Washington'la ilişkilerin geliştirilebileceğini söyledi. Castro'nun bu niyeti Howard tarafından CIA'ye bildirildi.¹⁶⁰ Castro'ya karşı planlanan CIA operasyonlarının Howard tarafından sızdırılmasından endişe duyan McCone, Howard'ın raporunun en hassas ve sınırlı dağıtımına tabi tutulmasını istedi. 10 Mayıs'ta röportajın yayınlanmasından Castro'nun yakınlaşma konusunda samimi olduğu ve barış için adımlar atması üzerine Washington'da uzlaşma için kapıyı açık bıraktı.¹⁶¹

10 Haziran'a gelindiğinde Amerikan Üniversitesi'nde konuşma yapan Kennedy, sorunların çözülmesinin ilk aşamasının sulh olduğuna değinerek düşmanlığın sonsuza kadar sürmeyeceğini açıkladı. Ayrıca ABD ve SSCB'nin hem en güçlü hem de yıkım tehlikesine en yakın ülkeler olduğunu ifade ederek "İki ülke ve müttefikleri adaletli ve gerçek bir sulhtan

¹⁵⁷ Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁵⁸ FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, p. 268-270.

¹⁵⁹ *A.g.e.*, p. 285-286.

¹⁶⁰ Sheldon Stern, *a.g.e.*, p. 168.

¹⁶¹ David Talbot, *Brothers: The Hidden History Of The Kennedy Years*, Free Press, Washington, 2007.

yanaydı ve silahlanma yarışının sona erdirilmesi konusuna kesin bir ilgi duyuyorlardı.” diyerek sözlerini sonlandırdı.¹⁶²

ABD ve SSCB, 20 Haziran’da gelecekte meydana gelebilecek çatışmaların önüne geçilebilmesi için Beyaz Saray ve Kremlin arasında, kırmızı hat olarak bilinen, doğrudan telefon hattı kurulması konusunda anlaşta. 2 Temmuz’da Berlin’de konuşma yapan Kruşçev; uzayda, su altında ve atmosferde nükleer testlerin durdurulması konusunda anlaşma yapmak için hazır olduğunu ifade etti.¹⁶³ Yeraltı hariç tüm nükleer denemelerin yasaklanmasına ilişkin Sınırlı Test Yasası Anlaşması, 25 Temmuz’da parafe edilerek Moskova tarafından 5 Ağustos’ta imzalandı.¹⁶⁴ Bu anlaşma 24 Eylül’de ABD Senatosu tarafından onaylandı, 7 Ekim’de Kennedy tarafından imzalandı ve 10 Ekim’de yürürlüğe girdi.¹⁶⁵

20 Eylül’de Büyükelçi Stevenson ile bir araya gelen Kennedy, Gine Büyükelçisi William Attwood aracılığıyla Küba’nın BM Büyükelçisi Carlos Lechuga’yla doğrudan gizli bir bağlantı kurması için onay verdi. Attwood ve Lechuga üç gün sonra bir araya geldiklerinde Lechuga, Kennedy’nin Amerikan Üniversitesi’ndeki konuşmasının Castro’da büyük umutlar doğurduğunu söyledi. Attwood’un Havana’ya gelmesini teklif etti.¹⁶⁶ İkili arasındaki konuşmaları değerlendirmek için Attwood ve Robert Kennedy bir araya geldi. Robert Kennedy, Attwood’un Küba’yı ziyareti sırasında kendisine herhangi bir zarar gelebilme ihtimalinden bahsetti. Bunun üzerine BM’de görüşmenin daha sağlıklı olacağını düşünen Attwood, 27 Eylül’de Lechuga’yla BM Delegation Salonu’nda bir araya gelerek Castro’yla Küba harici bir yerde görüşebileceğini belirtti. 28 Ekim’de Lechuga, bu teklife Havana’nın olumsuz yanıt verdiğini açıkladı. Ancak Attwood, mesajın Castro’ya ulaştırıldığından emin değildi.¹⁶⁷ Küba’yla

¹⁶² “Kennedy’s Speech”, 10 June 1963, <https://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkamericanuniversityaddress.html> (Erişim Tarihi: 27.03.2021).

¹⁶³ FRUS, Soviet Union, Volume V, 1961-1963, p. 712.

¹⁶⁴ *A.g.e.*, p. 715.

¹⁶⁵ Andreas Wenger ve Marcel Gerber, John F. Kennedy and Limited Test Ban Treaty: A Case Study Of Presidential Leadership, *Presidential Studies Quarterly*, 2004, 29(2), 460-487, p. 479.

¹⁶⁶ *A.e.*

¹⁶⁷ James Douglass, *JFK and The Unspeakable: Why He Died & Why It Matters*, Orbis Books, New York, 2008, p. 102.

bir bağlantı kurmak isteyen Kennedy, 24 Ekim'de Fransız gazeteci Jean Daniel'den röportajın ardından Küba'ya gittiğinde, Castro'nun hatasından dolayı 1962 Ekiminde dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirdiğinin farkında olup olmadığını sormasını istedi. 19 Kasım'da Havana Oteli'nde altı saat boyunca Castro'yla bir araya gelen Daniel, Kennedy'le yaptığı diyalogu aktardı. Castro; o dönem itibariyle Küba'nın ABD tarafından işgal edileceğini düşündüğünü, bundan dolayı işgalden korktuğunu ve bunu caydırmak için böyle bir teşebbüse giriştiğini söyledi. Ardından Kennedy için iyimser sözler sarf etti ve yeniden ABD Başkanı seçilmesini istediğini belirtti.¹⁶⁸ Ancak ABD-Küba arasındaki temasın ilerleyeceği konusunda hevesli olan Castro'nun ümidi, 22 Kasım'da Kennedy'nin suikastıyla sona erecekti.¹⁶⁹

Kruşçev anılarında Kennedy'den bahisle, ABD ve SSCB arasında gerginlik olsa da Kennedy'nin söylediklerine her zaman güvenilebileceğini yazdı. ABD'nin veya müttefiklerinin Küba'yı istila etmeme sözü vermesini sorgulamadan Kennedy'e güvenerek Küba'daki silahları derhal kaldırmıştı etti. Kruşçev, "*Her ne kadar zıt kutuplarda olsak dahi Kennedy ve ben askerî bir çatışmanın önüne geçme konusunda ortak bir dili daima bulabildik*" diyerek felaketin eşliğinden nasıl dönüldüğünü kendi perspektifinden açıkladı.¹⁷⁰

Krizi ilgilendiren ve pazarlıktan habersiz olan Türkiye ise sonuna kadar Kennedy'yi destekledi. Jüpiterlerin Türkiye'nin kendi isteğiyle kaldırılmasını isteyen Kennedy, McNamara aracılığıyla Jüpiterler füzelerinin sökülüp ve yerine Polaris sınıfı denizaltıların konuşlandırılması önerisinde bulunmasını istedi. Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Jüpiterlerin sökülmesinin Türkiye'nin maneviyatına zarar vereceğini ve NATO'ya duyulan itimadın sarsılacağı konusundaki endişelerini dile getirmişti.¹⁷¹ Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ise Türkiye'nin güvenliğine ABD tarafından önem verildiğinin gösterilmesi için alternatif sağlanması gerektiği ve böylece Jüpiterlerin sökülmesinde herhangi bir güçlük olmayacağı düşüncesindeydi.¹⁷² Bu tepkiler ışığında Türkiye'nin yumuşacağını düşünen

¹⁶⁸ A.g.e., p. 166.

¹⁶⁹ Stern, a.g.e., p. 211.

¹⁷⁰ Khrushchev, a.g.e., p. 514.

¹⁷¹ FRUS, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, p. 740.

¹⁷² A.g.e., p. 741.

ABD, Türkiye'ye F-104G savaş uçakları vererek Türkiye'yi konvansiyonel silahlarla destekleme kararı verdi.¹⁷³

Jüpiterlerin Polaris denizaltılarıyla değiştirilmesi için iknalara devam eden McNamara, 5 Ocak 1963'te Sancar'a gönderdiği mesajda, teknolojinin hızla ilerlemesinin Jüpiterlerin füze gücü açısından ittifaka etkisinin kalmadığını, füzelerin düşman hava savunma sistemlerince kolayca tespit edilebildiğini, füzelerin konvansiyonel ve nükleer silahlara karşı savunmasız olduklarını belirtti. Sovyetler Birliği üzerinden de bir endişe yaratmaya çalışan McNamara, bu füzelerin SSCB'nin sürpriz bir saldırısından kurtulma ihtimalinin az olduğunu vurguladı. Bunların yaşanmaması için iki ülkenin ihtiyacı doğrultusunda Jüpiterleri daha iyi bir silah sistemiyle değiştirmek ve F-104G'lerin teslimatını hızlandırmak istediklerini belirtti. Ayrıca alternatif olarak önerilen Polaris denizaltılarının Akdeniz'de faaliyet göstermesini Polarislerin 1 Nisan'a kadar konuşlandırabileceğini açıkladı.¹⁷⁴

Anlaşmaya varılmasının ardından Bakan Sancar, 23 Ocak'ta Meclis'te yaptığı konuşmada Jüpiterlerin yerine Polarislerin ikame edileceği konusunda ABD'yle olumlu görüşmeler yaptıklarını açıkladı.¹⁷⁵ 1 Nisan'da Jüpiterlerin sökölme işlemlerine başlandı. Ayrıca 14-15 Nisan'da Polaris sınıfı USS Sam Houston denizaltısı, İzmir'e bir liman ziyareti gerçekleştirdi. Bu ziyaret Türkiye'de ABD'nin Türkiye'nin güvenliğine olan bağlılığının bir işareti olarak kabul edildi.¹⁷⁶ Jüpiterlerin sökölmesi, iki ülke arasında 1964 Johnson Mektubu'na kadar herhangi bir sorun teşkil etmedi. Mektupla beraber Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliği'nden çıkan haberlerde Kennedy'nin Küba Krizi sırasında Türklere haber vermeden Jüpiterler üzerinden pazarlık yapmayı kabul ettiği açığa çıktı.¹⁷⁷ Yaşananlardan sonra ABD'nin Jüpiter meselesinde tek taraflı olarak karar alması ve bunu Türklere dolaylı

¹⁷³ Sever, *a.g.e.*, s. 659.

¹⁷⁴ FRUS, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, p. 743-744.

¹⁷⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 11, Toplantı: 2, Birleşim: 34, 23.01.1963, s. 228.

¹⁷⁶ Sinan Ülgen ve George Perkovich, *Turkey's Nuclear Future*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2015, p. 68.

¹⁷⁷ Nur Criss, *Strategic Nuclear Missiles In Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963*, *The Journal of Strategic Studies*, 1997, 20(3), 97-122, p. 119.

olarak kabul ettirmesi, Türkiye'nin edilgen bir konuma nasıl sokulacağını önemli bir örneği olarak değerlendirilmeye başlandı.¹⁷⁸

Rusk, Mart 1987'de Hawk's Cay, Florida'da krizde bulunan eski katılımcıların bir konferans düzenlemesine yardımcı olan James G. Blight'a bir mektup yazarak şunları kaleme aldı:

“Kennedy'nin Türkiye'deki Jüpiterlerin Küba'daki füze alanlarının kaldırılmasına engel olmasına izin vermeyeceği açıktı. Çünkü Jüpiterler her halükârda çıkıyordu. O zamanlar Columbia Üniversitesi'nden Andrew Cordier'i aramamı ve ona U Thant tarafından Türkiye'deki Jüpiterlerin ve Küba'daki füze alanlarının kaldırılmasını öneren bir açıklama yapmamı emretti. Bay Cordier, bu ifadeyi ancak bizden daha fazla sinyal aldıktan sonra U Thant'ın ellerine bırakacaktı. Bu adım hiç atılmadı ve Bay Cordier'e verdiğim ifade hiç gün yüzüne çıkmadı. Bildiğim kadarıyla, Başkan Kennedy, Andrew Cordier ve ben bu özel adımı bilenlerdik.”¹⁷⁹

Sonuç

Soğuk Savaş döneminde iki süper güç arasındaki Küba Krizi, Kennedy'nin ve Kruşçev'in çatışmadan kaçınma konusunda gösterdikleri çabaların sonucu sona erdi. On üç gün süren kriz, iki lideri ihtiyatlı davranmaya itti. Kennedy, bu krizdeki diplomatik çözümü önceden öngörebilmesine rağmen hasım kuvveti karşısında güçlü durarak ondan daha fazla imtiyaz koparma yolunu seçmiş görünmektedir. ABD Başkanı henüz krizin üçüncü gününde Türkiye'deki füzelerin sökülmesinden sonra bu sorunun çözüme kavuşacağını ifade etmişti. Ama Kennedy, hasımı karşısında korkmuş ve güçsüz görünmemek için bu teklifi Moskova'ya sunmamıştı. Karantinanın onaylanmasıyla Kruşçev'i zor durumda bırakan Kennedy, teklifin karşı taraftan gelmesini bekledi. Kruşçev, bu aşamada önce Küba'daki Sovyet füzelerine karşılık Türkiye'deki ABD füzelerinin kaldırılması önerdi. Türkiye'deki füzeleri zaten daha önceden kaldırmayı düşünen Kennedy için bu bir fırsat oldu. Yine de zamana ihtiyaç duyan Kennedy, özellikle mektup teatisi sürecini sürekli açık tutarak sürecin kontrollü bir şekilde izlenmesini sağlayabilmiştir. Kennedy, Küba'yı işgal

¹⁷⁸ Sever, *a.g.e.*, s. 660.

¹⁷⁹ FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath, p. 275.

etmeme ve karantınayı sonlandırma teklifi karşısında Küba'daki tüm silah sistemlerinin kaldırılmasını istedi. Bu teklifi kabul eden Kruşçev, yeniden Türkiye'deki füzeleri öne sürerek ABD'nin kaldırmasını istedi. Kennedy, Jüpiterler yerine Polarisler denizaltılarını ikame etme planını da bu süreçte hayata geçirmeyi başarmıştı. Kruşçev'e göre Kennedy, hem Küba'ya saldırmama hem de Küba'daki mevcut rejimin değişikliği için adım atmama sözü verdi. Fakat Kennedy, kriz sürecinde dahi Küba'da rejim değişikliği için plan yapmaya devam ediyordu. Krizde Washington ve Moskova arasındaki doğrudan iletişim kanallarının açık tutulması liderler düzeyindeki diplomasinin önemini bir kez daha ortaya koyması bakımından önem arz etmiştir.

Summary

The Cuban crisis between the two superpowers during the Cold War ended as a result of Kennedy's and Khrushchev's efforts to avoid conflict. Thirteen days of crisis have pushed the two leaders to act cautiously. Although Kennedy could anticipate the diplomatic solution in this crisis, he seems to have chosen to steal more privileges from him by standing strong in the face of his adversary force. The US President said that this issue would be resolved after the dismantling of missiles in Turkey on the second day of the crisis. However, Kennedy did not offer this offer to Moscow, so as not to look scared and powerless in the face of his adversary. Kennedy, who had put Khrushchev in a difficult position with the approval of the quarantine, waited for the proposal to come from the opposite side. Khrushchev, at this stage, first proposed the removal of US missiles in Turkey in exchange for Soviet missiles in Cuba. For Kennedy, who had already considered removing missiles in Turkey, this was an opportunity. Still needing time, Kennedy was able to ensure a controlled monitoring of the process, especially by keeping the letter exchange process open at all times. Kennedy called for the removal of all weapons systems in Cuba in the face of a proposal not to invade Cuba and to end the quarantine. Khrushchev, who agreed to this proposal, arguing again, asked the US to remove the missiles in Turkey. Kennedy had also succeeded in implementing his plan to replace the Polaris class submarines in place of the Jupiters in the process. According to Khrushchev, Kennedy promised both not to attack Cuba and not to take

steps to change the current regime in Cuba. However, Kennedy continued to plan for regime change in Cuba, even during the crisis. Keeping the direct channels of communication between Washington and Moscow open during the crisis was important in that it once again demonstrated the importance of diplomacy at the level of leaders.

Çatışma Beyanı:

Makalenin ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Araştırmanın hazırlanmasında birinci yazarın katkı oranı %40, ikinci yazarın katkı oranı %60'tır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Central Intelligence Agency (CIA)

CIA Documents on the Cuban Missile Crisis, <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf>

CIA Reading Room: Memorandum for the file, 17 October, 1962, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R001900100014-8.pdf> (Erişim Tarihi: 15.03.2021).

CIA Reading Room; Brief Discussion with the President, 17 October 1962, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R001900100012-0.pdf> (Erişim Tarihi: 15.03.2021).

CIA Reading Room; Joint Evaluation of Soviet Missile Threat in Cuba, October 18, 1962, CIA- RDP78T05449A000200030001-8 <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78T05449A000200030001-8.pdf> (Erişim Tarihi: 17.03.2021).

CIA Reading Room; Report to the President by the Security Resources Panel of the ODM Science Advisory Committee, Deterrence&Survival in the Nuclear Age, 7 November, 1957, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP86B00269R000300020003-3.pdf> (Erişim tarihi: 13.03.2021).

CIA Reading Room; Special National Intelligence Estimate, The Military Building in Cuba, 19 September 1962, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R001800050003-7.pdf> (Erişim Tarihi: 14.03.2021).

Foreign Relations of the United States (FRUS)

FRUS, Soviet Union, Vol. V, 1961-1963.

FRUS, Kennedy-Khrushchev Exchanges, Vol. VI, 1961-1963.

FRUS, Cuba: January 1961-September 1962, Vol. X 1961-1963.

FRUS, Cuban Missile Crisis and Aftermath Vol. XI, 1961-1963.

FRUS, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, Vol. XVI, 1961-1963.

Kitaplar

- BESCHLOSS, Michael; *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963*, Open Road Media, New York, 2016.
- COLEMAN, David & SIRACUSA, Joseph; *Real-World Nuclear Deterrence: The Making Of International Strategy*, Praeger, London, 2006.
- DALLEK, Robert; *An Unfinished Life: John F. Kennedy, 1917-1963*, Little, Brown and Company, New York, 2003.
- DOBBS, Michael; *Geceyarısına Bir Kala: Nükleer Savaşın Beşiğinde Kennedy*, Kruşçev ve Castro. (Çev. Erhun Yücesoy). YKY, İstanbul, 2010.
- DOUGLASS, James; *JFK and The Unspeakable: Why He Died & Why It Matters*, Orbis Books, New York, 2008.
- FREDERICK, Kempe; *Berlin 1961: Kennedy, Khrushchev, and the Most Dangerous Place on Earth*, G.P. Putnam's Sons, New York, 2011.
- FREEDMAN, Lawrence; *Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos And Vietnam*, Oxford University Press, New York, 2000.
- GADDIS, John Lewis; *Strategies Of Containment: A Critical Appraisal Of American National Security Policy During The Cold War*, Oxford University Press, New York, 2005.
- GETCHELL, Michelle; *The Cuban Missile Crisis And The Cold War: A Short History With Documents*, Hackett Publishing, Indianapolis, 2018.
- HUNT, Michael; *Crises in US Foreign Policy: An International History Reader*, Yale University Press, London, 1996.
- KENNEDY, Robert; *Thirteen Days*, Macmillan Publishers, London, 1968.
- KHRUSHCHEV, Nikita; *Khrushchev Remembers: The Last Testament*, (Translator: Strobe Talbott), Little, Brown and Company, New York, 1974.
- LÜTHI, Lorenz; *Cold Wars: Asia, The Middle East, Europe*, Cambridge University Press, New York, 2015.
- MAY, Ernest & ZELIKOW, Philip; *Kennedy Tutanakları ve Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah, İstanbul, 1998.
- PEHLİVANOĞLU, Öner; *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, Kastaş, İstanbul, 2003.
- SCHELESINGER, Arthur Jr.; *Robert Kennedy and His Time*, Mariner Books, New York, 1978.
- STERN, Sheldon; *The Week The World Stood Still: Inside The Secret Cuban Missile Crisis*, Stanford University Press, California, 2005.
- TALBOT, David; *Brothers: The Hidden History Of The Kennedy Years*, Free Press, Washington, 2007.
- ÜLGEN, Sinan & PERKOVICH, George; *Turkey's Nuclear Future*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2015.
- YAVUZ, Turan; *Satılık Müttelik: Gizli Belgeler Işığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye*, Destek Yayınları, İstanbul, 2019.

Makaleler

- ALLYN, Bruce & BLIGHT, James G. & WELCH, David; "Essence Of Revision: Moscow, Havana and the Cuban Missile Crisis", *International Security*, 14(3), 1989/1990.
- AMADOR, FRANCISCO V., "The Rio de Janeiro Treaty: Genesis, Development, and Decline of a Regional System of Collective Security", *University of Miami Inter-American Law Review*, Number 1, Vol 17, Fall 1985.
- COLMAN, Jonathan; "Toward World Support and The Ultimate Judgment of History", *Journal of Cold War Studies*, 21(2), 2019.
- CRİSS, Nur B; "Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963", *The Journal of Strategic Studies*, 20(3), 1997.

- GADDIS, John Lewis; “The Emerging Post-Revisionist Synthesis On The Origins The Cold War”, *Diplomatic History*, 7(3), 1983.
- GARCIA-AMADOR, Francisco V., “The Rio de Janeiro Treaty: Genesis, Development, and Decline of a Regional System of Collective Security”, *University of Miami Inter-American Law Review*, number 1, vol 17, Fall 1985.
- HARMER, Tanya; “The Cuban Question And The Cold War In Latin America: 1959-1964”, *Journal of Cold War Studies*, 21(3), 2019.
- SEVER, Ayşegül; “Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye”, *AÜSBF Dergisi*, 52(1), 1997.
- WENGER, Andreas & GERBER, Marcel; “John F. Kennedy and Limited Test Ban Treaty: A Case Study Of Presidential Leadership”, *Presidential Studies Quarterly*, 29(2), 2004.
- Sürelî Yayınlar**
- Akis Mecmuası, 1962, Cilt: XXVI, Sayı: 435.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 11, Toplantı: 2, Birleşim: 34, 23.01.1963.
- İnternet Siteleri**
- Bromley K. Smith, Organizational History of the National Security Council during the Kennedy and Johnson Administrations, 1988, <https://historyinpieces.com/documents/files/2014/08/Smith-NSC-History-1988.pdf> (Erişim tarihi: 20.03.2021).
- <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-29.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).
- <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct18/doc2.html> (Erişim Tarihi: 18.03.2021).
- <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct20/> (Erişim tarihi: 20.03.2021).
- <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct22/doc5.html> (Erişim Tarihi: 18.03.2021).
- Kennedy’s Press Conference, 20 November 1962, <https://www.jfklibrary.org/assetviewer/archives/JFKWHA/1962/JFKWHA-144/JFKWHA-144> (Erişim Tarihi: 27.03.2021).
- Kennedy’s Speech, 10 June 1963, <https://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkamericanuniversityaddress.html> (Erişim Tarihi: 27.03.2021).
- Letter from Fidel Castro to Khrushchev, 26 October 1962, <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct26/doc2.html> (Erişim tarihi: 24.03.2021).
- Letter from Fidel Castro to Khrushchev, October 28, 1962; <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114503> (Erişim Tarihi: 24.03.2021).
- Letter from Khrushchev to Fidel Castro, October 28, 1962; <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114504.pdf?v=45584ab0dfdce9395b29471df701c9bc> (Erişim Tarihi: 26.03.2021).
- Meeting of Robert Kennedy and Dobrynin, 27 October 1962, <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct27/> (Erişim tarihi: 25.03.2021).
- Radio and Television Report to the American People on the Soviet Arms Buildup in Cuba <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct22/doc5.html> (Erişim tarihi: 20.03.2021).
- The National Security Archives, October 14, 1962: U-2 photograph of a truck convoy approaching a deployment soviet MEBMs near Los Palacios at San Cristobal, https://nsarchive2.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/14.jpg (Erişim tarihi: 31.03.2021).
- The National Security Archives, October 14, 1962: U-2 photograph of MRBM site two nautical miles away from the Los Palacios deployment https://nsarchive2.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/15.jpg (Erişim tarihi: 31.03.2021).
- The National Security Archives, September 28, 1962: photograph of Soviet ship Kasimov with IL-28 fuselages in crates, <https://nsarchive2.gwu.edu/nsa/cubamiscr/13.jpg> (Erişim tarihi: 31.03.2021).

11 Eylül Terör Saldırıları Sonrası ABD Gayrinizami Harp Anlayışının Değişimi

The Change of US Irregular Warfare Approach
after the 9/11 Terror Attacks

Emrah ÖZDEMİR*

Öz

Gayrinizami harp tecrübesi anlamında ABD silahlı kuvvetlerinin kazanımları 18.yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ancak dönemsel olarak Vietnam Savaşı gibi travmatik olaylar bu tür kıymetli tecrübelerin göz ardı edilmesine ve uzunca bir süre gayrinizami harbe temkinli bir şekilde yaklaşılmasına yol açmıştır. Bu çalışmada tarihsel süreçte ABD için en trajik tecrübelerin başında gelen 11 Eylül Saldırıları sonrası ABD Ordusunun gayrinizami harp doktrininin nasıl şekillendiği ve güncel stratejik düşüncede ne anlam ifade ettiği ortaya konulmaktadır. Resmî belgeler, askerî talimnameler ve literatürde yaşanan tartışmalar ışığında ABD'nin değişen güvenlik konsepti içerisinde, gayrinizami harbin ne derece önemli bir unsur olduğunu anlamak, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu anlamda çalışmanın yöntemi nitel doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın sonunda, konvansiyonel orduların politik hedeflere ulaşmak için gayrinizami yaklaşımlara yoğunlaştıkları ve konvansiyonel olanla gayrinizami olan arasındaki farkın giderek muğlaklaştığı bir dönemin yaşandığı ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gayrinizami Harp, Konvansiyonel Harp, Güvenlik Yaklaşımları, ABD, Hibrit Savaş.*

Abstract

The experience of the US armed forces in terms of irregular warfare goes back to the 18th century. However, periodically, traumatic events such as the Vietnam War led

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çankırı, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8125-6486, e-posta: emrahozdemir@karatekin.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 20.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 26.07.2021

to such valuable experiences to be ignored and to approach irregular war with caution. In this study, how the US Army's irregular war doctrine was shaped after the September 11 attacks and what it means in current strategic thinking is presented. Understanding the importance of irregular warfare in the changing security concept of the USA in the light of official documents, military manuals and discussions in the literature constitutes the main purpose of the study. In this sense, the method of the study was determined as qualitative document analysis. At the end of the study, it is argued that a period, in which conventional armies focus on irregular approaches to achieve political goals, and the difference between the conventional and the irregular is blurred, is experienced.

Keywords: *Irregular Warfare, Conventional Warfare, Security Approaches, USA, Hybrid Warfare.*

Giriş

Gayrinizami harp (GNH) kavramı en genel anlamıyla iki ya da daha fazla devletin orduları arasında cereyan eden, düzenli muharebeler dışında kalan, politik amaçlı silahlı çatışmalar ya da kuvvet kullanımı olarak değerlendirildiğinde, ABD Ordusunun bu alandaki tecrübesinin Amerikan İç Savaşı dönemine, hatta Bağımsızlık Savaşı'na kadar uzandığı söylenebilir. Ancak kavramın modern anlamıyla sistematik olarak Amerikan askerî yapılanması içerisine dâhil olması –Filipinler'de ciddi tecrübeler yaşanmasına rağmen– İkinci Dünya Savaşı dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde Alman hatlarının gerisinde istihbarat elde etme, espionaj ve sabotaj faaliyetleri ile yerel direnişlerin örgütlenmesi gibi farklı fonksiyonları yerine getirmek maksadıyla Stratejik Hizmetler Ofisi [*Office of Strategic Services (OSS)*] altında Operasyonel Grup Komutanlığı (*Operational Group Command*)'nın teşkili dikkat çekicidir.¹

Vietnam Savaşı'nda ise konvansiyonel ordu birlikleri ile yürütülemeyeceği değerlendirilen mücadelelerin, zaman zaman halk merkezli ayaklanmaya karşı koyma (*counterinsurgency*) harekâtına dönüştüğü görülmektedir. Bu yeni yaklaşıma göre ayaklanmaya karşı koyma harekâtı sadece özel kuvvetler tarafından yürütülen bir faaliyet olmanın ötesinde, tüm ABD Ordusu tarafından yürütülmesi gereken kapsamlı mücadele olarak tanımlanmaktaydı.

¹ Office of Strategic Services, *Operational Group Command*, OSS Presentation, Washington D.C., 1944.

Elde edilen tecrübeler askerî literatüre dönem içerisinde yazılan FM 31-15 Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât (*Operations Against Irregular Forces*), FM 31-16 Kontrgerilla Harekâtları (*Counter guerrilla Operations*) ve FM 31-22 (A) ABD Ordusu Ayaklanmaya Karşı Koyma Kuvvetleri (*US Army Counterinsurgency Forces*) isimli talimnameler üzerinden girmiştir. Teorik ve pratik anlamda Vietnam tecrübesi ABD ordusuna gerek yapı gerekse doktrin anlamında önemli kazanımlar getirmiş olmakla birlikte yaşanan yenilginin politik ve toplumsal olumsuzlukları ABD ordusunun uzunca bir süre bu tarz geniş kapsamlı harekâtlara şüpheyle yaklaşmasına neden olmuştur.²

Soğuk Savaş'ın son döneminde ise karşılıklı silahlanma yarışı, Sovyetler Birliği'nin beklenmedik şekilde dağılması ile yerini savaş ve çatışma anlamında yeni bir döneme bırakmıştır. Bu yeni dönemde ortaya çıkan etnik çatışma, ayaklanma ve istikrarsız yönetimler Vietnam ile geri planda kalan GNH kavramını tekrar ön plana çıkarmıştır. Soğuk Savaş'tan galip çıktığı ilan edilen ABD Ordusu, Askerî Alanda Devrim (*Revolution in Military Affairs*) bakış açısını benimseyen askerî uzmanlar ve stratejistlerce bu dönemde teknolojik üstünlüğe dayalı yapısı ile dünyanın en üstün konvansiyonel ordusu olarak değerlendirilmekteydi.³ Dahası bu konvansiyonel ordu, teknolojik imkânlarını ve doktrin anlamında üstünlüğünü kanıtlama fırsatı bulamamış olmanın verdiği hevesle, farklı test alanları aramaktaydı. Irak'ın Kuveyt'i işgali bu test imkânını yaratmış ve kısa sürede tüm dünyanın gözü önünde cereyan eden savaş, ABD'nin stratejik ve operatif seviyede konvansiyonel gücünü tescilleyen bir zafer olarak sunulmuştur. Konvansiyonel üstünlüğe dayalı bu savaş esnasında da GNH tali unsur olarak görülmüştür.

Ancak ABD ordusunun bu başarılarla perçinlenen konvansiyonel zırhında Somali'de on sekiz ABD askerinin ölümü ile ciddi bir delik açılır. Konvansiyonel anlamda yenilmez olarak görülen ABD ordusu yine gayrinizami bir çatışma içerisinde zayıf verir. Uğranılan bu kayba ve

² Thomas R. Mockaitis, Trends in American Counterinsurgency, in *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency*, ed. Paul B. Rich and Isabelle Duyvestey, Routledge, New York, 2012, p. 251.

³ Andrew F. Krepinevich, *The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment*, Center for Strategic and Budgetary Assessments, Washington D.C., 2002.

uluslararası itibar zedelenmesine tepki olarak 11 Eylül Saldırılarına kadar bu tür harekâtlara karşı temkinli yaklaşıldı ve ara birlikleri ile doğrudan katılım sağlanmadı. Saldırıların ardından GNH'ı konvansiyonel harbin destekleyicisi olarak değerlendiren bakış açısının süratle değiştirilmesine dayalı yeni ayaklanmaya karşı koyma yaklaşımı, halk merkezli bir anlayışla Irak ve Afganistan'daki mücadelelerin hâkim konsepti haline geldi. Ancak bu mücadele ve teorik yaklaşımların beklenen etkiyi gösterememesi ayaklanmaya karşı koyma şeklinde kendisini gösteren GNH faaliyetlerine bir kez daha temkinli yaklaşılmasına sebep olmuştur. Kapsamlı devlet inşası faaliyetlerinin yerini Suriye gibi bölgelerde sayıca küçük özel birlikler eliyle yerel unsurların yönlendirilmesi ve bu yerel unsurların politik anlamda da destek verilerek kontrolünün sağlanması şeklinde daha az riskli ve ekonomik bir yönetime dönüldüğü görülmektedir.

Bu çalışmada, genel hatları ile belirtilen süreçler doğrultusunda 11 Eylül Saldırıları sonrası ABD Ordusunun GNH doktrininin nasıl şekillendiği ve güncel stratejik düşüncede ne anlam ifade ettiği ortaya konulmaktadır. ABD'nin değişen güvenlik konsepti içerisinde gayrinizami harbin ne derece önemli bir unsur olduğunu anlamak, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, 11 Eylül Saldırıları öncesinde ABD'nin GNH yaklaşımı ve silahlı kuvvetler içerisinde GNH unsurlarının yeri incelenmektedir. İkinci bölümde, Afganistan ve Irak'ın işgali sonrasında yaşanan değişim ve GNH'nın yükselişi ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise, kapsamlı devlet inşası faaliyetlerine şüpheyile yaklaşan ve yerel unsurların kullanılmasına dayalı güncel bakış açıları ortaya konulmakta; müteakiben çalışma, bu üç bölümden elde edilen bulgular kullanılarak oluşturulan tespit, değerlendirme ve görüşlerin yer aldığı sonuç bölümü ile nihayetlendirilmektedir.

Çalışmada ABD ordusunun GNH anlayışındaki değişimin ortaya konulabilmesi için doküman incelemesi yöntemi seçilmiştir. Bu maksatla ABD ordu talimnameleri ve Savunma Bakanlığı dört yıllık değerlendirme raporları gibi resmî belgeler GNH kavramı odaklı olarak incelenmiştir. Bu değişimin hangi olaylardan kaynaklandığının anlaşılabilmesi için dönemin konjonktürünü yansıttığı düşünülen akademik değerlendirmeler, kitaplar, medya yorum ve haberleri de incelemeye dâhil edilmiştir. Bu kaynaklar aynı zamanda doktrin anlamında yaşanan değişimin sahaya ne şekilde yansıdığını görebilme imkânı da tanımıştır. Belirtilen dokümanlar başarısız

devlet, ayaklanma ve ayaklanmaya karşı koyma, GNH, ulusal çıkar, halk merkezli yaklaşım gibi temalar üzerinden incelenerek betimsel bir analiz ortaya konulmuştur.

1. 11 Eylül Şafağında ABD Güvenlik Değerlendirmeleri ve Askerî Yapılanma

Soğuk Savaş'ın konvansiyonel yaklaşımını üzerinden atamayan ABD Ordusu, 11 Eylül öncesi dönemde sayıca küçültülse de profesyonel bir personel planlaması ve teknolojik imkân-kabiliyetlere dayalı modern bir yaklaşımla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Somali'nin ardından Ruanda ve Balkanlar'daki çatışma ve insani dramlar karşısında takınılan pasif tutum bu konvansiyonel yaklaşımdan kaynaklı ataletin, ABD ordu ve bürokrasisinde korunmakta olduğunu göstermiştir. 1990'ların sonlarına doğru Orta Doğu'daki başarısız devletleri kendilerine güvenli alan olarak belirleyen fundamentalist terör yapılanmaları hiç olmadıkları kadar etkili olmaya başladılar. 1998 yılı ABD Büyükelçilik Bombalamaları (Tanzanya, Kenya, Sudan) ve 2000 yılında Yemen'de bulunan USS Cole Savaş Gemisine yönelik bombalı saldırı ABD ordusunun karakteri değişen yeni bir savaşla karşı karşıya kalacağı düşüncesinin en belirgin sinyallerini vermekteydi. Fakat bu yeni savaşa karşı bürokratik karar mekanizmalarının, istihbarat teşkilatlarının ve ordunun yeterince hazırlıklı olmadıkları 11 Eylül Saldırıları ile net bir şekilde görüldü.

ABD ordusunun ulusal güvenliğe yönelik bu yeni tehditlere karşı takındığı tutum, 1990'larda olduğundan çok da farklı değildi. 1990 yılında Kuveyt'i işgali nedeniyle Irak'a yapılan müdahale, 2001 yılında Afganistan ve 2003 yılında Irak'ta da teknolojik değişim çerçevesinde benzer şekilde tekrarlanmıştır. Konvansiyonel üstünlüğe ve silah teknolojilerine dayalı bu yaklaşım doğrultusunda GNH birliklerinin görevi hedef tespiti, istihbarat toplama ve harekâtın devamında yerel unsurların yönlendirilmesi şeklinde gerçekleşti. Uygulanan bu doktrin 2001 öncesi dönemde kabul edilen yaklaşımlara dayanmaktaydı. 1998 yılı basımlı JP 3-05 Özel Operasyonlar Talimnamesi incelendiğinde, GNH kavramına kısıtlı bir alan tanındığı ve halen konvansiyonel savaşın bir destek unsuru olarak görüldüğü göze çarpmaktadır. Bu talimnamede belirtilen özel operasyon birliklerinin gerçekleştireceği harekât türleri ile Afganistan'ın işgalinde küçük birliklerle yürütülen GNH faaliyetleri birebir örtüşmektedir. Talimnameye göre bu faaliyetler; doğrudan muharebe görevi, özel keşif faaliyetleri, kitle imha

silahlarının önlenmesi, terörle mücadele, konvansiyonel olmayan savaş (*unconventional warfare*), ayaklanmaya karşı koyma, insani yardım, bilgi destek harekâtı, istihbarat faaliyetleri ile sivil asker iş birliği faaliyetleri gibi oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır.⁴

1990'lı yıllarda ABD Ordusunun GNH yaklaşımını anlamak için Somali'de yaşananlar önemli bir örnek olarak ele alınabilir. Ülkede düzen ve istikrarın sağlanabilmesi için en etkili savaş ağalarından (*warlords*) birisi olan Mohammed Farah Aidid'in etkisiz hale getirilmesi gerekmekteydi. Bu maksatla Ordu Rangerları ve Delta Kuvvetlerinden oluşan özel bir görev kuvveti (*Task Force Ranger*) oluşturuldu. Bu birliklerce 3-4 Ekim 1993 tarihinde Aidid ile ilişkili kişilerin yakalanması için düzenlenen harekât, iki Skorsky genel maksat helikopterinin düşmesi ve 18 ABD askerinin ölümüyle tam bir fiyaskoya dönüştü. Bu sonuç hem ABD askerlerinin Somali'deki varlığını sonlandırdı hem de Vietnam sonrasında ilk kez bu kadar etkin bir biçimde istikrar harekâtı ve insani müdahale biçiminde yeniden uygulanan GNH konusuna karşı temkinli duruşu pekiştirdi.⁵ ABD Ordusunun ülkenin dış politikası doğrultusunda yabancı ülkelere icra ettiği bu konvansiyonel savaş dışı harekâtlara karşı çekinik bir tavır takınmasının bir diğer örneği de; Haiti'de Jean-Bertrand Aristide'nin tekrar ülke yönetimini ele geçirmesine yönelik gerçekleştirilen askerî müdahaledir.⁶

Zayıat vermeye karşı hiçbir şekilde tolerans gösteremeyen ve teknolojik üstünlükle zayıatı en aza indirmeyi esas kabul eden ABD Ordusu, 1990'ların sonunda hava gücüne dayalı, akıllı mühimmat kullanabilme ve üstün hareket kabiliyetine sahip bir askerî yapıyı, dönemin güvenlik tehditleri için uygun görmekteydi. Ancak her ne kadar teknolojik imkânlar ve ateş üstünlüğü en üst seviyede olsa da değişen dış politika ve güvenlik algılaması doğrultusunda başarısız devletlerde istikrarın sağlanması, düzensiz silahlı gruplarla mücadele ve devlet/ulus inşası gibi konvansiyonel

⁴ JP3-05, Special Operations, Joint Chiefs of Staff, Washington D.C., 1998.

⁵ Rick Atkinson, Night of a Thousand Casualties, *Washington Post* 1994, <https://wapo.st/3m337sH> (Erişim Tarihi: 18.08.2020); Steven Metz and Raymond Millen, *Insurgency and Counterinsurgency in the 21st Century: Reconceptualizing Threat and Response*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, PA, 2004.

⁶ Christopher E. Fowler, *Forgetting Lessons Learned: The United States Army's Inability to Embrace Irregular Warfare*, Air Command and Staff College, Air University, Alabama, 2014.

savaş dışı harekâtlara olan ihtiyaç, ABD için belirgin hale gelmekteydi. Bu doğrultuda küresel bir güç olma iddiasında olan ABD, ordusunu bu dış politikanın bir aracı olarak konvansiyonel harekât dışında da kullanmaya başlayacaktı.

2. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Gayrinizami Harbin Yükselişi

11 Eylül Saldırıları konvansiyonel üstünlüğe dayanarak güvende olduğunu düşünen ABD'nin kendi evinde dokunulmaz olduğu tahayyülüne indirilen travmatik bir darbedir. Güvenliği konvansiyonel bir kavram olarak değerlendiren karar vericilerin, terörün güçsüz olan mütecaviz tarafından bir araç olarak kullanılması fikrine yabancı olmamakla birlikte, sahip oldukları teknolojik üstünlük sebebiyle bu fikri küçümsedikleri görülmektedir. 90'lı yıllarda konvansiyonel yapılanma ve savaş konsepti takip edilerek elde edilen başarıların da etkisiyle ortaya konan Bush Doktrini ve Teröre Karşı Savaş (*The War on Terror*) olarak nitelendirilen askerî ve politik tutum, başlangıçta başarılı gözükse de önce Afganistan'da ve ardından Irak'ta beklenmedik tepkilerle karşılaştı.

Afganistan'da 8 Ekim 2001 tarihinde başlatılan Sürekli Özgürlük Harekâtı (*Operation Enduring Freedom*) sonucunda Kasım 2001'de Taliban rejiminin iktidardan uzaklaştırılarak tamamen etkisiz hale getirildiği ilan edildi. Bu kısa süreli harekât sonucunda Taliban önemli kayıplar vermiş olsa da üye ve destekçilerinin büyük bir çoğunluğu Pakistan sınırında bulunan bölgelere kaçabildi ya da Kandahar gibi bölgelerde halkın arasına karışarak varlığını sürdürebildi.⁷ Bu dağılık gruplar, 2004 yılında Molla Ömer liderliğinde bir araya gelerek Neo-Taliban olarak nitelendirilen yeni bir ayaklanma hareketi haline dönüştüler. Bu yeni ayaklanmayla, askerî harekâtın ve politik alanda devam eden devlet inşasının başarısı hakkında çok erken karar verildiği anlaşıldı.

Afganistan'da gelen bu erken başarı ABD ve diğer koalisyon devletlerini Teröre Karşı Savaş kapsamında Irak'a yönelmeye teşvik etti. Teröre Karşı Savaş tutumunun temel felsefesi, yoğun ateş gücü ve kinetik harekâta dayanılarak teröristlerin etkisiz hale getirilmesini ve onlara destek

⁷ Ahmed Rashid, *Descent Into Chaos: The U.S. and the Disaster in Pakistan, Afghanistan, and Central Asia*, Penguin Group, US, 2008, p. 240.

veren rejimlerin iktidardan uzaklaştırılmasını öngörmekteydi.⁸ Bu yaklaşımın egemen olmasındaki en önemli etkenin askerî uzmanlar ve uygulama seviyesindeki askerî personel açısından, GNH kavramının ve elde edilen tecrübelerinin neredeyse unutulma derecesine gelmesi olduğu ifade edilebilir. Bu tarz bir savaşta sürdürülebilirlik, personel mevcudu ve maliyetin ötesinde, ABD halkının tahammül derecesi ile ilintiliydi. Bu bağlamda, belirsiz bir amaç doğrultusunda girilebilecek uzun soluklu mücadelelerin doğuracağı politik risk, Amerikan hükümetlerince alınabilecek seviyede değildi.

ABD önderliğindeki koalisyonun Irak'taki beklentisi, Saddam ve Baas Rejiminin baskıcı yönetim tarzı nedeniyle ülke genelinde halk tarafından harekâtın destekleneceği yönündeydi. Ne var ki, harekât sonrası gerek Sünni gerekse Şii gruplar tarafından ABD ve koalisyon güçlerine karşı ayaklanma ve direniş hareketlerine girişildi. Bu süreçte, ateş gücü, modern teknoloji ve stratejiye dayalı bir yaklaşımla başlatılan harekâtlar, konvansiyonel orduların başa çıkmakta zorlandıkları ayaklanma tarzı çatışmalara dönüştü. Irak'ta bu yerel grupların etkinliklerini artırmaları üzerine, mütecaviz/düşman merkezli yaklaşımdan halk merkezli bir savaş/çatışma yaklaşımına ağırlık veren ayaklanmaya karşı koyma (*counterinsurgency*) kavramına doğru bir yönelim yaşandı. Akademisyen askerler olarak bilinen David Petraeus, John Nagl ve David Kilcullen gibi isimlerin öncülüğünde ayaklanmaya karşı koyma, yaşanmış tecrübeler ve klasik literatür tekrar gözden geçirilerek neo-klasik yaklaşım olarak adlandırılabilir bir bakış açısı ile yeniden yorumlandı.⁹

1 Mayıs 2003 tarihinde USS Abraham Lincoln uçak gemisinde Başkan Bush Irak'taki savaşın sonunu ve koalisyonun zaferini ilan etti. Ancak ülkenin politik ve sosyoekonomik durumu hakkında yeterli bilgiye sahip olamayan ABD önderliğindeki koalisyon, Saddam'ın baskıcı yönetiminin ardından oluşacak otorite boşluğunun ne şekilde doldurulacağını hesaba katamamıştı. Ülkenin Saddam'ın baskısı ile bastırılan etnik ve mezhepsel

⁸ Colleen Bell, *Civilianising warfare: ways of war and peace in modern counterinsurgency*, *J Int Relat Dev* 14, no. 3 (2011), p. 309.

⁹ Colleen Bell, *The police power in counterinsurgency: discretion, patrolling and evidence*, in *War, Police and Assemblages of Intervention*, ed. Jan Bachmann, Colleen Bell, and Caroline Holmqvist, Routledge, New York, 2015, p. 17.

kırılımları otorite boşluğu ile su yüzüne çıkarak ülkedeki istikrarsızlığın başlıca sebebi haline geldi. Afganistan'da Taliban'la olan ilişkilerde olduğu gibi Irak'taki yeniden yapılanma sürecinde de Baas Partisi üyelerinin kapsam dışı bırakılması, direniş hareketlerinin en önemli meşrulaştırıcısı olarak görülebilir. Irak'taki direniş hareketinin merkezi, başlangıçta Sünni Üçgeni olarak bilinen Bağdat, Felluce ve Tikrit kentleri çevresinde yoğunlaştı ve akabinde Necef, Kut, Nasiriye ve Basra bölgelerine yayıldı. Baas Partisi eski üyeleri olan güvenlik kuvvetleri personeli bu ayaklanmaların eğitim ve planlama aşamasının en önemli unsuruydu. Buna ek olarak Bush yönetiminin, harekâtının meşruluğunu artırmak maksadıyla Saddam rejimi ile El Kaide arasında bağ kurma çabaları olumsuz bir sonuç doğurdu.¹⁰ Bu yaklaşım beklenenin aksine El Kaide ile iltisaklı örgütlerin eğitim, personel ve silah-teçhizat desteği ile ayaklanmanın bir parçası haline gelmelerine yol açtı.

ABD önderliğindeki Irak Çok Uluslu Gücü BM onayı ile 2007 yılına kadar devletin yeniden inşası ve güvenlik kuvvetlerinin eğitim ve donatımı ile ilgili yoğun çabalar sarf etmesine karşın, ülkenin sosyoekonomik durumu hakkında yeterli farkındalığın olmayışı ve net bir politik stratejinin yokluğu nedeniyle istenilen başarıyı sağlayamadı. Ülkede tırmanan şiddet ve artan ayaklanma potansiyeli, askerî birlikleri bu tür faaliyetlerin desteklenmesinden alıkoydu. Ayrıca bu konuda uzman sivil personel mevcudunda ve çatışmalara doğrudan girebilecek birlik sayısında da önemli sıkıntılar yaşanmaktaydı.

Diğer taraftan işgal sonrası dönemde Saddam rejimine bağlı eski hükümet ve ordu mensupları ile Sünni ayaklanma hareketlerine odaklanılmış olması ülkede çoğunluğu teşkil eden Şii'lerin göz ardı edilmesine yol açtı. Özellikle 2004 yılı bahar ayları ile Mukteda es-Sadr önderliğindeki Şii ayaklanma hareketi de Necef, Kerbela ve Kut şehirlerini merkez alarak hız kazandı. Sadr, Mehdi Ordusu olarak nitelendirilen silahlı güçleri ile sadece ABD işgaline karşı değil aynı zamanda kurulan Geçici Koalisyon Yönetimine ve Sünni gruplara karşı da mücadeleye girişti. Sünni ve Şii grupların kullandıkları en yaygın taktikler pusu, el yapımı patlayıcı

¹⁰ John K. Cooley, *Alliance Against Babylon: The US, Israel and Iraq*, Pluto Press, London, 2005, p. 201-02.

tuzaklamaları, havan saldırıları ve intihar bombacıları olarak sayılabilir. Seyir hallindeki konvoylara karşı yollara tuzaklanan el yapımı patlayıcılar kadar bomba yüklü araç saldırıları da oldukça etkili oluyordu. 2004 yılında Sadr tarafından bir ateşkes ilan edilse de 2005 yılı başlarında İran ve Lübnan Hizbullahı'nın da desteği ile tekrar eylemlerine başladı. Eylemlerin hedefinde bazen sadece koalisyon askerleri olurken kimi zaman siviller dâhil olmak üzere yabancı işgalcilerle iş birliği yapan Iraklı hükümet ve ordu yetkilileri de yer almaktaydı. Bu hedef seçiminde mezhepsel farklılıklar da önemli bir unsur olarak görülüyordu.

Irak'ta girilen harekâtın başarısızlığında politik anlamda rol oynayan en önemli unsur ülkenin ve bölge halkının tam olarak anlaşılabilmesi ve Batılı paradigma üzerinden anlamlandırılmaya çalışılması olarak görülebilir. Irak'ta Şii çoğunluğa rağmen Sünni azınlığın yönetimi elinde bulundurması, geleneği anlamlandırılmayan unsurlara verilebilecek önemli bir örnektir. Saddam rejiminin devrilmesi Sünni halk kitlesi üzerinde travmatik bir rahatsızlık yarattı ve ülke yönetiminin Şiilere ve Sünni Kürtlere geçmesi ayaklanma hareketlerinin temel motivasyonunu oluşturdu. Ülkede Sünni kitle içerisinde de aşiret ve kabile tabanlı bölünmeler bulunmaktaydı. Diğer taraftan ülkede bulunan Şii Araplarla İran Şiiliği arasında da önemli farklılıklar bulunmaktaydı.¹¹ Ancak bu karmaşık demografik yapının Batılı bakış açısı ile anlaşılması oldukça güç bir durumdur.

2003-2006 arası dönemde yürütülen ayaklanmaya karşı koyma çabalarının başarısızlığının en etkileyici örneklerinden birisi Felluce'de yaşandı. Bağdat'ın yaklaşık 70 km batısında yer alan bu kasaba, Saddam Hüseyin'in Nisan 2003'te devrilmesinin ardından ülkenin yönetimini elinde bulunduran Sünni azınlık tarafından ayaklanma hareketinin en önemli merkezlerinden birisi haline getirildi. Mart-Nisan 2004 tarihleri itibariyle Felluce, ABD askerlerine karşı silahlı direniş eylemlerinin büyük ölçüde arttığı bir yerleşim yerine dönüştü.¹² ABD askerlerinin Felluce'de baş gösteren ayaklanmaya karşı takındıkları tutum ise klasik ayaklanmaya karşı koyma doktrinini temel aldı. Bu anlamda ayaklanmacılara barınma

¹¹ Faleh A. Jabar, in *Tribes and Power: Nationalism and Ethnicity in the Middle East*, ed. Faleh A. Jabar and H. Dawod, Saqi, London, 2003.

¹²Cooley, *Alliance Against Babylon: The US, Israel and Iraq*, p. 213.

sağlayan halk denizinin kalpler ve zihinler politikasıyla kurutulması amaçlanmaktaydı. Ancak yetersiz maddi imkânlar, yerel halk ve yönetimin desteğinin olmayışı ve siyasi irade eksikliği bu politikanın uygulanmasını engelleyen önemli sorunlardı. Bu nedenle ateş gücüne dayalı bir taktik izlendi ve bu durum da ABD karşıtlığını pekiştirdi.¹³ Bu karşıtlığın en zirve noktası, başarısızlıkla sonuçlanan Birinci Felluce Muharebesi sonrası Blackwater Özel Güvenlik Şirketinin dört çalışanının pusuya düşürülerek vahşice öldürülmeleri ve Fırat Nehri üzerinde bir köprüye asılarak sergilenmeleriydi. Bu eylem üzerine şehir Amerikan Deniz Piyadelerince kuşatılarak yoğun ateş gücü ile ele geçirildi. Ancak şehrin neredeyse tamamına yakını yıkılarak sivil halk büyük zarara uğratılmıştı.¹⁴

ABD yönetiminin Irak'ta düştüğü hatalardan birisi de kitle imha silahlarının bulunduğu iddiasıdır. Yoğun çabalara ve geniş çaplı aramalara rağmen gerek ABD gerekse İngiliz yetkililer tarafından 2004 yılında herhangi bir kanıt bulunamayışı da, var olan ayaklanma hareketlerini desteklediği kadar harekâtın meşruiyetine de zarar vermiştir.¹⁵ Bir diğer önemli hata ise etkisini giderek artıran ayaklanma hareketleri karşısında takınılan kuvvet yoğun politikanın askerler üzerinde yarattığı etkinin öngörülememesi olmuştur. Uzun süre bu yoğun mücadele içerisinde yıpranan ve ülkenin sosyoekonomik yapısı hakkında bir fikir sahibi olamayan askerlerin gerek sivillere gerekse yakalanan ayaklanmacılara kötü davranışları ayaklanmaya karşı koyma çabalarını olumsuz etkilemiştir. Özellikle Ebu Gureyb Cezaevindeki Amerikan askerlerince yapılan işkence fotoğrafları ve İngiliz askerlerince Basra bölgesinde sivillerin öldürülmesi olayları harekâtın meşruiyeti konusunda olumsuz etkiler yaratmıştır.¹⁶

2006 yılına gelindiğinde ülke içerisindeki mezhepsel çatışmalar ve ayaklanma hareketleri en üst seviyeye ulaşmış durumdaydı. Şubat 2006'da

¹³ Patricia Owens, *Economy of force: counterinsurgency and the historical rise of the social*, Cambridge studies in international relations, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, p. 276.

¹⁴ Bing West, *No True Glory: A Frontline Account of the Battle for Fallujah*, Bantam Books, New York, 2005), p. 3.

¹⁵ Joel S. Migdal, *Shifting Sands: The United States in the Middle East*, New York: Columbia University Press, New York, 2014, p. 239.

¹⁶ Rory McCarthy, Amnesty details killing of civilians by British soldiers, *The Guardian* 2004, <https://www.theguardian.com/world/2004/may/11/military.iraq>.

Samarra kentinde bulunan ve Şiiilerin en kutsal mekânlarından birisi sayılan Altın Kubbeli Askeriye Camii'nin Sünniler tarafından düzenlenen saldırıda büyük hasar görmesi bu mezhepsel gerginliği en üst seviyeye taşımıştır. Öfkeleri dinmeyen Şiiilerce çoğu Sünni olmak üzere 1.300'e yakın kişi öldürülmüş; aralarında sahabe Talha Bin Ubeydullah'ın türbesinin de bulunduğu Sünni camii yakılmıştır.¹⁷ Artan bu olaylar ABD önderliğindeki ayaklanmaya karşı koyma harekâtının başarısızlığı olarak değerlendirilmekteydi. Büyük çabalarla önemli bölgeler ayaklanma hareketlerinden temizlense de bu bölgelerin elde tutulabilmesi mümkün olmuyordu. 2005 yılı itibariyle sürdürülen mücadelelerin başarı şansı olmadığına dair öngörülerde bulunulmaktaydı.¹⁸ El Kaide Irak lideri olarak görülen Abu Musab al-Zarkavi düzenlenen hava saldırısı ile 9 Haziran 2006'da öldürülse de ABD askerlerini ülkeden çekilmesini ve sorumluluğu Irak hükümetine bırakmasını sağlayacak kadar büyük bir başarı olarak görülmemekteydi.

2003 yılında Irak'a giren ABD ordusu konvansiyonel bir savaşı icra edebilme anlamında gerek teçhizat ve yapılanma gerekse eğitim anlamında en iyi ordulardan birisi olarak görülse de GNH anlamında Vietnam ve Filipinler gibi önemli tecrübelerini unutmüş durumdaydı ya da hatırlamak istemeyen bir kurumsal yapı sergilemekteydi.¹⁹ Gerek ABD gerekse İngiliz ordusu tarafından sınırlı ölçüde bu tecrübelerle yoğunlaşmaya çalışılsa da, 2003 ile 2006 arası dönemde içinde buldukları durumu ve ülkeyi tam olarak kavrayamamış bir görünüm ortaya koymaktaydılar.

Bu eksiklik üzerinde durarak ABD ordusunun ayaklanmaya karşı koyma doktrininin güncellenmesi gerektiğini düşünen General Petraeus kendisi gibi akademisyen subaylardan oluşan bir ekiple geçmiş ayaklanmaya karşı koyma tecrübelerini Irak üzerinden tekrar yorumlama yoluna gitti.²⁰ Petraeus Irak'ın işgalinde 101. Hava İndirme Tümen Komutanı olarak

¹⁷ Patrick Cockburn, *Chaos & Caliphate*, QR Books, New York and London, 2016, p. 130.

¹⁸ Thomas E. Ricks, *The Gamble: General David Petraeus and the American Military Adventure in Iraq, 2006-2008* Penguin Press, New York, 2009, p. 8.

¹⁹ David H. Ucko, *The New Counterinsurgency Era: Transforming the U.S. Military for Modern Wars* (Georgetown University Press, Georgetown, 2009, p. 33.

²⁰ Thomas E. Ricks, *The COINdinstas*, *Foreign Policy*, no. 176 (2009), <http://www-jstor-org.openathens-proxy.swan.ac.uk/stable/20684962>. (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

Musul bölgesinde görev yapmış ve bu dönemde halk merkezli bir yaklaşım sergilemişti. Korgeneral olduğunda ise Çok Uluslu Güvenlik Değişimi Komutanlığı görevinde Irak güvenlik güçlerinin yeniden yapılandırılması konusuna yoğunlaşmıştı. Bu tecrübelerini Deniz Piyade Korgeneral James Mattis ile birlikte, Kara Kuvvetleri ve Deniz Piyadeleri için 2006 yılında yayımlanan İsyana Karşı Koyma Talimnamesi FM 3-24'te doktrin olarak ABD ordusu yaklaşımlarına kazandırdı.

ABD ordusunda neredeyse Vietnam Savaşından beri var olan doktrin boşluğunu doldurmayı hedefleyen bu talimnameye göre ayaklanmaya karşı koyma; taarruz, savunma ve istikrar harekâtları gibi farklı türlerin eş zamanlı olarak bir arada kullanımını öngören bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda yaklaşım, silahlı çatışmanın yanında kamu kurumlarının, güvenlik kuvvetlerinin, ülkenin altyapısının ve hükümet sisteminin tekrar inşa edilmesini de kapsamalıdır. FM 3-24'ün halk merkezli yaklaşımı konvansiyonel bir yapıya sahip ABD ordusu için önemli bir paradigma değişimi olarak yorumlandı. Talimname ayaklanma hareketini sadece askerî bir mesele olarak değil, politik, ekonomik ve psikolojik faktörlerin de hâkim olduğu bir kavram olarak yorumlamaktaydı.²¹ Bu bağlamda klasik teorisyenler olan David Galula ve Robert Thompson gibi isimlerin yaklaşımlarının etkisini talimname içerisinde görmek mümkündür.

Talimnameye göre ayaklanmaya karşı koyma harekâtının temel prensipleri; asıl amacının meşruiyeti, yürütülen faaliyetlerin bütünlüğü, siyasi faktörlerin belirleyiciliği, harekât alanının anlaşılması, hukukun üstünlüğüne dayalı bir güvenlik ortamı, bilginin ve beklentilerin yönetimi, ölçülü kuvvet kullanımı ve yerel yönetimin desteklenmesi gibi önemli hususları içermektedir.²² Bu doktrinel değişimin ardından Irak'ta görece bir başarı elde edildiği görülmekle beraber bu başarıda 2008 yılında Bush yönetiminin ülkeden bir an önce çekilmek amacıyla ABD askerilerinin sayısında ve ekonomik kaynaklarda artış sağlama kararının da payı büyüktür.

Bush yönetiminin bu kararı almasındaki en önemli rollerden birisini Petraeus ile yakın ilişkisi bulunan ve 2003 yılında emekli olarak danışmanlık

²¹ Sarah Sewall, *Crafting a new counterinsurgency doctrine*, *Foreign Service Journal* (2007).

²² FM 3-24, *Counterinsurgency*, Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 2006), p. 1-20 - 1-25.

görevlerinde bulunmaya başlayan General Jack Keane oynadı.²³ Ocak 2007’de Başkan Bush tarafından açıklanan plana göre sınırlı bir süre için ülkedeki asker sayısını 20.000’den fazla artırılması öngörülmekteydi. Şubat-Haziran 2007 arasında ülkeye gönderilen ABD askeri sayısı 30.000 civarını bularak ülkedeki toplam sayı yaklaşık 170.000’e ulaştı. Yükselen asker sayısı ile birlikte kinetik operasyonlarda da önemli bir artış yaşandı ve 2007 yılı Nisan-Haziran dönemi 331 ABD askerinin ölümü ile 2004’ten beri en fazla zayıyat verilen dönem oldu. Ancak gösterilen çaba sonucunda ülkede şiddet oranında ciddi bir düşüş gözlenerek, bu başarı, yeni ayaklanmaya karşı koyma doktrini destekçilerince, kinetik operasyonlar kadar halk merkezli yaklaşımın da bir sonucu olarak duyuruldu.²⁴

ABD ordusundaki bu doktrinel değişim sadece FM 3-24’ün yayımlanmasında gözlemlenmemektedir. 2006 yılında ortaya konan Dört Yıllık Savunma Değerlendirmesinde [*Quadrennial Defense Review (QDR)*] ABD’nin konvansiyonel savaşdaki üstünlüğünü kabul eden düşman veya tehdit unsurlarınca gayrinizami harbin (*Irregular Warfare - IW*) etkin bir yaklaşım olarak tercih edildiği kabul edilmekte ve ABD ordusunun da teşkilat ve doktrin anlamında bu doğrultuda şekillendirilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı.²⁵ Karşı karşıya kalınan bu GNH yaklaşımında mütecaviz ya da tehdit unsurlarının mücadelelerini halkın desteğine ve bu yolla elde edilen meşruiyete dayandırma çabası içerisinde oldukları kabul edilmekteydi. Halkın etkin bir aktör olarak dâhil olduğu bu durum konvansiyonel gücün kullanımına hiç de uygun değildi. Bu tarz bir mücadelenin sadece askerî güç kullanımıyla kazanılamayacağı; bunun ancak siyasi, ekonomik, askerî ve iletişimsel yaklaşımların bir araya getirildiği kapsamlı bir politika ile mümkün olabileceği düşüncesi bu değerlendirmede de net bir şekilde görülmekteydi.²⁶

²³ Frederick W. Kagan, Choosing Victory A Plan for Success in Iraq, *American Enterprise Institute*, 2007.

²⁴ David H. Ucko, Critics gone wild: Counterinsurgency as the root of all evil, *Small Wars & Insurgencies* 25, no. 1 (01/02 2014); Stephen Biddle, Jeffrey A. Friedman, and Jacob N. Shapiro, Testing the Surge: Why Did Violence Decline in Iraq in 2007?, *International Security* 37, no. 1 (2012).

²⁵ U.S. Department of Defense, *Quadrennial Defense Review Report*, ed. Department of Defense, Department of Defense, Washington D.C., 2006.

²⁶ Kenneth C. Jr. Coons and Glenn M. Harned, Irregular Warfare is Warfare, *Features*,

ABD ordusunun genel yaklaşımında GNH ve bu kavram içerisine giren ayaklanmaya karşı koyma gibi harekâtlar özel birlikler tarafından icra edilmekteydi. Dolayısıyla GNH kavramı bir diğer deyişle, özel birlikler tarafından yürütülen harekâtlar olarak nitelendirilmekteydi. Ancak Soğuk Savaş sonrası beliren yeni tehdit algılamasında ABD'nin ve müttefiklerinin karşı karşıya kaldıkları en önemli düşman GNH yaklaşımını benimsemiş devlet dışı yapılanmalar olarak görülüyordu. Doğal olarak konvansiyonel ordu birlikleri ya da QDR içerisinde belirtilen tanımıyla “genel maksat kuvvetleri” bu GNH yaklaşımına ne derece dâhil edilmeli sorusu ciddi bir mesele olarak belirdi. Askerî uzmanlar ve bürokratların netleştirmeleri gereken en önemli konu, yürütülen mücadelelerin GNH olarak nitelendirilmesi ve bu doğrultuda yürütülmesi için görevlendirilen birlikler mi, uygulanan taktik ve yaklaşımlar mı yoksa elde edilmesi beklenen politik amaç mı esas alınmalı sorusuydu.²⁷

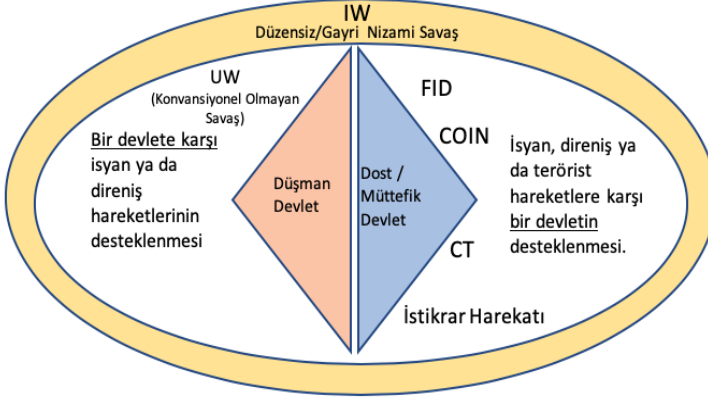
2.1. Kavramsal ve Yapısal Anlamda ABD Ordusunda Gayrinizami Harp

Bu noktada ABD ordusunda GNH kavramının ne anlama geldiğine bir açıklık getirmek gerekmektedir. Türkçeye çevrildiğinde *Irregular Warfare (IW)* ve *Unconventional Warfare (UW)* kavramlarının her ikisinin de karşılığı GNH olarak literatüre yerleşmiş durumdadır. Bu iki kavram birbiri ile ilintili olmakla birlikte birbirinin yerine kullanımı önemli bir anlam karmaşasına yol açabilmektedir. IW (Düzensiz/GayriNizami Savaş) olarak kullanılan kavram en geniş anlamıyla düzenli muharebeler dışındaki harekâtları kapsayan genel bir terim olarak kullanılmaktadır. IW şemsiyesi altında, düşman bir devlete karşı girişilen ayaklanma ve direniş hareketlerinin örgütlenmesi ve desteklenmesi anlamında UW (Konvansiyonel Olmayan Savaş), dost ve müttefik devletlere yönelik güvenlik faaliyetlerinin desteklenmesi ve yürütülmesi [*Foreign Internal Defense (FID)*], ayaklanmaya karşı koyma harekâtı [*Counterinsurgency (COIN)*], terörle mücadele [*Counterterrorism (CT)*] ve istikrar harekâtları (*Stability OPs*) gibi klasik savaş yaklaşımları dışında kalan harekâtlar bulunmaktadır (Şekil 1).²⁸

no. 52 (2009).

²⁷ Coons and Harned, *Irregular Warfare is Warfare*.

²⁸ JP3-05, *Special Operations*, DoD, Joint Chiefs of Staff, Washington D.C., 2014.



Şekil 1. Gayrinizami Savaş ve Özel Operasyonlar İlişkisi²⁹

Afganistan ve Irak'ta karşı karşıya kalınan ayaklanma hareketleri sadece özel kuvvetlerin faaliyetleri ile başa çıkılabilecek seviyenin oldukça üstündeydi. Bu nedenle GNH konsepti içerisinde değerlendirilen ayaklanmaya karşı koyma doktrininin sadece özel birlikler tarafından değil, alanda görevlendirilen diğer birlikler için de uygulanması gerektiği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştı.³⁰ Bu yaklaşım doğrultusunda genel maksat kuvveti olarak tanımlanan özel birlikler dışındaki konvansiyonel birliklerin de uzun soluklu ayaklanmaya karşı koyma harekâtları, eğit-donat faaliyetleri, danışmanlık görevleri, devlet ve güvenlik kuvvetlerinin inşası gibi farklı alanlarda eğitilmesi ve yeniden yapılandırılmaları gerektiği kabul edildi.³¹

ABD askerî terminolojisinde özel harekât, kendine has görevlendirme, taktik, teknik, prosedür ve teçhizat gerektiren özellikli görevleri nitelendirir. Bu tür görevler düşman hatlarının gerisinde, konvansiyonel harekât imkân ve kabiliyetinin bulunmadığı ya da politik olarak önemli riskler taşıyan

²⁹ "JP3-05, *Special Operations*, DoD, Joint Chiefs of Staff, Washington D.C., 2014" isimli eserden alınıp yazar tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.

³⁰ David H. Petraeus and James F. Amos, Foreword of FM 3-24 Counterinsurgency, Headquarters Department of the Army, Washington, D.C., 2006.

³¹ Coons and Harned, *Irregular Warfare is Warfare*, p. 99.

coğrafyalarda icra edilmektedir. Diplomatik hassasiyetler doğrultusunda gizli icra edilmeleri, mümkün olduğu kadar az görüntü verilmesinin önemli olduğu ve yerel unsurlarla iş birliği içerisinde hareket etmeyi gerektiren faaliyet türleridir. Bu anlamda yerel dil ve kültürlere aşinalıktan, ileri derece atış eğitimine, komuta-kontrol yeteneklerinden ayrıntılı koordine becerileri ve disiplin anlayışına kadar kazanılması zor niteliklere ihtiyaç duymaktadır. ABD Ordusunda bu faaliyetlerin yürütülmesinden esas olarak Özel Harekât Kuvvetleri (*Special Operations Forces*) sorumludur.

Birleşik Devletler Özel Harekât Komutanlığı [*United States Special Operations Command (USSOCOM)*] müşterek ve birleştirilmiş bir muharip yapı olarak özel birliklerin en üstünde yer almaktadır. Bu yapının altında Saha Özel Harekât Komutanlıkları [*Theater Special Operations Command (TSOC)*] bulunmakta olup, bu birlikler Savunma Bakanı tarafından Küresel Kuvvet Yönetimi Uygulama Esasları [*Global Force Management Implementation Guidance (GFMIG)*] doğrultusunda Bölgesel Muharip Komutanlıklar (*Geographic Combatant Commands*) emrine verilmektedir.³² Bu düzenleme 2011 yılında yayımlanan Özel Operasyonlar Talimnamesinde yapılmış olup, 1998 yılında belirtilen esaslara göre ise özel birlikler sadece askerî birlikler emrine değil büyükelçilikler ya da diğer ilgili kuruluşların kontrolüne de verilebilmekteydi.³³ Bölgesel Muharip Komutanlıklar, farklı kuvvetler ve özel harekât birliklerinden teşkil edilmiş bir orgeneral emir komutasında bulunan kuvvetleri tanımlamakta olup, Afrika Komutanlığı, Merkez Komutanlığı, Avrupa Komutanlığı, Hint-Pasifik Komutanlığı, Kuzey Komutanlığı ve Güney Komutanlığı olarak altı farklı coğrafyada konuşlandırılmış durumdadır. Saha Özel Harekât Komutanlıkları bu komutanlıklar altında bulunmakla birlikte bir kademe altta teşkil edilen Birleştirilmiş Müşterek Görev Kuvvetleri emrine de görev kuvveti şeklinde özel harekât birliği tahsis edilmektedir.³⁴ Örneğin Merkez Komutanlığı bünyesinde ileri karargâhı ile Katar'da bulunan Amerikan Özel Harekât Komutanlığı-Merkez yer almakta, yine Merkez Komutanlığı altında oluşturulan Birleştirilmiş Müşterek Görev

³² JP3-05, Special Operations.

³³ JP3-05, Special Operations; JP3-05, Special Operations, DoD, Joint Chiefs of Staff, Washington D.C., 2011.

³⁴ US-DoD, Combatant Commands, (2020). <https://www.defense.gov/Our-Story/Combatant-Commands/>. (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

Kuvveti-Doğal Kararlılık (Irak/Suriye) altında da Özel Harekât Müşterek Görev Kuvveti-Doğal Kararlılık Harekâtı bulunmaktadır.

Ayrıca yine USSOCOM altında her kuvvet komutanlığı ve deniz piyadelerinin de özel harekât birlikleri teşkil edilmiş durumdadır. Bu birliklerce icra edilen faaliyetler; doğrudan muharebe görevi, özel keşif faaliyetleri, kitle imha silahlarının önlenmesi, terörle mücadele, konvansiyonel olmayan savaş (*unconventional warfare*), yabancı ülkelerde iç güvenliğin sağlanması, yerel güvenlik unsurlarının eğitim ve desteği, rehine kurtarma, ayaklanmaya karşı koyma, insani yardım, bilgi destek harekâtı, istihbarat faaliyetleri ile sivil asker iş birliği faaliyetleri gibi oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır.³⁵ Yine 1998 tarihli talimname incelendiğinde bu belirtilen faaliyetlerde büyük farklılıklar olmadığı göze çarpmaktadır. Vurgulanması gereken önemli bir değişiklik olarak terör ya da ayaklanma hareketleri gibi tehditlerin finans kaynakları ile mücadele konusu da yeni talimnamede özel birliklerce yürütülen GNH faaliyetleri arasında destekleyici bir unsur olarak belirtilmektedir.³⁶

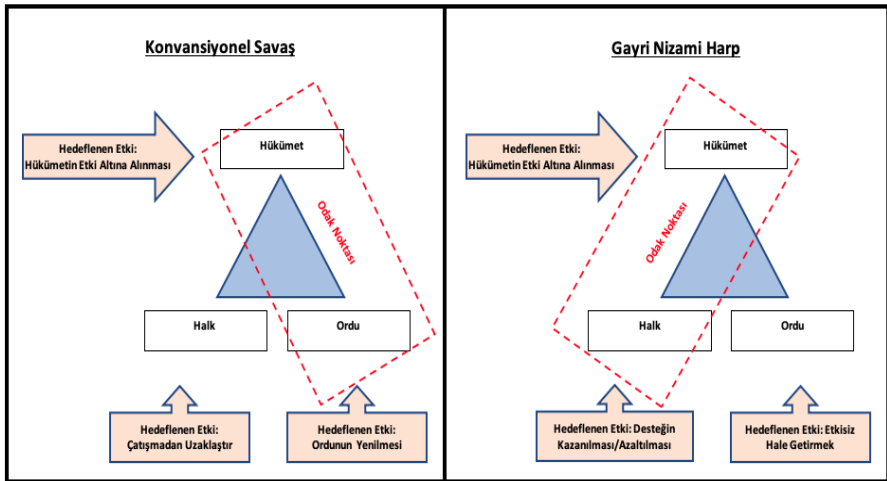
11 Eylül Terör Saldırıları sonrası küresel anlamda terör örgütleri, bunlarla ilintili haydut/serseri devletler ya da suç örgütlerinin ABD güvenlik politikalarında en önemli tehdit olarak algılandığının ve GNH yaklaşımlarının ABD ordusunun odaklanması gereken birincil öncelik durumuna geldiğinin bir diğer önemli göstergesi de Savunma Bakanlığı tarafından 2007 yılında yayınlanan GNH Müşterek Harekât Konsepti olarak değerlendirilebilir.³⁷ Bu yaklaşıma göre GNH kavramı, sadece özel birlikler tarafından yürütülen bir harekât olmanın ötesinde farklı kuvvetlerin müşterek çabalarının koordinesi ile yürütülen daha genel bir konsept olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu genel konseptin ortaya konulmasındaki yaklaşım öncelikle konvansiyonel ya da geleneksel savaş kavramı ile içinde bulunan dönemin GNH anlayışı arasındaki farkı netleştirmeye çalışmıştır. Bu iki kavram arasında amacın, stratejik ve politik hedeflere ulaşılması yönünde kuvvet kullanımı olarak değerlendirildiğinde bu bakımdan herhangi bir farklılık

³⁵ JP3-05, Special Operations. 2014.

³⁶ JP3-05, Special Operations.

³⁷ Irregular Warfare (IW) Joint Operating Concept (JOC), USA Department of Defense, Washington, 2007.

olmadığı düşünülmektedir. Diğer bir ifade ile klasik savaş tanımında var olan politik hedeflerin elde edilmesi gayrinizami savaş için de geçerlidir. Ancak aktörlerin devlet dışı yapılar olması, yöntemlerin düzenli muharebe dışında terör eylemlerinden siber saldırılara kadar çok geniş bir spektrumda şekillenmesi fark yaratan unsurlar olarak ifade edilmektedir. Diğer önemli farklılık ise politik hedeflere ulaşılmasında doğrudan düşmanın askerî gücünün hedef alınması yerine halk desteğinin kazanılması ve halkın düşüncesinde meşruiyetin sağlanmasının en önemli yöntem olarak görülmesidir (Şekil 2).³⁸



Şekil 2. Konvansiyonel Savaş ve Gayrinizami Harp Ayrımı³⁹

Vietnam sonrası ağırlıklı olarak konvansiyonel bir anlayışla yapılandırılan ve yönlendirilen bir ordu için düzensiz, devlet dışı silahlı hareketler karşısında uygulanması gereken operasyonel ve taktik seviyede birtakım hareket tarzlarını oldukça ayrıntılı bir şekilde veren FM 3-24 İsyan Karşı Koyma (*FM 3-24 Counterinsurgency*) talimnamesinin ayaklanmaya

³⁸ Irregular Warfare (IW) Joint Operating Concept (JOC).

³⁹ "Irregular Warfare (IW) Joint Operating Concept (JOC), USA Department of Defense, Washington, 2007" isimli eserden alınıp yazar tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.

karşı koyma yaklaşımında öne çıkan önemli prensipler; sivil kayıpların minimuma indirilmesi için kuvvet kullanımının sınırlandırılması, ayaklanmacılarla yerel halk arasında ayırım gözetilmesi, yerel halkın ayaklanmacıların her tür etkisinden korunması, istihbarata dayalı harekât planlamaları, sivil-asker iş birliği faaliyetleri ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir güvenlik ortamının yaratılması olarak sıralanabilir.⁴⁰ Her ne kadar bu prensipler konvansiyonel bir ordu için yeni ve devrim niteliğinde bir yaklaşım olarak görülse de aslında daha önce farklı şekillerde elde edilmiş tecrübelerin ve doktrinlerin yeniden hatırlanmasından ibaretti. ABD ordusu içerisinde kısıtlı özel birlikler tarafından yürütülen faaliyetler ve eğitim dokümanları arasında da benzer prensipleri görmek mümkündür.

Irak'ta General Petraeus tarafından uygulanan yeni ayaklanmaya karşı koyma doktrinini Afganistan'da uygulama görevi 2009 yılında General Stanley McChrystal'a verildi. McChrystal'ın ABD Başkanı hakkındaki sert eleştirileri sebebiyle görevinden alınması sonrasında yerine Petraeus getirildi ve Irak'ta gösterilen operasyonel mevzi başarı Afganistan'da da sergilendi. Halk merkezli ve Afganistan'da demokratik ve istikrarlı bir devlet yönetimi kurmaya dayalı mücadelenin başarısındaki en büyük etkenin Taliban'a karşı yürütülen yoğun kinetik harekâtlar olduğu eleştirisine rağmen Petraeus'un yöntemi başarılı olarak değerlendirdi ve Obama yönetimine Afganistan'dan çıkış için bir dayanak noktası sağladı. Ancak bu operasyonel seviyedeki başarının stratejik seviyeye taşınabildiğini söylemek oldukça güçtür. ABD birliklerinin ülkeden çekilmesinden çok, kapsamlı devlet inşası faaliyetleri ve zayıf verilmesine neden olan doğrudan operasyonlara katılımın sona ermesine bir gerekçe olabildi. 2014 sonrasında bu tür görevlerin sorumluluğu Afgan Güvenlik Kuvvetlerine bırakıldı.

Afganistan'daki duruma daha yakından bakılacak olursa; 11 Eylül Saldırıları sonrasında az sayıda özel birlikler kullanılarak eski Mücahitler ve savaş ağalarının yönlendirilmesi ve hava üstünlüğü ile kısa süre içerisinde Taliban yönetimi ve taraftarları ülkeden uzaklaştırıldı. Eski Mücahitlerle yapılan ortaklık, zaten Taliban'ın da ortaya çıkmasına zemin hazırlayan güç mücadelelerini farklı bir şekilde geri getirdi. Bu savaş ağaları, yeni

⁴⁰ Ryan Evans, COIN is dead, long live the COIN, *Foreign Policy* 2020, <https://foreignpolicy.com/2011/12/16/coin-is-dead-long-live-the-coin/> (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

kurulan devlet ve güvenlik yapılanması içerisinde birtakım makamlar verilerek resmileştirilmeye ve yeni sisteme entegre edilmeye çalışılsalar da ellerindeki gücü bırakmaları sağlanamadı. Bunun birinci nedeni elde ettikleri gücün etkisiyse ikinci nedeni de Taliban tehdidi ve birbirlerine yönelik husumetlerinin ortadan kalkmamasıdır. Bu durum yine özellikle ülkenin güney kesimleri başta olmak üzere halkta istismara açık hoşnutsuzluklar yarattı. Yeniden inşa edilmeye çalışılan devlet içerisinde bu sorunlarla uğraşılırken, Taliban hareketi tamamen yok sayıldı ve hiçbir şekilde yeni sistem içerisinde entegre edilmesi düşünülmedi. Baas Rejimi'nin Irak'ta göz ardı edilmesinin yol açtığı sonuçların benzerleri Afganistan'da da yaşandı. Pakistan-Afganistan arasında kalan kontrolsüz bölgeler Taliban'a korunma alanı sağladığı kadar yeniden yapılanmasına ve gelişen duruma göre yeni stratejiler belirlemesine imkân sundu.

İlk ortaya çıkışında nispeten muadili yapılara karşı bir mücadele yürüten Taliban hareketi, ABD önderliğindeki koalisyonla ve NATO kuvvetlerine karşı tam bir asimetrik savaş ve gerilla tarzı bir mücadeleye girişti. Daha önce ülke içerisinde farklı gruplara karşı yönetimi ele geçirme şeklinde beliren mücadele artık ülkelerini işgal eden gayri-Müslim bir koalisyonla karşı verilen bağımsızlık mücadelesi kisvesine büründü. Bu anlamda mücadelelerini, artık sadece kendi ülkelerini değil küresel anlamda İslam'ın düşmanı olarak gördükleri kâfirlere karşı girişilen kutsal bir savaş olarak nitelendirmeye başladılar.⁴¹ Ülkelerini hem savaş ağalarının zulmünden hem de yabancı işgalinden kurtararak İslami bir sistem kurma hedefi politik anlamda taraftar toplamak açısından daha tutarlı bir hedef haline geldi.⁴² Sadece politik anlamda değil aynı zamanda rüşvet, yolsuzluk ve din düşmanı yabancılarla iş birliği yaptıkları gibi hususlara vurgu yaparak kurulan yeni hükümeti halkın nazarında ahlaki anlamda da itibarsızlaştırmaya çalıştılar. Dolayısıyla, yeni hareketin geçmişte olduğundan daha fazla iletişim araçları ve propaganda

⁴¹ Theo Farrell and Antonio Giustozzi, *The Taliban at war: inside the Helmand insurgency, 2004–2012*, *International Affairs* 89, no. 4 2013: p. 853; Amin Tarzi, *The Neo-Taliban*, in *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*, ed. Robert D. Crews and Amin Tarzi, Harvard University Press, USA, 2008, p. 275-76.

⁴² Alia Brahimi, *The Taliban's Evolving Ideology*, LSE Global Governance, London, 2010, <http://www.lse.ac.uk/globalGovernance/publications/workingPapers/WP022010.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.07.2020); Michael Semple, *Rhetoric, Ideology, and Organizational Structure of the Taliban Movement*, United States Institute of Peace (Washington, D. C., 2014).

yöntemlerini kullanarak ayaklanmayı farklı boyutlara taşıması da fark yaratan bir özellik olarak görülebilir.

Yeni Taliban hareketinin bir diğer özelliği de ülke yönetimine talip olması ve bunu da ele geçirdiği bölgelerde sergilediği yönetimle kanıtlamaya çalışmasıdır.⁴³ Gölge yönetim olarak ifade edilen bu yapılar Mao'nun Çin'de göstermiş olduğu mücadeleye benzer bir şekilde ülkenin tüm bölgelerinde kurulmuş olup ele geçirilen yerlerde doğrudan uygulamaya konulmaktadır. Bir anlamda sadece safi şiddet ve silahlı mücadele değil aynı zamanda idari ve sosyoekonomik uygulamalarla halkın kalp ve zihinlerini de hedef almaktadırlar. Merkezi yönetimin ülke genelinde hâkimiyet sağlayamaması ve devlet görevlilerinin istismarları sonucunda özellikle uzak yerleşim alanlarında Taliban, sunduğu adalet ve güvenlik gibi hizmetlerle halk gözünde meşruiyet kazanabilmektedir.⁴⁴

ABD önderliğinde NATO koalisyonunun Taliban ayaklanmasına karşı geliştirdiği yöntem halkın kalp ve zihinlerine odaklanılması gerektiğini savunmakta ve ülkenin yeniden yapılandırılması ve yeni hükümetin demokratik rejim ve serbest piyasa ekonomisi temelinde meşruiyetinin ve hâkimiyetinin artırılmasını ön görmekteydi. Öncelikle sadece büyük şehirlere ve Kabil'e bağlı kalan güvenlik ve devlet otoritesinin, kırsal kesimlere de götürülmesine yönelik çareler arandı. Kuvvet kullanımına dayanarak Taliban'ın etkisiz hale getirilmesine müteakip, yerelde mülki idare siteminin kurulması ve kalkınmanın desteklenmesine yönelik proje ve uygulamalar geliştirilmeye çalışıldı. Bu şekilde Taliban'la sadece askerî alanda değil aynı zamanda ülkenin yönetimine talip olma anlamında politik alanda da mücadele etmek amaçlandı. Bölgesel İmar Timleri [*Provincial Reconstruction Team (PRT)*], Köy İstikrar Harekâtları [*Village Stability Operations (VSO)*] ve Afgan Yerel Polisi [*Afghan Local Police (ALP)*] bu uygulamalardan en önemlileridir.

Ayrıca Afgan Güvenlik Kuvvetlerinin kendi kendilerine yetebilecek seviyeye ulaştırılmaları da önemli bir hedef olarak ortaya konuldu. Bir

⁴³ Antonio Giustozzi, *Koran, kalashnikov and laptop: the neo-Taliban insurgency in Afghanistan*, Hurst & Company, London, 2007, p. 99.

⁴⁴ David Kilcullen, *Out of the mountains: the coming age of the urban guerrilla*, Oxford University Press, (Oxford; New York, 2013), p. 144-45; Giustozzi, *Koran, kalashnikov and laptop*, p. 111.

taftan ülkenin sosyoekonomik ve politik istikrarının sağlanmasına yönelik sivil çabalar devam ederken diğer taraftan da güvenlik kuvvetlerinin eğitimine ağırlık verilmesindeki en önemli amaç, özellikle 2009 sonrasında ayaklanmaya karşı mücadeleyi Afgan otoritelerine devrederek ülkeden ayrılmaktı. 2014 yılı itibarıyla bu amaca ulaşıldığı kabul edilerek NATO Afganistan'daki doğrudan çatışmalarda yer alma sürecinin ISAF ile birlikte sona erdiğini ilan etti ve sorumluluğu sadece eğitim ve danışmanlıkla sınırlandırılan Kararlı Destek (*Resolute Support*) Harekâtına geçildi.

Benzer şekilde Irak'ta da istatistiki anlamda ve algı yönetimi ile elde edildiği düşünülen başarı sonucunda Irak hükümeti ile Kasım 2008'de varılan antlaşmaya göre ABD birlikleri 2009 yılı ortalarına kadar kırsaldaki şehirlerden, 31 Aralık 2011 tarihine kadar da ülkeden ayrılması planlanmış ve Bush'un ardından yönetime gelen Obama döneminde de bu plana büyük ölçüde uyularak 2011 sonunda ABD bütün yetki ve sorumluluğu Irak hükümetine bırakarak ülkeden çekilmiştir. Ancak, Irak'ta etkinleştirilmeye çalışılan ekonomik ve politik durum hiçbir zaman ülkenin tamamına hâkim olmayı başaramamıştır. Bugün Irak'ta yaşanan sorunlar, etnik ve mezhepsel problemler yüzünden meşruiyet sorunu yaşayan Irak hükümetinin üstesinden gelebileceğinin çok ötesindedir.

2.2. Politika Yoğun Bir Mücadele Olarak Gayrinizami Harp

Ortaya konan yeni ayaklanmaya karşı koyma doktrinini, klasik öğretilerdeki politik mücadeleyi kinetik operasyonlardan daha önemli gören halk merkezli yaklaşımın değişen çağa uyarlanmış bir hali olarak görmek mümkündür. Bu yaklaşımda ayaklanma hareketinin temel yaşam kaynağı ve hedefi olan halkın kazanılmasına yönelik ekonomik, politik ve toplumsal yaklaşımlar geliştirmek mücadelenin kazanılmasının anahtarı olarak görülmektedir. Savaşın kazanılması için politikanın bir araç olarak kullanılması anlamına gelen bu yaklaşım, devlet otoritesinin tesis edilerek halkın ihtiyaç ve isteklerinin karşılandığı bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Afganistan'da devlet otoritesinin tesisi ve kalkınmanın imkânlı kılınması yönündeki ilk çabalar, ISAF'ın kontrol alanını Kabil dışındaki bölgelere yaygınlaştırmak adına kurulan Bölgesel İmar Timleridir. 2003 yılında ülkenin Kuzeyinde bulunan Kunduz şehrinde başlayan PRT programı saat yönünün tersi istikamette ülke geneline yaygınlaştırıldı. PRT'lerin görevi kuruldukları bölgelerde ekonomik kalkınma sağlamak, güvenliği artırmak ve yerel yönetimin otoritesini desteklemektir. Bu amaçla

sivil ve askerî uzmanlardan oluşan karma bir yapı olarak tasarlanmışlardı. Ancak 2005 yılı itibarıyla yeniden örgütlenen Taliban'ın saldırılarını artırması, NATO'nun şiddet yoğun bir ayaklanmaya karşı koyma harekâtının içine çekilmesine neden oldu.

Bu dönemde ISAF komutanı olan İngiliz General David J.Richards, İngiliz ayaklanmaya karşı koyma tecrübeleri ışığında NATO'nun sıcak çatışma görevleri ile politik görevlerini aynı anda icra edecek bir politika izlemesi gerekliliğine dayalı bir anlayışı benimsedi. Bu yaklaşım İngilizlerin Malaya'da uyguladıkları ve başarılı kabul edilen ayaklanmaya karşı koyma yaklaşımı ile oldukça uyumluydu.⁴⁵ Richards'ın bu stratejisi Fransız General Lyautey'un Gallieni'den uyarlayarak Fas'ta uyguladığı “yağ lekesi” yöntemine benzemektedir. Bu yöneteme göre ayaklanmacıların hâkimiyetinden kurtarılan bölgelerde sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik eğitim ve sağlık kurumları, pazar yerleri gibi yapılar inşa ederek ayaklanmanın sona erdirilmesine ve eski ayaklanmacıların da topluma kazandırılmasına çalışılmaktadır.⁴⁶ Bu çabaların ayaklanma hareketlerinin görüldüğü bölgelerde bir yağ lekesi gibi başlatılarak tüm ülkeye yayılması amaçlanmıştı. Layautey'in bu yaklaşımı David Galula ve akabinde David Petraeus'un başını çektiği yeni ayaklanmaya karşı koyma teorisyenlerini derinden etkilemişti. Richards'ın bu klasik ayaklanmaya karşı koyma politikaları kendisinden sonra gelen Amerikan generallerince de uygulanmaya çalışıldı. Örneğin, General Mckiernan Afgan hükümetinin desteklenmesi için öncelikle ayaklanmanın yenilgiye uğratılması ve güvenli bir ortam sağlanması gerektiği akabinde sürdürülebilir ve başarılı bir hükümet yapısının ülke geneline hâkim kılınması ve kalkınmanın desteklenmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu yaklaşımda Malaya'da Robert Thompson tarafından uygulanan klasik temizle, elde tut ve inşa et (*Clear, Hold and Build*) yaklaşımı net bir şekilde görülmektedir.⁴⁷

Afganistan'da izlenen taktik ve stratejilerde önemli değişiklikler

⁴⁵ David Julian Richards, Commander's Foreword, *ISAF Mirror*, no. 30 July 2006, p. 3.

⁴⁶ Andrew F Krepinevich, How to win in Iraq, *Foreign Affairs* 85, No.5, no. September/October 2005, <http://www.foreignaffairs.com/articles/61024/andrew-f-krepinevich-jr/how-to-win-in-iraq>, (Erişim Tarihi: 16.08.2020).

⁴⁷ John A. Nagl, ISAF Campaign Plan Summary, *Small Wars Journal*, November 19, 2008. <http://smallwarsjournal.com/blog/isaf-campaign-plan-summary>. (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

meydana gelmesinde Irak'ta elde edilen başarı kadar Obama hükümetinin yönetime gelişinin de etkisi oldu. Başkan Obama'nın seçimlerde Afganistan'dan Amerikan askerlerini en kısa zamanda çekme vaadinin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyduğu acil başarının yolu olarak General McChrystal ve Irak'ta geliştirilen yeni ayaklanmaya karşı koyma doktrini görüldü.⁴⁸ Bu yeni yaklaşımın ilk uygulaması emir-komuta yapısının değiştirilmesi olmuştur. 1952 yılında General Sir Gerald Templer'in hem askerî hem de politik yetkilerle donatılarak Malaya'daki karşı ayaklanma harekâtının başına getirilmesinde olduğu gibi McChrystal da hem NATO hem de ABD birliklerinin komutanı olarak atanarak ayaklanmaya karşı koyma harekâtının tek elden yürütülmesi sağlandı. Diğer taraftan McChrystal'ın altında korgeneral seviyesinde ISAF Müşterek Komutanlık (IJC) makamı teşkil edilerek ISAF Komutanı stratejik ve politik konularla sorumlu kılınarak hareket serbestisi kazandırıldı. Bu sayede GNH ve ayaklanmaya karşı koyma faaliyetlerinin taktik, operatif ve stratejik seviyede daha ayrıntılı ve sağlıklı bir şekilde planlanarak yürütülebileceği düşünülüdü.⁴⁹

Diğer bir önemli değişim olarak; İçişleri ve Savunma Bakanlıklarını da kapsayacak şekilde polis ve ordunun yeniden yapılandırılması ve eğitilmesi amacıyla NATO Afganistan Eğitim Görevi teşkil edildi. Bu yapısal değişikliklere ek olarak ISAF emir komuta yapısına eklenen tugay seviyesinde özel operasyon birliği, bu yeni halk merkezli mücadelenin önceki dönemlere göre daha agresif bir hal alacağına işareti olarak değerlendirilmekteydi. Bu yeni strateji, kinetik ve kinetik olmayan çabaların bir bileşimi olarak tasarlandı.

General McChrystal özel kuvvetler komutanı olarak, Irak'ta General Petraeus komutasında yürütülen halk merkezli ayaklanmaya karşı koyma harekâtının silahlı mücadele boyutunda yer almıştı.⁵⁰ Bu nedenle hem

⁴⁸ Peter Beaumont, Stanley McChrystal: The president's stealth fighter, *The Guardian*, 26.09.2009, <http://www.theguardian.com/theobserver/2009/sep/27/stanley-mcchrystal-commander-us-forces>. (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

⁴⁹ Emrah Özdemir, Post-Conflict Statebuilding as a Counterinsurgency Strategy: A Critical Analysis of Afghanistan, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Swansea University College of Art and Humanities, Swansea, 2016, p. 117-118.

⁵⁰ Sten Rynning, *NATO in Afghanistan: The Liberal Disconnect*, Stanford Security

doğrudan operasyonlar icra etme gibi kinetik boyuta hem de halk merkezli yaklaşıma hâkim olabilmekteydi. McChrystal'ın Afganistan'da özel kuvvetleri etkin bir şekilde kullanmasının bir diğer örneği Köy İstikrar Harekâtları olmuştur. Bu harekâtlarda on iki kişilik özel kuvvet timlerinin Afgan yerleşim yerlerinde halkla iç içe yaşayarak yerel polis ve korucu unsurlarının eğitimini ve yerleşim alanlarının güvenliğini sağlayabilmeleri amaçlanmıştır. Kritik küçük yerleşim alanlarında sağlanan güvenlik daha sonra yaygınlaştırılarak tüm ülkeyi kapsayabileceği fikrine dayanmaktaydı. Afgan Yerel Polisi de benzer bir yaklaşımla yerel unsurların meşru bir şekilde ayaklanmaya karşı koyma harekâtında kullanılmasını öngören pragmatik bir yöntem olarak düşünülmüştü.⁵¹

McChrystal, halk merkezli yaklaşıma eklediği yoğun kinetik operasyonlarla Taliban karşısında önemli bir başarı elde etti. Kinetik ve kinetik olmayan operasyonların bir bileşimi olan bu yaklaşımın ilk uygulaması Taliban'ın en güçlü olduğu Güneydeki Helmand'da gerçekleştirildi. Helmand bölgesindeki en kritik yerlerden birisi olan Marjah'a yapılan operasyon neticesinde Taliban bölgeden uzaklaştırılarak yeniden yapılandırma faaliyetlerine girildi. Marjah McChrystal'ın uygulamaya koyduğu yaklaşımının bir prototipi olarak değerlendirilmekteydi.⁵² Ancak McChrystal, kendisi ve ekibinin Başkan Obama ve politikaları hakkındaki eleştirilerin Rolling Stones Dergisinde yayınlanması ile kariyerine erken veda etmek zorunda kaldı.

McChrystal'dan boşalan ISAF komutanlığına yeni ayaklanmaya karşı koyma doktrinini baş aktörü olan Petraeus getirildi. Petraeus emir komuta kabiliyeti ve askerî becerilerinden ziyade politik beklentilere cevap verebilmeyi ön plana alan bir strateji ile Obama hükümetinin ülkeden çekilebilmesine imkân tanıyacak ölçüde başarı ve olumlu tablo ortaya koymayı hedefledi.⁵³ Ancak bu yaklaşımı esnasında McChrystal'ın yerel

Studies, Palo Alto, 2012, p. 188.

⁵¹ Joe Quinn and Mario A. Fumerton, *Counterinsurgency from Below: The Afghan Local Police in Theoretical and Comparative Perspective*, COIN Advisory and Assistance Team of ISAF, Kabul, 2010.

⁵² Stanley A. McChrystal, *My share of the task: a memoir*, Portfolio/Penguin, New York, 2013, p. 326.

⁵³ Özdemir, *Post-conflict Statebuilding*, p. 123.

yapılara göstermiş olduğu ilgi ve önemi Petraeus'un gösterdiği söylenemez. Bu dönemde daha çok kinetik operasyonlara ağırlık verilerek etkisiz hale getirilen Taliban militanları başarı olarak değerlendirildi. Gerek McChrystal gerekse Petraeus'un uyguladıkları stratejinin kısmen başarı sağlamış olduğu kabul edilse bile bu başarının sürdürülebilirliği hakkında önemli soru işaretleri bulunmaktaydı. 2014 yılında tüm sorumluluğun devredildiği Afgan hükümeti ve ordusunun Taliban'la başa çıkabilecek kapasite ve yetenekte olduğunun gerçek dışılığı açıkça görülmekteydi.⁵⁴

3. İsyana Karşı Koyma Yaklaşımında Köklü Değişim

Irak ve Afganistan'da GNH bağlamında yürütülen halk merkezli ayaklanmaya karşı koyma harekâtları kısa vadede istatistiki olarak istenen başarıyı göstermişti. Bu durum ABD hükümetinin Afganistan'dan çekilebilmesi için ihtiyaç duyduğu meşru ve kabul edilebilir gerekçeyi oluşturdu. Ancak bu kısa vadeli başarı tablosunun ardında sürdürülebilir bir istikrar ortamı bulunmamaktaydı. İsyana karşı koyma harekâtının ekonomik, politik ve toplumsal boyutunu oluşturan demokratik ve meşru bir hükümetin teşkil edilerek kabul görmesi, güvenlik ortamının sağlanması, ekonomik kalkınma için gerekli yatırımlar, işlerlik kazandırılmış serbest piyasa ve adil bir hukuk sistemi gibi gereklilikler iki ülke için de sağlanamamıştı. En önemlisi ülkedeki barış ve istikrar ortamını garanti altına alabilmek için en önemli gereklilik olan güvenlik kuvvetleri imkân ve kabiliyet açısından yeterli seviyede değildi. Bu kapsamlı çabaların yetersizliklerine rağmen getirdikleri maliyet, beklenenin çok üstündeydi. Her ne kadar her iki ülkede de kinetik operasyonlarda doğrudan yer almama kararıyla birlikte verilen kayıplarda önemli bir düşüş sağlansa da neredeyse yirmi yıla yakın bir süredir devam eden bir mücadeleyi ekonomik ve insan kaynağı anlamında sürdürmeye gerek politik ortamın gerekse ABD halkının tahammülü kalmamıştı.

Bu nedenle halk merkezli ayaklanmaya karşı koyma yaklaşımı kazandığı popülerliği yaratıcılarının profesyonel kariyerleri ile birlikte kaybetmeye başladı. Irak ve Afganistan'daki askerî varlık, danışmanlık ve

⁵⁴ John F. Sopko, Why ANSF Numbers Matter: Inaccurate and Unreliable Data, and Limited Oversight of On-Budget Assistance Put Millions of U.S. Taxpayer Dollars at Risk, SIGAR, Virginia, Apr 29, 2015.

eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi, hava desteğinin sağlanması ve kısıtlı doğrudan operasyonların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan az sayıda personel bulundurulmasına indirildi. Muharip birlik olarak özel harekât kuvvetleri ve yakın hava desteği sağlayabilecek hava unsurları bırakıldı. Bu değişimin hazırlanan raporlara Beyaz Saray nezdinde de ayaklanmaya karşı koyma ile terörle mücadele arasında yapılması gereken bir seçim olarak yansdığı görülmekteydi. İki yaklaşımdan ayaklanmaya karşı koyma, halk desteğinin kazanılmasına yönelik geniş kapsamlı uygulamaları, sivil asker iş birliği faaliyetlerini ve bunlar için yeterli çapta birlikleri gerekli kılmaktaydı. Terörle mücadele yaklaşımı ise büyük çapta birliklerin ve geniş kapsamlı uygulamaların faydalı olmaktan öte durumu daha da olumsuz hale getirdiğini belirtmekteydi. Bunun yerine küçük çaplı –tercihen özel birliklerle– kuvvetlerle istihbarata dayalı harekâtlar icra ederek terör örgütlerinin ağırları ve lider kadrolarını hedef almanın daha etkin olacağı değerlendirilmekteydi.⁵⁵ Bu yaklaşımın en güncel örnekleri Suriye ve Irak'ta görmek mümkündür.

Irak'ta ülkedeki iç karışıklıkların ötesinde 2014 yılı itibariyle oldukça etkin bir aşamaya gelen DAESH terör örgütüne karşı icra edilen harekâtlarda bu yaklaşım kullanılmıştır. Suriye'de de yine 2011 sonrası ortaya çıkan iç karışıklıktan faydalanan DAESH'e karşı YPG/PYD terör örgütünü de kapsayan SDF'nin eğitim, lojistik ve silah desteği ile kullanıldığı görülmektedir. Bu tür yerel unsurlara sadece silah ve teçhizat desteği sağlanmamakta aynı zamanda ateş desteği de mevcut ateş destek vasıtaları olan top ve uçaklar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu desteği sağlamakla görevli en önemli unsur Birleştirilmiş Müşterek Görev Kuvveti-Doğal Kararlılık (Irak/Suriye) ve onun altında bulunan Özel Harekât Müşterek Görev Kuvveti-Doğal Kararlılık Harekâtı'dır.

Bu tartışmanın en olumsuz yanı ise terör örgütlerinin bulunduğu alan ile ayaklanmaya karşı koyma yaklaşımının uygulandığı alan arasındaki farklılıkların göz ardı edilmiş olmasıdır. Örneğin, Afganistan'da Taliban hareketinin temel dinamikleri ile DAESH ya da Irak'taki etkin çatışmaların

⁵⁵ Lawrence E. Cline, COINdinizistas versus Whack-a-Mole: The Debate on COIN Approaches, in *The Future of Counterinsurgency*, ed. Lawrence E. Cline and Paul Shemella, Praeger, California, 2015.

dinamikleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle terör yapılanmalarının sadece özel birliklerle ve kinetik operasyonlarla hedef alınmasının GNH uygulayan mütecavize karşı etkili olacağını değerlendirmek önemli bir hatadır. Ekonomi ve insan kaynağı anlamında daha az riskli olan bu yöntemin seçilmesindeki en önemli etken politik kaygılar olarak değerlendirilebilir. Örneğin 2012 yılında Beyaz Saray tarafından yayımlanan Savunma Bakanlığı Stratejik Planlama Esasları'nda ABD'nin Afganistan'daki hedefinin El Kaide'nin ülkedeki yapılanmasına indirgendiği ve küresel anlamda terörle mücadelenin sadece doğrudan kısıtlı operasyonel faaliyetlerle ve yerel güvenlik kuvvetlerinin eğitim ve desteklenmesiyle sınırlandırıldığı görülmektedir. Yine aynı esaslar içerisinde ABD ordusunun Irak ve Afganistan'da uzun süredir uygulanan kapsamlı ayaklanmaya karşı koyma faaliyetlerinde artık yer almayacağı da belirtilmektedir.⁵⁶

Klasik halk merkezli kalpler ve zihinler yönteminin yeniden uyarlaması olarak görülen ayaklanmaya karşı koyma yaklaşımının zaman, maddi kaynak ve insan gücü bakımından sürdürülebilir olmadığı düşünülerek bu tür harekâtlara doğrudan katılım sağlama konusunda tereddütler 2014 yılında yenilenen İsyana Karşı Koyma Talimnamesinde de görülmektedir. Bu talimnamede ABD ordusunun ayaklanma hareketleri karşısında doğrudan müdahil olmak yerine yerel hükümet ve güvenlik kuvvetlerinin desteklenmesi yoluyla politik amaçlara ulaşma yönünde bir tercih yaptığı yorumu yapılabilir. 2016 yılında yayımlanan versiyonda sosyal antropoloji, yeniden yapılanma, devlet inşası gibi kapsamlı çabalar yerine daha çok güvenlik kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetlerinin artırılmasına ve bu yolla kinetik operasyonel faaliyetlerin yerel kuvvetlerle sağlanması vurgulanmaktadır. Bölgenin hassasiyetlerinin anlaşılması ve halk desteğinin kazanılması gibi temel prensipler korunmakla birlikte muharebeye dayalı faaliyetler yerine dolaylı müdahale olarak nitelendirilen güvenlik kuvvetlerinin desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir.⁵⁷

⁵⁶ The White House, Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense, Department of Defense, Washington, D.C., 2012.

⁵⁷ FM 3-24, Insurgencies and Countering Insurgencies, Headquarters Department of the Army, Washington D.C., 2014.

GNH yaklaşımları arasındaki bu değişimin bir diğer önemli nedeni ise Rusya Federasyonu, İran, Çin ve Kuzey Kore gibi ülkelerin daha önemli birer tehdit olarak algılanmaya başlamasıdır. Özellikle 2011 sonrası dönemde bu ülkelerle ABD ve müttefiklerinin ekonomik, politik ve askerî çıkarları Ukrayna, Baltık Denizi, Güney Çin denizi, Orta Doğu ve Afrika gibi alanlarda çatışmaya başladı. Bu çatışma doğrudan olmasa da mevcut yerel unsurların desteklenmesi şeklinde kendini göstermektedir.⁵⁸ ABD'nin yaklaşımındaki bu değişimde tehdit olarak algıladığı bu ülkelerin politikalarının da önemli etkisi oldu. Rusya Federasyonu'nun 2014 yılında Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna bölgesinde yaşanan çatışmalar literatürde hibrit savaş kavramının popüler hale gelmesine neden oldu.

Hibrit savaş, genel anlamıyla politik amaçlar doğrultusunda konvansiyonel birliklerin kullanımıyla aynı anda GNH yöntemleri, suç ve terör yapılanmalarına, ekonomik yaptırımlara ve siber sistemlere dayalı yöntemlerin bir arada uygulandığı geniş kapsamlı bir doktrini kastetmektedir.⁵⁹ Yine 2008 yılında Gürcistan'a düzenlenen askerî müdahalede de Rusya düzenli ordu birlikleri, yerel silahlı gruplar ve özel kuvvetler gibi farklı yapılanmaları tek bir politik amaç çerçevesinde kullandı. Bir diğer örnek ise İran'ın Orta Doğu'da İsrail'in üstünlüğüne karşı Hizbullah'ı desteklemesi, Devrim Muhafızlarına bağlı özel kuvvet niteliğindeki Kudüs Gücü üzerinden Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da etkinlik göstermesi verilebilir. Bu anlamda, Irak'ta ve Suriye'de ABD'nin 1990 Körfez Savaşı sonrasında bu yana bölgedeki Kürt yapılanmalarını ebedi müttefik olarak görmek suretiyle DAES'e karşı eğitim, lojistik ve planlama anlamında SDF'nin desteklemesi de ABD ordusu ve Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülen farklı bir hibrit savaş olarak değerlendirilebilir. Yine Irak'ta Kudüs Gücü Komutanı İranlı General Kasım Süleymani'nin öldürülmesi de ABD güvenlik stratejileri doğrultusunda İran'la yürütülen hibrit savaşın bir kanıtıdır.⁶⁰ Yemen ve Libya'da da farklı tarafların doğrudan ya

⁵⁸ David Kilcullen, The Evolution of Unconventional Warfare, *Scandinavian Journal of Military Studies* 2, no. 1, 2019.

⁵⁹ Peter R. Mansoor, Introduction: Hybrid Warfare in History, in *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, ed. Williamson Murray and Peter R. Mansoor, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

⁶⁰ Wilson Dizard, Who will win a 'hybrid war' between the US and Iran?, TRT World

da dolaylı olarak desteklenmesi de bu yeni savaş yaklaşımının örnekleridir.

ABD Ordusunun 2035 yılında sahip olması gereken imkân ve kabiliyetlere yönelik yapılan bir çalışma olan 2019 Ordu Modernizasyon Stratejisi isimli raporda da ABD'nin karşısındaki en büyük güvenlik tehdidi olarak Rusya Federasyonu ve Çin ile girilen uzun soluklu stratejik mücadele gösterilmektedir. Bu mücadele politik, ekonomik, toplumsal ve teknolojik alanlarda bu üç ülkeyi karşı karşıya getirmektedir. Rusya'nın vekalet savaşları, insansız hava araçları, robotik sistemler, nokta atışlı silah sistemleri ve sofistike siber güvenlik ve saldırı kapasitesi gibi alanlarda imkân ve kabiliyetlerini artırdığı belirtilmekte; Çin'in ise yapay zeka, hipersonik sistemler, robotik uygulamalar, malzeme bilimi, biyo-mühendislik, kuantum iletişim bilimleri, uzay teknolojileri ve biyometrik çalışmalar alanında ilerlemeler kaydettiği vurgulanmaktadır. Bu teknolojik yaklaşım ışığında geleceğin ordusunda teknolojik kapasitenin oldukça önemli bir bileşen olduğu, klasik konvansiyonel savaşların yerini vesayet savaşları ve teknolojik üstünlüğe dayalı mücadelelerin alacağı öngörülmektedir.

Afganistan ve Irak gibi istikrarsız ülkelerin durumu güvenlikleştirilerek, gerek ABD gerekse küresel anlamda bu ülkelerin demokratik yönetim ve serbest pazar ekonomisi ekseninde yeniden yapılandırılması bir çözüm olarak görülmüştü. Bu kapsamda askerî birlikler sadece düşmanı etkisiz hale getirmekle görevli silahlı yapılar olmanın ötesinde bu ülkelerde faaliyet gösteren silahlı sosyal sorumluluk projesi çalışanları gibi algılanmaktaydılar. Ancak değişen konjonktür ve bu kapsamlı mücadelenin maliyeti ABD hükümeti ve askerî karar verme mekanizmalarını bu tarz yaklaşımlardan uzaklaştırarak daha küçük birliklerle yürütülen GNH yöntemlerine yönlendirdi. Doğrudan sıcak çatışmalarda yer almanın yarattığı kayıpların minimuma indirilmesi açısından istihbarat destekli özel birlik hareketlerinin etkinliği üzerinde fikir birliğine varıldığı görülmektedir. Ancak daha önceki dönemlerde de olduğu gibi ABD politikalarının ve askerî stratejilerinin sürdürülebilirliğinin oldukça düşük olduğu söylenebilir.

İnternet Sayfası, 2020, <https://www.trtworld.com/magazine/who-will-win-a-hybrid-war-between-the-us-and-iran-32817> (Erişim Tarihi: 17.08.2020).

Bu durumun en net örneklerinden bir tanesi Taliban ile 29 Şubat 2020 tarihinde varılan barış antlaşmasıdır. Yaklaşık yirmi yıldır sürdürülen mücadelelerde başından beri Taliban'ı sürece dâhil etmeyen ve bu yönde birçok can kaybının verilmesine neden olan bir politika izlenmesinin ardından, elde edilen tüm kazanımları tehlikeye atabilecek bir süreç ortaya kondu. Yürütülen çabaların temel hedefi olarak demokratik Afgan yönetimini istikrarlı ve güvenilir tek meşru aktör olarak yeniden yapılandırmak olarak gösteren bu uzun soluklu çabalara rağmen barış antlaşması için oturuşun masada Afgan Hükümetine yer verilmemesi oldukça tezat bir durumdur.

Geleceğin güvenlik algısı ve silahlı kuvvetlerin yapısı üzerine ortaya konan değerlendirmelerde GNH yaklaşımlarının temel nitelikleri olan bölgeyi ve halkı samimi bir şekilde tanıma ve ona göre hal tarzı belirleme yaklaşımlarının geri planda kaldığı görülmekte. Bu gibi sosyal bilimler tabanlı yaklaşımlar yerine daha somut ve teknoloji merkezli yaklaşımlara doğru bir kayma olduğu da göze çarpmakta. Bu yaklaşımda insansız hava araçları, yapay zekâ uygulamaları, iletişim imkânları, ağ savaşları, nükleer kapasiteler gibi kavramlar popülerlik kazanmış durumda.

Kalpler ve zihinlerin kazanılmasına yoğunlaşan kapsamlı ayaklanmaya karşı koyma yaklaşımlarına alternatif olarak değerlendirilebilecek bir diğer yaklaşım da Eli Berman, Joseph H. Felter ve Jacob N. Shapiro tarafından yapılan *Small Wars, Big Data* (2018) isimli çalışmadır. Bu çalışmada ayaklanmaya karşı koyma hareketinin bilgi ve istihbarat merkezli bir mücadele olduğuna vurgu yapılmaktadır. İsyancıların yapılanmaları, amaçları ve eylemleri hakkında istihbarat elde edilebilme anlamında halkın önemli bir aktör olduğu, hükümet ve ayaklanmacıların tutumları karşısında bir karar verdiklerini değerlendirmektedir. Dolayısıyla, bu tür savaşlar hükümet, ayaklanmacılar ve halk arasında üçlü bir ilişkiye dayanmaktadır. Bu ilişkinin anlaşılması noktasında da analitik yaklaşımların takip edilmesi gerektiği ortaya konulmaktadır. Sadece literatür ve geçmiş tecrübelerle dayalı geniş kapsamlı yatırım ve çabaların beklenen sonucu doğurmak için yeterli olmadığına dair örnekler verilmektedir. Ekonomik kalkınmanın ve istihdamın sağlanmasının Irak ve Afganistan'da ayaklanma hareketlerinin sona erdirilmesinde olumlu etki yaratacağına yönelik düşüncenin yapılan analitik incelemelerle gerçekçi olmadığı ortaya konulmaktadır. Yine kapsamlı ayaklanmaya karşı koyma yaklaşımı çerçevesinde Afganistan'da

2010 yılında General McChrystal tarafından yürütülen çabalarda ülkenin güneyinde yer alan Marjah bölgesinin Taliban kontrolünden kurtararak halkın kazanılmasına yönelik büyük çaba sarf edildiği belirtilmekte, ancak 2014 sonrası koalisyon birliklerinin aktif operasyonlardan çekildiklerinde bölgenin önemli kesimlerinin Taliban kontrolüne tekrar döndüğü ifade edilmektedir.⁶¹

Bu tür mücadelelerde, ayaklanmacılar üzerine gerekli bilgilerin akışının sağlanması amacıyla icra edildiği bölgenin sosyokültürel, ekonomik ve politik yapısı üzerine yapılacak analitik değerlendirmeleri başarının temel unsuru olarak görmektedir. Analizin oturduğu analitik zemin olarak da askerî tarih, istatistiksel analizler, iktisat ve sosyal bilimlerin bileşiminden bir bilimsel bakış açısı ve yapay zekâ uygulamaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu alternatif yaklaşım kalplerin kazanılmasından çok halka tercih edebilecekleri mantıklı bir seçenek sunmayı, kinetik operasyonlar, kalkınma, bilişim teknolojileri ve bilgiye dayalı bilimsel analiz gibi kavramları küçük savaşların yeni odağı olarak görmektedir. Bilimsel analizlere örnek olarak sivil kayıplar, insansız hava araçlarının kullanımı, ekonomik kalkınma ve yerel yardımların yürütülen mücadeleye etkilerinin yapay zekâ uygulamaları verilmektedir.⁶²

Sonuç

Tarihsel süreçte GNH güçlü olan karşısında güçsüz olanın hayatta kalabilmek adına kullandığı bir araç olmuştur. ABD Ordusu bu tarihsel süreçte konvansiyonel gücü nedeniyle genel olarak güçlü taraf olarak yer almış olup, GNH nispeten güçsüz mütecaviz yapıların sıklıkla başvurduğu bir yol olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda gayrinizami harbin ulusal anlamda politika ve güvenlik çıkarlarını muhafaza etmenin ve geliştirmenin geçerli bir aracı olup olmadığı ya da bu konvansiyonel karşılaşmaların bir tali unsuru olarak mı kalması gerektiği süre gelen temel tartışmaların başında gelmektedir. ABD özelinde halen akademisyen ve teorisyenler ordunun ne şekilde bir GNH yapılanmasına ihtiyacı olduğu, konvansiyonel kabiliyetlerin ne ölçüde korunması gerektiği ya da hibrit savaş formuna göre karmaşık bir yapı geliştirilmesi konuları üzerinde kafa yormaktadırlar.

⁶¹ E. Berman et al., *Small Wars, Big Data: The Information Revolution in Modern Conflict*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2018.

⁶² *A.g.e.*

Ancak savunma, iletişim ve ulaşım teknolojileri alanında gerçekleşen baş döndürücü değişim savaş ve çatışmaların karakteristiğini de inanılmaz bir hızla değiştirmekte. Bu değişimin yol açtığı en ciddi ikilem ise, teknolojik imkânlar, yapay zekâ ve sayısal istihbarat değerlendirmelerinin kültürel faktörlere hâkimiyet, insan ve halk merkezli emek yoğun mücadelelerden daha mı etkili olduğu konusunda yaşanmakta. Bu bağlamda konvansiyonel olanla gayrinizami olan arasındaki sınırın neredeyse tamamen muğlaklaştığı bir süreç yaşanmaya başlandığı ifade edilebilir. Bu nedenle GNH kavramının taktik bakımdan farklılıklar göstermekle birlikte stratejik düşüncede kendisine mutlak bir yer bulacağı son derece doğru bir önerme olacaktır. Konvansiyonel güç olma iddiası ve küresel bir güvenlik politikası izleyen ABD için GNH hem tehdit değerlendirmesi boyutunda hem de mücadele yöntemi bağlamında kritik bir öneme sahiptir. Konvansiyonel anlamda Çin, Rusya, İran ve Kuzey Kore gibi devletleri tehdit unsuru olarak görse de ABD açısından bu ülkelerle farklı coğrafyalarda konvansiyonel olmayan mücadeleler üzerinden karşı karşıya gelineceği kabul edilmektedir. İçinde bulunulan bu dönemi anlamlandırmada ne konvansiyonel savaş ne de GNH tek başına yeterli gelmemektedir.

Summary

When the concept of irregular warfare is considered as armed conflicts or use of force for political purposes other than regular battles between the armies of two or more states in the broadest sense, it can be said that the experience of the US Army in this field goes back to the period of the American Civil War. However, the concept was systematically embedded in military structuring in its modern sense, coinciding with the Second World War period. In this period, the establishment of the Special Service Force under the Office of Strategic Services (OSS) in order to perform different functions such as obtaining intelligence behind the German lines, espionage and sabotage activities and organizing local resistances is remarkable.

In the Vietnam War, the struggles that could not be carried out with conventional army units turned into a counterinsurgency operation. According to this new approach, the operation to counter the insurgency was defined as not only an activity carried out by special forces, but a comprehensive struggle that should be carried out by the entire US Army.

The experiences of this period were recognized by the documents written in the military literature such as FM 31-15 Operations against Irregular Forces, FM 31-16 Counter guerrilla Operations and FM 31-22 (A) US Army Counterinsurgency Forces. Although the Vietnam experience in theoretical and practical terms brought significant gains to the US military both structurally and doctrinally, the political and social negativities of the defeat caused the US Army to be suspicious of such wide-ranging counterinsurgency and irregular operations for a long time.

The mutual arms race created by the Cold War period unexpectedly left its place to a new era in terms of war and conflict with the dissolution of the Soviet Union. Ethnic conflict, insurgency and unstable governments that emerged in this new period brought the concept of irregular warfare back to the agenda. The US Army, which was declared victorious from the Cold War, was considered by military experts and strategists as the world's most superior conventional army with its structure based on technological superiority. Moreover, this conventional army was looking for different test areas with the enthusiasm of not having the opportunity to prove its technological possibilities and doctrinal superiority. The invasion of Kuwait by Iraq offered this test opportunity and the war that took place in the eyes of the whole world in a short time resulted in a victory that registered the conventional power of the USA at the strategic and operative level. During this war based on conventional superiority, irregular warfare was also seen as a secondary element.

However, with the deaths of eighteen US soldiers in Somalia, a serious hole was opened in the conventional armour of the US military, which was riveted with these successes. In response to this loss and damage to international reputation, such operations were approached with caution and no participation was maintained until the September 11 Attacks. After the attacks, the approach to resist the new insurgency based on the rapid change of the conventional perspective became the dominant concept of the struggles in Iraq and Afghanistan with a population-centric approach. However, the failure of these struggles and theoretical approaches to show the expected effect once again led to a cautious approach to irregular warfare activities, which manifested itself in the form of opposing the insurgency. Comprehensive state-building activities were replaced by a less risky and economical method of directing local elements in regions such as Syria by

means of small private units and ensuring the control of these local elements through political support.

In line with the processes stated in this study, how the US Army's irregular war doctrine was shaped after the September 11 attacks and what it means in current strategic thinking is revealed. Understanding the importance of irregular warfare in the changing security concept of the USA in the light of official documents, military specifications and discussions in the literature constitutes the main purpose of the study. The study consists of three parts. In the first part, the irregular warfare approach of the USA before the September 11 attacks and the place of irregular warfare elements in the armed forces are examined. In the second part, the change and the rise of irregular war after the occupation of Afghanistan and Iraq are discussed. In the last section, current perspectives that are sceptical of comprehensive state building activities and based on the use of local elements are presented.

According to the analysis result; for the United States, which claims to be a conventional power and follows a global security policy, irregular warfare has a critical importance both in terms of threat assessment and method of struggle. Although it sees states such as China, Russia, Iran and North Korea as a threat in the conventional sense, it is accepted that these countries will face unconventional struggles in different geographies from the US point of view. Neither conventional warfare nor irregular warfare alone is sufficient to make sense of this period. The definition of neo-conventional wars and the fact that conventional forces fight each other by irregular methods may be a suitable definition for this period.

Çatışma Beyanı:

Makalenin ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- BERMAN, E., J.H. Felter, J.N. Shapiro, and V. McIntyre. *Small Wars, Big Data: The Information Revolution in Modern Conflict*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2018.
- BELL, Colleen. The Police Power in Counterinsurgency: Discretion, Patrolling and Evidence In *War, Police and Assemblages of Intervention*, edited by Jan Bachmann, Colleen Bell and Caroline Holmqvist, 17-35, Routledge, New York, 2015.
- CLINE, Lawrence E. Coindinistas Versus Whack-a-Mole: The Debate on Coin Approaches. In *The Future of Counterinsurgency*, edited by Lawrence E. Cline and Paul Shemella, 141-62, Praeger, California, 2015.
- COCKBURN, Patrick. *Chaos & Caliphate*.: QR Books, New York and London, 2016.
- COOLEY, John K. *Alliance against Babylon: The Us, Israel and Iraq*. Pluto Press, London, 2005.
- FOWLER, Christopher E. *Forgetting Lessons Learned: The United States Army's Inability to Embrace Irregular Warfare*. Air Command and Staff College, Air University, Alabama, 2014.
- GIUSTOZZI, Antonio. *Koran, Kalashnikov and Laptop : The Neo-Taliban Insurgency in Afghanistan*. Hurst & Company, London, 2007.
- KILCULLEN, David. *Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerrilla*. Oxford University Press, New York, 2013.
- KREPINEVICH, Andrew F. *The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment*. Washington D.C.: Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2002.
- MANSOOR, Peter R. Introduction: Hybrid Warfare in History. In *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, edited by Williamson Murray and Peter R. Mansoor, 1-17. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- MCCHRYSTAL, Stanley A. *My Share of the Task : A Memoir*. Portfolio/Penguin, New York, 2013.
- METZ, Steven, and MILLEN, Raymond. *Insurgency and Counterinsurgency in the 21st Century: Reconceptualizing Threat and Response*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, PA, 2004.
- MIGDAL, Joel S. *Shifting Sands: The United States in the Middle East*. Columbia University Press, New York, 2014.
- MOCKAITIS, Thomas R. Trends in American Counterinsurgency. In *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency*, edited by Paul B. Rich and Isabelle Duyvestey, 251-62, Routledge, New York, 2012.
- OWENS, Patricia. *Economy of Force : Counterinsurgency and the Historical Rise of the Social*. Cambridge Studies in International Relations. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2015.
- RASHID, Ahmed. *Descent into Chaos: The U.S. And the Disaster in Pakistan, Afghanistan, and Central Asia*. Penguin Group, US, 2008.
- RICKS, Thomas E. *The Gamble: General David Petraeus and the American Military Adventure in Iraq, 2006-2008*. New York: Penguin Press, 2009.
- RYNNING, Sten. *Nato in Afghanistan : The Liberal Disconnect*. Stanford Security Studies, Palo Alto, CA, USA, 2012.
- SEMPLE, Michael. *Rhetoric, Ideology, and Organizational Structure of the Taliban Movement*. United States Institute of Peace (Washington, D. C.: 2014).
- TARZI, Amin. The Neo-Taliban. In *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*, edited by Robert D. Crews and Amin Tarzi, 274-310. Harvard University Press, USA, 2008.
- UCKO, David H. *The New Counterinsurgency Era: Transforming the U.S. Military for Modern Wars*. Georgetown University Press, Georgetown, 2009.

WEST, Bing. *No True Glory: A Frontline Account of the Battle for Fallujah*. Bantam Books, New York, 2005.

JABAR, Faleh A. In *Tribes and Power: Nationalism and Ethnicity in the Middle East*, edited by Faleh A. Jabar and H. Dawod, Saqi, London, 2003.

Doktora Tezi

ÖZDEMİR, Emrah. *Post-Conflict Statebuilding as a Counterinsurgency Strategy: A Critical Analysis of Afghanistan*, Swansea: Swansea University College of Art and Humanities, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Makaleler

BELL, Colleen. Civilianising Warfare: Ways of War and Peace in Modern Counterinsurgency. *J Int Relat Dev* 14, no. 3, 2011.

BIDDLE, Stephen, Jeffrey A. Friedman, and Jacob N. Shapiro. Testing the Surge: Why Did Violence Decline in Iraq in 2007?. *International Security* 37, no. 1, 2012.

BRAHIMI, Alia. *The Taliban's Evolving Ideology*. LSE Global Governance, London, 2010.

FARRELL, Theo, and Antonio Giustozzi. The Taliban at War: Inside the Helmand Insurgency, 2004–2012. *International Affairs* 89, no. 4, 2013.

KAGAN, Frederick W. Choosing Victory A Plan for Success in Iraq, American Enterprise Institute, 2007.

KILCULLEN, David. The Evolution of Unconventional Warfare. *Scandinavian Journal of Military Studies* 2, no. 1, 2019, p. 61–71.

RICHARDS, David Julian. Commander's Foreword. *ISAF Mirror*, no. 30, July 2006.

RICKS, Thomas E. The Coindinistas. *Foreign Policy*, no. 176, 2009.

SEWALL, Sarah. Crafting a New Counterinsurgency Doctrine. *Foreign Service Journal*, 2007.

UCKO, David H. Critics Gone Wild: Counterinsurgency as the Root of All Evil. *Small Wars & Insurgencies* 25, no. 1, 01.02.2014.

COONS, Kenneth C. Jr., and HARNED, Glenn M. Irregular Warfare Is Warfare. *Features*, no. 52, 2009.

Resmî Belgeler

FM 3-24. *Counterinsurgency*. Washington, DC: Headquarters Department of the Army, 2006.

———. *Insurgencies and Countering Insurgencies*. Washington DC: Headquarters Department of the Army, 2014.

JP3-05. *Special Operations*. U.S.A.: DoD, Joint Chiefs of Staff, 2014.

———. *Special Operations*. U.S.A.: DoD, Joint Chiefs of Staff, 2011.

———. *Special Operations*: Joint Chiefs of Staff, 1998.

Irregular Warfare (Iw) Joint Operating Concept (Joc). USA Department of Defense, 2007.

Office of Strategic Services. Operational Group Command. Washington D.C.: OSS Presentation, 1944.

PETRAEUS, David H., and James F. Amos. Foreword of Fm 3-24 Counterinsurgency. Headquarters Department of the Army, Washington, D.C., 2006.

SOPKO, John F. Why ANSF Numbers Matter: Inaccurate and Unreliable Data, and Limited Oversight of On-Budget Assistance Put Millions of U.S. Taxpayer Dollars at Risk, (Virginia: SIGAR, Apr 29, 2015).

The White House. *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*: Department of Defense, 2012.

U.S. Department of Defense. *Quadrennial Defense Review Report*. Edited by Department of Defense. Washington D.C.: Department of Defense, 2006.

İnternet Kaynakları

ATKINSON, Rick. Night of a Thousand Casualties. *Washington Post*, 1994. <https://wapo.st/3m337sH/>. (Erişim Tarihi: 18.08.2020).

- BEAUMONT, Peter. Stanley McChrystal: The President's Stealth Fighter. *The Guardian*, 26.09. 2009. <http://www.theguardian.com/theobserver/2009/sep/27/stanley-mcchrystal-commander-us-forces>. (Erişim Tarihi: 18.09.2020).
- DIZARD, Wilson. Who will win a 'hybrid war' between the US and Iran?, TRTWorld İnternet Sayfası, 2020, <https://www.trtworld.com/magazine/who-will-win-a-hybrid-war-between-the-us-and-iran-32817>. Erişim Tarihi: 17.08.2020).
- EVANS, Ryan. Coin Is Dead, Long Live the Coin. *Foreign Policy* (2020). <https://foreignpolicy.com/2011/12/16/coin-is-dead-long-live-the-coin/>. (Erişim Tarihi: 26.09.2020).
- KREPINEVICH, Andrew F. How to Win in Iraq. *Foreign Affairs* 85, No.5, no. September/October 2005. <http://www.foreignaffairs.com/articles/61024/andrew-f-krepinevich-jr/how-to-win-in-iraq>. (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- MCCARTHY, Rory. Amnesty Details Killing of Civilians by British Soldiers. *The Guardian*, 2004. <https://www.theguardian.com/world/2004/may/11/military.iraq>. (Erişim Tarihi: 06.07.2020).
- NAGL, John A. Isaf Campaign Plan Summary. *Small Wars Journal*. November 19, 2008. <http://smallwarsjournal.com/blog/isaf-campaign-plan-summary>. (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

Hava Gücünün Tarihi Gelişimi: Nitelikler, Bileşenler, Görevler ve Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme*

Air Power's Historical Evolution: An Analysis of Properties, Constituent Elements, Missions and Effectiveness

Sıtkı EGELİ**

Öz

Bu çalışmada, hava gücünün ortaya çıkmasından bu yana geçen 100 yılı aşkın süre zarfındaki tarihi gelişim sürecinin ikincil kaynakları kullanan nitel araştırma yaklaşımıyla incelenmesi neticesinde, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yaygınlık kazanan hava gücünün kara ve deniz güçleri karşısında baskın konuma geçerek artık savaşların sonucunu tek başına belirleyebileceği önermesinin sahadaki gelişmelerle çeliştiği, zira hava gücünün kullanımı sayesinde elde edilen fırsatların ve avantajların taktik, stratejik ve/veya siyasi sonuçlara dönüştürülebilmesi için sahada konuşlanmış kuvvet unsurlarına hâlâ ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Varılan bu sonuçla bağlantılı olarak, incelenen dönemde yaşanan süratli teknolojik gelişmelere rağmen hava gücünün kuvvetli-zayıf yönlerinin ve ifa ettiği görev kategorilerinin yıllar içerisinde büyük oranda aynı kaldığı görülmüştür. Ayrıca, hava gücünün potansiyelinden tam manasıyla yararlanılabilmemesinin sadece az sayıda devletin sahip olduğu maddî, teknolojik, örgütsel ve entelektüel kapasitenin kazanılamaması gerekli kıldığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hava Gücü, Askerî Havacılık, Hava Harbi –Tarih, Harp Tarihi–, Havacılık, Askerî Teknoloji.

* Bu makale, yazarın doktora tezinin ilgili bölümlerinin güncellenmesiyle oluşturulmuştur. Sıtkı Egeli, Greek Air Power as a National Security Instrument, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 1998.

** Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir, Türkiye, ORCID: 0000-0001-6254-1003, e-posta: sitki.egeli@ieu.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 15.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 15.08.2020

Abstract

Using secondary sources and qualitative analysis, this paper has scrutinized the historical evolution of air power since its outset over 100 years ago to reveal that land and naval powers are still required to transform the opportunities and advantages presented by air power into concrete tactical, strategic and/or political outcomes. This finding refutes common propositions since the end of the Cold War contending that air power has now become the dominant form of military power that could singlehandedly determine the outcome of wars. Our historical overview has also illustrated that despite rapid technological progress, air power's strong and weak points, as well as its basic missions have remained unaltered over decades and its successful use and implementation is still dependent on material, technological, organizational, and intellectual assets. This is a demanding list that could be met by a handful of states.

Keywords: *Air Power, Military Aviation, Air Warfare –History, Military History–, Aviation, Military Technology.*

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana önce 1991'deki Körfez Savaşı, ardından Balkanlar, Irak ve Libya'da icra edilen hava harekâtları, hava gücünün kara ve deniz kuvvetleri karşısında baskın konuma yükselerek artık savaşların sonucunu tek başına belirleyebilecek olgunluğu ulaştığı iddialarını beraberinde getirmiştir. Suriye'deki iç savaşta Deaş terör örgütünün hava gücü desteğiyle yenilgiye uğratılması, ardından İdlib semalarında İHA'larca (İnsansız Hava Aracı) elde edilen başarılar sayesinde son dönemde bu algının daha da güçlendiğinden bahsedilebilir. Radara görünmeyen uçaklar, akıllı mühimmat, seyir füzeleri ve İHA'lar gibi bileşenleri ileri teknolojiyle özdeşleştirilen hava gücü, en azından geniş kitlelerin gözünde, kendisine verilen her türlü askerî ve siyasî hedefi kolaylıkla ve süratle yerine getirebilecek mucizevî bir savaş vasıtasına dönüşmüştür. Fakat hava gücüne atfedilen yüksek önem ve beklentiler, hava araçlarının icadından bu yana geçen yüz yılı aşkın zaman zarfında hava gücünün içerisinden geçtiği süreçleri, yaşattığı başarısızlık ve hayal kırıklıklarını büyük oranda göz ardı etmekte, dolayısıyla gerek siyasî karar vericilerin gerekse kamuoyunun hava gücünden beklentilerinin hatalı yönlerde ve çok yüksek seviyelerde şekillenmesi tehlikesini beraberinde getirmektedir. Bu konuda daha dengeli ve sahadaki gerçeklerle örtüşen yargılara varılabilmesi için, hava gücünün tabii olduğu siyasî, coğrafi ve hava şartları gibi kısıtların tarihteki tecrübeler ışığında doğru şekilde

anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Benzer şekilde, hava gücünü kullanan veya kullanmayı ümit eden devletlerin ve oyuncuların hangi niteliklerinin hava gücü üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilerde bulunabileceğinin irdelenmesi de önem taşımaktadır. Bu türden karşılaştırmalı ve eleştirel çözümlenmeler sayesinde, hava gücünden beklentilerin daha gerçekçi bir zemine oturtulması mümkün olabilecek, popüler kültür seviyesinde yaygınlık kazanan ve dijital devrim sayesinde kitlelerin gözünde kesin ve ispatlanmış bilgilermiş gibi muamele görmeye başlayan bazı klişelerin ve genellemelerin doğruluğunun test edilmesi de imkân dâhiline girebilecektir.

Bu amaçlara yönelik olarak çalışmamızda yanıt aranacak ilk soru, Soğuk Savaş sonrası dönemin çatışmalarında elde ettiği savlanan çarpıcı sonuçlara işaretlerle, hava gücünün kara ve deniz kuvvetleri karşısında savaşların sonucunu tek başına belirleyebilecek baskın güç unsuruna dönüşüp dönüşmediğidir. İlk soruyla bağlantılı olarak yanıtı aranacak ikinci soru, hava gücü kullanımından başarılı veya başarısız sonuçlar alınmasında etkili olan şartların ve etkenlerin neler olduğudur. Çalışmamızda tarihî gelişim perspektifinde cevaplanmasına çalışılacak üçüncü soru ise, teknolojik gelişme ve sıçramaların hava gücünün temel niteliklerinde, bileşenlerinde ve görev kategorilerinde köklü, kavramsal değişikliklere yol açıp açmadığıdır. Özellikle bu soruya tarihsel gelişim perspektifinde verilecek yanıtın, hava gücünün günümüzde ve yakın gelecekteki kullanımı üzerine bazı çıkarım ve öngörülerde bulunulmasını kolaylaştıracağı değerlendirildiğinden, çalışmanın son kısmında bu nitelikteki içerik ve analizler üzerine yoğunlaşılacaktır. Çalışmada, hava gücünün temel niteliklerinin, bileşenlerinin ve sahadaki performansının tarihi perspektifte, eleştirel ve karşılaştırmalı olarak irdelenmesinde ikincil kaynaklardan yararlanan literatür taramasına dayalı nitel araştırma yaklaşımı kullanılmaktadır.

1. Hava Gücü – Tanım, Kavramlar Ve Bileşenler

Hava gücünün yaygın tanımı, yer yüzeyinin üzerindeki üçüncü boyutu kullanan hava vasıtalarının kendileri ve taşıdıkları yükler sayesinde askerî kuvvet aktarımında bulunmalarıdır. Bu yönüyle hava gücünü kara ve deniz gücünden ayıran önemli niteliği, yer yüzeyinin üzerindeki üçüncü boyutun kullanması sayesinde sürat, uzun menzil, esneklik, sakinme ve

sürpriz gibi avantajların elde edilebilmesidir.¹ Esasında kara ve deniz gücü unsurlarının atışlediği mermi ve balistik vasıtalar da üçüncü boyutu kullanmaktadır. Ama hava gücü unsurları bunlardan farklı olarak uçuşları sırasında manevra yapabilme, yön ve irtifa değiştirme ve kendilerini harekâtın değişen şartlarına ve ihtiyaçlarına uyarlayabilme esnekliğini de sunmaktadır. Hava gücünün özelliklerinin, güçlü ve zayıf yönlerinin irdelenmesinde başvurulabilecek bir yaklaşım, yukarıdaki tanımın barındırdığı içeriğin dört alt başlık altında ele alınmasıdır. Bunlar hava gücünün i) nitelikleri, ii) bileşenleri, iii) kullanımına dair özellikler ve iv) kullanım amaçlarıdır.²

1.1. Hava Gücünün Nitelikleri

Yer sathını terk edemeyen kara ve deniz gücü unsurlarına kıyasla hava vasıtaları üçüncü boyutu kullanabilmeleri sayesinde önemli bazı avantajlar elde ederler. İrtifanın sağladığı daha geniş görüş ve etki alanı, daha yüksek seyir-intikal sürati, daha uzun menzil, iki yerine üç eksenle hareket edebilmenin sağladığı esneklik ile farklı mecralara müdahale yeteneği bu avantajlar arasında öne çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, hava vasıtaları yerdeki doğal engellere bağlı kalmaksızın, yer yüzeyindeki herhangi bir noktaya çok daha süratli şekilde kuvvet aktarma potansiyelini bünyelerinde barındırmaktadır. İlaveten hava gücü, kara ve deniz gücünün yapamadığı şekilde rakibin gücünü oluşturan unsurlardan herhangi birini kendisine hedef seçebilmekte, bunu yaparken kendi kara ve deniz unsurlarıyla yakın iş birliğine giderek bu ikisinin etkinliğini önemli oranda artırabilmektedir. Bu yönüyle, hava gücünün özünde yer alan en önemli nitelikler olarak esnekliğin ve çok yönlülüğün yanı sıra, diğer askerî güç unsurlarıyla sinerji yaratan işbirliklerine girebiliyor olmasının altı çizilmelidir.³

1.2. Hava Gücünün Bileşenleri

Hava gücünün ana bileşenleri olarak, hepsi birbiriyle uyum içerisinde çalışmak zorunda olan hava vasıtaları; onları uçuran, bakımını yapan, sevk ve idaresini gerçekleştiren personel; silahlar ve mühimmat;

¹ Peter Gray, *Air Warfare: History, Theory and Practice*, Bloomsbury, Londra, 2016, p. 2.

² *Basic Aerospace Doctrine of the United States Air Force, Air Force Manual 1-1*, Vol. 1, Department of the Air Force, Washington, 1992, p. 1-2.

³ *A.g.e.* p. 3-6.

Komuta-Kontrol-Haberleşme (C³ – Command-Control-Communication) kabiliyeti; bunların tümünün çalışmasını mümkün kılan tesisler ve altyapı ile hava gücünü oluşturan unsurların elde edilmesi ve idamesini sağlayan endüstriyel, teknolojik ve bilimsel imkânlar sayılmalıdır.

Bu bileşenleri tek tek ele aldığımızda; hava gücünün yıkıcı etkisini hasmın hedeflerine ulaştıran hava vasıtaları arasında ilk sırada, muharip hava unsurları da tabir edilen savaş uçaklarıyla silahlı helikopterler gelmektedir. Keşif, gözetleme, elektronik harp, nakliye, havada yakıt ikmali gibi daha geri planda kalan, ama hava harekâtının başarıya ulaşması için yeri geldiğinde en azından muharip uçaklar kadar önemli roller üstelenebilen diğer hava araçları da bu listeye mutlaka dâhil edilmelidir. Son dönemdeki hava harekâtlarındaki önemi ve görünürlüğü süratle artan hem silahlı hem silah taşımayan İHA'lar da artık hava gücünün vazgeçilmez bileşenleri olarak ele alınmayı hak etmektedir.⁴

Hava gücünün en az hava vasıtaları kadar önemli ikinci bileşeni olarak insan gücü ön plana çıkmakta ve hava vasıtalarını uçuran personelden, bunların bakım-idamesini gerçekleştiren yer personelinden ve hava harekâtının sevk ve idaresinden sorumlu yerdeki diğer kadrolardan meydana gelmektedir. Bu bağlamda, kullanılan ekipmanın ve içerdikleri teknolojilerin niteliği ne kadar yüksek olursa olsun, hava gücünün etkin şekilde kullanılıp kullanılamayacağı ve kendinden beklenen sonuçları verip veremeyeceği, o ekipmanı ve teknolojileri kullanan personelin kalitesiyle yakından ilişkilidir.⁵ Etkin hava gücünün gerekli kıldığı nitelik ve nicelikte insan gücünün seçimi, yetiştirilmesi ve muhafazası yıllara, hatta on yıllara yayılan tutarlı, istikrarlı, sistematik ve yüksek maliyetli çabayı ve planlamayı gerektirmektedir.

Hava gücünün üçüncü bileşeni silah ve mühimmatır ve esas itibarıyla hava araçlarının taşıdığı silahları kapsamaktadır. Ancak, hasım hava araçlarına karşı kullanılan karada konuşlu silahlar, örneğin satıhtan-havaya füzeler de bu kategoriye dâhil edilmelidir. Zira hava araçlarının taşıdığı silah ve mühimmat hava gücünün hedef üzerindeki yıkıcı etkisini

⁴ Can Kasapoğlu, “Turkey’s Drone Blitz Over Idlib”, *Terrorism Monitor*, <https://jamestown.org/program/turkeys-drone-blitz-over-idlib/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020)

⁵ Tony Mason, *Air Power: A Centennial Appraisal*, Brassey’s, London, 1994, p. 163.

temsil ederken, satıhta konuşlu hava savunma silahları hava gücünün hasımlar tarafından kullanılmasını engellemeye yönelik unsurlar olarak önem kazanmaktadır.

C³ imkânları, hava gücünün esasında çok temel, ama sıklıkla dikkatlerden kaçan bir diğere bileşenidir. Hava gücünün etkin şekilde kullanılabilmesi ve sunduğu sürat, esneklik ve farklı mecralara uygulanabilirlik avantajlarından layıkıyla yararlanılabilmesi için, hava gücünün tüm bileşenlerinin ihtiyaç duyduğu verilerin, komut ve talimatların hatasız ve eksiksiz üretilerek doğru zamanda, doğru kullanıcılara, doğru formatta ulaştırılabilmesi elzemdir. Hava gücünün üstünlükleri arasında gösterilen yüksek sürat, uzun menzil ve üç ekseninde hareket edebilme özellikleri, aynı zamanda hava araçlarının tabi olduğu reaksiyon sürelerini kısaltmakta, çok daha hassas ve kapsamlı veriler ile komutların süratle üretilmesini ve tüm kullanıcılara ulaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğu yerine getirilebilmesiye, ancak yüksek kapasiteli, mükemmel yakın hassasiyet ve güvenilirlikte C³ altyapısının, personelinin ve usullerinin tesis edilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Hava gücünün işlevlerini yerine getirebilmesi için hava araçlarının inip kalkabileceği, ikmal, bakım ve onarımlarının yapılabileceği hava üslerine, ayrıca bakım, onarım, depolama gibi faaliyetleri yürütecek tesislere ihtiyaç duyulmaktadır. Saldırıları karşısında yeterli korunmaya, dayanıklılığa ve hızlıca toparlanabilme yeteneğine sahip olması istenen bu tesisler hava gücünün olmazsa olmaz bileşenleridir. İlâveten, hava gücü bileşenlerinin dış kaynaklara bağımlı kalmadan kazanılması ve idamesini mümkün kılacak havacılık ve savunma sanayii imkânlarına sahip olunması ve bu imkânları destekleyecek teknolojik ve bilimsel gelişmişlik seviyesine ulaşılabilmesi de hava gücünün etkin kullanımı açısından önem kazanmaktadır.

1.3. Hava Gücünün Kullanımına Dair Özellikler

Esasen her çatışmanın kendine has birtakım şartları ve dinamikleri bulunduğundan, hava gücünün kullanımına yönelik evrensel geçerliliği olan bir formülden bahsedilemez. Zira bir devletin sahip olduğu hava gücü unsurlarının çatışmanın başladığı an itibarıyla fizikî konumu, yapılanması, teçhizatın nitelikleri, hazırlık ve eğitim seviyesi gibi değişkenler, göklerdeki mücadelenin seyri ve sonucu üzerinde etkili olacaktır. Bir ülkenin sahip olduğu hava gücünün niteliklerini ilgilendiren bu değişkenlere

ilaveten, üç kritik etken daha hava gücünün etkin olarak kullanılıp kullanılmayacağı ve arzu edilen sonuçları verip vermeyeceği üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Bunlar; mücadele edilen rakibin aynı kapsamdaki özelliklerinin durumu, içine girilmekte olan çatışmanın niteliği ve çatışmanın tabi olduğu coğrafi şartlardır.⁶ Rakip gücün özellikleri önemlidir, zira hava gücünün hedefinde yer alan hasmın sıklet merkezleri, nasıl ve hangi etkinlikle savaşabildiği, dolayısıyla hava gücünü etkisiz kılıp kılamayacağı çatışmanın sonucu üzerinde belirleyici olacaktır. Örneğin, kırsal kesimde gerilla taktiklerine başvuran bir hasımla mücadelede kullanılacak hava gücü unsurları ve taktikleri, hava gücünün tüm bileşenlerine sahip bir rakiple girilecek konvansiyonel çatışmanın ihtiyaç göstereceği bileşenlerden ve taktiklerden büyük farklılıklar gösterecektir.

İçine girilen çatışmanın siyasî çerçevesi ve özellikleri de hava gücünün hangi kısıtlar dâhilinde kullanılabileceğini, hangi görev profillerini içerebileceğini ve bunların nasıl fiiliyata aktarılacağını belirleyecektir. Örneğin 1950-1953 yıllarındaki Kore Savaşı'nda, ABD hava gücü Çin Halk Cumhuriyeti topraklarındaki hava üslerini vurarak Kore semalarında süratle hava hâkimiyeti tesis edebilecekken, Sovyetler Birliği'nin Çin'e yönelik böyle bir saldırıya nükleer silahlarla karşılık vermesinden çekinildiğinden, ABD hava saldırıları Kore yarımadası ile sınırlı tutulmuş ve sonuçta hava gücünün potansiyelinden tam manasıyla istifade edilememiştir.⁷

En son olarak hava gücü kullanımı ile coğrafi şartlar arasındaki etkileşim de birçoklarının kolaylıkla göz ardı edilebilen, ama aslında çatışmanın seyrini ve sonucunu belirleyen önemli etkenlerden birisidir. Bu bağlamda coğrafya sadece arazi şekillerini, bitki örtüsünü, hava şartlarını ve iklimi değil, aynı zamanda cephe hattının genişliğini, harekât alanının derinliğini ve büyüklüğünü, dost hava üslerine olan yakınlığını da içermektedir. Coğrafi kısıtlar bazen hava gücünün kullanım etkinliğinin ötesine geçerek, belli bir rakibe karşı hava gücünün kullanılıp kullanılmayacağını bile belirleyebilmektedir.⁸ Bu yönüyle coğrafi şartlar

⁶ Basic Aerospace Doctrine, p. 4-6.

⁷ M. J. Armitage ve R. A. Mason, *Air Power in the Nuclear Age*, University of Illinois Press, Londra, 1983, p. 40-41.

⁸ Neville Brown, *The Future of Air Power*, Croom Helm, London, 1986, p. 17.

hava gücünün bir çatışmadaki rolünü ve etkisini, yürütülecek hava harekâtının türünü, hedeflerini ve görev önceliklerini, hava harekâtının temposunu ve yoğunluğunu belirleyen ana değişkenlerden birisi olarak ele alınmalıdır. Coğrafi şartlar, çatışmanın vuku bulduğu arazi yapısı açısından ele alındığında, örneğin çöller ve düzlükler hava gücünün satıhtaki hedeflere karşı kullanımını kolaylaştırırken, engebeli, dağlık veya ormanlık arazi söz konusu olduğunda havadan karaya angajmanlar güçleşmektedir.

1.4. Hava Gücünün Kullanım Amaçları

Hava gücü temelde, hasım güçler üzerinde yaptırım gücü ve üstünlük sağlamaya, ihtiyaç halindeyse savaşları kazanmaya yönelik bir araçtır. Savaşın siyasetin doğrudan uzantısı olduğunu savlayan Clausewitzçi yaklaşım perspektifinde ele alındığında, hava gücünün bir ulusun siyasî menfaatlerini korumaya yönelik siyasî araçlardan birisi olduğu saptaması yapılabilir.⁹ Bu yönüyle, hava gücünün etkin kullanımını her ne kadar harp ve askerlik sanatı kaidelerinin doğru şekilde uygulanmasına bağlı olsa da, sonuçta hava gücünün sahaya sürülmesi ulusal çıkarlara hizmet etmeli ve ulusal gücün askerî olmayan enstrümanlarıyla uyum ve eşgüdüm içerisinde kullanılabilmelidir. Başka bir ifadeyle, hava gücünün bir çatışmada ürettiği sonuçlar askerî ve taktik seviyede ne denli başarılı olursa olsun, eğer bu sonuçlar ulusal çıkarlara ve hedeflere hizmet etmiyorsa, hava gücünün kendinden beklenen faydayı sağlamadığından, hatta ulusal kaynakların israf edilmesi sonucunu doğurduğundan bahsedilebilir.

Hava gücü taktik ve operasyonel seviyedeki hedefleri itibarıyla ele alındığında, öncelikle rakibin hava gücünü oluşturan bileşenler (hava araçları, satıhta konuşlu hava savunma sistemleri, hava üsleri, komuta-kontrol ağı, destekleyici altyapı vb.) gelmekte; bunları karşı tarafın karada ve denizdeki kuvvet unsurları takip etmektedir. Savaşın niteliğine ve şartlarına bağlı olarak, askerî olmayan ama savaş faaliyetinin sürdürülebilirliği açısından stratejik önemdeki diğer altyapı tesisleri (enerji üretim-dağıtım, haberleşme, ulaşım, sanayi ve özellikle havacılık-savunma sanayii tesisleri vb.), hatta kimi savaşlarda sivil halkın kendisi de hava gücünün hedefleri arasında yer alabilmektedir.

⁹ Carl Von Clausewitz, *On War*, (Çev. Michael Howard and Peter Paret), Princeton UP, 8th edition, Princeton, 1984, p. 87.

2. Hava Gücünün Ve Görevlerinin Tarihsel Gelişimi

Gökyüzünün askerî amaçlarla kullanımına yönelik emeller uçuş fikrinin kendisi kadar eskiye dayanmakla birlikte, bunun mümkün kılan teknolojik gelişme 1783 yılında sıcak hava balonuyla gerçekleştirilen ilk sürdürülebilir insanlı uçuş olmuş, takip eden on yıllarda o zamanki adıyla “uçan küreler” muharebe alanlarının gözetlenmesinde kullanılmıştır.¹⁰ Yaklaşık bir asır sonra, yani 19. yüzyılın son çeyreğine girildiğinde, sıcak hava balonlarının yerini artık manevra yapabilen hava gemilerinin almaya başlamış ve hava araçlarının cephe hattının ve coğrafi engellerin üzerinden aşarak düşman ülkesinin derinliklerini havadan vurmaya kullanılabileceği fikri şekillenmeye başlamıştır. Bu yıllarda, İngiliz Ordusu’nda görevli bir istihkâm binbaşı, askerî havacılığın harbin doğası ve yapılış tarzı üzerindeki etkilerinin barutun icadından bile derin olacağını öne sürmüştür. Fullerton isimli bu binbaşı, gelecekteki savaşların açılışının havadaki büyük muharebelerle gerçekleşeceği, savaşın sonucunu belirleyenirse taraflardan birisine ait hava filosunun diğer tarafın başkenti üzerine ulaşması olacağı öngörüsünde bulunmuştur.¹¹

Askerî havacılığın gelişimi açısından gerçek manada dönüm noktası teşkil eden ve ‘hava gücü’ kavramının ortaya çıkmasına önyak olan teknolojik sıçrama, 1905 yılında Wright kardeşlerin “havadan ağır” bir hava aracıyla ilk sürdürülebilir insanlı uçuşu gerçekleştirmesiyle gelmiştir. 1905’ten Birinci Dünya Savaşı’nın patlak verdiği 1914’e kadar geçen dönem, devrin başat güçlerinin Wright kardeşlerin ilkel uçağından daha güvenilir ve daha yüksek performanslı hava makineleri geliştirerek bunların askerî amaçlarla kullanılma rekabetine sahne olmuştur. Hatta 1911-1912’deki Trablusgarp (Türk-İtalyan) Savaşı sırasında uçaklar önce keşif, savaşın ilerleyen evrelerindeyse çok ilkel şartlarda da olsa yer hedeflerine taarruzda kullanılmıştır.¹² Ancak, bazı İtalyan uçaklarının yerden açılan ateşle

¹⁰ John Guttman, *Reconnaissance and Bomber Aircraft Aces of World War 1*, Osprey, Londra, 2015, p. 6.

¹¹ J.D. Fullerton, *Some Remarks on Aerial Warfare*, U.S. Congress Senate Executive Document 119, 1894, p. 571-574’e atıf yapılan A. F. Hurley, *Billy Mitchell: Crusader for Air Power*, Indiana UP, Bloomington, 1975, p. 142.

¹² “Experience of Air Power in Libya”, *Pathfinder*, <http://airpower.airforce.gov.au/APDC/media/PDF-Files/Pathfinder/PF152-The-Experience-of-Air-Power-in-Libya.pdf> (Erişim

düşürülmesi, uçan makinelerin sadece yüksek potansiyellerini değil, aynı zamanda kırılganlıklarını da gözler önüne sermiştir. Tecrübeyle fark edilen kısıtlar arasında sadece uçakların kırılganlığı değil, aynı zamanda hava gücünün etkin kullanımının olmazsa olmazı niteliğindeki güvenilir ekipman, eğitilmiş personel, lojistik altyapı, askerî havacılığın özel şartlarına uygun örgütlenme ve tüm bunları elde tutmanın güçlükleri yer almaktadır.

2.1. Birinci Dünya Savaşı

Beklenebileceği üzere, 1914-1918 yılları arasındaki Birinci Dünya Savaşı bir yandan uçakların ve hava gemilerinin geniş çaplı kullanımına sahne olurken, diğer taraftan da hava gücünün daha etkin kullanımı için gerekli olan tekniklerin, taktiklerin ve teçhizatın çoğu kez deneme-yanılma yoluyla geliştirilmesine vesile teşkil etmiştir. Bu manada, Birinci Dünya Savaşı sırasında birbirinden ayrılmaya başlayan hava gücünün farklı görev kategorileri, bundan yirmi yıl sonra İkinci Dünya Savaşı'nda çok daha gelişmiş araçlar ve teknolojilerle icra edilecek görev ve harekât türlerinin temellerini atmıştır. Bu kapsamda, Birinci Dünya Savaşı'nın erken evrelerinde uçaklarca üstlenilen ilk ve asli görev, denemeleri birkaç yıl önce İtalyanlarca Libya'da yapılmış olan "havadan keşif" görevi olmuştur. Savaşın akışı içerisinde havadan keşif görevi, havadan görüntü alınması ve topçu ateş tanzimi gibi yeni teknikler ve kullanım şekilleriyle zenginleşmiştir.¹³

Hava gücünün Birinci Dünya Savaşı'nın akışı içerisinde şekillenen ikinci kullanım şekli, aslında öngörüsü 19. Yüzyılda yapılmış olan ve rakibin cephe hattının gerisindeki çoğu kez doğrudan askerî nitelik taşımayan hedeflerine yönelik uzun menzilli bombardıman görevidir. Düşmanın savaşa devam etme kapasitesini ister maddi ister manevi açıdan çökertmeye yönelik bu harekât türü, doğrudan cephe hattını ilgilendiren "taktik" değerlendirmelerin ötesine geçerek cephe hattının gerisine ve düşmanın ülkesinin derinliklerine sirayet etmesine istinaden, "stratejik bombardıman" görevi olarak adlandırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sınırlı tecrübeleri, bu kullanım tarzının sivil halk üzerinde ilk etapta

Tarihi: 09.06.2020).

¹³ Timothy Garden, "The Air-Land Battle", R. A. Mason, (ed.), *War in the Third Dimension: Essays in Contemporary Air Power*, Brassey's, Londra, 1986, 149-167, p. 159.

çok etkisi yaratsa da, bu etkinin kalıcı olmadığı ve kısa süre içerisinde geri teperek halkın savaşıma isteğini ve direncini daha da artırabildiğini ortaya koymuştur.¹⁴

Hava gücünün Birinci Dünya Savaşı sırasında belirginleşen üçüncü kullanım şekli olan taktik harekâtlar ise, uzun vadede sonuç almaya yönelik stratejik bombardıman yerine, doğrudan cephe hattındaki çatışmaların seyrini ve sonucunu etkilemeye yöneliktir. Savaşın sonlarına doğru görece yüksek performanslı uçakların ve yer taarruz taktiklerinin devreye girmesiyle, düşmanın cephe hattındaki ve hemen gerisindeki kuvvetlerinin havadan ateş altına alınarak imha edilmesi veya dağıtılması mümkün olmaya başlamıştır.¹⁵ Bu arada, hava gücünün satıhtaki çatışmalara yönelik kullanımı sadece karadaki hedeflerle sınırlı kalmamıştır. Denizdeki hedeflerin tespitinde büyük avantaja sahip olduğu anlaşılan uçaklar, satıhtaki gemilerin ve deniz sathının altındaki denizaltıların ve mayınların tespitinde yaygın olarak kullanım bulmuştur.¹⁶ Hava gücünün taktik kullanımı altındaki “taktik nakliye” görevinin, yani cephedeki kara birliklerinin havadan ikmali ve takviyesinin mütevazı örneklerine de Birinci Dünya Savaşı’nda rastlanmıştır.¹⁷

Hava gücünün satıhtaki savaşın seyrini değiştirme potansiyelinin fark edilmesiyle, özellikle Batı Avrupa semalarında kontrolün ele geçirilmesine ve düşman uçaklarına kullanılmamasına yönelik çok büyük çaplı, hatta abartılı ve amacından sapmış yoğunlukta bir hava mücadelesi yaşanmıştır. Savaşın kapanış evrelerine doğru aynı anda düzinelerce, bazen yüzlerce uçağın havada karşılaşmasına ve birbirleriyle ölümcül düellolara girişmesine tanıklık eden göklerdeki bu mücadele sayesinde, “hava hâkimiyeti” ve “hava üstünlüğü” adlarıyla anılan iki görev kategorisi şekillenmiştir. Hava hâkimiyeti, rakibin gökyüzünü kullanmasının tamamıyla engellendiği, bu sayede dost hava unsurlarının görevlerini en etkin şekilde icra edebildikleri durumu tanımlamaktadır. Hava üstünlüğü ise belirli bir bölge üzerinde belli bir zaman diliminde üstünlük sağlanmasını amaçlamakta, bu yönüyle

¹⁴ Robin Higham, *One Hundred Years of Air Power and Aviation*, Texas A&M UP, College Station, 2003, p. 18.

¹⁵ Robin Higham, *Air Power: A Concise History*, St.Martin’s Press, New York, 1972, p. 41-43.

¹⁶ Tim Benbow, *British Naval Aviation: The First 100 Years*, Ashgate, Surrey, 2011, p. 26-54.

¹⁷ Higham, *Concise History*, p. 41.

daha mütevazı ve kolay ulaşılabilir bir hedefe işaret etmektedir.¹⁸ Birinci Dünya Savaşı'nda gökyüzünde elde edilen avantajın satıhtaki savaşa yansıtılmadığı sürece tek başına fazlaca anlam taşımayacağı, ayrıca insan gücü ve malzeme bakımından son derece maliyetli olacağı süratle fark edilmiştir. Dolayısıyla, hava hâkimiyetinden ziyade, ihtiyaç duyulduğu anda ve yerde hava üstünlüğünün elde edilmesi gökyüzündeki üstünlük mücadelesinin daha gerçekçi hedefi haline gelmiştir.¹⁹

Sonuç itibarıyla, Birinci Dünya Savaşı'nda hava gücü satıhtaki savaşın seyrini ve sonucunu belirleyebilecek etkinlikten uzak kalmış olsa da, elde edilen tecrübeler sayesinde hava gücünün kuvvetli ve zayıf yönleri anlaşılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda uçakların kuvvetli yönleri arasında sürat, sürpriz etkisi, esneklik ve coğrafi engellerden bağımsız hareket yapılılabilmektedir; zayıf yönler arasındaysa gelişmiş altyapı unsurlarına ihtiyaç göstermeleri, yerdeyken saldırıya son derece açık olmaları, havada kalış sürelerinin yetersizliği, geceleri ve olumsuz hava koşullarında etkinliklerini kaybetmeleri sayılabilir.²⁰

2.2. İki Savaş Arası Dönem

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yirmi yıllık dönem, önemini ve potansiyelini yoğun savaş ortamı sayesinde ispatlamış hava gücü açısından sıkıntılı bir zaman dilimidir. Dönemin havacıları, bir yandan savaşın sona ermesiyle askerî havacılık alanında yeni yatırım yapılmasına ihtiyaç kalmadığı algısıyla mücadele ederken, diğer yandan da silahlı kuvvetlerin teşkilatlanması ve kültürü üzerindeki kontrolünü sürdüren kara ve deniz kuvvetleri karşısında rüşlerini ispat etmeye çalışmışlardır.²¹ Bu mücadelede hava gücünün önemini savunanların saptığı kestirme, fakat aslında Birinci Dünya Savaşı'nın tecrübeleriyle örtüşmeyen yollardan birisi, stratejik hava bombardımanı sayesinde gelecekteki savaşların süratle ve büyük insan kayıplarına gerek kalmadan sona erdirilebileceği iddiası olmuştur. Öncelikle Douhet, ama aynı zamanda Mitchell, Seversky ve Sykes

¹⁸ Armitage, *Nuclear Age*, p. 4.

¹⁹ Robin Higham, *Military Intellectuals in Britain 1918-1939*, Rutgers, New Brunswick, 1966, p. 253-256.

²⁰ Martin Van Creveld, *Technology and Warfare*, Brassey's, Londra, 1991, p. 188.

²¹ Örneğin bkz. Giulio Douhet, *The Command of the Air*, (Çev. Dina Ferrari), Air UP, Alabama, 2010, p. 4-5, 28-30.

gibi dönemin hava gücü vizyonerlerince hararetle savunulan bu görüş,²² başta İngiltere ve İtalya olmak üzere bazı devletlerin iki savaş arası dönemde hava güçlerini stratejik bombardıman taktikleri ve filoları etrafında şekillendirmesi sonucunu doğurmuştur.²³

Diğer taraftan, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedenleri arasında yer alan Sovyetler Birliği ve özellikle de Almanya'daki askerî planlamacılar, uçakları artık süratle mekanize olmaya başlayan kara kuvvetlerinin doğrudan bir destekleyicisi ve tamamlayıcısı olarak görmüştür. Dolayısıyla, görece kısıtlı maddi ve endüstriyel imkânlarını hava gücünün taktik boyutuna, yani süratle ilerlemekte olan mekanize kara birliklerinin hemen önündeki hedefleri vurabilecek tipteki uçaklara ve taktiklere yönlendirmişlerdir.²⁴ Hem Almanya ve Sovyetler Birliği, hem de Uzakdoğu'nun yükselen gücü Japonya açısından iki savaş arasındaki dönemin talihli bir gelişmesi, hava gücünün bu türden taktik kullanımının denenebildiği ve mükemmelleştirilebildiği İspanya ve Çin'deki sınırlı savaşlara iştirak etmeleri olmuştur.²⁵ Hava gücünün “stratejik” saldırılar için kullanılmasına öngören hava kuvvetleriyle, uçakları karadaki savaşın “taktik” destekleyicisi olarak gören hava kuvvetleri arasındaki ayrışma İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'a kadar, hatta savaşın ortalarına kadar devam etmiştir. Bundan kısa süre sonra sahada yaşanacak gelişmeler, stratejik bombardıman uçakları henüz düşmanın savaşıma azmini ve kapasitesini yok etmeye fırsat bulamadan, taktik hava gücünün cephedeki dengeyi dost kara birlikleri lehine çevirerek savaşı sona erdirebildiğini ispatlayacaktır.²⁶

²² William Mitchell, *Winged Defense*, University of Alabama, Tuscaloosa, 2005, p. 8-9; Douhet, *Command of Air*, p. 26-34; Edward Warner, “Douhet, Mitchell, Seversky: Theories of Air Warfare”, Edward M. Earl (ed.), *Makers of Modern Strategy*, Princeton UP, 1943, 485-503, p. 485-503; David Gates, *Sky Wars: A History of Military Aerospace Power*, Reaktion, Londra, 2003, p. 26-30.

²³ John Gooch, “Introduction”, John Gooch, (ed.), *Air Power: Theory and Practice*, Frank Cass, Londra, 1995, 1-6, p. 2.

²⁴ Bernard Brodie, “Some notes on the evolution of air doctrine”, *World Politics*, 1955, Cilt 7, Sayı 3, 349-370, 1955, p. 352.

²⁵ James S. Corum, “The Luftwaffe and Lessons Learned in the Spanish Civil War”, Sebastian Cox ve Peter Gray (ed.), *Air Power History: Turning Points from Kitty Hawk to Kosovo*, Frank Cass, Londra, 2002, 66-92, p. 77-78.

²⁶ Higham, *Concise History*, p. 87.

İki savaş arası dönemde hava gücünün evrimi açısından mutlaka değinilmesi gereken bir diğer önemli husus, teknik ve teknolojik alandaki hızlı gelişmeler sayesinde, uçakların performansında ve güvenilirliğinde büyük sıçramaların yaşanması ve Birinci Dünya Savaşı'na kıyasla hava gücünün her boyuttaki etkinliğinin bariz olarak artmasıdır. Uçakların süratlerinde, uçabildikleri mesafede ve taşıyabildikleri silah yükünde kaydedilen büyük artışlara ilaveten, özellikle elektronik sanayiinde yaşanan gelişmeler sayesinde uçaklara telsiz cihazları takılmasının sağladığı avantajlara mutlaka değinilmelidir. Zira, havadaki uçakların birbirleriyle ve yerdeki dost kuvvetlerle haberleşmesine imkân tanıyan telsiz cihazı olmasa, hava gücünün taktik sahada başarılı kullanımından bahsedilmesi mümkün olmazdı. Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yirmi yıllık zaman diliminde hava gücünün daha etkin kullanımını mümkün kılan etkenlerden birisi olarak süratli teknolojik gelişimin altı çizilmelidir.

2.3. İkinci Dünya Savaşı

1939 yılında Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla patlak veren ve bütün Dünya'ya yayılan savaş, hava gücünü diğer kuvvetlerin tamamlayıcısı ve destekleyici olmaktan çıkarıp, kendi başına ve bağımsız bir kuvvet statüsüne kavuşturmuştur. Savaşın ilk günlerinde Alman hava kuvvetleri "karşı hava harekâtı" adıyla anılan görev türüne öncelik vererek Polonya'nın hava meydanlarını süratle devre dışı bırakmış, havadaki kontrolün ele geçirilmesiyle Alman uçakları karadaki birliklerle yakın iş birliğine girerek, bu birliklere istenen yerde, istenen zamanda ateş desteği sağlayan hareketli topçu silahlarına dönüşmüştür. "Yakın hava desteği" adı verilen hava gücünün bu yeni taktik kullanım şekli, zırhlı birliklerin mobilite ve yüksek ateş gücü avantajının uçaklarca verilen destek sayesinde daha da yükseltilmesine imkân tanıyarak, Yıldırım Savaşı (*Blitzkrieg*) adıyla anılan çığır açıcı nitelikteki harp türünü şekillendirmiştir.²⁷ Yıldırım Savaşı tabiri genelde Almanya'nın 1939-1941 dönemindeki harekâtlarıyla ilişkilendirilse de, hava gücü ile satıhtaki birlikler arasında yakın eşgüdüm ve iş birliğini gerektiren bu yeni taktik hiç vakit kaybetmeden Almanya'nın rakiplerince de benimsenmiştir. Önce Kuzey Afrika'da, ardından 1944'teki

²⁷ Bryan Perret, *A History of Blitzkrieg*, Robert Hale, Londra, 1983, p. 69-76.

Normandiya çıkarmasını takip eden kara muharebelerinde yakın hava desteği ABD ve İngiliz hava kuvvetlerince mükemmelleştirilmekle kalmamış, aynı zamanda “hava tecridi” adı verilen ve cephe hattındaki düşman birliklerinin tecrit edilmesini, hedefleyen yeni bir görev kategorisini de içine alacak şekilde genişletilmiştir.²⁸

Hava gücünün “taktik” kullanımıyla elde edilen olumlu sonuçların tersine, İkinci Dünya Savaşı’nda hava gücünün “stratejik” kullanımı çoğu kez hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. 1940 yılındaki Britanya (hava) Muharebesi sırasında Alman bombardıman uçaklarının İngiliz şehirlerine yönelik saldırılarının İngiliz halkının savaşıma direncini kırmakta başarısız olduğunun görülmesine rağmen, hem İngiltere hem ABD savaşın takip eden yıllarında aynı anda birkaç bin ağır bombardıman uçağının katıldığı stratejik hava taarruzlarıyla Almanya’yı dize getirmeye çalışmıştır.²⁹ Hem malzeme, hem insan gücü açısından son derece yüksek maliyetli bu saldırıların Almanya’nın yenilgiye uğratılmasında ne derece etkili olduğuna dair tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Konunun önde gelen araştırmacıları arasında, stratejik bombardıman için harcanan kaynakların karşılığının alınmadığı saptaması daha yaygın kabul görmektedir.³⁰

Bu arada, stratejik bombardıman açısından savaşın ağırlık merkezi Avrupa semaları olmakla birlikte, Asya-Pasifik cephesinde Japonya da Amerikan bombardıman uçaklarının saldırılarından payına düşeni almıştır. Fakat ABD hava bombardımanının Japonya üzerinde oluşturduğu onca yıkıma rağmen, Japon hükümeti ve halkının direnme azminde hiçbir azalma görülmemiş, bunun gerçekleşmesi için iki Japon şehrinin ağır bombardıman uçaklarınca hedefe ulaştırılan atom bombalarıyla vurulması gerekmiştir. Akabinde, Japonya’nın birkaç gün içerisinde kayıtsız şartsız

²⁸ Robert H. George, “Normandy”, Wesley F. Craven ve James L. Cate (eds.), *The Army Air Forces in World War II, Volume 3: Europe*, University of Chicago Press, Chicago, 1951, 183-227, p. 209-219.

²⁹ A. P. N. Lambert, *The Psychology of Air Power*, RUSI, Londra, 1995, p. 18-19.

³⁰ Bu görüşün aksettirildiği akademik literatüre örnek olarak bkz. Tami Davis Biddle “British and American Approaches to Strategic Bombing”, John Gooch (ed.), *Air Power: Theory and Practice*, Frank Cass, Londra, 1995, 91-144, p. 128-129.

teslim olmayı kabul etmesi, esasında hava gücünden ziyade savaşa ait tüm ezberleri bozan nükleer silahların icadının bir sonucu olarak görülmelidir.³¹

İkinci Dünya Savaşı'nda hava gücünün potansiyelinin ispatlandığı iki görev sahası daha vardır. Bunlar, denizdeki savaşa havadan verilen destek ile uçaklarca ifa edilen taktik nakliye görevidir. Öncelikle savaşın denizdeki çatışmalar boyutuna değinmek gerekirse, Atlantik Okyanusu'ndaki deniz ulaşımını durdurmaya çalışan Alman denizaltılarının %60'nın, Alman ve İtalyan donanmalarına ait satıh gemilerinin ise neredeyse tamamının savaş uçaklarınca batırılmış olduğu gerçeği, hava gücünün deniz savaşları üzerindeki belirleyici rolünü ispatlamıştır. Benzer şekilde Pasifik cephesindeki hava saldırıları, özellikle büyük tonajlı savaş gemilerinin hava gücü karşısındaki savunmasızlığını ve kırılğanlığını gözler önüne sermiş, savaşın seyri süratle iki tarafın uçak gemileri ve taşıdıkları uçaklar arasındaki üstünlük mücadelesine dönüşmüştür.³²

İkinci Dünya Savaşı'nda hava gücünün icra ettiği taktik nakliye görevi kapsamındaysa, coğrafya veya düşmanca tecrit edilmiş kara birliklerinin havadan takviye edildiklerinde savaşmayı sürdürebildikleri görülmüştür. Buna karşılık, Almanya'nın Stalingrad kuşatmasında yaşadığı felaket, bu kullanım tarzında hava gücünden beklentilerin makul ve gerçekçi seviyelerde olması gerektiğine işaret etmektedir. Havadan taktik nakliye görevinin bir diğer kullanım alanı, düşman topraklarına hava indirme birlikleri, yani paraşütçülerin indirilmesi olmuştur. Almanya'nın Norveç ve Girit'i ele geçirmekte kullandığı paraşütçü birlikleri, özellikle uzak, tecrit edilmiş ve/veya düşmanca kolaylıkla takviye edilemeyecek bölgelerde başarıya ulaşmıştır. Buna karşılık, düşmanın cephe hattının gerisindeki kritik noktalara paraşütçülerin indirilmesi suretiyle dost birliklerin ilerleyişinin hızlandırılması girişimlerden daha belirsiz sonuçlar alınmıştır. Örneğin, 1944'te Müttefikler'in Arnhem-Belçika'da gerçekleştirdikleri tarihin en büyük hava indirme harekâtı fiyaskoyla sonuçlanmıştır.³³

³¹ Brodie, *Air Doctrine*, p. 363-366.

³² Higham, *Concise History*, p. 147-191.

³³ Roy M. Stanley, *Evolution of Airborne Operations, 1939-1945*, Penn & Sword, e-kitap, 2015, p. 250-253.

2.4. Soğuk Savaş Yılları

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini takip eden dönemde Dünya kendini Sovyetler Birliği ile ABD'nin başını çektiği Doğu ve Batı blokları arasındaki yeni bir rekabet ve gerginlik ortamının içerisinde bulmuştur. Soğuk Savaş adıyla anılan bu mücadelenin ilk evrelerinde ağır bombardıman uçakları, nükleer silahları hedefe ulaştırabilecek tek platform türü olarak nükleer dehşet dengesinde kritik rol üstlenmişlerdir. Takip eden dönemlerde bu görevin ifasında ağırlığın önce karada, sonra denizaltında konuşlu balistik füzelere kaymasına rağmen, muharip uçaklar günümüze kadar nükleer silaha sahip devletler için nükleer sacayağının (*triad*) vazgeçilmez unsurları olmaya devam etmiştir.³⁴

Diğer taraftan, bloklararası mücadelenin askerî alandaki ilk sürüşmesi olarak nitelenebilecek Berlin ablukasında, milyonlarca insanın yaşadığı büyük bir kentin tüm ihtiyaçları ABD'nin kurduğu büyük ölçekli hava köprüsüyle iki yıl boyunca havadan taşınmıştır. Böylece Soğuk Savaş'ın henüz açılış evresinde, hava gücünün rolünün sadece nükleer silahların hedefe ulaştırmasıyla sınırlı kalmayacağı, taktik senaryoları da içereceği görülmüştür. Nitekim, Soğuk Savaş'ın ilk büyük çaplı askerî çatışması olan Kore Savaşı'nda, ABD'nin Japonya'da konuşlanmış uçakları hava gücünün esnekliğini ve deniz aşırı güç aktarım potansiyelini ortaya koyarak Kuzey Kore'nin ilerleyişini yavaşlatmışlar ve kara birliklerinin Kore yarımadasına intikali için hayati önemdeki zamanı yaratmışlardır. ABD hava gücünün Kore yarımadası üzerindeki hava hâkimiyetini kolaylıkla elde etmesi ve yerdeki çatışmalara sınırsız destek sağlamasıyla, karada ibre süratle Güney Kore ve ABD önderliğindeki Birleşmiş Milletler kuvvetleri lehine dönmüştür. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti'nin müdahil olmasıyla karadaki savaş durağan ve her iki taraf açısından yüksek maliyetli bir nitelik kazanırken, hava gücünün karadaki bu türden bir yıpratma savaşının seyrini ve sonucunu değiştirebilecek etkiyi yaratmakta yetersiz kaldığı görülmüştür. ABD'nin hava, deniz, deniz piyade ve kara kuvvetleri bünyesindeki birbirinden bağımsız hava gücü unsurları arasındaki eşgüdümün kurulamamasının, ilaveten savaşı yöneten komuta kademesinin

³⁴ Darius E. Watson, "Rethinking the US Nuclear Triad", *Strategic Studies Quarterly*, 2017, Cilt 11, Sayı 4, 134-150, p. 134-135.

hava gücüne yabancılığının bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu iddia edilmiştir.³⁵ Bu arada, ABD'nin Sovyetlerin nükleer silahlarla karşılık vermesinden çekinerek Çin topraklarındaki hava üslerini vurmaktan imtina etmesi, Çin savaş uçaklarının Kore semalarında boy göstererek ABD'nin hava hâkimiyetini delmesi sonucunu doğurmuş, böylece Kore Savaşı hava gücünün siyâsî kısıtlamalara tabi kılındığı klasik bir örnek olarak tarihteki yerini almıştır. Sonuç olarak Kore Savaşı, hava gücünün İkinci Dünya Savaşı'nda zaten tanımlanmış görevlerine bir katkıda bulunmadığı gibi, uçakların tek başlarına savaş kazandıramayacağı saptamasını teyit etmiştir.³⁶

Soğuk Savaş, iki süper güç arasındaki arası gerginlik ve rekabete ilaveten, Avrupa'nın önde gelen devletlerinin denizâşırı topraklarını ve sömürgelerini elde tutabilmek için hava gücüne başvurmalarına da tanıklık etmiştir. 1945 yılından itibaren İngiltere, Fransa ve Portekiz sömürgelerindeki ayaklanmaları ve silahlı direnişi bastırabilmek için hava kuvvetlerine başvurmuşlardır. Ancak, düzenli ordu niteliği taşımayan ve genelde gerilla harbi taktiklerine başvuran ve/veya kentsel alanlarda terörist saldırılar gerçekleştiren rakipler karşısında hava gücünün fazlaca etkisinin olmadığı, bunun yerine esas mücadelenin karada verilmesinin gerektiği kısa sürede anlaşılmıştır. Çünkü hava gücü tespit veya teşhis edemediği hedefler üzerinde ateş gücünü yoğunlaştıramadığı gibi, hava gücünün bu şekilde kullanımının çoğu kez ters teperek sivil halkı karşı tarafın kollarına itebildiği görülmüştür.³⁷ İngiltere ve Fransa'nın özellikle Hindîçin'de edindiği tecrübeler, "isyan bastırma" (*counter-insurgency* – *COIN*) olarak adlandırılan bu harekât türünde hava gücünce sağlanan desteğin önemini ortaya koymakla birlikte, aynı zamanda sonuca yönelik eylemlerin karadaki unsurlarca gerçekleştirilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.³⁸

Kazandığı tecrübelerden gereken dersleri çıkaramayan Fransa, Hindîçin'nden 1954'te çekilmek zorunda kalmıştır. Aradan on yıl geçmeden, bu kez Dünya'nın en gelişmiş hava gücüne sahip ABD, üstelik aynı

³⁵ Alan Stephens, "The Air War in Korea", John A. Olsen (ed.), *A history of air warfare*, Potomac Books, Vaşington, 2010, 85-106, p. 88-89.

³⁶ Van Creveld, *Technology and Warfare*, p. 276.

³⁷ Richard L. Clutterbuck, *The Long, Long War: Counter-insurgency in Malaya and Vietnam*, Cassell, Londra, 1967, p. 160-161.

³⁸ Armitage, *Nuclear Age*, p. 68-69.

topraklarda ve aynı düşmana karşı benzer hataları tekrarlayarak aynı kaderi paylaşmıştır. Bu kapsamda, ABD'nin 1960'lı yıllar boyunca Vietnam'da aşamalı olarak tırmanan askerî varlığı ve harekâtları önemli bir hava gücü bileşeni içermiştir. Zira Vaşington'daki karar vericiler, hava gücünün Amerikalı askerlerin hayatını tehlikeye atmadan karadaki savaşı kendi lehlerine çevirebileceği beklentisi ve yanılıgı içinde olmuşlardır. Hava gücü kendinden beklenenleri vermedikçe ve savaş uzadıkça, ABD'nin Vietnam'daki hava gücü kullanımının arttığı, ama arzu edilen sonuçların bir türlü elde edilemediği kısır bir döngü içerisine girilmiştir. Sonuçta ABD teknoloji ve malzeme alanlarındaki ezici üstünlüğüne rağmen, rakibinin gerilla ve gayrinizami harp taktikleri karşısında yenilgiye uğrayarak Vietnam'dan apar topar çekilmek zorunda kalmış ve yaşanan hezimet hava gücünün başarısızlığı muamelesi görmüştür.³⁹

Uçakların savaşın sonucunu belirleyememiş olması bir yana, aslında Vietnam Savaşı hava gücünün tarihi gelişimi ve dönüşümü açısından önemli pek çok taktik ve teknolojik yeniliğin habercisi olmuştur. Bunların en önemlileri arasında, helikopterlerin savaştaki ilk büyük çaplı kullanımı ve taktik nakliye görevine getirdikleri büyük esneklik ve yetenek artışı bulunmaktadır. Benzer şekilde, o güne kadar kullanılan ve hedefleri kinetik enerji ile yok eden silah ve mühimmata ilaveten, elektronik karıştırma ve aldatma teçhizatı ile tekniklerinin Vietnam Savaşı'yla birlikte havadaki mücadelenin vazgeçilmez unsurlarına dönüştüğünün altı çizilmelidir. Vietnam Savaşı vesilesiyle hava gücünün kullanımında yaşanan ve uzun vadede çok derin etkiler yaratan bir diğer dönüşüm, güdümlü füzelerin ve mühimmatın hava harekâtlarında boy göstermesidir. Bu kapsamda, Vietnam Savaşı'nda sahaya sürülen satıhtan-havaya uçaksavar füzeleri, o güne kadar stratejik saldırılarda kullanılan ağır bombardıman uçaklarını korunmasız kılarak, ibreyi daha küçük, kıvrak ve kendini koruyabilen av-bombardıman uçakları lehine çevirmiştir. Uçaklarca ateşlenen hava-hava füzelerin Vietnam Savaşı'nda sahne almasıyla, uçaklar arasındaki üstünlük mücadelesinin kuralları da yeniden tanımlamıştır. Orta vadede hava gücünün etkinliği üzerinde belki de en derin etkiyi yaratan gelişme ise,

³⁹ Benjamin S. Lambeth, *The Transformation of American Air Power*, Cornell UP, Ithaca, 2000, p. 54, 297.

karadaki ve denizdeki hedeflere uzak mesafelerden nokta vuruşu yapılmasını imkân dâhiline sokan “hassas güdümlü mühimmat”ın Vietnam Savaşı’nın son evrelerinde sahadaki yerini almış olmasıdır.⁴⁰ Tüm bu gelişmeler perspektifinde ele alındığında, Vietnam Savaşı her ne kadar ABD’nin yenilgisiyle sonuçlanmış olsa da, yeni teknolojilerin, teçhizatın ve taktiklerin geliştirilerek tecrübe edilmesi için benzersiz fırsatlar sunmuş, bu sayede takip eden kırk yıl boyunca ABD hava gücüne rakipleri karşısında büyük üstünlük sağlayacak “askerî alanda devrim” olgusunun itici gücünü teşkil etmiştir.⁴¹ Bununla beraber, Vietnam Savaşı’nın tetiklediği teknolojik sıçramaların savaş alanlarındaki somut sonuçlarının görülebilmesi için 1991’deki Körfez Savaşı’nın beklenmesi gerekecektir.

Soğuk Savaş’ın sonlarına yaklaşıırken, İngiltere ile Arjantin arasında Falkland (Malvinas) Adaları yüzünden patlak veren kısa fakat şiddetli savaş, karada üslenmiş Arjantin uçaklarıyla binlerce kilometre öteden bölgeye intikal İngiliz deniz görev kuvveti arasındaki mücadeleye sahne olmuştur. Falkland Savaşı’nda yaşananlar, İkinci Dünya Savaşı’nda çıkarılan önemli derslerden birisini tekrar hatırlatarak, denizdeki gemilerin kendi hava gücü unsurlarınca korunmadıkları takdirde uçaklar karşısında son derece kırılğan olabileceklerini teyit etmiştir.⁴² İngiliz uçak gemilerinden kalkan az sayıdaki savaş uçağının hem deniz görev kuvvetini, hem de adalara çıkarma yapan İngiliz kuvvetlerini Arjantin hava taarruzlarından koruyarak ibreyi yavaş yavaş İngiltere lehine çevirmesi, İkinci Dünya Savaşı’nda Pasifik cephesinde şekillenen ve deniz savaşlarında uçaklar karşısındaki en etkin savunmanın yine uçaklarca sağlanabileceği tecrübesinin bir tekrarı olarak görülebilir.

Soğuk Savaş’ın son büyük çaplı askerî harekâtı olan Afganistan’ın Sovyetler Birliği’nce işgali de hava gücünün yoğun ama somut sonuçlar üretmeyen kullanımına sahne olmuştur. Sovyetlerin Afganistan’daki iç savaşa

⁴⁰ Mike Benitez ve Mike Pietrucha, “Political Airpower, Part II: The Seductive Allure of Precision Weapons”, *War on the Rocks*, <https://warontherocks.com/2016/11/political-airpower-part-ii-the-seductive-allure-of-precision-weapons/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁴¹ Wayne Thompson, “Operations Over Vietnam”, John A. Olsen (ed.), *A history of air warfare*, Potomac Books, Vaşington, 2010, 107-126, p. 107.

⁴² Dov S. Zakheim, “The South Atlantic: Evaluating the Lessons”, James Brown ve William P. Snyder (ed.), *The Regionalization of Warfare*, Transaction Books, New Jersey, 1985, 37-54, p. 43-52.

müdahalesi, devasa boyutlarda hava köprüsü kurularak Sovyet birliklerinin ülkeye havadan intikaliyle başlamıştır. Devamında yer taarruz uçakları ve helikopterler, Afganistan'ın dağlık coğrafyasında yürütülen kara hareketına destek vermiştir. Ancak, ABD'nin bundan sadece birkaç yıl önce Güneydoğu Asya ormanlarındaki acı tecrübelerini yaşama sırası bu kez Sovyetlerdedir. Zira kırsal kesime dağılarak gerilla harbi taktiklerine başvuran hasımlar karşısında hava gücünün etkinliği azaltmış; ABD'nin Afgan direnişçilere temin ettiği omuzdan atılan uçaksavar füzeleri Sovyet uçak ve helikopterlerinin hareket serbestisini iyice kısıtlamıştır. Diğer taraftan, Afganistan gibi son derece zorlu yüzey şekillerinin hâkim olduğu bir coğrafyada havadan ikmal ve takviye yapılabilmesinin karadaki operasyonların devamı açısından taşıdığı kritik önem görülmüş ve Kızıl Ordu'nun yüz binden fazla mensubu Afganistan'daki varlıklarını büyük oranda hava gücü sayesinde sürdürebilmişlerdir.⁴³

Soğuk Savaş yıllarında hava gücü sadece süper güçlerce değil, muhtelif bölgesel güçlerce bölgesel çatışmalarda da kullanılmıştır. 1965'te Hindistan ile Pakistan arasındaki savaş, bir yandan hava gücünün kullanımı açısından hiçbir yenilik veya yaratıcılık içermezken, diğer yandan hava gücünü oluşturan bileşenlerin temininde yurt dışına bağımlı devletlerin savaşıma karar verirken ne kadar dikkatli olmaları gerektiğini göstermiştir. Zira Hindistan ile Pakistan arasındaki hava mücadelesi, iki tarafa da uygulanana silah ambargosu nedeniyle kısa sürede durma noktasına gelmiştir.⁴⁴ 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs adasına yönelik harekâtındaysa, her ne kadar hava gücüne sahip olmayan Rum kuvvetleri karşısında Türk Hava Kuvvetleri'nce hava hâkimiyeti süratle kurulmuş, başarılı hava indirme harekâtları icra edilmiş ve karadaki çatışmalara etkili yakın hava desteği sağlanmış olsa da, aynı zamanda yerden açılan ateş sonucu uçakların uğradığı kayıplar önemli seviyelere tırmanmıştır.⁴⁵ İlâveten, deniz kuvvetlerine havadan verilen ateş desteğinde komuta-kontrol, eşgüdüm ve doğru teşhisin taşıdığı hayati önem bir Türk destroyerinin yanlışlıkla

⁴³ Brown, *Air Power*, p. 16-17.

⁴⁴ Higham, *Concise History*, p. 225-226.

⁴⁵ Erol Mütercimler, *Kıbrıs Harekatının Bilinmeyen Yönleri*, Yaprak Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 296.

batırılmasıyla bir kez daha ispatlanmıştır.⁴⁶ Diğer taraftan, 1978'teki Çin-Vietnam ve 1980-1987'deki İran-İrak savaşlarında hava gücünün oynadığı tali rol, net ve ulaşılabilir siyasî hedeflerden yoksun askerî kuvvet kullanımına sahne olan çatışmalarda yaratıcılıktan uzak şekilde kullanılan hava gücünün fazlaca bir etki yaratamadığına işaret etmektedir.⁴⁷

Soğuk Savaş yıllarında hava gücünün kullanımı açısından yenilik veya yaratıcılık içermeyen diğer pek çok bölgesel çatışmayla kıyaslandığında, 1967, 1973 ve 1982 yıllarındaki Arap-İsrail savaşları önemli yenilikler ve dersler barındıran istisnalar olarak öne çıkmaktadır. 1967 Altı Gün Savaşı'nda kendinden sayıca üstün Arap hasımlarını henüz havalanmaya bile fırsat bulamadan karşı-hava harekâtıyla saf dışı bırakan İsrail hava kuvvetleri, devamında İsrail ordusunca karada başarıyla icra edilen yıldırım savaşına etkin destek sağlayarak çarpıcı bir zafer elde edilmesinde birincil rolü oynamıştır. Sürpriz etkisinin yanı sıra nitelikli ve iyi eğitilmiş personel, keşif-istihbarat kabiliyeti ve kendi kuvvetli yönleriyle rakibinin zayıf noktalarının doğru şekilde değerlendirilmesi bir araya gelerek hava gücünün İkinci Dünya Savaşı'ndan o güne kadarki en çarpıcı sonuçları almasını sağlamıştır.⁴⁸ Fakat 1967'de elde ettiği başarının parlaklığından gözleri kamaşan İsrail, o sıralar yaşanmakta olan teknolojik dönüşümü doğru şekilde algılamakta gecikmiş ve 1973'te Arap ordularının sürpriz saldırısına uğradığında, büyük bir kendine güvenle giriştiği savaşta hezimete uğramaktan zorlukla kurtulabilmiştir. Ekim Savaşı ve Yom Kipur Savaşı isimleriyle bilinen bu çatışmada, Arap ordularını kolaylıkla geri püskürtecekleri beklentisiyle sahaya sürülen İsrail uçakları, Suriye ve Mısır'ın kısa süre önce Sovyetler Birliği'nden temin ettiği ve aynıları Vietnam'da ABD uçaklarına zor anlar yaşatmış olan uçaksavar füzeleri karşısında o denli ağır kayıplara uğramıştır ki, uçak envanterinin sadece günler içerisinde eriyerek elden çıkacağından kaygı duyan İsrail Hava Kuvvetleri, karadaki birliklerinin acil destek çağrılarına rağmen uçuşlarını durdurmak zorunda kalmıştır. Takip eden haftalarda Arap ordularının uçaksavar sistemlerince sağlanan hava savunma şemsiyesinin dışına çıkmakta isteksiz davranmasıyla

⁴⁶ Edward J. Erickson and Mesut Uyar, *Phase Line Attila*, Marine Corps UP, Quantico, 2020, p. 135-139.

⁴⁷ Brown, *Air Power*, p. 120-125.

⁴⁸ Jeffery Kemp, *Arms and Security: The Egypt-Israel Case*, IISS, Londra, 1968, p. 2-11.

karadaki inisiyatifi tekrar ele geçiren İsrail ordusu, hava gücü desteğinden yoksun olarak gerçekleştirdiği karşı saldırılarla Mısır ve Suriye'yi ateşkes imzalamaya zorlayabilmiştir.⁴⁹

Ekim Savaşı'ndan dokuz yıl sonra 1982'de Bekaa Vadisi üzerinde Suriye ile yaşadığı hava mücadelesinde İsrail Hava Kuvvetleri, 1973'teki başarısızlığından gereken dersleri çıkartarak rakibinin satıhtan-havaya füzeler etrafında şekillenmiş entegre hava savunma mimarisini alt edebilecek bir dizi yeni taktik ve teknolojiyi hayata geçirmiş ve sonuçta havacılık tarihinde fazla benzeri bulunmayan bir başarıya imza atmıştır. Gelişmiş elektronik karıştırma ve aldatma teknikleri, İHA'lar, sahte hava hedefleri, hassas güdümlü mühimmat, radar dalgalarının odağına yönelen füzeler gibi bir dizi teknolojik yeniliğin yaratıcı taktiklerle harmanlanarak sahaya sürülmesiyle, neredeyse saatler içerisinde 82 Suriye savaş uçağı düşürülüp düzinelerce hava savunma mevziisi imha edilirken, İsrail'in kayıpları sadece tek bir uçakla sınırlı kalmıştır.⁵⁰

2.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Doğu ve Batı blokları arasında neredeyse yarım asırdır devam eden Soğuk Savaş, 1980'lerin sonlarından önce Varşova Paktı, ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ani ve beklenmeyen şekilde sonlanmıştır. Tam da bu dönemde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve akabinde Irak'ı Kuveyt'ten çıkartmak için ABD önderliğinde girişilen Körfez Savaşı, hava gücünün modern harbin neredeyse her boyutu üzerindeki etkisini şüpheye yer bırakmayacak şekilde gözler önüne sermiştir. 1991 Körfez Savaşı'nda hava gücünün etkin kullanımı için daha önceki savaşlardan elde edilen tecrübeler neredeyse eksiksiz uygulanarak hava harekâtı takip eden dört safhada gerçekleştirilmiştir: i) Irak'ın hava gücü unsurlarına ve destekleyici altyapısına yönelik saldırılar sayesinde hava hâkimiyetinin süratle ele geçirilmesi; ii) Kuveyt harekât sahasındaki Irak hava savunma unsurlarının yok edilmesi; iii) Kuveyt'te konuşlanmış Irak kara birliklerinin havadan sürekli ve yoğun şekilde bombalanması; iv) kara taarruzu başladığında

⁴⁹ Frank Aker, *October 1973: The Arab-Israeli War*, Archon Books, Hamden, 1985, p. 43.

⁵⁰ Shmuel L. Gordon, "Air Superiority in Israeli-Arab Wars", John A. Olsen (ed.), *A history of air warfare*, Potomac Books, Vaşington, 2010, 137-166, p. 150-152; John A. Warden III, *The Air Campaign – Planning for Combat*, National Defense UP, 1988, p. 57-58.

koalisyon güçlerine yakın hava desteği sağlanması. Yaklaşık beş haftalık zaman dilimine yayılan ilk üç safhada Kuveyt'teki Irak birlikleri havadan tecrit edilip kötü şekilde hırpaladıklarından ve savaşıma azimlerini kaybettiklerinden, dördüncü safha yani kara harekâtı safhası fazla bir dirençle karşılaşmadan sadece beş gün içerisinde tamamlanarak harekâtın askerî ve siyasî amaçlarına ulaşılmıştır.⁵¹

Körfez Savaşı'ndaki uygulanış şekli bir yandan hava gücünün modern savaşlardaki etkin kullanımına yönelik bir şablon ortaya koyarken, diğer yandan da elde ettiği hızlı ve çarpıcı sonuçlar geniş kitlelerin hava gücü algısını dönüştürmüştür.⁵² Bu manada, artık savaşların daha iyi eğitilmiş, daha üstün donanıma ve daha ileri teknolojiye sahip hava kuvvetlerince kolaylıkla, süratle ve fazla can kaybı yaşanmadan kazanılacağı beklentisi oluşmuştur. Esasen kitlelerin sadece hava gücü değil, savaşa yönelik algısı da değişmiş; radara görünmeme, hassas güdümlü mühimmat, seyir füzeleri, ağ ve uzay destekli haberleşme, uydudan tespit-takip gibi egzotik teknolojileri ve imkânları hava gücü bünyesine dâhil edebilen devletlerin gelecekteki tüm savaşların kazananı olacağı algısı ve beklentisi ortaya çıkmıştır.

1991'de yaşananlara daha temkinli yaklaşan diğer bazı araştırmacılar, Körfez Savaşı'nın istisnai şartlarına işaret ederek, elde edilen çarpıcı başarının her zaman tekrar edilemeyeceği, dolayısıyla geleceğe yönelik önermeler yaparken dikkatli davranılması gerektiği uyarısında bulunmuşlardır. Temkinli yaklaşımı benimseyenlerin işaret ettiği Körfez Savaşı'na özgü şartlardan belki de en önemlisi, hava gücünün gerektirdiği fiziki, insan gücü ve teknolojik imkânlarla fazlasıyla sahip Dünya'nın tek süper gücünün, Soğuk Savaş'ın bitmiş olmasından istifade ederek elindeki hava gücünün neredeyse tamamını Irak gibi hava gücü sicili zaten parlak olmayan bölgesel bir güç üzerine yoğunlaştırabilmiş olmasının ortaya koyduğu istisnai durumdur.⁵³ Gerçekten de, ABD önderliğindeki koalisyon uçaklar, hassas güdümlü mühimmat, istihbarat, insan gücü ve destekleyici altyapı

⁵¹ Thomas A. Keaney ve Eliot A. Cohen, *Revolution in Warfare? Air Power in the Persian Gulf*, Naval Institute Press, Annapolis, 1995, p. 55-60.

⁵² Örneğin bkz. John F. Jones, Jr., "Giulio Douhet Vindicated: Desert Storm 1991", *Naval War College Review*, 1992, Cilt 45, Sayı 1, 97-101, p. 97-100.

⁵³ *Operation Desert Storm Air War. Letter Report by General Accounting Office, GOA*, Washington, 1996, p. 232-234.

gibi hemen her boyutta Irak karşısında hem nitelik, hem nicelik açısından ezici üstünlüğe sahip olmuştur. İlâveten, Irak'a yönelik saldırının başlama zamanı, yeri ve şeklini belirleme ayrıcalığına sahip olunması; saldırı öncesinde beş ay aşkın yoğun bir hazırlık ve planlama süresinin kullanılabilmesi; Kuveyt ile Irak'ın güneyinin, uçakların kullanımı için en uygun arazi yapısı olan çöller ve geniş düzlüklerden oluşması hava gücünün lehine çalışan diğer etkenler arasında sayılmaktadır.⁵⁴ Temkinli yaklaşımı benimseyenler özetle, taraflar arasındaki büyük dengesizlik başta olmak üzere Körfez Savaşı'nın tabii olduğu istisnai şartlara işaretle, hava gücünün modern savaşların seyrini ve sonucunu tek başına belirleyebilecek en önemli askerî kuvvet unsuruna dönüştüğü çıkarımının yapılamayacağını savunmaktadır.

Bu arada, Körfez Savaşı'ndaki göz kamaştırıcı başarının ardında aslında hava gücünden ziyade, bilgi teknolojilerinde yaşanan devrimsel nitelikteki gelişmelerin aranması gerektiğini savunan üçüncü bir görüşün varlığından da bahsedilmelidir. Bu bakış açısına göre, eskiye kıyasla çok büyük hacimlerde verinin toplanması, işlenmesi ve aralarında hava gücü unsurlarının da bulunduğu kullanıcılara anında ulaştırılabilmesi, hem savaşların süresini kısaltmış, hem de askerî güç kullanımının etki sahasını misliyle artırmıştır. Bazılarınca "Bilgi Savaşı" olarak adlandırılan bu yeni savaş türünün artık Yıldırım Savaşı'nın yerini aldığı, dolayısıyla Körfez Savaşı'nda kazanılan başarının sadece hava gücüne mal edilemeyeceği öne sürülmüştür.⁵⁵

Devam eden tartışmalar bir yana, hava gücünün Körfez Savaşı'nda elde ettiği etkileyici başarı bundan birkaç yıl sonra Yugoslavya'da patlak veren iç savaşın kontrol altına alınması için hava gücünün tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bosna-Hersek'te kıyım yapmakta olan Sırp askerî ve yarı-askerî kuvvetlerine karşı gerçekleştirilen müdahalede, sekiz NATO ülkesine ait savaş uçaklarınca gerçekleştirilen hava saldırıları sayesinde Sırp askerî hareketliliği durdurulmuş, akabinde bir barış anlaşmasının imzalanması

⁵⁴ Eliot A. Cohen, "The Air War in the Persian Gulf", *Armed Forces Journal International*, Haziran 1993, Cilt 10, Sayı 13, 10-14, p.10-11.

⁵⁵ Bill Sweetman, "Catching up with doctrine", *Jane's Defence Weekly*, 29 June 1991, p. 1174-1175.

için gerekli ortam yaratılmıştır.⁵⁶ 1999'da bu kez Kosova'daki çatışmalar nedeniyle yine Sırp hedeflerine karşı yapılan NATO hava taarruzları da kıyaslanabilir sonuçlar doğurmuştur.⁵⁷ Hâlâ büyük oranda güdümsüz bombaların kullanıldığı Körfez Savaşı'na kıyasla, eski Yugoslavya semalarındaki hava harekâtlarının getirdiği önemli yenilik, NATO uçaklarınca neredeyse %100 oranında hassas güdümlü mühimmata başvurulmuş olmasıdır. %100 oranında hassas güdümlü mühimmatın kullanıldığı “cerrahi” isabet hassasiyetine sahip hava saldırıları önce ABD, yıllar içerisinde Batı Avrupa ülkeleri ile İsrail ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği hava harekâtlarının olmazsa olmazına dönüşmüştür. Daha kısıtlı mali ve teknolojik imkânlarla sahip bölgesel güçlerin yanı sıra, özellikle Rusya'nın hava harekâtlarında hâlâ daha düşük maliyetli güdümsüz mühimmat kullanmayı tercih ettiği, dolayısıyla sivil can ve mal kayıplarını göze aldığı altı çizilmelidir.⁵⁸

2001'de Afganistan'ın ve 2003'te Irak'ın işgali sırasında ABD ile müttefiklerinin hava gücü kullanımının gerek elde edilen sonuçlar, gerekse kullanılan taktikler ve teknolojiler açısından fazlaca bir yenilik içermediği vurgulanmalıdır. Bu bakımdan belki daha önemlisi, hava gücünün desteğiyle elde edilen süratli başarının, saldırının sona ermesini müteakip karadaki kontrolün sağlanmasını ve hava harekâtının siyasî hedeflerine ulaşılmasını garanti etmediğinin, ABD'nin Afganistan ve Irak'ın işgali sonrasında yaşadığı sıkıntılı ve yüksek maliyetli süreçler sayesinde gözler önüne serilmiş olmasıdır.⁵⁹ 2011'de NATO hava kuvvetlerince Libya'daki iç savaşı durdurmak iddiasıyla başlatılan havadan müdahalenin de, Kaddafi rejiminin devrilmesinden sonra ülkenin çok daha ciddi belirsizlik ve çatışma ortamına yuvarlanmış olması itibarıyla aynı çerçevede

⁵⁶ Tim Ripley, “Air Power Vindicated”, *Flight International*, <https://www.flightglobal.com/air-power-vindicated/13790.article> (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2020).

⁵⁷ Daniel L. Byman ve Matthew C. Waxman, “Kosovo and the Great Air Power Debate”, *International Security*, 2000, Cilt 24, Sayı 4, 5-38, p. 5-6.

⁵⁸ Tom Cooper, “Here's the Key to Understand the Russian Air Force's Actions in Syria”, *War Is Boring*, <https://warisboring.com/heres-the-key-to-understanding-the-russian-air-forces-actions-in-syria/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁵⁹ Mike Pietrucha and Jeremy Renken, “Air Power May Not Win Wars, But It Sure Doesn't Lose Them”, *War on the Rocks*, <https://warontherocks.com/2015/08/airpower-may-not-win-wars-but-it-sure-doesnt-lose-them/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

değerlendirilmesi mümkündür.⁶⁰ Suudi Arabistan ile müttefiklerinin son dönemde Yemen'deki iç savaşa karadan ziyade hava gücüne ağırlık vererek gerçekleştirdikleri müdahale ise, yetersiz eğitim ile personel kalitesi, teknoloji üzerindeki sınırlı hâkimiyet gibi etkenlerce örselendiğinde, havadaki mutlak üstünlüğün karada başarı sağlamaya yetmediğine örnek olarak gösterilebilir.⁶¹ Aslında Rusya'nın 2015'ten itibaren Suriye'deki iç savaşa havadan gerçekleştirdiği müdahale de, her ne kadar dengeyi rejim güçleri lehine çevirerek Moskova'ya önemli siyasî avantajlar sağlamış olsa da, aradan geçen beş yıla rağmen Suriye'deki iç savaşın hâlâ devam ediyor olması göz önüne alındığında, hava gücünün özellikle iç savaş ve gayrinizami harp senaryolarında sonucu tek başına belirleyememesinin güncel bir örneğini teşkil etmektedir.

2001 yılındaki 11 Eylül saldırılarına cevaben önce ABD, devamında İngiltere, Fransa ve İtalya gibi yakın müttefiklerinin terörle mücadele nitelmesi altında Afganistan'dan Orta Doğu'ya ve Afrika'ya uzanan geniş bir coğrafyada yürüttüğü operasyonlar, istifade ettikleri gelişmiş teknolojiler ve bu kapsamda özellikle İHA'ların yaygınlaşması itibarıyla değinilmeyi hak etmektedir. Havada kalış zamanı görece sınırlı insanlı uçaklara kıyasla muhtemel hedef bölgeleri üzerinde çok daha uzun sürelerle gözetleme görevi icra edebilen İHA'lar, 1990'lardan itibaren veri derleme-işleme-paylaşım alanlarında yaşanan süratli teknolojik gelişmeler sayesinde, geniş arazi dilimlerine yayılmış ve sivillerle iç içe geçmiş teröristlerin tespiti ve ısrarlı takibinde ağırlıklı rolü üstlenmiştir. Hava gücünün asli keşif ve gözetleme görevinin gelişen teknolojiye koşut olarak "ISR" (*intelligence-surveillance-reconnaissance*) adıyla günümüz şartlarına uyarlanmasından ibaret olan bu kullanım tarzı, 2001'den itibaren İHA'ların hassas güdümlü mühimmat atışleme kabiliyetini kazanmasıyla, hava gücünün geleneksel isyan bastırma görevinin bir türevi olarak sınıflandırılabilir terörle mücadele operasyonlarını içine alacak şekilde

⁶⁰ Stephen Biddle, "The Libya dilemma: The limits of air power", *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-libya-dilemma-the-limits-of-air-power/2011/03/25/AFfTVUYB_story.html (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶¹ Stasa Salacanian, "What is behind Saudi military failures?", *Middle East Monitor*, <https://www.middleeastmonitor.com/20191010-what-is-behind-saudis-military-failures/> (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2020).

genişlemiştir. 2015-2018 döneminde Deaş terör örgütüne karşı Suriye ve Irak'ta yürütülen hava harekâtları bağlamında, İHA'ların kendilerinin ve hedefe yönlendirdikleri saldırı uçaklarının hassas güdümlü mühimmat kullanarak elde ettiği başarılı sonuçlar açısından ele alındığında, gerilla harbi taktiklerine başvuran hasımlar karşısında ibrenin sonunda hava gücü lehine dönmeye başladığı yorumu yapılabilir. Buna karşılık, Afganistan, Somali ve Sahel ülkeleri gibi coğrafyalarda kırsala dağılmış terörist grupların faaliyetlerini sona erdirmekte İHA'ların ve onların hedeflere yönlendirdiği hava gücü unsurlarının arzu edilen sonuçları bir türlü üretmediği, karadan müdahale gerçekleşmediği sürece terörist grupların kökünün kazınmadığına tanıklık edilmektedir. İlâveten, Musul ve Rakka şehirlerinin Deaş'dan geri alınması sırasında yaşanan yıkımın ve sivil can kayıplarının boyutları, son dönemde kaydedilen tüm teknolojik gelişmelere rağmen, teknolojik gelişimin hava gücüne sağladığı cerrahi hassasiyetle isabet imkânının kentsel alanlarda büyük oranda ortadan kalktığı görülmektedir.⁶²

Konuyu İHA'ların yaygınlık kazanmasının hava gücünün dönüşümü üzerindeki etkileri açısından ele almak gerekirse, insanlı uçaklarla kıyasla daha çabuk ve ucuza geliştirilip tedarik edilebilen, düşmesi halindeyse can kaybı söz konusu olmayacağından siyasî otorite tarafından kolaylıkla gözden çıkarılabilen İHA'ların, önümüzdeki yıllarda yeni kullanım sahaları bulması ve yaygınlaşmaya devam etmesi beklenmelidir. Nitekim Türkiye'nin 2020'de Suriye ve Libya'da sergilediği sistematik İHA kullanımı, hava gücünün geleneksel görevleri arasında yer alan tecrit ve yakın hava desteğinin artık İHA'larca üstlenilebildiğini ispatlamıştır.⁶³ Buna karşılık İHA kullanımına konu olan coğrafyanın ve savaşan tarafların kendine has askerî ve siyasî şartları bir kenara not edilmeli; İHA'ların Kuzeybatı Suriye ile Libya semalarında aldığı başarılı sonuçların diğer çatışmalara, özellikle de hava

⁶² Elias Groll and Robbie Gramer, "How the U.S. Miscalculated the Dead in Syria", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2019/04/25/how-the-u-s-miscalculated-the-dead-in-syria-raqqa-civilian-casualties-middle-east-isis-fight-islamic-state/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020); Michael Jackson vd., "Modern Siege Warfare", *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2016-12-07/modern-siege-warfare> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶³ Dylan Nicholson, "Foreign drones turning the tide in Libya", *Defence Connect*, <https://www.defenceconnect.com.au/strike-air-combat/6218-foreign-drones-turning-the-tide-in-libya> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

gücü birbirine daha denk aktörler arasındaki konvansiyonel savaflara uyarlanmasında temkinli davranılmalıdır. Ayrıca son dönemde kullanımlarının süratle artıyor olması, İHA'ların artık insanlı uçakların yerini almakta olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Daha ziyade, insanlı uçakların hava harekâtlarının merkezinde yer aldığı, ama giderek artan yoğunluk ve şekillerde insansız uçaklarla iş birliği yaptıkları ve harekâtlara onlarla birlikte katıldıkları bir gelecek öngörüsü daha gerçekçi olacaktır.⁶⁴

Son yıllarda giderek süratlenen teknolojik gelişmelerin hava gücü üzerindeki etkisi salt İHA'larla sınırlı kalmamaktadır. Otonom sistemlerle onları destekleyen “yapay zekâ” ve “sürü” teknolojileri gibi alanlarda kaydedilen sıçramalar, akıllı mühimmatın ve füzelerin giderek daha uzak mesafelerdeki hedefleri kendi başlarına ve savunma önlemlerini atlatarak vurmasını mümkün kılmakta, dolayısıyla ilk günden bu yana hava gücünün ana bileşeni sayılan muharip uçakları, başkalarınınca tespit edilmiş hedeflere akıllı mühimmat fırlatan birer silah taşıyıcı platforma dönüştürmektedir.⁶⁵ Hava gücünü oluşturan tüm unsurların sadece birbirleriyle değil, karada, denizde ve uzaydaki dost kuvvetlerle yakın temas, iş birliği ve veri alışverişi içinde bulunmalarına dayalı “ağ merkezli harp” olgusuysa, daha uzaktaki hedeflerin, daha az sayıda platformla, daha kısa sürede ve daha isabetli şekilde vurulmasını sağlayarak, 1991 Körfez Savaşı'nda hava gücü etrafında şekillenen daha hızlı ve daha etkili askerî güç kullanımı olgusunu kuvvetlendirmektedir.⁶⁶ Ancak bu varsayımların, terörle mücadele veya siber savaş gibi olasılıkları içeren asimetrik harp senaryolarında ne dereceye kadar geçerli olacağına veya birbirine teknolojik açıdan yakın güçler arasındaki karşılaşmalarda nelerin yaşanabileceğinin dikkatle ve her bir vaka için ayrı ayrı irdelenmesi yerinde olacaktır.

Diğer taraftan teknolojik gelişmeler her zaman hava gücünün lehine çalışmamakta, bazı alanlardaki gelişmeler hava gücünün bekasına

⁶⁴ Jacquelyn Schneider ve Julia Macdonald, “Why Troops Don’t Trust Drones”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2017-12-20/why-troops-dont-trust-drones> (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

⁶⁵ Valeria Insinna, “As Force Shrinks, USAF Eyes Ways to Amass Forepower”, *Defense News*, 11 Temmuz 2016, p. 11.

⁶⁶ Pat Host, “US Air Force plans big investments towards digital architecture and space capabilities”, *Jane’s Defence Weekly*, 6 Kasım 2019, p. 16.

ve etkinliğine yönelik tehditlere dönüşebilmektedir. Örneğin son dönemde, Rusya ve Çin gibi güçlerin konuşlandığı uzun menzilli hava savunma sistemlerine dayalı “erişimi engelleme / bölgeye sokmama” (A2/AD – *anti-access/area denial*) kabiliyetine işaretler, hava gücünün kendinden beklenen sonuçları almasının artık şüpheli hale geldiği iddialarına özellikle Batı ülkelerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Fakat 2017’den bu yana İsrail ve ABD’nin seyir füzesi ve hava taarruzları kapsamında Suriye’de, ardından 2019’da petrol tesislerine yönelik seyir füzesi ve intihar İHA’sı saldırıları vesilesiyle Suudi Arabistan’da yaşananlar, A2/AD yetenekleri etrafında şekillenen bu kaygıların abartılı olabileceğine işaret etmektedir. Zira son dönemde sahada yaşananlar, uzun menzilli güdümlü mühimmat, seyir füzeleri, insansız uçaklar, elektronik harp ve diğer aldatma tekniklerini içeren sistematik saldırılar karşısında hava savunma sistemlerinin hantal ve kırılğan duruma düşebildiğini göstermektedir.⁶⁷ Başka bir ifadeyle, havadaki mücadelede saldırı ile savunma arasındaki dengenin savunma lehine bozulduğu, dolayısıyla modern savaşlarda hava gücünün saldırı unsurlarının bekasının ve etkinliğinin azaldığı iddialarını destekleyecek kanıtlara sahip değiliz. Tersine, askerî havacılığın tarihi gelişimindeki diğer pek çok örneğe bakarak, avantajın genelde hava gücünün inisiyatif ve esneklik özelliklerini kullanabilen, yani taarruz eden tarafa geçtiğini söylemek mümkündür.

Sonuç ve Gözlemler

Hava gücünün ortaya çıkmasından günümüze kadar geçen 100 yılı aşkın zaman zarfında yaşananlar, hava gücünün kullanımı ve modern savaşlardaki yeri hakkında bazı çıkarımlarda bulunulmasına izin vermektedir.

Öncelikle, hava gücünün başlangıçtaki kara ve deniz gücüne tabi ikincil askerî güç konumundan kurtularak, yıllar içerisinde süratle olgunlaştığına ve modern savaşların vazgeçilmez, birincil askerî güç unsurları arasına katıldığına şüphe yoktur. Özellikle 1991 Körfez Savaşı’ndan sonra savaşların niteliğinin ve sonucunun satıhta belirleneceği, hava gücününse

⁶⁷ Robert Dalsjö vd., *Bursting the Bubble: Russian A2/AD in the Baltic Region*, FOI Swedish Defence Research Agency, Stockholm, 2019, p. 10-11.

denizlerde ve özellikle de karadaki çatışmalara yapabildiği katkı ölçüsünde önem taşıdığını savunan geleneksel bakış açısı geçerliliğini kaybetmiştir. Ancak bu saptama, hava gücünün savaşları tek başına kazanabileceği, dolayısıyla kara ve deniz kuvvetleri karşısında baskın konuma geçtiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Zira hava gücü sayesinde elde edilen üstünlüğün ve yaratılan fırsatların kullanılabilmesi, taktik, stratejik ve/veya siyasî sonuçlara çevrilebilmesi için satıhta konuşlanmış kuvvetlere hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır. İlâveten, hava gücünü oluşturan hava araçlarının düşmanın kinetik ve elektronik saldırıları karşısındaki kırılganlığı sürmekte, hava araçları hâlâ hava üsleri gibi simetrik ve asimetrik tehditlere açık kapsamlı altyapıya ihtiyaç göstermektedir. Her hava harekâtının kendine has coğrafi şartları, hatta iklim ve hava koşulları da kısıtlayıcı olabilmektedir. Özellikle son dönemde hava gücünün etkinliğini dramatik şekilde artıran teknolojik gelişmelerse, hasımlarca hava gücü unsurlarını yok etmeye veya faaliyetlerini kesintiye uğratmaya yönelik olarak da kullanılabilir. Hava gücü ile onu etkisiz kılmaya yönelik tedbirler arasındaki mücadele devam edeceğinden, hava gücünün diğer kuvvet kategorilerine kıyasla baskın, savaşların sonucunu tek başına belirleyebilecek, her şart ve ortamda kendinden beklenen sonuçları üretebilecek kapasiteye ulaştığı çıkarımı yapılamamaktadır.

Tarihi gelişim sürecine dayanarak yapılabilecek ikinci bir önerme, teknolojik gelişmelere koşut olarak hava gücünün bileşenlerinin görev icra ediş şekilleri, yetenekleri ve performanslarının süratle değişiyor olmasına karşın, hava gücünün ayırt edici niteliklerinin ve özellikle de icra ettiği görev kategorilerinin amaçları itibarıyla fazlaca değişikliğe uğramadığı, hatta büyük oranda aynı kaldığıdır. Kuşkusuz hava gücünün çeşitli görevleri icra edilmiş şekli, kullanılan araçlar ve teknolojiler itibarıyla yıllar içerisinde büyük değişimlerden geçmiştir, geçmeye de devam edecektir. Ama yine de hava gücünün bazıları bundan yüz yıl önce şekillenen görevleri, elde etmeye çalıştıkları hedefler itibarıyla günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Benzer şekilde, hava gücünün ayırt edici nitelikleri olarak bundan bir asır önce işaret edilen esneklik, çok yönlülük ve diğer askerî güç unsurlarıyla sinerji yaratma üstünlükleri günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Aynı durum, hava gücünün kullanımıyla bu kullanımdan hedeflenen siyasî amaçların birbiriyle tutarlı olması gerektiği önermesi için de geçerlidir. Zira bir devletin gerçekçi ve ulaşılabilir siyasî hedeflerden

bağımsız olarak hava gücünün kullanımıyla elde edebileceği taktik başarılar geçici olmakta, ulusal çıkarlara hizmet etmeyebilmekte, hatta kaynak israfına yol açarak o devletin uluslararası sistemdeki göreceli gücünü azaltabilmektedir. Özellikle Körfez Savaşı'ndan sonra akademik olmayan yazım ve düşünce çevrelerinde, hatta bazı siyasî karar vericiler nezdinde kabul gören ve hava gücünün nihai siyasî hedeflerden bağımsız olarak her şartta ve fırsatta sahaya sürülerek bir şekilde mucizevî sonuçlar ve çözümler yaratacağı beklentisi sahadaki gerçeklerle örtüşmediği gibi, uluslararası barış ve istikrar açısından tehlikeye işaret etmektedir.

Hava gücünün gelişim sürecindeki bazı somut örneklerle dayanılarak yapılabilecek son bir saptama, nicelik ve/veya nitelik açılarından daha üstün uçaklar, mühimmat ve destekleyici altyapı unsurlarına sahip olunmasının hava gücünün potansiyelinden tam manasıyla yararlanılmasını garanti etmeyebildiğidir. Bu yönüyle, her çatışmanın kendine has kısıtlayıcı veya kolaylaştırıcı şartlarının ötesinde, hava gücü bakımından denk bir rakiple karşı karşıya olunup olunmadığı ve sahip olunan ekipman ile personelin nitelikleri de alınacak sonuç üzerinde etkili olmaktadır. Bu meyanda, hava gücünün uçaklar ve mühimmat gibi son derece yüksek maliyetli maddi bileşenleri kadar, bu bileşenleri kullanan personelin yüksek nitelikli ve eğitilmiş olması da belirleyici olmaktadır. İlâveten, hava gücünün kullanımında belli bir tecrübeye sahip olunması, ya da en azından diğerlerinin tecrübelerini inceleyip gerekli dersleri çıkaracak ve bu dersleri kendi şartlarına uyarlayabilecek esneklikte kurumsal ve entelektüel kapasiteye sahip olunması da önem taşımaktadır. Ve en nihayet hava gücünün barındırdığı ileri teknolojileri salt kullanmanın ötesinde, bu teknolojilerin özümsemesi ve üzerinde kontrol kurulabilmesi de hava gücünün sunduğu potansiyelden tam manasıyla istifade edilebilmesinin bir diğer ön şartını olarak sıvrılmaktadır. Hiç de şaşırtıcı olmayan şekilde, bu uzun ve iddialı isterler listesini karşılayabilen devletlerin sayısı hem tarihsel süreçte hem de günümüzde bir elin parmaklarını geçmemektedir.

Summary

The spectacular successes of aerial operations since the end of Cold War evinced the potential of air power as a war-fighting instrument. In the eyes of the general public, non-scholarly authors and mass media, the

successes of flying machines in dominating most aspects of modern combat has transformed air power into some kind of miraculous instrument, capable of fulfilling whatever responsibilities are entrusted upon it, irrespective of such restraining factors as the countervailing capabilities of a competent opponent, or geographic circumstances and political objectives of a given conflict. Those grossly exaggerated accounts of air power's virtues, capabilities and potential pass over number of properties fundamental to air power, and its eventual evolution over the course of the last 100 years. A summary overview into the conceptual premises of air power and its historical evolution is necessary in order to filter out those misplaced visions, and rid-off misleading generalizations and clichés pertaining to air power.

Essentially, such scrutinizing validates on the hand that that air power has evolved and matured to become a primary element of modern warfare. However, this observation should not imply that as compared to land and naval forces, air power has finally become the dominant form of military power capable of determining singlehandedly the outcome of military confrontations irrespective of the circumstances of those confrontations. To the contrary, land and naval forces are still indispensable to exploit the advantages and opportunities created by air power and transform them into tactical, strategic and political gains.

A second observation based on historical evolution is that while technological advances have forged ahead, the roles and basic missions of air power have remained essentially the same. The difference lies in the instruments being used, their performance and the degree of effectiveness; hence, technology transformed the way air power's basic missions are executed, but not their basic objectives.

In the same context, a lesson that remains as relevant today as it was a century ago is that the use of air power shall be consistent with the political objectives of such employment, and that those objectives should be realistic and achievable. Grossly magnified and exaggerated appraisals of air power and the miraculous outcomes it is reputed with should therefore be handled and treated with extreme prudence.

Last but not least, quantitative and qualitative superiority in material elements does not always guarantee exploitation of air power's full potential and generate hoped for outcomes. Each conflict has its peculiar

circumstances facilitating or rendering difficult the use of air power. The success would also depend on the nature and capabilities of the opposing side. Equally, if not more important than air power's material ingredients such as aircraft and munitions, are qualified and well-trained personnel, organizational and intellectual capacity to improvise and implement lessons, and the ability to develop and digest air power's essential technologies. With such demanding tally of requirements, it is hardly surprising that the number of states that could take advantage of air power's full potential has been relatively small.

Çatışma Beyanı:

Makalenin ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- AKER, F. *October 1973: The Arab-Israeli War*. Hamden: Archon Books, 1985.
- ARMİTAGE, M.J. ve Mason, R.A. *Air Power in the Nuclear Age*. Londra: University of Illinois Press, 1983.
- BENBOW, T. *British Naval Aviation: The First 100 Years*. Surrey: Ashgate, 2011.
- BROWN, N. *The Future of Air Power*. Londra: Croom Helm, 1986.
- CLUTTERBUCK, R.L. *The Long, Long War: Counter-insurgency in Malaya and Vietnam*. Londra: Cassell, 1967.
- COX S. ve GRAY P. (ed.). *Air Power History: Turning Points from Kitty Hawk to Kosovo*. Londra: Frank Cass, 2002.
- DOUHET, G. *The Command of the Air*. (Çev. Dina Ferrari). Alabama: Air UP, 2010.
- EARL, E.M. (ed.). *Makers of Modern Strategy*. Princeton: Princeton UP, 1943.
- ERICKSON, E.J. ve UYAR, M. *Phase Line Attila*. Quantico: Marine Corps UP, 2020.
- GATES, D. *Sky Wars: A History of Military Aerospace Power*. Londra: Reaktion, 2003.
- GOOCH, J. (ed.) *Air Power: Theory and Practice*. Londra: Frank Cass, 1995.
- GRAY, P. *Air Warfare: History, Theory and Practice*. Londra: Bloomsbury, 2016.
- GUTTMAN, J. *Reconnaissance and Bomber Aircraft Aces of World War 1*. Londra: Osprey, 2015.
- HIGHAM, R. *Air Power: A Concise History*. New York: St. Martin's Press, 1972.
- HIGHAM, R. *Military Intellectuals in Britain 1918-1939*. New Brunswick; Rutgers, 1966.
- HIGHAM, R. *One Hundred Years of Air Power and Aviation*. College Station: Texas A&M UP, 2003.
- HURLEY, A.F. *Billy Mitchell: Crusader for Air Power*. Bloomington: Indiana UP, 1975.
- KEANEY, T.A. ve COHEN, A.C. *Revolution in Warfare? Air Power in the Persian Gulf*. Annapolis: Naval Institute Press, 1995.

- KEMP, J. *Arms and Security: The Egypt-Israel Case*. Adelphi Papers, Sayı 52. Londra: IISS, 1968.
- LAMBERT, A.P.N. *The Psychology of Air Power*. RUSI Whitehall Paper Series. Londra: RUSI, 1995.
- LAMBETH, B.S. *The Transformation of American Air Power*. Ithaca: Cornell UP, 2000.
- MASON, R.A. (ed.). *War in the Third Dimension: Essays in Contemporary Air Power*, Londra: Brassey's, 1986.
- MASON, T. *Air Power: A Centennial Appraisal*. Londra: Brassey's, 1994.
- Mitchell, W. *Winged Defense*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2005.
- MÜTERCİMLER, E. *Kıbrıs Harekatının Bilinmeyen Yönleri*. İstanbul: Yaprak Yayınevi, 1990.
- OLSEN, J.A. (ed.). *A History of Air Warfare*. Vaşington: Potomac Books, 2010.
- PERRET, B. *A History of Blitzkrieg*. Londra: Robert Hale Ltd, 1983.
- STANLEY, R.M. *Evolution of Airborne Operations, 1939-1945*. E-kitap: Penn & Sword, 2015.
- van CREVELD, M. *Technology and Warfare*. Londra: Brassey's, 1991.
- von CLAUSEWITZ, C. *On War*. 8. Baskı. (Çev. Howard, M. ve Paret, P.), Princeton: Princeton UP, 1984.
- WARDEN, J.A. *The Air Campaign – Planning for Combat*. Vaşington: National Defense UP, 1988.
- Kitap Bölümleri, Makaleler, Süreli Yayın Yazıları**
- BIDDLE, S. "The Libya dilemma: The limits of air power". *The Washington Post*, 25 Mart 2011.
- BIDDLE, T.D. "British and American Approaches to Strategic Bombing". John Gooch (ed.), *Air Power: Theory and Practice*. Londra: Frank Cass, 1995: 91-144.
- BRODIE, B. "Some notes on the evolution of air doctrine". *World Politics*, Cilt 7, Sayı 3, 1955: 349-370.
- BYMAN, D.L. ve WAXMAN, M.C. "Kosovo and the Great Air Power Debate". *International Security*, Cilt 24, Sayı 4, 2000: 5-38.
- COHEN, E.A. (1993). "The Air War in the Persian Gulf". *Armed Forces Journal International*, Haziran 1993: 10-14.
- CORUM, J.S. "The Luftwaffe and Lessons Learned in the Spanish Civil War". Sebastian Cox ve Peter Gray (ed.), *Air Power History: Turning Points from Kitty Hawk to Kosovo*. Londra: Frank Cass, 2002: 66-92.
- GARDEN, T. "The Air-Land Battle". Mason, R.A. (ed.), *War in the Third Dimension*. Londra: Brassey's, 1986: 149-167.
- GEORGE, R.H. "Normandy". Wesley F. Craven ve James L. Cate (eds.), *The Army Air Forces in World War II, Volume 3: Europe*. Şikago: University of Chicago Press, 1951: 183-227.
- GORDON, S.L. "Air Superiority in Israeli-Arab Wars". John A. Olsen (ed.), *A history of air warfare*. Vaşington: Potomac Books, 2010: 137-166.
- HOST, P. "US Air Force plans big investments towards digital architecture and space capabilities". *Jane's Defence Weekly*, 6 Kasım 2019: 16.
- INSINNA, V. "As Force Shrinks, USAF Eyes Ways to Amass Firepower". *Defense News*, 11 Temmuz 2016: 16.
- JONES, J.F. "Giulio Douhet Vindicated: Desert Storm 1991". *Naval War College Review*, Cilt 45, Sayı 1, 1992: 97-101.
- STEPHENS, A. "The Air War in Korea". John A. Olsen (ed.), *A history of warfare*. Vaşington: Potomac Books, 2010: 85-106.
- SWEETMAN, B. "Catching up with doctrine". *Jane's Defence Weekly*. 29 Haziran 1991: 1174-1176.
- THOMPSON, W. "Operations Over Vietnam". John A. Olsen (ed.), *A history of air warfare*. Vaşington: Potomac Books, 2010: 107-126.

- WARNER, E. "Douhet, Mitchell, Seversky: Theories of Air Warfare". Edward M. Earl (ed.), *Makers of Modern Strategy*. Princeton: Princeton UP, 1943: 485-503.
- WATSON, D.E. "Rethinking the US Nuclear Triad". *Strategic Studies Quarterly*. Cilt 11, Sayı 4, 2017: 134-150.
- ZAKHEIM, D.S. "The South Atlantic: Evaluating the Lessons". Brown, J. ve Snyder, W.P. (ed.), *The Regionalization of Warfare*. New Jersey: Transaction Books, 1985: 37-54.
- İnternet Makaleleri**
- BENITEZ, M. ve PIETRUCHA, M. "Political Airpower, Part II: The Seductive Allure of Precision Weapons". *War on the Rocks*, 30 Kasım 2016.
- COOPER, T. "Here's the Key to Understand the Russian Air Force's Actions in Syria". *War Is Boring*. 6 Haziran 2016.
- DALSJÖ, R. vd. *Bursting the Bubble: Russian A2/AD in the Baltic Region*, Stockholm: FOI, 2019.
- "Experience of Air Power in Libya". *Pathfinder - Air Power Development Centre Bulletin*, Sayı 152, 2011.
- GROLL, E. ve GRAMER, R. "How the U.S. Miscalculated the Dead in Syria". *Foreign Policy*, 25 Nisan 2019.
- JACKSON, M. vd. "Modern Siege Warfare: How It Is Changing Counterinsurgency". *Foreign Affairs*, 7 Aralık 2016.
- KASAPOĞLU, C. "Turkey's Drone Blitz Over Idlib". *Terrorism Monitor*, Cilt 18, Sayı 8, 2020.
- NICHOLSON, D. "Foreign drones turning the tide in Libya". *Defence Connect*, 4 Haziran 2020.
- PIETRUCHA, M.ve REKNEN, J. "Air Power May Not Win Wars, But It Sure Doesn't Lose Them". *War on the Rocks*, 19 Ağustos 2015.
- RIPLEY, T. "Air Power Vindicated", *Flight International*, 1 Kasım 1995.
- SALACANIN, S. "What is behind Saudi military failures?", *Middle East Monitor*, 10 Ekim 2019.
- SCHNEIDER, J. ve MACDONALD, J. "Why Troops Don't Trust Drones", *Foreign Affairs*, 20 Aralık 2017.
- Raporlar**
- Basic Aerospace Doctrine of the United States Air Force. Air Force Manual 1-1, Vol. 1*. Vaşington: Department of Air Force, 1992.
- Operation Desert Storm Air War. Letter Report by General Accounting Office*. Vaşington: GOA, 1996.

Geleceğin Belirsizliğinde Beşeri Sermayenin Önemi: Savunma Planlayıcılarına Öneriler

The Importance of Human Capital in Uncertainty of the Future: Suggestions for Defense Planners

Oğuzhan ÜNLÜ* - Memduh BEĞENİRBAŞ**

Öz

Sürekli değişen dünya, bilgi donanımını artırmayı gerektirirken, sürdürülebilir performansa yönelik talepler, kurumları; yeni teknolojileri kullanma, kurumsal yapılarını uyarlama, iş yönetimlerini yeniden tasarlama, işgüçlerini yeniden konumlandırma ve iş süreçlerini iyileştirme yeteneklerini incelemeye ve yeniden değerlendirmeye zorlamaktadır. Geleceğin dış çevresi çok daha kırılgan, dengesiz ve daha az öngörülebilir bir hale gelmesi sebebiyle insan kaynağının önemi daha da değer kazanmaktadır. Örgütlerin etkin bir şekilde görev yapabilmesi iş süreçlerinin ve yöntemlerin her seviyede liderler ile uyum içerisinde geliştirilerek kesintisiz ve sürekli devam eden bir beşeri sermaye programı oluşturmak ile mümkündür. Oluşturulan programla hem örgütler etkin bir şekilde görev yapacak hem de kendine güvenen, kendisinden beklenen sabır, azim ve dayanıklılığı sergileyen bir insan kaynağını elinde bulunduracaktır. Bu doğrultuda geleceğin belirsizliği ve rekabet ortamına dikkat çeken ABD Savunma Departmanı 2030 Yılı Personel ve Hazırlık Stratejisi de göz önünde bulundurularak Savunma Planlayıcılarına geleceğin öngörülemez koşullarında insan kaynağının sahip olması hedeflenen özelliklere yönelik Beşeri Sermaye Geliştirme Programı yol haritası oluşturulmuştur. Oluşturulan Beşeri Sermaye Geliştirme Programıyla; teknoloji öngörüsüne sahip, iyi eğitilmiş, dinamik ve sürekli öğrenen personelin, yüksek aidiyet duygusuyla doğru yerde, doğru zamanda ve her an harbe hazır olmasını hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belirsiz Çevre, Stratejik İnsan Kaynağı, Beşeri Sermaye Geliştirme, Personel ve Hazırlık Stratejisi.

* MSÜ Alparslan SAVBEN Doktora Öğrencisi, Dz.K.K.lığı, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8485-2558, e-posta: oguzhanunlu69@gmail.com.

** Doç. Dr., MSÜ Kara Harp Okulu Dekanlığı, Savunma Araştırmaları Bölüm Başkanlığı, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0003-0917-0973, e-posta: mbezenirbas@kho.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 09.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 15.08.2021

Abstract

While the ever-changing world requires increasing the information equipment, the demands for sustainable performance, institutions; It forces them to examine and reevaluate their ability to use new technologies, adapt their organizational structures, redesign their business management, relocate their workforce and improve business processes. The importance of human resources is gaining more value as the external environment of the future becomes much more fragile, unstable and less predictable. Organizations can function effectively by developing an uninterrupted and continuous human capital program by developing business processes and methods in harmony with leaders at all levels. With the program created, organizations will both work effectively and have a human resource that is self-confident and exhibits the patience, determination and endurance expected of him. In this direction, the Human Capital Development Program roadmap was created for Defense Planners, which aims to have human resources in the unpredictable conditions of the future, taking into account the US Defense Department's Personnel and Preparedness Strategy for the Year 2030, which draws attention to the uncertainty and competitive environment of the future. With the Human Capital Development Program established; It is aimed to ensure that well-educated, dynamic and constantly learning personnel with a technology foresight are ready to fight at the right place, at the right time and at any time with a high sense of belonging.

Keywords: *Uncertain Environment, Strategic Human Resources, Human Capital Development, Staffing and Readiness Strategy.*

Giriş

Teknolojinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, üretilen büyük miktarda bilginin yönetimindeki zorluklar, küresel düzeyde yaşanan ekonomik krizler ve sağlık sorunlarıyla birlikte Uluslararası Sistem geçmişten çok daha kırılgan, dengesiz ve daha az öngörülebilir bir hale gelmiştir. Daha önce birbirinden uzak olarak bulunan/görülen güçler gelişen teknoloji ve yeni ortaya çıkan harekât ortamları nedeniyle birbiri ile sürekli etkileşim halinde olabilmektedir. Bu da ülkelerin ve silahlı kuvvetlerin "Sürekli Üstün Olma Çabası" içerisinde olmasına yol açmaktadır. Ülkelerin, toplumların ve insanların giderek daha da birbirine bağlı hale geldiği ve belirsizliklerle birlikte karmaşıklıklarında arttığı dünyamızda geleceğimizi korumak, "Sürekli Hazır" olmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda Silahlı Kuvvetlerde ve Savunma Sektöründe görevlerini yerine getirmek için; yüksek performanslı, adanmış ve farklı yeteneklere sahip doğru insanları temin etmek, yetiştirmek, kazanımlarına uygun olarak istihdam etmek, yönetmek ve yüksek aidiyet duygusu kazandırarak elinde tutmak zorundadır. Geleceğin belirsizliği altında Silahlı Kuvvetlerde/Savunma Sektöründe

stratejik insan kaynağının önemi ve beşeri sermaye, her geçen gün önemini arttırarak çarpan olarak karşımıza çıkmakla birlikte bunun gelişimine ve gelecekte üstünlük kurmak adına atılacak adımlara yönelik gelişim/iyileştirme yol haritası ortaya konmamıştır. Beşeri sermayenin gelişimi için uzun vadeli bir yol haritasının olmayışı “Teknoloji öngörüsüne sahip, iyi eğitilmiş, dinamik ve sürekli öğrenen personelin, doğru yerde, doğru zamanda ve her an harbe hazır olmasını sağlama” parolasından adım adım uzaklaşılması anlamına gelmektedir.

Bu nedenle çalışmada geleceğin belirsiz çevresi hakkında bilgiler verilecek ve Savunma Yönetiminde stratejik insan kaynağının önemi ve beşeri sermayeden bahsedilecektir. Bu kapsamda stratejik savunmada öncü ülkelerden olan ABD'nin Savunma Departmanı tarafından yayınlanan 2030 yılı personel ve hazırlık stratejisi göz önünde bulundurularak geleceğin belirsiz ortamında personel ve hazırlık konularında nasıl stratejiler uygulayacağına dikkat çekilmek suretiyle savunma planlayıcılara Beşeri Sermaye Geliştirme Programı konusunda dikkat edilmesi gereken hususlar ile bazı önerilerde bulunulacaktır. Savunma planlayıcılarına önerilen Beşeri Sermaye Geliştirme Programıyla; teknoloji öngörüsüne sahip, iyi eğitilmiş, dinamik ve sürekli öğrenen personelin, yüksek aidiyet duygusuyla doğru yerde, doğru zamanda ve her an harbe hazır olması amaçlanmaktadır. Oluşturulan programın, milli savunmanın temelini teşkil eden bireyin çalışkanlık, yeterlilik ve aidiyet (bütünlük) standartlarını güvence altına alarak, sürekli değişen belirsiz bir ortamda geleceğin milli savunma mekanizmasını oluşturacak bir sürecin elde edilmesinde savunma planlamacılarına katkı sağlarken aynı zamanda her yönetim faaliyetinin en önemli kaynağı olan beşeri sermayenin uzun vadeli öngörülmesinde ve insan gücü planlaması kapsamındaki karar verme sürecinde yol gösterici nitelikte olabileceği değerlendirilmektedir.

1. Geleceğin Belirsizliğinde Savunma Planlaması

Teknolojide meydana gelen hızlı ilerleme ve değişimler hayatın her alanını etkilediği gibi çevreyi ve rekabet ortamını da etkilemektedir. Bu hızlı değişim ve gelişmeler belirsizliği de beraberinde getirmekte ve bu belirsizlik savunma planlamaları başta olmak üzere insanoğlunun aklına gelebilecek her konuda belirleyici bir rol oynamaktadır.

Savaşın sadece silah ve askerî güce sahip olmanın ötesinde, kendi içinde değişken ve sürekli dönüşen yapısı, ulusların savunma planlamacıları

için de büyük bir belirsizlik ve karmaşa yaratmaktadır.¹ Belirsizliğin her konuda belirleyici olması, kuşatan ve saran yapısından kaynaklanır. Dışarıya çıkarken üzerimize yağmurluk alıp almayacağımızdan, çalıştığımız şirketin kapanıp kapanmayacağına kadar hayatımızın her alanında karşılaştığımız¹ belirsizlikler, güven içinde yanıtlayamadığımız³ sorulardır ve bu yönüyle de “önümüzdeki on yıl boyunca güvenlik çevresini şekillendiren yegâne konu”⁴ olarak önemini korumayı sürdürecektir. Bazı araştırmacılar belirsizliği, planlamacıların belirli hareketlerin sonuçlarını kestirebilmedeki yetenek ve beceri eksikliğine bağlarken,⁵ planlama sürecinde karşılaşılan belirsizliğin temelde, artan rekabet ortamında giderek dinamikleşen ve belirsizleşen çevreden kaynaklandığı görüşünü savunanlar da vardır.⁶ Belirsizliği, planlama masasındaki hayalete benzeten görüşe göre⁷ Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte dozajı giderek artan belirsizlik düzeyi, etkili savunma planlamanın önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Soğuk Savaş süresince, düşmanın kim olabileceği ve buna bağlı olarak nasıl planlar yapılabileceği belirli iken, içinde bulunduğumuz belirsizlik çağında bu öngörülemezdir. Kısaca dünya değişmektedir ancak değişimin yönü belirsizdir.⁷

¹ Tolga Öz, “Savunma Harcamaları”, Ebru Caymaz ve Fahri Erenel, (ed.), *Savunma Kaynaklarının Planlanması ve Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, 264.

¹ Marris Petter, *The Politics of Uncertainty: Attachment in Private and Public Life*. Routledge London, 1996, p. 9.

³ Ruth B. Marom, Shlomith Dekel vd, *An Elementary Approach to Thinking Under Uncertainty*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates. Abingdon, 1985, p. 5.

⁴ Hill, R. “The Changing Security Environment”, <http://www.minister.defence.gov.au/HillSpeechtpl.cfm?CurrentID=3461> (Erişim tarihi: 24 January 2014).

⁵ Lelebici Hüseyin and Salancık R. Gerald, “Effects of Environmental Uncertainty on Information and Decision Processes in Banks”. *Administration Science Quarterly*, 1981 No. 26, 578-598, p.584.

⁶ Morrison, J. ve T. Mecca. *Managing Uncertainty: Environmental Analysis / Forecasting in Academic Planning*. İçinde J.Smart (Ed.) *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. New York: Agathon Press, 1989, p. 3.

⁷ Ochmanek, D. ve S.Hosmer. *The Context for Defense Planning: The Environment, Strategy, and Missions*. İçinde Z. Khalilzad ve D. Ochmanek (Eds.) *Strategic Appraisal 1997: Strategy and Defense Planning for the 21st Century*. California: RAND Publications, 1997, 35-68, p. 35.

⁷ Godet M. and Roubelat F., “Creating the Future: The Use and Misuse of Scenarios”. *Long Range Planning*, 1996 Vol. 29, No. 2, 164-171, p. 168.

Bu belirsizlik, örgütlerin çevreye uyum sağlayarak ayakta durabilmesi için birtakım tedbirler geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla örgütler çevresel koşullara göre kendilerini sürekli yenilemek ve yarını planlamak zorundadır.⁹ Örgütler ve kurumlar değişime cevap vermede kendilerini yeniden yapılandırmazlarsa, belirsiz çevrede değişen rekabet yarışına uyum sağlayamazlar ve başarısız olurlar.¹⁰ Örgüt ve kurumlar geleceğin belirsizliğinde sadece sürekliliklerini sürdürme amacı içinde olmamalı geleceğin risk ve tehditlerine karşı her zaman hazırlıklı olmalıdır. Çoğu kurumun ve örgütün çevresel değişime karşılık vermede deneyim ve öngörüsü yeterli değildir.¹¹ Bu gibi kurum ve örgütler temel işlem paradigmalarında değişimi engelleme davranışında bulunurlar.¹² Bu gibi kurum ve örgütler hızlı değişen belirsiz çevrede ayakta kalmakta zorlanır ve yetenekleri sınırlı olduğu için uyum sağlamakta zorluk çekerler. Hızlı değişim ve belirsizlik altında, çevresel değişim ve ihtiyaçları tahmin etmek ve anlamak için çevresel faktörler hakkında yöneticilerin yeterli bilgiye sahip olması gerekir. Örgüt ve kurumlar belirsiz çevrede etkin olmak için rekabet avantajını elinde bulundurmalı, üstünlüklerini korumalıdır. Sürdürülebilir rekabet ve güçlü bir konumlanma için örgüt ve kurumlar, her geçen gün daha da önemli hale gelen stratejik yönetime odaklanmaya başlamaktadır. Örgütlerin ve kurumların, çevrelerinde meydana gelen gelişmeler ve belirsizlikler karşısında kendini çevreyle uyumlaştırmak ve risk faktörlerini en aza indirmek için belli dönemleri kapsayan stratejileri belirlemesi gerekmektedir.^{13,14} Belirlenen

⁹ Nartgün, Ğ. S., “Öğrenen Örgütlerde Strateji ve Planlama”, *Öğrenen Örgütler*, (Editörler: K. Demir ve C. Elma), Ankara: Sandal Yayınları, 2004, s.161-190, s. 165.

¹⁰ KJ Euske, M.J. Lebas vd., “Performance Management in a International Setting” *Management Accounting Research*, 1993 Vol: 4, 275-299, p. 284.

¹¹ Miller, D. , “The Architecture of Slimlicity”, *Academy of Management Review*, 1993 Vol: 8, 10:6, 131-145, p. 141.

¹² Levinthal A. Daniel, “Organizational Adaptation and Environmental Selection Interrelated Procces of Change”, *Organization Science*, 1991 Vol: 2, 140-145, p. 142.

¹³ Arabacı İ. Bakır and Şener Gönül, “Üniversitelerin Misyön İfadelerinin Tematik Olarak İncelenmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2014, 22(2), 701-716, s. 714.

¹⁴ Arabacı İ. Bakır, “Stratejik Planlamada Amaç, Misyön, Vizyon ve Örgütsel Slogan Gerçekleştirme Düzeyini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma (Malatya MLO Örneği)”, *A.Ü. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, 2(3), 85-98, s. 94.

bu stratejilerin amacı savunma yönetiminin de temel gayesi olan savunma eylemini gerçekleştirmektir.¹⁵

Belirsizliklerin hâkim olduğu günümüzde savunma planlaması; ülkelerin savunma politikalarının belirlenmesi, uluslararası veya ulusal düzeydeki askerî mevcudiyet aracılığıyla belirlenen hedeflere ulaşılması, savunma kaynaklarının dağıtımı ve ülke yapısı içindeki iş birliği sisteminin geliştirilmesidir.¹⁶ Bu süreç içerisinde politik durum, risk analizi ve değerlendirmeleri ile savunmaya ayrılacak kaynakların dengelenmesi sonucunda ulusal savunma ve Silahlı Kuvvetler için gerçekleştirilebilecek en uygun kuvvet yapısı ile bu kuvvetin kullanım esasları belirlenmektedir. Shekhawat¹⁶ savunma planlamasını, ülkeyi etki altına alan küresel ve çevresel faktörler çerçevesinde, ülkenin tüm kademelerini etkileyen politik, ekonomik ve sosyal konuların alt kümesi ve bileşeni olarak görmektedir. NATO planlama sürecini irdeleyen Pfeiffer,¹⁸ savunma planlamasını, gerekli becerileri sağlayacak politik ve askerî süreç olarak ifade etmektedir. Geleceğin belirsizliği altında savunma planlamasına yapılan tanımlar çerçevesinde risk ve tehdidin “kim/kimler” olacağı ve “nereden” harekete geçeceğinden ziyade “nasıl ve hangi boyutta” davranacağı sorularına bulunacak cevabın önemi artmaktadır çünkü bu cevap, aynı zamanda, tehdidi karşılamak için gerekli yetenek ve planlamaları da işaret edecektir. Basit şekliyle “belirsizlik atında önünü görememe” olarak kavramsallaştırılan bu durum, özellikle hedefe kıt kaynaklarla ulaşmanın gerektiği alanlarda önemini daha da artırmaktadır. Öyleyse “Geleceğin belirsizlik ortamında savunma planlama süreçleri nasıl işleyecektir? Savunma planlamacıları, belirsizlikle mücadele için hangi yöntemleri benimsemekte ve uygulamaktadır?” sorularından ziyade “Savunma

¹⁵ Öz, Tolga ve Çalışkanlar M.Turgut, “Paralı Askerlerden Özel Askerî Şirketlere Savunma Yönetimi Teknolojileri Uygulamaları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 2020, C. 16., S. 34, 309-339, s. 331.

¹⁶ Maior C.George and Matei Milhaela, “Bridging the Gap in Civil-Military Relations in Southeastern Europe: Romania’s Defense-Planning Case”. *Mediterranean Quarterly*, 2003 Vol. 14, No. 2, 60-61, p. 61.

¹⁶ Shekhawat V.S., “Challenges in Defence Planning”. *Strategic Analysis*, 2006 Vol. 30, No. 4, Oct-Dec , 689-707, p. 700.

¹⁸ Pfeiffer Holger, “Defence and Force Planning in Historical Perspective: NATO as a Case Study”, *Baltic Security&Defense Review*, 2008 Cilt 10, 139-151, p. 139.

planlamacıları hangi yöntem ve yol haritalarını gelecekte benimseyecek ve uygulamak zorunda kalacaklardır?” sorularına cevap aranmalıdır.

Ülkeler egemenliklerini sürdürmek ve bağımsızlıklarını güvence altına almak için her daim hazır olmalı ve planlar üretmelidir.¹⁹ Bu kapsamda ülkelerin savunma planlamalarına; politikaların belirlenmesi, savunma kaynaklarının dağıtımı, kuruluşlar arasındaki koordinasyonun sağlanması, belirli mekanizmalar aracılığıyla hedefe ulaşılması gibi birçok faktör etki etmektedir. Etki eden bu faktörlerden “stratejik odaklanmayı” en çok gerektiren unsur ise tüm stratejik süreçlerin girdisi konumunda olan ve savunma planlamacılarını da içinde barındıran insan kaynağıdır. Milli savunmanın en değerli ve en önemli kaynağı personelidir ve personelinin sahip olduğu yetenek, tecrübe, bilgi ve birikimden oluşan sermayesi; alanında uzman ve strateji üretebilen asker kişilerin ve asker mesleğinden ayrılmış akademik veya benzeri alanlarda savunmaya katkı sağlayan, planlama adına yön çizen kişilerin yani savunma planlamacılarının öncelik vermesi gereken konuların başında gelmektedir.

2. Stratejik İnsan Kaynağının Önemi ve Beşeri Sermaye

1980’li yıllara kadar maliyet unsuru olarak görülen insan kaynağı, globalleşme, rekabet, gelişen teknoloji ve değişen yönetim modelleriyle stratejik değer elde etmiştir. İnsan kaynakları yönetiminin elde ettiği bu değer arkasında organizasyon performansına yaptığı katkının ve örgüte sağladığı rekabet avantajının olduğunu ifade edebiliriz. İnsan kaynaklarının stratejik etki ve değeri, insan kaynakları uygulamalarının etkinlik konusunda örgüt/kurum performansında çok önemli olduğunu belirtmektedir.²⁰ Bahse konu husus, örgütün toplam performansının diğer değişkenlerden ziyade “insan kaynakları” uygulamalarının tesirinde olduğuna dikkat çekmektedir.

Miller insan kaynakları yönetiminin stratejik özelliğini, organizasyonun rekabet avantajı sağlanmasına yönelik tasarlanan “örgütsel stratejilerin” uygulanmasına yönelik kararlarla bağlantılı olduğunu

¹⁹ Aygün Salih ve Öz Tolga “The Effects of Defence Expenditures on Growth: The Case of Turkey”. *Journal of Defense Resources Management* 2020,11 (2 (21)), 5-23, p. 14.

²⁰ Orlando C. Richard and Nancy Johnson, “Strategic Human Resource Management Effectiveness and Firm Performance”, *International Journal of Human Resource Management*, 2001 12(2), 299-310, p. 304.

belirtmektedir.²¹ Stratejik olarak ifade edilen insan kaynakları yönetimini Huselid ve arkadaşları,²² kurum amaç ve hedeflerine ulaşılmasını sağlayan, beşeri sermayeyi istihdam eden, politika ve hal tarzlarının oluşturulması ve gerçekleştirilmesi olarak belirtmişlerdir. Bahse konu açıklamalar ışığında örgütsel/kurumsal açıdan stratejik bir nitelik taşıyan insan kaynaklarını; organizasyon performansının artırılması ve rekabet avantajının sağlanması hedefinde, örgütün stratejik hedefleriyle bağlantılı, temin, eğitim, geliştirme, motivasyon ve aidiyet duygusu gibi birbiriyle doğrudan ilişkili tamamlayıcı uygulama ve hal tarzlarının hayata geçirilmesi şeklinde tanımlayabiliriz.

Gelişen teknoloji ve belirsizliğin artması, bilgi toplumunun temel özelliklerinin oluşmasına, bununla ilişkili olarak beşeri sermayenin öneminin kavranmasına yardımcı olmuştur. Bilgi toplumuna geçiş ile birlikte; ekonomik yapıda ciddi bir dönüşüm gerçekleşmiş, yeniliklerin kaynağı araştırma ve geliştirme programları olmuş, toplam hasılda ve istihdam açısından bilginin önemi çok daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu süre zarfında eğitim her boyutuyla önem kazanarak yükselen yeni sınıflar meydana gelmiş ve bilişim teknolojisi en üst seviyede gelişim göstermiştir.²³ Beşeri sermayenin önemi ve stratejik olarak rekabet aracı olarak kullanılması birçok çalışmada işlenmiş ve araştırmacılar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır.

Kibritçiöğlü, beşeri sermayenin işgücünün vasfının veya niteliğinin özellikle okullardaki ve işyerlerindeki eğitimler sayesinde geliştirildikçe artacağını ve bu sayede ülkenin beşeri sermayesinde (human capital) de bir artış olacağını belirtmiştir.²⁴ Şimşek, beşeri sermayeyi işgücü tarafından sahip olunan bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlamıştır.²⁵

²⁰ Irene K.H. Chew and Chong Peifen “Effects of Strategic Human Resource Management on Strategic Vision”, *International Journal of Human Resource Management*, 1999 10:6, pp. 1031-1045, p. 1039.

²² Mark A. Huselid, Susa E. Jackson vd, “Technical and Strategic Human Resource Management Effectiveness as Determinants of Firm Performance”, *The Academy of Management Journal*, 1997 Vol. 40, No: 1, 171-188, s. 179.

²³ Bozkurt Veysel, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 30.

²⁴ Kibritçiöğlü A., “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Ank. Ü. SBF Dergisi*, 1998 Cilt: 53, No: 1-4, 207-230, s. 222.

²⁵ Şimşek Muammer, *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006, s. 24-25.

Sürdürülebilir iktisadi büyümenin temel dinamiklerinden biri olan beşeri sermaye, her fertte herhangi bir karakteristik dozda cisimleşmiş, maddi olmayan üretim yeteneği ya da işgücünün sahip olduğu bilgi ve beceri donanımını ifade etmektedir. Schultz'a göre ise beşeri sermaye kavramı bir toplumun insan gücü yetiştirmek için yatırımlarını meydana getirerek, o halkın elinde bulundurduğu faydalı bilgi, tecrübe ve yeteneklerin stoku olarak tanımlanmıştır.²⁶ Topluma yapılan yatırımları; eğitim, yüksek eğitim, mesleki ve teknik formasyon kazanımı, okullaşma oranı, göç, çevrenin korunması ve geliştirilmesi, sağlık hizmetleri planlı kentleşme ve iktisadi bilgi olarak sıralanmış, bahse konu yatırımları gelirin kişisel dağılımı, becerikli kişilerin uluslararası hareketliliği, uluslararası ticaret, eğitim hizmetlerinde kaynak dağılımı, ayrımcılığın okul performansındaki motivasyona olan etkisi, üretim fonksiyonu altında eğitilmiş işgücü ve aile planlamasına kadar genişletilebileceğini belirtmiştir.²⁷ Modern güvenlik toplumlarında eğitimin ve eğitim yöntemlerinin geliştirilerek sürdürülmesi kaçınılmazdır.²⁸

Gelişmekte olan ülkelerin milli savunmada yeterlilik ve kabiliyetleri arttırmak için sahip oldukları beşeri sermayenin kalitesine ve söz konusu bu insan sermayesinin özelliklerinin her anlamda geliştirilebilmesine bağlıdır. Bu bağlamda üzerinde önemle durulması gereken olgu ülkenin geleceği için beşeri sermayedir. Geleceğin yarışında olabilmek, rakiplere üstünlük sağlamak adına beşeri sermaye için şimdiden her türlü stratejik adımların atılmasına odaklanmak gerekmektedir ve bu konuda her türlü adımın atılarak nüfus gücünün eğitilmiş, yetişmiş ve her alanda olduğu gibi savunma alanında da katma değer hatta çarpan etkisi yaratmasına olanak tanınmalıdır.

Ülkenin bekası ve milli savunmanın önemini de hesaba katarak beşeri sermaye kavramının detaylı tanımını yapacak olursak beşeri sermaye; üretim kalemlerinin verimli kullanılmasına imkân tanıyan, çalışabilir işgücünün kalifiyesini ve niceliğini arttıran, mesleki donanım

²⁶ Schultz, Theodore, W., "Education and Economic Growth: Return to Education", *Readings in the Economics of Education*, UNESCO, France 1968, 277-292, p. 291.

²⁷ Schultz Theodore W., *Investment in Human Capital*, The Free Press, New York, 1971, p. 27.

²⁸ Pehlivan Oğuzhan ve Öz Tolga "Askerî Karar Verme Sürecinin Taktik ve Operatif Seviyede Etkinliği ve Eğitim İhtiyacı". *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 2020, 16 (36), 947-975, s. 965.

ve nicelik özelliklerini geliştirici bilgi, beceri, görgü ve deneyimlerin milli ve moral değerleri ile birlikte ülkeye ve milli savunmaya kazandırıldığı, sosyal ilişkilerin bir araya gelmesinden türeyen değerler bütünüdür.

Milli savunma ve dolayısıyla savunma planlayıcıları için beşeri sermayenin önemi yüklenilen misyon ve vizyona bağlı olarak kâr amacı güden organizasyonlara göre çok daha hayati bir değere sahiptir. Çünkü teknolojideki gelişmeleri stratejik bir bakış açısıyla takip ederek geleceğin nitelikli iş gücüne (sivil, asker) sahip olacak şekilde planlama yapabilmek, personelin doğru işleri yapmasını sağlamak ve elde edilen sonuçları takip edip alınan dersleri uygulayarak kurumsal verimliliği artırmak beşeri sermayenin bilincinde olmak ile mümkündür.

Ülkeler arası rekabet çağında, uyum ve eşgüdüm içinde düşünen, tek vücut halinde koordinasyonu sağlayan bir milli güvenlik mekanizmasının oluşturulması, insan kaynağının oluşturulacak bir beşeri sermaye programı dâhilinde stratejik nitelik kazanması ile gerçekleşecektir.

Beşeri sermaye, savunma ve güvenlik perspektifinde hayati önem taşımaktadır. Savunma planlamacılarının beşeri sermayenin bilincinde olması ve geliştirilmesinde öncü olmaları ile ülkenin ulusal güvenliğine ve dış politika hedeflerinin en üst seviyede desteklenmesine katkı sağlayacak, milli güce dayalı, sahip olduğu teknolojiyi etkinlikle kullanan, milli teknolojinin geliştirilmesine ışık tutan, yetenek hedeflerini destekleyebilecek nitelik ve nicelikte iyi eğitilmiş, güvenilir, etkili, dinamik ve sürekli öğrenen bir personel gücüne sahip olunacaktır.

3. ABD Savunma Departmanı 2030 Yılı Personel ve Hazırlık Stratejisinin İncelenmesi

Stratejik insan kaynağı ve beşeri sermayenin öneminden yola çıkarak geleceğin belirsizliğinde doğrudan ve dolaylı rol oynayan ABD'nin milli savunmada personel ve geleceğe hazırlık konularını nasıl ele aldıklarına dikkat çekmek üzere 2030 yılı personel ve hazırlık stratejisi incelenmiştir. Bu inceleme neticesindeki değerlendirmeler sonucunda milli savunmamızın üstünlüğünü korumasına yönelik olarak savunma planlayıcıları için bazı önemli hususlara vurgu yapılarak önerilerde bulunulacaktır.

ABD Savunma Departmanı 2030 Yılı Personel ve Hazırlık Stratejisinde; 2030 yılı stratejik ortamının bazı açılardan Soğuk Savaş dönemine benzeyeceği, ancak karmaşık küresel politik, ekonomik ve

sosyal eğilimler nedeniyle güvenlik ve sosyal ortamın belirgin bir şekilde farklı olacağı öngörülmektedir.

Önümüzdeki dönemde, gelişmiş yeteneklere sahip sadece bir muhasım yerine Çin ve Rusya gibi iki güçlü rakibin yanında, Kuzey Kore, İran ve radikal örgütlerin tehdit oluşturacağı ve asimetrik harpten yüksek yoğunluklu çatışmaya dönüşen bir harekât ortamına doğru gidildiği belirtilmektedir. Bu kapsamda, ABD'nin birlikte hareket etmeye başlayan, askerî ve teknolojik üstünlük elde ederken uluslararası düzeni istikrarsızlaştırmak için çatışma eşliğinin altında artan şekilde faaliyet gösteren rakiplere karşı yeni bir “Büyük Güç Mücadelesine” girilebileceği belirtilmektedir.

Bu kapsamda personel ve hazırlık stratejisinde 2030 yılına dair;

- Muhasımların, ABD'nin avantajlarını sekteye uğratmak, uluslararası normları aşındırmak ve ABD'nin küresel liderliğini zayıflatmak için gayret göstermeye devam edeceği,
- İlave tedbir alınmadığı takdirde, Savunma Departmanının yetenek üstünlüğünün azalacağı,
- Küresel teknolojinin hızla gelişmeye devam edeceği,
- Savunma Departmanının güvenlik faaliyetlerine yönelik küresel talebin (uluslararası kuruluşlar, ittifaklar, müttefikler ve ortaklık ülkeleri tarafından ihtiyaç duyulacak ABD Silahlı Kuvvetleri'nin desteği) 2030'a kadar devam edeceği,
- ABD savunma bütçesinin aşırı olmayacağı ve hatta küçültülmesine yönelik baskıya maruz kalacağı,
- ABD Silahlı Kuvvetlerinin tamamen gönüllülerden müteşekkil bir güç olarak kalacağı,
- Savunma Departmanının, ihtiyaç duyulan bilgi, beceri ve yeteneklere sahip **insan gücü için sivil piyasalarla artan oranda bir rekabet ile karşılaşacağına** yönelik varsayımlar ve sınırlandırmalar ortaya konulmaktadır.²⁹

²⁹ “U.S Department of Defense, Personnel and Readiness Strategy for 2030”, <https://prhome.defense.gov/> (Erişim Tarihi: 23.01.2021).

Askerî üstünlüğü ne doğuştan gelen ne de garanti edilmiş bir hak olarak görmemek gerektiği belirtilen stratejide; ABD'nin küresel boyutta askerî gücünü yeniden kanıtlaması için “Vizyoner bir liderlik ve en üst düzey teknolojik yetenekler”le birlikte, “Yenilikçilik (*innovative*), veriye dayalı (*data-driven*) ve sonuç odaklı (*result oriented*) bir silahlı kuvvetler kültürü” yaratmanın gerekli olduğu, bu hedefin de dijital modernizasyon marifetiyle yeni neslin bu alandaki becerilerini kullanarak veri hâkimiyetini sağlamaktan geçtiği vurgulanmaktadır. Veri Hâkimiyeti sayesinde, stratejik olarak hazır, küresel geçerliliği olan ve esnek yapıda sürdürülebilir bir Savunma Departmanı yapısına (Silahlı Kuvvetler) sahip olma vizyonu belirlenirken, bilgi çağı için silahlı kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu dijital veri işleme yeteneğine sahip personel temininde özel sektör ile rekabet etmek zorunda kalınacağı da öngörülmektedir.

Stratejide, “karşılaşılan tehditlerin net bir şekilde değerlendirilmesi, savaşın değişen karakterinin kabulü ve Savunma Departmanının yönetim şeklinin dönüşümü” vizyonu ile;

- Başarının anahtarının “**veri hâkimiyeti**” olduğu, bunun da uygun şekilde **eğitim ve öğretim almış personel ile sağlanabileceği**,

- Kaynaklarını uygun zamanda stratejik sonuçlar verebilecek muharebe gücüne dönüştürebilen ve **stratejik olarak hazır güce** ihtiyaç olduğu,

- Üst düzey liderlerin; **bilgiye dayalı, stratejik kararlar almak ve risk değerlendirmesi yapmak amacıyla** hazırlık etkenlerini gerçek zamanlı veriler ve tahmine dayalı analitik yöntemler ile değerlendirebilme yeteneğine sahip olmaları gerektiği,

- İttifak ve ortaklıkların daha da önem kazanacağı ve silahlı kuvvetlerin **küresel düzeyde geçerliliğini korumak** amacıyla stratejik olarak öngörülebilir ancak operasyonel olarak tahmin edilemeyecek şekilde güç aktarımı/uygulaması yeteneklerini sergileyerek muhasımı caydırıcı, müttefik ve ortaklara güven verici bir nitelikte olmasına ihtiyaç duyulduğu,

- Bir liderin ilk sorumluluğunun kurumdaki sürekliliği sağlamak için yeni liderler yaratmak olduğu, **esnek olarak sürdürülebilir** bir silahlı kuvvetlere sahip olmak ve onu geliştirebilmek için, **uygun nitelikteki personeli temin etmek ve sistemde tutmak** gerektiği ve bunun ancak personelin beklentilerini karşılayan **iyi bir yetenek yönetimi** ile sağlanabileceği vurgulanmaktadır.

TEMEL ADIMLAR



Şekil 1. Personel ve Hazırlık Stratejisinin Temel Adımları³⁰

Personel ve Hazırlık Stratejisi Temel Adımları Şekil 1’de gösterilmiş olup **plan adımı**nda; başarının anahtarının “veri hâkimiyeti” olduğu, bununda uygun nitelikte eğitim ve öğretim almış personelin temin ederek yüksek aidiyet duygusu ile sistemde tutulması ile mümkün olacağı değerlendirilmektedir. **Dönüşüm adımı**nda; endüstri çağının insan kaynakları yönetimi uygulamalarının terk edilerek bilgi çağına uygun kapsamlı bir yetenek yönetimine geçilmesi, personelin ve silahlı kuvvetlerin sahip olduğu yetenekleri karmaşık küresel stratejik ortamda tüm hareket alanlarına entegre edebilecek bilişsel kapasiteye sahip olmasının sağlanması, tüm silahlı kuvvetler personelinin kendisini güvende hissedeceği, kariyerlerinde başarılı olmak için eşit fırsatların sağlandığı, kendisi ve ailesinin askerî sağlık hizmetleri dâhil sosyal olarak desteklendiği politika ve programa sahip bir güç oluşturulması olarak belirlenmiştir. Savunma planlayıcıları plan ve dönüşüm adımını başarıyla uyguladığı takdirde stratejik insan kaynağını kurum vizyonuna kanalize edebilecek ve bahse konu strateji başarı ile uygulanacaktır. İlk iki adımın başarı ile uygulanmasıyla **hedef adımı**nda; stratejik üstünlüğü sürdüren, yenilikçilik anlayışıyla kazanmak için avantajlı ve üstün olunan yerde ve durumda rakiplere meydan okumanın yollarını bulan, bu kapsamda değişime liderlik ederek organizasyon içinde yapılan her şeyi yeniden inceleyen bir milli savunma teşkilatı öngörülmüştür.

³⁰ U.S Department of Defense, *a.g.e.*, p. 12-17.

ABD Savunma Departmanı 2030 Yılı Personel ve Hazırlık Stratejisinde, Savunma Departmanının yönetim şeklinin dönüşümü hedefiyle personel ve hazırlık stratejisi geliştirilmiş, geliştirilen stratejiye yönelik; hazır personel, veri hâkimiyeti (*data dominance*), hazırlık zekâsı, zamana uygun yetenek yönetimi ile dayanıklı ve uyum sağlayan kuvvet bileşenleri oluşturulmuştur. Söz konusu stratejinin bileşenleri Şekil 2'de belirtilmiş olup her bir unsur kısaca aşağıda açıklanmıştır.



Şekil 2. ABD Savunma Departmanı 2030 Yılı Strateji Bileşenleri³¹

- **Veriye Hâkimiyet (*Data Dominance*):** Personel ve Harbe Hazırlık verileri, sistemleri ve karar süreçlerinin gerçek zamanlı takibi ve hızlı karar almayı sağlayabilmesi için gelişmiş bilgi teknolojisi altyapısı ile veri yönetimi ve iş süreçlerine ilave olarak dijital beceriye sahip personel temin edilmelidir.
- **Gerçek Zamanlı ve Öngörüye Dayalı Hazırlık Zekâsı:** Stratejik savaş ve politika kararları almak için anlamlı analizler sağlayan araçlar ile bütünleşik, tutarlı veri kaynakları aracılığıyla komuta katına ve muhariplere gerçek zamanlı değerlendirmeler ve öngörü yeteneği sağlanmalıdır.

³¹ *A.g.e.*, p. 11.

- **Uygun Eğitim ve Öğretim Almış, Küresel Ortama Hazır Personel:** Müttefik ve ortaklara güven verirken muhasımı caydırabilmek amacıyla tarih bilgisine sahip, yeni teknoloji ve teknikleri benimsemiş, savaş sanatı ve biliminde lider ve profesyonel bir güce sahip olunmalıdır.
- **Dayanıklılığı Yüksek ve Uyum Sağlayan Bir Kuvvet:** Personelin en zorlu koşullara göğüs gerecek dayanıklılığına sahip olması için güvenli ve kapsayıcı bir çalışma ortamı, birlik ruhu yaratılmalıdır.
- **Zamana Uygun Yetenek Yönetimi:** Muharebede zafere ulaşmak için personelin hayati unsur olmaya devam ettiği gerçeğinden hareketle, milli güvenlik hedeflerine ulaşmak için silahlı kuvvetlerin teknolojik açıdan gelişmiş, yüksek nitelikli asker ve sivil işgücünü temin etmek, geliştirmek ve istihdam etmek maksadıyla; dinamik, esnek ve yenilikçi bir yetenek yönetimi oluşturulması sağlanmalıdır.

ABD Savunma Departmanı 2030 yılı stratejisini bir bütün olarak değerlendirecek olursak; stratejik üstünlüğü sürdürmek, yenilikçi yöntemlerle rekabet edebilmek ve kazanmak için avantajlı ve üstün olunan yerde ve durumda rakiplere meydan okumanın yollarını bulmak, bu kapsamda değişime liderlik ederek organizasyon içinde yapılan her şeyi yeniden incelemenin gerektiği belirtilmektedir.

Yetenek yönetimi politikalarının, karmaşık küresel ortamda Kuvvet Komutanlıkları ile Müşterek Komutanlıkların ihtiyaçlarıyla uyumlu olması ve stratejik karar verebilen liderlerin yetiştirilmesinin önemli olduğu ifade edilmektedir.

Değişen ihtiyaçlar, öncelikler ve gelişen teknoloji, yeni kuşakların özel sektör için önemini artırırken, silahlı kuvvetlerin geleneksel yapısının bu kuşaklar için cazip olmadığı ve bunun da teminde seçme inisiyatifinin işverenlerden çalışanlara geçmesine neden olduğu, bu nedenle Silahlı Kuvvetlerin ulusuna hizmet etmek isteyen, en son teknolojiyi kullanabilen insanlar için bir cazibe mekanizması geliştirilmesi gerektiği ve etkili liderliğin her zaman zaferin bir bileşeni olmaya devam ederken, teknolojiyi en iyi şekilde kavramış yetenekli personeli silahlı kuvvetler içerisinde dinamik olarak geliştirerek istihdam etmenin gelecekteki başarının temelini oluşturduğu belirtilmektedir.

4. Savunma Planlamacılarına Yönelik Beşeri Sermaye Geliştirme Programı

Bilgi çağında zaferin, dijital zihniyetli bir kültüre, veri yönetimi stratejisine, bilgi teknolojisi altyapısına ve birbiriyle irtibatlı ve akılcı veri kaynakları olmadan elde edilemeyeceğinden yola çıkararak; ulusal çıkarları korumak amacıyla daima **harbe hazır** olunmalıdır.

Harbe hazırlık öncelikle mevcut sistemin analiz ve değerlendirilmesinden geçmektedir. Geleceğin yol haritası oluşturulurken şimdinin mevcut durumu ve eksiklikleri ortaya konulmalıdır. Mevcut durumda;

- Karar süreçlerinin gerçek zamanlı olmaması,
- Hızlı karar alma mekanizmalarının istenilen seviyede olmaması,
- Gelişmiş bilgi teknolojileri alt yapısının olmaması ve bunu oluşturacak yeterlilikteki insan kaynağının sistemde bulunmaması,
- Anlamlı analiz sağlayan araçlarla bütünleşik ve tutarlı veri kaynağının olmaması,
- Stratejik seviyelere hızlı ve doğru veri akışı sağlayan sistemin olmaması,
- Yeni teknoloji ve teknikler ile donanımlı personelin toplam insan kaynağı içinde düşük bir oranda bulunması, hususları karşımıza çıkmaktadır.

Mevcut durum göz önüne alındığında, savunma planlayıcıları olarak geleceğin belirsiz ortamında üstünlüğü elde edebilmek için personel ile bütünleşik ve ihtiyaçlara karşılık veren bir program oluşturulması amacıyla **Beşeri Sermaye Geliştirme Programı** olarak adlandırabileceğimiz bir program önerilmiştir. Önerilen program ile milli güvenliğe katkı sağlanması ve ülke amaç ve hedeflerinin desteklenmesi gayesiyle milli güce dayalı, sahip olduğu teknolojiyi etkinlikle kullanan, milli teknolojinin geliştirilmesine ışık tutan, yetenek hedeflerini destekleyebilecek yetkinlikte, nitelik ve nicelikte iyi eğitilmiş, güvenilir, etkili, dinamik ve sürekli öğrenen bir insan kaynağına sahip olunması hedeflenmektedir.

4.1. Vizyon

Beşeri Sermaye Geliştirme Programı'nın vizyonu; "Teknoloji öngörüsüne sahip, iyi eğitilmiş, dinamik ve sürekli öğrenen personelin, doğru yerde, doğru zamanda ve her an harbe hazır olmasını sağlamaktır."

Milli savunmanın bu vizyona giden yolunu çizmek ve “birlikte çalışabilir yüksek Düzeyde harbe hazırlık” hedefini gerçekleştirmek için; Beşeri Sermaye Geliştirme Programı, faaliyet alanlarının “çıktılarıyla” uygulanacak kurumsal değişikliklerin yarattığı “sonuçlara” ulaşarak, amaçlanan “faydaların” elde edilmesini sağlamaya odaklanacaktır. Beşeri Sermaye açısından bu faaliyet alanları, milli savunmanın şimdi ve gelecekte yüksek düzeyde harbe hazır olması için ne yapması gerektiğine dair açık ve tutarlı bir plan sunmayı amaçlamaktadır.

Eğitim ve öğretim, harbe hazırlık ve birlikte çalışabilirlik için anahtar olmanı yanında, Beşeri Sermaye Geliştirme, eğitim ve öğretimden daha fazlasıdır. Personelin gereksinimlerine yönelik eğitim ve öğretim eksiklerini zamanında giderebilmek amacıyla, alınan dersler ve en iyi uygulamalar, eğitim öğretim plan ve programları ile sıkı bir şekilde bağlantılı olmalıdır. Beşeri Sermaye Programı, eğitim ve öğretimi kısa vadeli bir yatırım olarak dikkate alarak, buna bireylerin hem yeteneklerini (becerileri, bilgileri ve davranışları) hem de kapasitelerini (öz-liderlik, kendine güven, isteklilik, esneklik ve zihniyet) sürdürülebilir şekilde geliştirecek bir uzun vadeli gözden geçirme programı eklemektedir. Bu kapsamda; Beşeri Sermaye Geliştirme Programı ile aşağıdaki faydaların elde edilmesi öngörülmektedir:

- Personelin kariyer süreçlerini yeniden tasarlayarak kişinin eğitim seviyesini ve gelişimi arttırmak,
- Personelin gelişimiyle birlikte, iş tatmini, motivasyon, aidiyet duygusu ve göreve bağlılığını ve buna bağlı olarak milli savunmanın görev etkinliğini arttırmak,
- Bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değer yaratan özellikleri kazandırarak, stratejik kararlar alabilen öngörü yeteneği gelişmiş etkin liderler yetiştirmek
- Milli Savunma Üniversitesi, sınıf okulları, savunma planlamacıları ve savunma sanayi ile tüm personelin paylaşacağı ortak bir stratejik niyet geliştirmek ve bu sayede etkin, verimli, ulaşılabilir bir eğitim ve öğretim sistemi oluşturmak,
- Teknolojideki gelişmeleri stratejik bir bakış açısıyla takip ederek, geleceğin nitelikli iş gücüne (sivil, asker) sahip olacak şekilde planlama yapabilmek,

- Personelin doğru işleri yapmasını, kullandığı araçların etkin ve verimli çalışmasını sağlayarak üretkenliği artırmak ve elde edilen sonuçları takip edip alınan dersleri uygulayarak kurumsal verimliliği artırmak,
- Farklı yaş ve kuşaktan olan personelin dinamizmi ve farklı bakış açıları ile tecrübe ve bilgi birikimini aynı ortak amaç doğrultusuna yönlendirebilmek.

Sonuç olarak tasarlanan programın; personelin yeteneklerinin ve kapasitelerinin iyileştirilmesine yatırım yaparak, onları stratejik ve eleştirel düşünme yeteneğine sahip, üretken, yaratıcı, yenilikçi, aidiyet duygusu gelişmiş, fedakârca gelecekteki savaş ortamında karşılaşacakları zorlukların üstesinden gelebilecek liderler haline getirmesi hedeflenmektedir.

4.2. Beşeri Sermaye Geliştirme Programı Faaliyet Alanları

Beşeri Sermaye Geliştirme Programı iyi eğitilmiş, güvenilir, etkili, dinamik ve sürekli öğrenen bir mekanizmayı esas almıştır. Bu program ile lider gelişim, karar verme araçları, görev yeterlilik standartları, yol göstericilik, insan-makine birlikte çalışabilirlik, çoklu harekât ortamına hazırlık, harekâtların 2. ve 3. etkilerini anlama, alınan dersleri eğitim ve öğretimle bağdaştırma, kurumsal kaynak ve planlama, performans yönetimi, mesleki gelişim süreçleri, süreç analizi, personel planlama ve yönetimi, sanal gerçeklik, simülasyon eğitimleri gibi personel ile bütünleşik ve ihtiyaçlara karşılık veren eğitimleri bünyesinde barındırmaktadır. Şekil 3’de faaliyet alanları gösterilen bu program “Alınan Dersler ile Örnek Uygulamaların” çıkış hattını oluşturduğu, sonucu Harbe Hazırlık olan ve Yenilikçiliğin (İnovasyon) her birinde destekleyici unsur olarak kabul edildiği Liderlik Gelişimi, Kurumsal Etkinlik ve Öğrenme Yöntemleri olarak belirlenen Faaliyet Alanlarına odaklanmaktadır.



Şekil 3. Beşeri Sermaye Geliştirme Programı Faaliyet Alanları³²

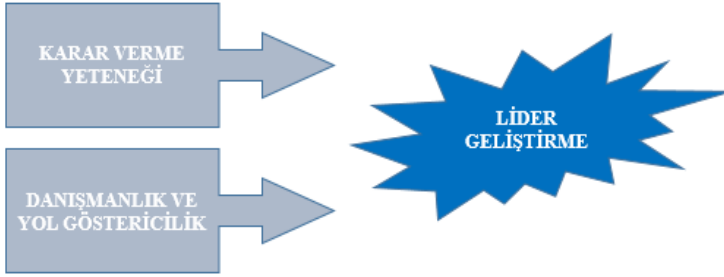
Milli savunmanın görevlerini yerine getirirken eğitilmiş, donanımlı, bilgili, becerili, tecrübe ve dinamizmi yüksek insan gücüne sahip olmak zorunluluğu vardır. Harbe hazırlık; değişken ve karmaşık bir ortamda etkili bir şekilde çalışma özelliklerine sahip personelle başlar. Bahse konu özelliklere örnek olarak; harekâtları uzaktan yürütebilmek, geniş ve karmaşık bir sensör ağını yönetebilmek ve evrensel ahlaki ve yasal kurallara uymayanlara gerekli karşılığı verebilmek gösterilebilir.

4.2.1. Lider Geliştirme

Geleceğin liderlerinin şu anda aramızda olduğunu kabul ederek; gerek bireyin liderlik rollerinde ve süreçlerinde etkili olma, gerekse de grubun karşılık verme süresini hızlandırmak ve görevler üzerindeki riski azaltmak için organizasyonu ileri taşıyacak yön verme, uyumlama ve bağlılık üretme becerisini geliştirmeye yönelik tüm çabaları kapsar.

³² Beşeri Sermaye Geliştirme Programı Faaliyet Alanları, alınan dersler ile örnek uygulamaların çıkış hattını oluşturduğu, sonucu harbe hazırlık olan ve yenilikçiliğin (inovasyon) her birinde destekleyici unsur olarak kabul edildiği liderlik gelişimi, kurumsal etkinlik ve öğrenme yöntemleri olarak belirlenen faaliyet alanlarına odaklanmaktadır.

Bu kapsamda; liderlerin taktik, operasyonel ve stratejik alanlarda karar verme becerilerini geliştirmek için mevcut en iyi çerçeve/kılavuz/araçların sağlanması, müstakil, müşterek ya da birleşik çok uluslu bir askerî görevde etkili olabilmeleri için yaratıcılığın, yenilikçiliğin ve inisiyatifin teşvik edildiği ve daha yüksek düzeyde profesyonel askerî eğitim ve öğretim sağlayan, teknolojiyi kucaklayan bir ortamın elde edilmesine çalışılmalıdır. Lider geliştirme faaliyet alanı gelişmiş karar verme yeteneği ve danışmanlık ve yol göstericilik alt faaliyet alanlarından oluşmaktadır. Söz konusu alt faaliyet alanları Şekil 4'de belirtilmiş olup her bir unsur kısaca açıklanmıştır.



Şekil 4. Lider Geliştirme Alt Faaliyet Alanları³³

Gelişmiş Karar Verme Yeteneği: Liderlerin karmaşık güvenlik sorunlarının üstesinden gelmek için karar almaya yönelik yaklaşımlarını geliştirebilecekleri yolları oluşturabilmek amacıyla karar verme süreçlerini destekleyecek yenilikçi yaklaşımların ve teknolojik gelişmelerin belirlenmesi ve bu yaklaşımları entegre etmek için gerekli Eğitim ve Öğretim yöntemlerini içeren sistemdir. Savunma planlamacıları Eğitim ve Öğretim sistemine karar verme süreçlerini destekleyecek yenilikçi yaklaşımların entegre edilebilmesi için optimal esaslara dayalı analizler yapması gerekmektedir.

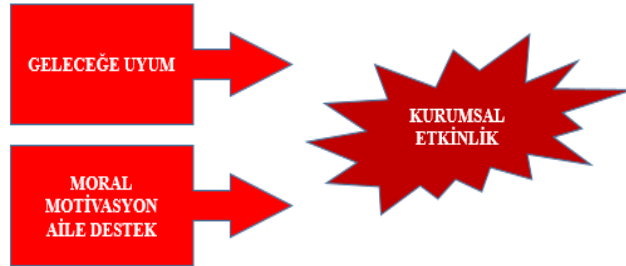
³³ Lider geliştirme faaliyet alanı gelişmiş karar verme yeteneği ve danışmanlık ve yol göstericilik alt faaliyet alanlarından oluşmaktadır. Liderlerin taktik, operasyonel ve stratejik alanlarda karar verme becerilerini geliştirmek için mevcut en iyi çerçeve/kılavuz/araçların sağlanması gerekmektedir. Lider geliştirme faaliyet alanı karar verme yeteneği ve danışmanlık ve yol göstericilik alt faaliyet alanlarından oluşmaktadır.

Danışmanlık ve Yol Göstericilik: Personelin kişisel ve mesleki gelişimlerine danışmanlık ve rehberlik programlarını dâhil ederek personeli değişime karşı direncin nasıl üstesinden gelineceği, nasıl güven inşa edileceği konusunda desteklemek hedeflenmektedir. Savunma planlamacıları Eğitim ve Öğretim sistemine rehberlik programlarını entegre ederek uyumlandırması gerekmektedir.

4.2.2. Kurumsal Etkinlik

Silahlı kuvvetlerin performansını artırmak, iş süreçlerini ve personeli etkin olarak hedeflere uyumlu hale getirmek için sistematik bir yaklaşım oluşturmayı hedeflemektedir. Kurumsal öğrenme düzeyini yükseltmek, personel beceri ve yeteneklerinin seviyesini artırmak, bilginin yaratıldığı, paylaşıldığı, uygulandığı ve öğrenmenin bir alışkanlık haline geldiği bir atmosfer sağlamak amacıyla, uygulamalar, süreçler, kurum kültürü değişiklikleri gibi grup performansı, personel gelişimi ve organizasyon yapısına odaklanan müdahaleler bu hedefe ulaşılmasını sağlayacaktır.

Amaç, kurumsal hedefleri net bir şekilde ileten, şeffaflığı teşvik eden, çeşitliliği kucaklayan ve yeniliği ve yaratıcılığı teşvik eden verimli ve etkili bir organizasyon geliştirmektir. Kurumsal etkinlik faaliyet alanı geleceğe uyum ve moral/motivasyon/aile destek alt faaliyet alanlarından oluşmaktadır. Söz konusu alt faaliyet alanları Şekil 5’de belirtilmiş olup her bir unsur kısaca açıklanmıştır.



Şekil 5. Kurumsal Etkinlik Alt Faaliyet Alanları³⁴

³⁴ Kurumsal etkinlik çalışanların motivasyonunu artırarak performansı artırır, iş süreçlerini ve personeli etkin olarak hedeflere uyumlu hale getirir. Kurumsal etkinlik faaliyet alanı geleceğe uyum ve moral/motivasyon/aile destek alt faaliyet alanlarından oluşmaktadır.

Geleceğe Uyum: Milli savunmayı etkilemeye devam edecek olan teknolojinin sunduğu avantajlardan en iyi şekilde yararlanmak için kurumların süreçlerini, yöntemlerini ve personel yapılarını sürekli olarak geliştirmesine odaklanır. Bu alt faaliyet alanı, personelin becerilerinin, yeterliklerinin, aldığı eğitimlerin değerlendirilmesi, devir teslim süreçleri için yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesi, gelecekte ortaya çıkabilecek yeni yeteneklere uygun kadroların belirlenmesi ve personel yetiştirilmesi gibi konular üzerinde çalışmalar yürütülmesini amaçlamaktadır. Savunma planlayıcıları teknolojinin sunduğu avantajlardan en iyi şekilde yararlanmak için kurumların süreçlerini, yöntemlerini ve personel yapılarını sürekli olarak geliştirmesine odaklanmalıdır.

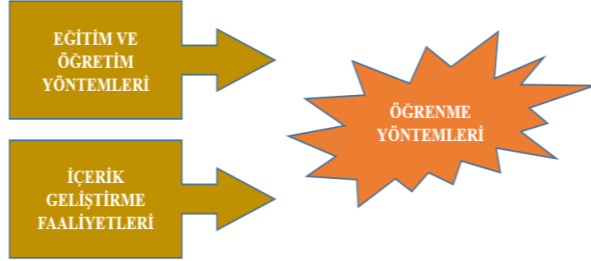
Moral, Motivasyon ve Aile Destek Faaliyetleri: Organizasyonun görevini yapması ve hedeflerine ulaşması için zaman ve becerilerini adanarak çalışan personelin aidiyet duygusunu koruyacak şekilde düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Savunma planlayıcıları belirli periyotlarda kurum içinde rol alan personelin aidiyet duygusunu ölçmeli, moral/motivasyon ve aile destek faaliyetleri ile personele destek olmalıdır.

4.2.3. Öğrenme Yöntemleri

Harbe hazırlık durumunun etkin ve sürdürülebilir olarak idame edilebilmesi maksadıyla personel için, çağdaş eğitim ve öğretim yöntemleriyle uyumlu yenilikçi çözümlerle sosyal, teknolojik ve ihtiyaç değişikliklerine uyum geliştirebilecek sürekli öğrenme kültürünü destekleyen bir ortam yaratılması hedeflenmektedir.

Gelecekte karşılaşılabilecek zorluklara karşı yenilikçi çözümlerin geliştirilmesi maksadıyla sentetik öğrenme, sanal gerçeklik ve gelişmiş yaygın öğrenme sistemi gibi çağdaş yöntemler ile birlikte özel ihtiyaçları da dikkate alınarak personelin çağdaş eğitim ve öğretim alması ve gerekli çerçevenin de oluşturulması sağlanmalıdır. Öğrenme yöntemleri faaliyet alanı eğitim ve öğretim yöntemleri ve içerik geliştirme alt faaliyet alanlarından oluşmaktadır. Söz konusu alt faaliyet alanları Şekil 6'da belirtilmiş olup her bir unsur kısaca açıklanmıştır.

Geleceğin Belirsizliğinde Beşeri Sermayenin Önemi:
Savunma Planlayıcılarına Öneriler



Şekil 6. Öğrenme Yöntemleri Alt Faaliyet Alanları³⁵

Eğitim ve Öğretim Yöntemleri: Personelin eğitim ve öğretiminin ayrılmaz bir parçası olacak çevrimiçi eş zamanlı ve eş zamanlı olmayan eğitim öğretim yöntemleri yoluyla sürekli öğrenmeyi teşvik ederek, eğitim öğretimi yaygınlaştırıp erişimi kolaylaştırarak bugün ve gelecekte karşı karşıya olduğumuz zorlukların üstesinden gelebilecek şekilde personelimizi hazırlayacak tutarlı bir model geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Savunma planlamacıları sürekli öğrenmeyi kurum kültürüne entegre etmeli, öğretime erişimin kolaylaştırılması için adımlar atması gerekmektedir.

İçerik Geliştirme Faaliyetleri: Teknolojideki gelişim ve yeni yetenekler ile ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde doğru müfredat/içeriğin oluşturulması ve geleceğe zamanında hazırlanabilmek amacıyla eğitim ve öğretim yapısı ve yönetim uygulamalarının Eğitim Öğretim Plan ve Program ile Kalite Güvence süreçleriyle desteklenerek geliştirilmesi hedeflenmektedir. Savunma planlamacıları ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verebilecek mehazlara yönelik araştırmaları detaylı ve titiz bir şekilde yürütmelidir.

4.3. Beşeri Sermaye Geliştirme Programının Uygulanması

Beşeri Sermaye Geliştirme sonu olmayan bir süreçtir. Bir bireyin bir organizasyona kattığı değer her zaman daha da geliştirilebilir veya

³⁵ Etkin ve sürdürülebilir harbe hazırlık, çağdaş eğitim ve öğretim yöntemleriyle uyumlu yenilikçi çözümlerle sosyal, teknolojik ve ihtiyaç değişikliklerine uyum geliştirebilecek sürekli öğrenme kültürünü destekleyen bir ortam yaratılmasıyla sağlanacaktır. Öğrenme yöntemleri içerik geliştirme faaliyetleriyle eğitim ve öğretim yöntemleri alt faaliyetlerinden oluşmaktadır.

artırılabilir. Bu nedenle program için bir “Sonuç” yerine “Hedef” oluşturulmuştur.

Bu “Hedef”; milli savunmanın temelini teşkil eden bireyin amaç birliğini oluşturmak, çalışkanlık, yeterlilik ve aidiyet (bütünlük) standartlarını güvence altına alarak, sürekli değişen, belirsiz bir ortamda harbe hazır olmak ve geleceğin kuvvet yapısını oluşturacak bir sürecin elde edilmesini sağlamaktır.

Bu program, organizasyon içinde bağlantısız gözükse ancak normalde birbirini etkileyen iş süreçlerini tespit etmek ve aynı hedefe birlikte ilerleyebilmelerini sağlamayı hedeflemektedir ve bu nedenle, tüm yönetim kademesi için ortak bir sorumluluk olarak kabul edilmelidir.

Programın etkinliğinin ölçülmesi; doğru performans göstergelerinin oluşturulması ve bu verilerin doğru araçlarla değerlendirilmesinin sağlanmasına bağlıdır. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ya da Yetenek Yönetimi tarafından kullanılan araçların, Beşeri Sermaye Gelişimini ölçebilecek ve geri bildirimlerde bulunabilecek şekilde geliştirilmesi ve bu araçlara sağlanacak verilerin doğru performans göstergelerinden elde edilmesi önem arz etmektedir. Bu şekilde, personel gelişimi ve bu gelişimin milli savunma yapısına yaptığı katkı doğru bir şekilde değerlendirilebilir.

Savunma planlayıcıları tarafından dikkate alınacak program, Milli Savunma genelinde öngörülen dönüşümü sağlamak ve işleri doğru yapmakla birlikte, doğru işleri yapmayı öncelik haline getirecek usulleri sağlayacak sonuçları elde etmek amacıyla belirli proje ve etkinliklere odaklanmaktadır. Beşeri Sermayenin Geliştirilmesi, karmaşık bir güvenlik ortamında rekabet üstünlüğümüzü korumak için sürekli ve tutarlı bir yaklaşımla, personelin uygun bilgi, beceri ve davranışlara sahip şekilde donatarak harbe hazırlığa katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Sonuç

Ülkelerin, toplumların ve insanların giderek daha da birbirine bağlı hale geldiği dünyamızda belirsizlik beraberinde karmaşıklığı da getirmektedir. Savunma sanayinin ve silahlı kuvvetlerin belirsizliğin ve üstün olma çabasının üst düzey yaşanacağı gelecekte daima hazır olarak karşısına çıkabilecek her türlü tehdidi bertaraf etmesi insan kaynağına vereceği önem ile mümkündür.

ABD Savunma Departmanı 2030 Yılı Personel ve Hazırlık Stratejinden yola çıkarak önümüzdeki dönemde ülkemizin, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve Türk Savunma Sanayi'nin benzer şekilde stratejik olarak bölgesel ve küresel aktörlerle sürekli mücadele içerisinde bulunacağı ve rakiplere karşı caydırıcılık kullanabileceği öngörülmektedir.

Rakiplere üstünlük kurmak için stratejik insan kaynağına odaklanmak ise kaçınılmaz bir çarpan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda gelecekte sosyal ve ekonomik değişimlerin geleneksel yöntemlerle temin, istihdam ve idame edilen teknoloji ve personel ihtiyaçlarının karşılanması önünde engel yaratabileceği, bu çerçevede; uygun nitelikli personelin gönüllü olarak temin edilmesi, istihdamı ve elde tutulabilmesini sağlayacak gerçekçi kariyer planlarının oluşturulması ve herkes için standart kriterler yerine istihdam edilmesi planlanan farklı kariyer grupları için farklı kriterler oluşturulmasının, eğitim, öğretim, istihdam imkânlarının personelin teşvik edilmesini sağlayacak şekilde düzenlenmesinin, görev ve sorumluluklar tam olarak yerine getirilirken, personelin kuşak farkından kaynaklanan sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlar sağlanmasının, ayrıca insan kaynağının özlük haklarının iyileştirilmesinin beşeri sermayenin ilk adımları olacağı aşikârdır.

Tüm bunlar dikkate alınarak ve savunma planlayıcılarına bir öneri olarak Beşeri Sermaye Geliştirme Programı geliştirilmiştir. Beşeri Sermaye Geliştirme Programı ile teknoloji öngörüsüne sahip, iyi eğitilmiş, dinamik ve sürekli öğrenen personelin, doğru yerde, doğru zamanda ve her an harbe hazır olmasını sağlaması amaçlanmıştır. Beşeri Sermaye Programı, eğitim ve öğretimi kısa vadeli bir yatırım olarak dikkate alarak, buna bireylerin hem yeteneklerini (becerileri, bilgileri ve davranışları) hem de kapasitelerini (öz-liderlik, kendine güven, isteklilik, esneklik ve zihniyet) sürdürülebilir şekilde geliştirecek bir uzun vadeli gözden geçirme olanağı sağlamaktadır.

Personel ve Hazırlık Stratejisi Temel Adımları” ve tasarlanan “Beşeri Sermaye Geliştirme Faaliyet Alanları” göz önünde bulundurularak savunma planlayıcıları yaratıcılığın, yenilikçiliğin ve inisiyatifin teşvik edildiği, daha yüksek düzeyde profesyonel askerî eğitim ve öğretim sağlayan, teknolojiyi kucaklayan bir ortamın elde edilmesini sağlamalıdır. Ayrıca planlayıcılar kurumsal öğrenme düzeyini yükseltmek, personel beceri ve yeteneklerinin seviyesini artırmak, bilginin yaratıldığı, paylaşıldığı,

uygulandığı ve öğrenmenin bir alışkanlık haline geldiği bir atmosfer sağlamak amacıyla, uygulamalar, süreçler, kurum kültürü değişiklikleri gibi grup performansı, personel gelişimi ve organizasyon yapısına odaklanan müdahaleler gerçekleştirmelidir. Gelecekte karşılaşılabilecek zorluklara karşı yenilikçi çözümlerin geliştirilmesi maksadıyla savunma planlayıcıları sentetik öğrenme, sanal gerçeklik ve gelişmiş yaygın öğrenme sistemi gibi çağdaş yöntemlerin takipçisi olmalı, sisteme her kademedede entegre edilebilmesi için alt yapıyı oluşturmalıdır.

Tasarlanan Beşeri Sermaye Geliştirme Programının savunma planlayıcıları tarafından etkinlikle uygulanması ile personel bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değer yaratan özellikleri kazanacak, stratejik kararlar alabilen öngörü yeteneği gelişmiş etkin liderler yetişebilecektir. Ayrıca personelin gelişimiyle birlikte, iş tatmini, motivasyon, aidiyet duygusu, göreve bağlılığı gibi örgütsel davranış değişkenlerinde olumlu sonuçlar alınırken tüm bunlara bağlı olarak görev etkinliği de artacaktır.

Sonuç olarak tasarlanan program, yeni teknolojileri etkinlikle takip edebilecek ve yeni yaklaşımlara açık personele sahip bir Milli Savunma mekanizması oluşturulabilmesini amaçlamaktadır. Savunma planlayıcıları tarafından çalışmanın programa eklenecek yeni bileşenlerle detaylandırılabilmesi ve Beşeri Sermaye Geliştirme Programı yol haritasının süre cetveli ile ortaya konarak zenginleştirilebileceği değerlendirilmektedir.

Summary

Based on the importance of strategic human resources and human capital, the United States, which plays a direct and indirect role in the uncertainty of the future, will examine the personnel and preparedness strategy for 2030 in order to draw attention to how the United States handles personnel and future preparation issues in the National Defense. The Human Capital Improvement Program has been proposed to the planners.

The work took place in two stages. In the first stage, the US Department of Defense 2030 Personnel and Readiness Strategy was examined, taking into account the uncertainty of the future and human resources issues. In the second phase, as defense planners, in order to gain competitive advantage in the uncertain environment of the future, a program that we can call the Human Capital Development Program has been proposed

in order to create a program that is integrated with the personnel and responds to the needs. Focusing on Leadership Development, Institutional Effectiveness and Learning Methods, where “Lessons Learned and Sample Practices” constitute the starting line, the result of which is Preparedness for War and where Innovation is accepted as a supportive element, this program will be able to effectively follow new technologies and It aims to create a National Defense mechanism with personnel open to new approaches. With the effective implementation of the designed Human Capital Improvement Program by defense planners, personnel will gain positive value-creating features such as knowledge, skills, experience and dynamism, and effective leaders with advanced foresight ability will be able to make strategic decisions. In addition, with the development of the personnel, while positive results are obtained in organizational behavior variables such as job satisfaction, motivation, sense of belonging, commitment to duty, task efficiency will increase depending on all these.

Uncertainty brings with it complexity in our world where countries, societies and people are becoming more and more interconnected. The defense industry and the armed forces will be able to maintain their competitive advantage in an uncertain future where competition will be at a high level, and it will be possible with the importance given to human resources. The Human Capital Development Program, which was designed as a proposal to defense planners considering the importance of human resources, aims to ensure that well-educated, dynamic and constantly learning personnel with technology foresight are ready for combat at the right place, at the right time and at any time. The Human Capital Program considers education and training as a short-term investment, with a long-term review that will sustainably develop both abilities (skills, knowledge and behavior) and capacities (self-leadership, self-confidence, willingness, flexibility and mindset) of individuals. Provides a migration program.

As a result, the program designed aims to create a National Defense mechanism that can effectively follow new technologies and has personnel open to new approaches. It is considered that the work by defense planners can be detailed with new components to be added to the program and that the Human Capital Improvement Program roadmap can be enriched with a time sheet.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanmasında hiçbir dış finansmandan yararlanılmamıştır. Çalışmanın gelişmesine katkılar, yönlendirmeler ve değerlendirmelerde bulunan başta hakemler olmak üzere tüm hocalarımıza ve özellikle derginin bütün editörlük faaliyetleri kapsamında iletişim ve destek sürecini mükemmel yürüten dergi editörlüğüne teşekkürlerimizi sunarız.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Araştırmanın hazırlanmasında birinci yazarın katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı %40'tır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- BEGG David, FISCHER Stanley vd., *İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- BOZKURT Veyssel, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- LESTER C. Thurow, *Investment in Human Capital*, Wardsworth Publishing Company, California, 1970.
- MARRIS Petter, *The Politics of Uncertainty: Attachment in Private and Public Life*. Routledge London, 1996.
- MORRISON, J. ve T.MECCA. Managing Uncertainty: Environmental Analysis / Forecasting in Academic Planning. İçinde J.Smart (Ed.) *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. New York: Agathon Press, 1989.
- NARTGÜN, G. S., “Öğrenen Örgütlerde Strateji ve Planlama”, *Öğrenen Örgütler*, (Editörler: K. Demir ve C. Elma), Ankara: Sandal Yayınları, 2004.
- OCHMANEK, D. ve S.HOSMER. The Context for Defense Planning: The Environment, Strategy, and Missions. İçinde Z. Khalilzad ve D. Ochmanek (Eds.) *Strategic Appraisal 1997: Strategy and Defense Planning for the 21st Century*. California: RAND Publications, 1997.
- RUTH B.MAROM, SHLOMITH DEKEL vd., *An Elementary Approach to Thinking Under Uncertainty*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates. Abingdon, 1985.
- ÖZ, Tolga, “Savunma Harcamaları”, Ebru CAYMAZ ve Fahri ERENEL, (ed.), *Savunma Kaynaklarının Planlanması ve Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, 241-265.
- SCHULTZ Theodore W., *Investment in Human Capital*, The Free Press, New York, 1971.
- ŞİMŞEK Muammer, *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

Makaleler

- ARABACI İ. Bakır and ŞENER Gönül, “Üniversitelerin Misyon İfadelerinin Tematik Olarak İncelenmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2014, 22(2), 701-716.
- ARABACI İ. Bakır, “Stratejik Planlamada Amaç, Misyon, Vizyon ve Örgütsel Slogan Gerçekleştirme Düzeyini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma (Malatya MLO Örneği)”, *A.Ü. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, 2(3), 85-98.
- AYGÜN Salih ve ÖZ Tolga “The Effects of Defence Expenditures on Growth: The Case of Turkey”. *Journal of Defense Resources Management* 2020,11(2 (21)), 5-23.
- GODET M. and ROUBELAT F., “Creating the Future: The Use and Misuse of Scenarios”. *Long Range Planning*, 1996 Vol. 29, No. 2.
- IRENE K.H. Chew and CHONG Peifen “Effects of Strategic Human Resource Management on Strategic Vision”, *International Journal of Human Resource Management*, 1999 10:6, pp. 1031-1045.
- KJ EUSKE, M.J. LEBAS vd., “Performance Management in a International Setting” *Management Accounting Research*, 1993 Vol:4.
- KİBRİTÇİOĞLU A., “İktisadi büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Ank. Ü. SBF Dergisi*, 1998 Cilt: 53, No: 1-4, s. 207-230.
- LEBLEBİCİ Hüseyin and SALANCIK R. Gerald, “Effects of Environmental Uncertainty on Information and Decision Processes in Banks”. *Administration Science Quarterly*, 1981 No. 26.
- LEVINTHAL A. Daniel, “Organizational Adaptation and Environmental Selection Interrelated Procces of Change”, *Organization Science*, 1991 Vol:2.
- MAIOR C.George and MATEI Milhaela, “Bridging the Gap in Civil-Military Relations in Southeastern Europe: Romania’s Defense-Planning Case”. *Mediterranean Quarterly*, 2003 Vol. 14, No. 2.
- MARK A. Huselid, SUSA E. Jackson vd., “Technical and Strategic Human Resource Management Effectiveness as Determinants of Firm Performance”, *The Academy of Management Journal*, 1997 Vol. 40, No: 1, pp. 171-188.
- MILLER, D., “The Architecture of Slimlicity”, *Academy of Management Review*, 1993 Vol: 8.
- ORLANDO C. Richard and NANCY Johnson, “Strategic Human Resource Management Effectiveness and Firm Performance”, *International Journal of Human Resource Management*, 2001 12: 2, pp. 299-310.
- ÖZ, Tolga ve ÇALIŞKANLAR M.Turgut, “Paralı Askerlerden Özel Askerî Şirketlere Savunma Yönetimi Teknolojileri Uygulamaları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 2020, C. 16., S. 34, 309-339.
- PEHLİVAN Oğuzhan ve ÖZ Tolga “Askerî Karar Verme Sürecinin Taktik ve Operatif Seviyede Etkinliği ve Eğitim İhtiyacı”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 2020, 16 (36), 947-975.
- PFEIFFER Holger, “Defence and Force Planning in Historical Perspective: NATO as a Case Study”, *Baltic Security&Defense Review*, 2008, Cilt 10.
- SCHULTZ, Theodore, W., , “Education and Economic Growth: Return to Education”, *Readings in the Economics of Education*, UNESCO, 1968 , s. 277-292. France.
- SHEKHAWAT V.S., “Challenges in Defence Planning”. *Strategic Analysis*, 2006 Vol. 30, No. 4, Oct-Dec, 689-707.
- İnternet Kaynakları**
- HILL, R. “The Changing Security Environment”, <http://www.minister.defence.gov.au/HillSpeechtpl.cfm?CurrentID=3461> (Erişim tarihi: 24 January 2014)
- “U.S DEPARTMENT of DEFENSE, Personnel and Readiness Strategy for 2030”, <https://prhome.defense.gov/> (Erişim Tarihi: 23.01.2021)

Proje Yönetimine Kurumsal Bir Yaklaşım: Jandarma Genel Komutanlığına Özgü Yeni Bir Proje Yönetim Modeli

An Institutional Approach to Project Management: A New Project Management Model Specific to the Gendarmerie General Command

Erdem ERCİYES* - Erdem ÖZGÜR**

Öz

Bu çalışmanın amacı, Jandarma Genel Komutanlığına özgülenebilecek bir proje yönetim sistemi oluşturmaktır. Çalışmanın temel araştırma sorusu “Jandarma Genel Komutanlığına özgü proje yönetimi yaklaşımı nasıl olmalıdır?”. Bu soruya cevap bulabilmek için çalışmada etnografik bir araştırma metodolojisi benimsenmiştir. Ayrıca araştırma metodu olarak Jandarma Genel Komutanlığında proje faaliyetleri icra eden dokuz personelle yarı yapılandırılmış mülakatlar ve ikincil bilgi kaynağı olarak literatür (dizin) taraması yapılmıştır. Jandarma Genel Komutanlığının proje yönetim sisteminde etkinliğin sağlanabilmesi için atılması gereken en önemli adım olarak ihtiyacı doğru olarak tanımlayabilen, proje yapan, yaptıran, yöneten ve kontrol eden bir Araştırma Geliştirme Merkezinin kurulması tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda Jandarma Genel Komutanlığının proje yönetim sürecine özgü yeni proje yönetim modeli oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Proje Yönetimi, Proje Süreçleri, Kolluk Yönetimi, Jandarma Genel Komutanlığı, Ar-Ge.

Abstract

This research aims to develop a project management system that can be customized to the Gendarmerie General Command. The main research question of the study is “How should

* Dr. Personel Albay, Jandarma Genel Komutanlığı Strateji Başkanlığı, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-7842-0967, e-posta: erdemerciyes@yahoo.com.

** Dr. Jandarma Albay, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığı, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1403-4442, e-posta: cozgur76@hotmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 02.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 28.02.2021

be the project management approach specific to the Gendarmerie General Command?" In order to find a response to this question, an ethnographic research methodology was followed in the study. In addition, as a research method, semi-structured interviews were conducted with nine personnel who have been carrying out project activities at the Gendarmerie General Command and literature review was performed as a secondary source of information. The establishment of a Research and Development Center who can accurately identify needs, conduct, manage and control projects, has been determined as the most important step to be taken to ensure effectiveness in the project management system of the Gendarmerie General Command. At the end of the study, a new project management model specific to the project management process of the Gendarmerie General Command has been established.

Keywords: *Project Management, Law Enforcement Management, the Gendarmerie General Command, Research and Development.*

Giriş

Jandarma Genel Komutanlığı kamu düzeni ve güvenliğini sağlamak üzere kendi sorumluluğuna verilmiş alanlarda, Türkiye geneline yayılmış bir şekilde faaliyet icra eden bir kolluk kuvvetidir. Günümüzde iç ve dış güvenliğin geldiği nokta ve yaşanan her olayın altında bir güvenlik meselesi olduğu dikkate alındığında, ülkelerin kendi güvenliklerini sağlamak için sosyal, demografik ve ekonomik yapıları kapsamında savunma plan ve harcamalarında¹ ciddi oranlarda payı olan Jandarma Genel Komutanlığının sürekli kendini yenileyen ve geliştiren bir vizyonda hareket etmesi, proaktif bir bakış açısı sergilemesi ve ortaya çıkan durumlara hızlı reaksiyon gösterebilmesi büyük önem arz etmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığının mevzuatla belirlenmiş olan görevlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen kurumsal gelişim faaliyetleri ile Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) ve Savunma Sanayi Başkanlığı projelerinin yönetim sürecinin işletilmesinin ana sorumluluğu hali hazırda Jandarma Genel Komutanlığı Strateji ve Dış İlişkiler Başkanlığına bağlı Proje Yönetim Şube Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Ancak uygulamada birimler üst yönetimin onayını alarak kendileri proje başlatıp yürütebilmektedir. Birçok organizasyonda da rastlanıldığı şekilde birbirinden bağımsız şekilde yürütülen projeler, kurumların gelişime

¹ Salih Aygün and Tolga Öz, "The Effects of Defence Expenditures on Growth: The Case of Turkey", *Journal of Defense Resources Management*, 2020, 11(2 (21)), p.7.

yönelik bütüncül bakış açısını ihtiva etmediği zaman, kurumun vizyonunun gerçekleştirilmesine yönelik gayret birliği oluşmasına engel olabilmektedir. Benzer projeler veya birbirinin devamı olması gereken süreçler her birim ve her proje ekibi tarafından ayrı ayrı işletilebilmekte, karşılıklı iş birliği sorunları yaşanabilmekte ve nihayetinde tamamlanamamış veya maliyet-etkin sonuçlandırılmamış projelerle karşılaşılabilir. Geçmiş dönemde kamuoyuyla da paylaşılan ve silahlı kuvvetler bünyesinde yürütülen personel yönetim sistemine ilişkin projelerin beklenen sonuca ulaşamaması gayret birliği eksikliğine örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda önemli bir nokta da cari hizmet yürüten birimlerin proje yönetim süreçlerini bir yük olarak görebilmesidir. Bürokratik süreçlerin yoğunluğu ve süreli işlemlerin zamanında bitirilmesi gerekliliği, proje süreçlerini aksatabilmekte veya süreç takibini zorlaştırabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Jandarma Genel Komutanlığına özgülenebilecek kolluk görev alanına giren farklı projelerin benzer yöntemlerle yönetilmesini sağlayarak, projeleri; izlenebilir, kontrol edilebilir, yönetilebilir hale getirecek ve birbiri arasında eşgüdümü sağlayacak bütüncül bir proje yönetim sistemi geliştirmektir. Çalışmanın temel araştırma sorusu “Jandarma Genel Komutanlığına özgü proje yönetimi yaklaşımı nasıl olmalıdır?” Bu soruya cevap bulabilmek için çalışmada kurum proje yaklaşım kültürünü ortaya koyması nedeniyle etnografik bir araştırma metodolojisi benimsenmiştir. Ayrıca araştırma metodu olarak Jandarma Genel Komutanlığında proje faaliyetleri icra eden personelle yarı yapılandırılmış mülakatlar ve ikincil bilgi kaynağı olarak literatür (dizin) taraması yapılmıştır. Böylelikle teori ve uygulamanın örtüştürülmesi neticesinde sahanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek aynı zamanda kuramsal derinliği olan kuruma özgülenebilecek bir model oluşturulabileceği değerlendirilmektedir.

1. Literatür Taraması

İnsanlık tarihi boyunca küçüğünden büyüğüne türlü türlü proje yönetilmiş ve icra edilmiştir. Ancak proje yönetiminin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkmasında İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri tarafından başlatılan Manhattan Projesi² önemli bir rol

² Manhattan Projesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD’de atom bombası üretmek üzere başlatılan toplamda 600,000 ‘den fazla kişinin görev aldığı ve sonuçları (Alex Wellerstein,

oynanmış ve proje süreçleri bilimsel bir formatta tanımlanmıştır³. Aslında yapılan her işin bir proje olamayacağını da ortaya koyan, yeni ürün geliştirme ve inovasyonun stratejik tasarım performansı gerektirdiğini belirten Lenfle, yöneticilerin bu süreçteki kaygılarını proje yönetiminin gidereceğini savunmaktadır. Çünkü proje yönetiminin temelinde, hedefleri belirli olsa da bu hedeflere nasıl ulaşılabileceği ve sonuçlarının ne olacağı belirli olmayan bir işi öngörülebilir yapmak vardır. Devamında ise özellikle 1950’lerde büyük askerî projelerin belirsizlikleri üzerinden geliştirilen eski ve yeni sistemin belirli bir süre beraber çalıştığı paralel yaklaşım stratejisi ile birden fazla alternatifin bir arada geliştirilmesiyle riskleri azaltma ve en iyiyi seçme imkânı sağlama proje yönetiminde ana yaklaşım olarak benimsenmiştir⁴. Bu yaklaşımın günümüzde de etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada projenin ne olduğu ve olmadığının ayırımının net olarak yapılması gerekmektedir. Proje; belirli kaynaklarla, özgün ürün, hizmet veya sonuç gerçekleştirmek için yürütülen geçici bir çalışmadır⁵. Ana özellikleri olarak; tesis edilmiş bir amaç, başı ve sonu olan tanımlanmış bir zaman dilimi, farklı birimlerin koordinasyonu, daha önce yapılmamış ve sonucu tam olarak öngörülemeyen bir şeyi gerçekleştirme hedefi ve belirli kaynak, maliyet ve performans istekleri ön plana çıkmaktadır. Projenin ne olmadığı anlamak için sorulması gereken temel soru ise; yapılmak istenen çalışmanın rutin ve tekrar eden bir iş olup olmadığıdır⁶.

Projenin tanımını ortaya koyduktan sonra proje yönetimi kavramına doğrudan geçmeden önce proje sürecinin odak noktasında yer alan proje

“How many people worked on the Manhattan Project? Restricted Data”: *The Nuclear Secrecy Blog*. <http://blog.nuclear.secrecy.com/2013/11/01/many-people-worked-manhattan-project/>. (Erişim Tarihi 31 Mart 2020).) itibariyle tarih en yıkıcı çalışmalarından birisidir. Projenin çıktısı olan atom bombasının ABD tarafından Hiroşima ve Nagasaki’ye atılması sonucu yüzbinlerce kişi ölmüş ve İkinci Dünya Savaşı bitmiştir.

³ Sylvain Lenfle “The Strategy of Parallel Approaches in Projects with Unforeseeable Uncertainty: the Mahhattan Case in Retrospect”, *International Journal of Project Management*, 2011, 29 (4), p. 359-373.

⁴ K. Artto, J. Kujala, P. Dietrich, M. Martinsuo, “What is project strategy?”, *International Journal of Project Management*, 2008, 26 (1), p. 4–12.

⁵ Eric W. Larson, Clifford F. Gray, *Project Management: The Managerial Process*, McGraw-Hill Education, Sixth Ed., New York, 2014, p. 6.

⁶ *A.g.e.*, p. 7.

yöneticisinin tanımını ortaya koymada fayda bulunmaktadır. Bu konuda en fazla kabul gören tanımlardan birisi Mesleki Yeterlilik Kurumunun yaptığı tanımdır:

“Proje Yöneticisi (Seviye 6), projenin gereksinim, risk/fırsat ve paydaş çözümlemesinin yapılmasını sağlayarak proje yürütme planının hazırlanmasını sağlar; proje yürütme planı çerçevesinde proje faaliyetleri ile ilgili satın alma ve sözleşme yönetimi gibi iş organizasyonu faaliyetlerini gerçekleştirerek proje uygulama faaliyetlerini başlatır; proje ekibini ve iletişim faaliyetlerini yöneterek projenin ilerleme ve sonuçlanma durumunun takibini yapar. Proje Yöneticisi (Seviye 6), çalışmalarını iş sağlığı ve güvenliği ile çevre koruma önlemleri ve kalite gereklilikleri çerçevesinde gerçekleştirir ve mesleki gelişimine ilişkin faaliyetlerde bulunur.”⁷

Bu tanımdan hareketle, proje yöneticisinin yürütülen projeye göre belirli seviyede teknik bilgiye sahip olması da önemli bir kıstastır. Ancak proje yöneticisi ifadesi ebedi bir tabir değildir ve bir mesleği ya da statüyü anlatmamaktadır. Bir projede yönetici olan bir kişi başka bir proje de yürütücü⁸ olabilmektedir. Ayrıca proje yöneticisine ilave olarak projenin yapılmasına karar verilmesi aşamasında talep yöneticisi ihtiyacın doğru olarak değerlendirilmesinde önemli bir role sahiptir. Proje aşamasına geçildiğinde portföy yöneticisi,⁹ projenin mali durumunu, risk beklentilerini ve gerçekleşme durumunu takip ederek ilgili birimler arasında eşgüdüm sağlamaktadır.

⁷ “Ulusal Meslek Standardı: Proje Yöneticisi Seviye: 6”, *Mesleki Yeterlilik Kurumu*, 2018, s. 6.

⁸ Proje yürütücüsü, ilgili bilim alanında gerekli uzmanlığa ve proje hazırlama ve yürütme yetkinliği ve deneyimi olan, projenin bilimsel, teknik, idari, mali ve hukuki her türlü sorumluluğunu taşıyan ve proje sözleşmesini imzalayan, proje sonuçlarını bilimsel yöntemlerle değerlendirip yayımlayabilen kişi veya kişilerdir (1003-Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı Usul ve Esasları, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/mevzuat/esaslar/204BK-EK.pdf, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2021)). Proje yöneticisi ise projeyi teklif eden ve genel sorumluluk üstlenen, bazı durumlarda farklı kurum/kuruluşlarda yürütülen alt projelerden oluşan orta ve büyük ölçekli projelerde, proje yürütücüleri arasında koordine sağlayan ve projenin yönetiminden sorumlu kişi ya da kişileri tanımlamaktadır (1003-Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı Usul ve Esasları, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/mevzuat/esaslar/204BK-EK.pdf, (Erişim Tarihi: 22 Mart 2021)). Bu nedenle iki kavram farklı olarak kullanılmaktadır/kullanılmalıdır.

⁹ Proje portföy yöneticisi, projenin finansal girdi ve çıktılarını ortaya koymak ve analiz maksadıyla proje yönetim organizasyonları tarafından gerçekleştirilen süreçten sorumlu kişi ya da kişilerdir. Temelde karar etki ettiği nokta yeni proje yatırımlarının maliyet

Projelerin karmaşık ve kısıtlarla örülü dinamik yapısından dolayı, proje yöneticilerinin ve yürütücülerinin belirli bir yaklaşım takip etme ihtiyaçları bulunmaktadır. Bununla ilintili olarak hâlihazırda farklı amaçlara ve sektörlere hitap eden öngörülü (*predictive*) ve çevik (*agile*) olarak sınıflandırılan iki ana proje yönetim yaklaşımı bulunmaktadır. Öngörülü proje yönetimi yaklaşımları bir sürecin tüm aşamalarının bir sırayla gerçekleştiği doğrusal bir yaklaşımdır. Yöntemin uygulanabilmesi için proje yönetici ve yürütücüleri öngörülebilir araçlara ve deneyime sahip olmalıdır. Bu yaklaşım geleneksel proje yönetim özellikleri taşımakta ve literatürde şelale (*waterfall*) modeli olarak geçmektedir. Şelale modeli; analiz, tasarım, geliştirme, test ve uygulamadan oluşan beş aşamayı kapsamaktadır. Bir aşama bitmeden diğerine geçilememektedir¹⁰. Bu model, tasarım ve geliştirme sürecine verdiği önem ile öngörülebilir olması nedeniyle genellikle büyük çaplı ve karmaşık projelerde kullanılmaktadır.¹¹ RAD¹² Proje Yönetimi, MS PPROJECT¹³ ve PMBOK/PMI¹⁴ Proje Yaklaşımları Şelale Modeline göre tasarlanmıştır.¹⁵ Ancak Şelale Modelinin hiyerarşik ve bürokratik katılığı, müşteri odaklı esnekliğe elverişli olmaması ve pahalı olması nedenleriyle

etkinliği üzerinden öngörüler ortaya koyarak, projeye sermaye aktarmanın gerekliliği üzerinde verilecek karar destek sağlar (Planview, “Project Portfolio Management Defined”, 2019, <https://www.planview.com/resources/articles/project-portfolio-management-defined/>, (Erişim Tarihi:21.03.2021)).

¹⁰ C.G. Cobb, *The Project Manager’s Guide to Mastering Agile: Principles and Practices for an Adaptive Approach*, John Wiley Sons., New Jersey, 2015.

¹¹ Kai Petersen, Claes Wohlin ve Dejan Baca, “The Waterfal Model in Large-scale Development”, In *International Conference on Product-Focused Software Process Improvement*, Springer, 2009, p. 328-338.

¹² RAD İngilizce “Rapid Application Development” kısaltılması olarak kullanılmaktadır. Bu proje yöntem süreci, sistemleri hızlı bir şekilde sağlama ihtiyacına cevap vermek için geliştirilmiştir. Hedeflerin iyi tanımlandığı ve dar bir odağının bulunduğu projelerde etkin olarak kullanılmaktadır.

¹³ Aslında MS PPROJECT’e bir yaklaşımdan ziyade proje yöneticisine süreçleri hızlı bir şekilde kontrol edebilme ve yönetebilme imkânı tanıyan bir yazılım olarak da bakmak gerekir.

¹⁴ PMBOK ya da bilinen diğer adıyla PMI yaklaşımı, proje yönetimini iyi uygulama örnekleri üzerinden bir süreç mantığıyla belirleyerek çoğu projede uygulanabilir bir yol takibini hedeflemektedir (PMBOK® Guide, *A Guide to the Project Management, Body of Knowledge*, Project Management Institute Sixth Edition, Pennsylvania, 2017).

¹⁵ The PMI Guide to Business Analysis, Project Management Institute, Pennsylvania, 2017.

küçük ölçekli projelerin yürütülmesinde verimli olamamaktadır.¹⁶ Bu eksiklikler, çevik (agile) proje yönetim yaklaşımının gelişmesini tetiklemiştir. Çevik süreçler genellikle sık denetim ve adaptasyonu, ekip çalışmasını, kendi kendini örgütlemeyi ve hesap verebilirliği teşvik eden bir liderlik felsefesini, yüksek kaliteli yazılımların hızlı bir şekilde teslim edilmesini sağlamaya yönelik bir dizi mühendislik uygulamasını ihtiva etmektedir.¹⁷ Bu yaklaşım tek bir yöntemle sahip değildir. Projenin ihtiyacına, müşterinin beklentilerine ve anlık gelişen durumlara göre uygulanmasında farklılıklar barındırmaktadır. Proje ve yazılım geliştirme sürecinin küçük ve dinamik ekiplerle tasarımı ile yönetimi bu yaklaşımın temel özelliğidir. Yaygın uygulamaları; SCRUM Proje Yönetimi¹⁸ (Yazılım Sektöründe), PRINCE2 Proje Yönetimi,¹⁹ Extreme Proje Yönetimi,²⁰ KANBAN Proje Yönetimi (Üretim Sektöründe)²¹ ve CMMI Yaklaşımıdır.²²

Her ne kadar bahsi geçen proje yönetim yaklaşımları içerisinde sayılmasa ve doğrudan bir proje mantığı üzerinden oluşturulmamış olsa da Türk Silahlı Kuvvetlerinde ve Jandarma Genel Komutanlığının²³ değişik

¹⁶ C.G. Cobb, *The Project Manager's Guide to Mastering Agile: Principles and Practices for an Adaptive Approach*, John Wiley Sons, New Jersey, 2015.

¹⁷ M.S. Merkow ve, L. Raghavan, *Secure and Resilient Software Development*, Taylor and Francis Group, Boca Raton, 2015.

¹⁸ SCRUM Proje Yönetimi kısa döngülerle çıktı üretmeye ve bunlardan alınan geribildirimleri temel almakta, öncelikle ana gereksinimlere odaklanarak ihtiyaca göre değişiklikleri yapmayı hedeflemektedir.

¹⁹ İngilizce "Projects in Controlled Environment"ın kısaltılmasını anlatan, sürece odaklanan ve bir projenin baştan sona kontrollü olarak başlatılması, devam edip sonlandırılmasını amaçlayan pratik bir proje yönetim metodudur.

²⁰ Extreme Proje Yönetimi (XP), müşterinin isteklerini küçük parçalar halinde ele alarak, en temel isteğine odaklanmayı, bu isteği gerçekleştirirken de bozmadan sürekli test ederek müşteri kontrolünde ilerlemeyi hedefleyen bir yaklaşımdır.

²¹ KANBAN Proje Yönetimi, işleyen sistemdeki sıkıntıları işlevsiz alanları ortaya çıkararak kalıcı çözümler üretmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır.

²² İngilizce "Capability Maturity Model Integration" olan CMMI Yaklaşımı kurumlara süreçlerini iyileştirme için temel adımları çıkaran bir süreç iyileştirme yaklaşımıdır.

²³ Jandarma Genel Komutanlığı 668 sayılı KHK ile TSK bünyesinden çıkmış olsa da, geçmiş dönem uygulamalarının ve hali hazırda devam eden kurumsal kültürün bir yansıması olarak kavramsal olarak AKVES/KSİU kullanılmadan benzer süreçler işletilmeye devam etmektedir. Ayrıca, gerek 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu gereği seferberlik ve savaş hallerinde askerî görevlerinin bulunması,

seviyelerindeki birlik komutanları, kendilerine verilen kapsamlı görevlerin başarıldığından emin olmak için “Kıta Sevk ve İdare Usulü (KSIU)” ve üst seviyelere çıkıldığında “Askerî Karar Verme Süreci (AKVES)” ismi verilen sistematik bir yaklaşımı tatbik etmektedirler.²⁴ Bu usuller sayesinde komutan; zamanı, imkânları ve insan gücünü en verimli şekilde kullanmaktadır. Bu yöntemde, görevin niteliğine, zaman ve mekân faktörlerine göre usullerde sıra atlamak mümkündür. Tablo 1’de gösterilen AKVES daha çok üst seviyede kullanılan bir yaklaşımdır. Operatif ve stratejik seviyedeki AKVES sürecinde aşamaların kapsamı ve içeriği rutin olmayan, daha karmaşık ve çok bileşenli, daha fazla durumsal farkındalık ve uyum gerektiren kararlarla genişleyebilmektedir.²⁵ Bu doğrultuda şartlara ve ele alınan sürecin kapsamına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir.

Tablo 1: Askerî Karar Verme Süreci

Askerî Karar Verme Süreci		
Karargâh Durum Muhakemesi	Vazifenin Alınması ve Ön İnceleme	Hazırlıklara İlişkin Ön Emrin Verilmesi
	Vazifenin Tahlili	
	Ana fikrin Ortaya Konması	Planlamaya İlişkin Ön Emrin Verilmesi
	Hareket Tarzlarının Belirlenmesi	
	Komutanın Karar Vermesi	Komutan Harekât Tasarısının Ortaya Konması
	Planın Tamamlanması	
	Planın Onaylanması	
	Planın Yayınlanması	
	Planın Gözden Geçirilmesi	

gerekse hâlihazırda yürütülen görevlerde TSK unsurlarıyla birlikte hareket etmeleri, karar verme süreçlerinde kavramsal olmasa da süreç bazında bir birlikteliği gerekli kılmaktadır.

²⁴ Oğuzhan Pehlivan. ve Tolga Öz, “Askerî Karar Verme Sürecinin Taktik ve Operatif Seviyede Etkinliği ve Eğitim İhtiyacı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2020, 16(36), s. 954.

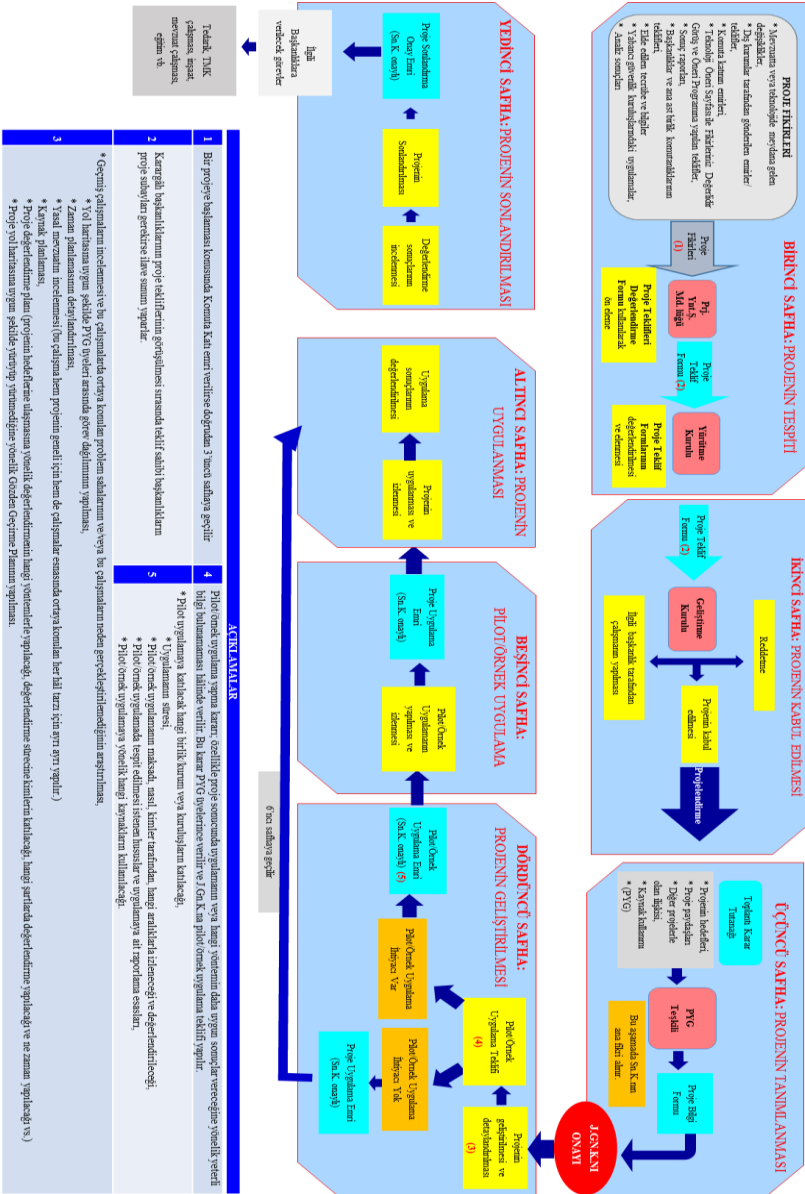
²⁵ Oğuzhan Pehlivan ve Tolga Öz, a.g.m., 2020, s. 961.

AKVES'in ve taktik seviyede KSİU'nün temel ilkesi, alınan küçük bir vazifeden kapsamlı bir göreve kadar tüm işlerde uygulanabilir bir yol haritası çizmektir. Her projenin bir fikirle ve bunun gerçekleşmesi için bir irade beyanı ortaya konma ile başladığı düşünüldüğünde KSİU önemli bir yol haritası olabilmektedir. KSİU'daki safhalar Tablo 2'de gösterildiği üzere başlangıç ve tasarım aşamasında yapılacak işin tüm safhalarını ele alması açısından öngörülü, icra aşamasında ise durum ve şartlara göre uyarlanması gerektiğinde süreçlerde değişikliğe gidilmesi veya aşamaların gözden geçirilmesi açısından çevik proje yönetim süreçleriyle daha uyumlu olduğu değerlendirilmektedir. Jandarma Genel Komutanlığı özelinden hareketle mevcut proje yönetim dokümanlarının incelenmesi neticesinde; AKVES'in 2'nci aşamasından itibaren proje temelli üretim ve yönetim sürecinin tasarlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

2. Mevcut Durum

Jandarma Genel Komutanlığında kurumsal ve bütüncül bakışı gerektiren proje yönetim süreçleri bu maksatla oluşturulmuş bir yapı üzerinden zayıf bir matris anlayışı²⁶ çerçevesinde işletilmektedir. Bunun yanında icracı birimlerde dâhil olmak diğer birimlerde ihtiyaçlar nispetinde projeler yürütülmektedirler. Proje başlangıcı bazen bir fikir üzerinden çıkabileceği gibi Jandarma Genel Komutanlığı gibi güvenlik politikaları alanın gereksinimleri hızlı karşılama ihtiyacı nedeniyle doğrudan bir direktif veya emirle de başlayabilmektedir. Bu noktada, projenin tespiti ve kabulü ön şartıyla çalışmaların başlaması gerekebilmektedir. Ancak başlangıç farklılığı söz konusu projeye ilişkin yeni fikirlerin gelişmesinin bir engeli olarak görülmemesi gerekmektedir. KSİU açısından ilk iki aşamanın karşılığı olan bu durum Jandarmanın zayıf matris yapısını statik doğasından dolayı örtmeyen öngörülü proje yaklaşımdan ziyade çevik proje yönetim yaklaşımına daha benzer bir özellik sergilemektedir. Mevcut durumda Jandarma Genel Komutanlığında proje yönetim süreç akışı Şekil 1'de gösterildiği gibidir.

²⁶ Zayıf matris yapı kavramıyla kastedilen Proje Yönetim Şube Müdürlüğü adında geçen yönetim fonksiyonunu yerine getirmekten ziyade farklı birimlerin yürüttüğü projeler arasında koordinasyon sağlama misyonunu daha çok benimsemiş durumda olmasıdır.



Şekil 1: Proje Üretim ve Yönetim Süreci²⁷

²⁷ Yusuf Mutlu Genç, “Proje Üretim ve Yönetim Süreci”, Yayınlanmamış Bilgi Notu,

Proje Yönetimine Kurumsal Bir Yaklaşım:
Jandarma Genel Komutanlığına Özgü Yeni Bir Proje Yönetim Modeli

Süreç projenin tespitiyle başlamaktadır. Bu safhada proje fikirleri toplanarak Proje Yönetim Şube Müdürlüğü tarafından ön elemeye tabi tutulmaktadır. Ön elemeyi geçen projeler hakkında ilgililerince proje teklif formları hazırlanmaktadır. Söz konusu proje teklif formları Proje Yürütme Kurulunda görüşülerek elemeye tabi tutulmaktadır. İkinci safhada proje teklifleri Geliştirme Kuruluna Sunulmakta ve projeler hakkında karar verilmektedir. Müteakiben proje tanımlama safhasına geçilmektedir. Bu safhada Proje Yönetim Grubu (PYG) teşkil edilmekte ve proje bilgi formları hazırlanmaktadır. Dördüncü safhada, projeler detaylandırılmakta ve proje uygulama emri hazırlanarak yayınlanmaktadır. Takip eden safhada pilot/örnek uygulamaya geçilmektedir. Pilot/Örnek uygulamanın başarılı olması durumunda proje uygulama emri yayınlanmaktadır. Altıncı safhada proje uygulanması takip edilerek uygulama sonuçları değerlendirilmektedir. Son aşamada değerlendirme sonuçları incelenmekte ve proje sonlandırılmaktadır.

Her ne kadar Şekil 1'de bahsedilmemiş olsa da projelerin gerek kabul edilme gerekse sonrasındaki yürütülme aşamasındaki zaman ve kapsamla birlikte en önemli belirleyicilerden birisi bütçe kullanımıdır. Proje yönetim türüne göre bütçe faktörü esas itibarıyla farklılık göstermemektedir. Jandarma Genel Komutanlığına Bütçe Kanunu ile ihtiyaçların temini ve tedariki maksadıyla tahsis edilen ödeneklerin işlemleri analitik bütçe sınıflandırılması doğrultusunda hazırlanan masraf planları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir²⁸.

3. Araştırma Metodolojisi

Jandarma Genel Komutanlığı 25.07.2016 tarih ve 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile İçişleri Bakanlığına tamamen bağlanmış olsa da kurumun sahip olduğu kültürel dinamiğin en temel yapı taşlarından olan sert hiyerarşik yapı ve sıkı disiplin anlayışı halen devam etmektedir. Jandarma, yaklaşık iki yüz yıllık geçmişiyile Türkiye'nin en köklü ve stratejik

Jandarma Genel Komutanlığı, Ankara, 2016, s. b-8/1-2.

²⁸ Jandarma Genel Komutanlığı ödenek kullanımı olarak mal ve hizmet alımlarında kullanılan başlıca mevzuat; 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, 4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 758 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, İhale Uygulama Yönetmelikleri, JGY 310-6 (C) J.Gn.K.lığı Tedarik Yönergesi, JGY 310-7 J.Gn.K.lığı İstisnai Alımlar Yönergesidir.

kamu kurumlarından birisidir. Bu köklü geçmiş, kurumun kültürünün oluşmasında ve yerleşmesinde önemli bir etki yaratmaktadır. Kurumun bürokratik kimliği nedeniyle proje yönetim sürecinde sözleşme ve anlaşmalar önceliklidir. Bununla birlikte, kırtasiyecilik sıklıkla görülmektedir. Süreç ve araçlar detaylı yazılı plan hale getirilmekte ve bu plana sadık kalınmaktadır. Çünkü görev değişimi gerçekleştiğinde projede devamlılık için plan gereklidir.

Etnografi, kültürel çalışmalarda gruplar ve kuruluşlar arasında meydana gelen sosyal etkileşimler, davranışlar ve algıların ortaya konulmasına yönelik bir araştırma metodolojisidir.²⁹ Kurum kültürünün daha iyi anlaşılmasını sağladığı gibi nitel araştırma tasarımına kolayca uygulanabilmektedir. Yazarların yirmi yıldan fazla zamandır kurumda görev yapmaları ve kurumun büyük ölçekli çalışmalarında yer almalarından hareketle, çalışmanın Jandarma Genel Komutanlığına özgü bir proje yönetim yaklaşımı ortaya koyma hedefi de göz gönüne alındığında araştırma metodolojisi olarak etnografi benimsenmiştir.

Bu metodolojik yaklaşım sadece yazarların kültürel bakış açısı ve düşüncüleriyle sınırlı tutulmamış ve araştırma metodu olarak yarı-yapılandırılmış mülakatlarla zenginleştirilmiştir. Mülakat sırasında araştırmacı ve katılımcı arasında oluşan karşılıklı etkileşim bilimsel araştırmalarda derinlikli bilgiye ulaşma noktasında fayda sağlamaktadır.³⁰ Yarı yapılandırılmış görüşmelerde sabit sorular kullanılmaktadır, ancak araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak farklı sorularda sorabilmektedir. Bu da bilgiye ulaşmada araştırmacıya esneklik sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmada, mülakat türü olarak yarı yapılandırılmış mülakat tercih edilmiştir. Görüşme soruları hazırlanırken, etnografik kaygılar dikkate alınmış ve Jandarma Genel Komutanlığının kurumsal proje yönetim uygulamaları, kurum kültürü perspektifinde derinlemesine sorgulanmıştır. Jandarma Genel Komutanlığında halen aktif olarak proje yöneticiliği veya proje yürütücülüğü yapan dokuz personel gönüllülük esasına göre mülakatlara katılmıştır. Katılımcıların beşi kadın dördü erkek olup yaş

²⁹ Metodoloji araştırmanın üst planıdır. Araştırma metodu ise metodolojinin gerçekleştirilmesi için belirlenen adımlardan birisidir.

³⁰ S. Kvale, *Interview Views: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Sage Publications. Thousand Oaks, CA, 1996.

aralığı otuz ve kırk beştir. Görüşme ortalama on dokuz dakika ve otuz saniye sürmüştür. Mülakatlar; araştırmacılar tarafından elle not almak suretiyle kaydedilmiştir. Katılımcılara görüşme yapmadan bir hafta önce araştırma protokolü gönderilerek çalışma ve sorulacak sorular hakkında bilgi verilmiştir. Bu protokolde, çalışmanın gönüllülük esasına dayalı olduğu, katılımcıların kimliğinin her ne sebeple olursa olsun açıklanmayacağı ve mülakat sırasında istedikleri zaman çalışmadan çekilebilecekleri özellikle vurgulanmıştır.

4. Bulgular

Katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarda aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır. Verilen cevaplar etnografik data içerik analiz yöntemi³¹ kullanılarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Soru 1: Ne kadar süredir proje yönetim faaliyetinde bulunuyorsunuz ve rolünüz nedir?

Katılımcıların üçü proje yöneticisi ve altısı proje yürütücüsü olarak proje faaliyetlerinde bulunmuştur. Katılımcıların üç ay ve on iki yıl arasında değişen ortalama olarak altı yıl süreli Jandarma Genel Komutanlığındaki proje yönetim süreci ile alakalı olarak tecrübeleri bulunmaktadır.

Soru 2: Daha önce proje yönetimine yönelik bir eğitim aldınız mı?

Proje yöneticilerin üçü, proje yönetimine yönelik bir eğitim almazken proje yürütücüsü olan dokuz kişi kısa süreli de olsa bir eğitim almıştır. Projenin başında olan ve projenin başarısında ana sorumluluğu taşıyan yöneticilerin proje odaklı bir eğitim almamalarını dikkat çekicidir.

Soru 3: Proje ve proje yönetimi kavramlarından ne anlıyorsunuz?

Katılımcıların proje ve proje yönetimi kavramlarıyla ilgili yaptıkları tanımlar aşağıda sıralanmıştır:

“Proje, yapılacak bir işte en yüksek verimle sonuca ulaşmak için, belirli metotlar çerçevesinde oluşturulmuş plandır. Yönetim ise bu planın sistemli

³¹ Etnografik data içerik analiz yöntemi ilk olarak, kavram geliştirme ile tüm analitik süreç arasındaki dönüşümsel etkileşimleri belirleyerek iletişimi anlama ve teorik ilişkileri doğrulamaya odaklanmaktadır. Ortak noktaları bulmak, örüntüleri keşfetmek ve bulguları sınıflandırmak, bu nitel analiz yaklaşımının ana bileşenleridir (D.L. Altheide, Ethnographic Content Analysis, *Qualitative Sociology*, 1987, 10 (1), p. 65-77).

bir şekilde ilerlemesi için kontrolünü, koordinesini sağlamak ve aşamalarının takibini yapmaktır.”

“Proje; bir amacı ya da ihtiyacı belirli bir sürede gerçekleştirmek ve özgün bir ürün ortaya çıkarmak için yapılan bir girişimdir. Proje yönetimi ise; projenin kapsamı, süresi, maliyeti, paydaşları koordine ederek; projenin başarıya ulaşmasını sağlayacak planlama, takip ve sonuçlandırma süreçleridir.”

“Proje, ihtiyaç doğrultusunda amaç belirleyerek amaca ulaşmak için yapılan çalışmalardır. Projelerin planlama, yürütme ve değerlendirme aşamalarının bütününe proje yönetimi denir.”

“Proje, hali hazırda olmayan ve sisteme artı kazanım getirecek ürün ve düşüncelerdir. Proje yönetimi ise düşünce halinden ürün haline getirilmeye kadarki süreci yönetebilmektir.”

“Proje, belirli bir amaca ulaşmak için planlı ve düzenli bir şekilde yapılan faaliyetlerdir. Proje yönetimi ise projenin belirlenen amaca ve hedefe zamanında ulaşması için gerçekleştirilen sürecin yönetimidir.”

“Proje; başlangıcı ve bitişi olan, ortaya bir ürün ya da hizmet koyan geçici bir faaliyetlerdir.”

Proje yönetimi; proje faaliyetleri sırasında, proje hedeflerine ulaşmak için kaynakların (insan, zaman, maliyet) planlanması, izlenmesi ve kontrol edilmesidir.”

“Proje, içinde bulunulan kuruma yenilik getirecek, başlangıcı ve sonucu belli bir sistemdir. Proje yönetimi ise bu sistemin başından sonuna kadar doğru çıktı alınabilmesi için yapılan çalışmadır.”

“Proje bir amaç veya ürünün başarılabilmesi ya da ortaya çıkarılabilmesi için oluşan çalışma grubunun belirlenen zaman diliminde yaptığı çalışmaların bütünüdür. Proje yönetimi ise bu sürecin bir sistem dâhilinde yönetilmesidir.”

“Proje, ihtiyaç makamlarının isterleri doğrultusunda belirli bir süre içerisinde belirlenmiş bir ekiple belirli kaynaklar kullanarak bir ürün ortaya koymak için yürütülen süreçlerdir.”

Proje yönetimi ise belirli bir projenin amaçlarına ulaşması için zaman, maliyet gibi kaynakların organize edilerek hedefe en az hata ile ulaşılmasının sağlanmasıdır.”

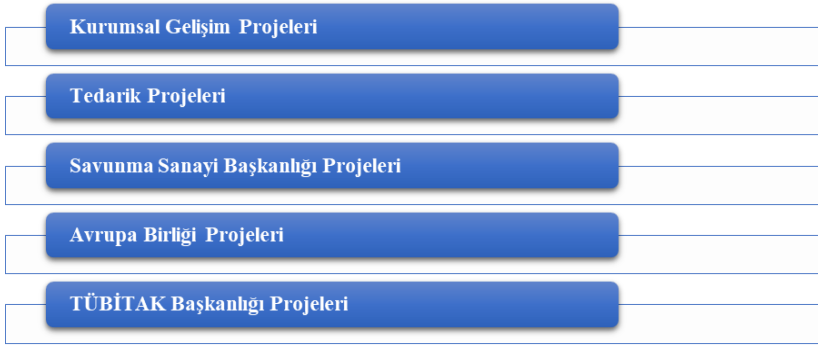
Bu tanımlardan görüleceği üzere proje faaliyeti tanımlanırken projenin temel özellikleri olarak; belirli bir amaca ulaşmayı hedefleyen planlı ve geçici bir faaliyet olması, özgün ve yeni bir ürün ortaya çıkarılması

Proje Yönetimine Kurumsal Bir Yaklaşım:
Jandarma Genel Komutanlığına Özgü Yeni Bir Proje Yönetim Modeli

ve sınırlı kaynakları kullanması vurgulanmıştır. Proje yönetimi tanımında ise yönetimin temel faaliyetlerden olan plan, izlenme, takip ve kontrolden bahsedilmiştir.

Soru 4: Jandarma Genel Komutanlığında proje yürütülürken nasıl bir yönetim süreci belirleniyor ve uygulanıyor?

Jandarma Genel Komutanlığının dâhil olduğu proje süreçleri Şekil 2'de gösterilmektedir.



Şekil 2: Jandarma Genel Komutanlığının dâhil olduğu proje süreçleri³²

Yukarıda bahsedilen proje süreçlerinden kurumsal gelişim projeleri; Jandarma Genel Komutanlığının kendi imkân ve yetenekleriyle yürütülen projelerdir. Katılımcılara göre bu tür projelerin yönetiminde belli bir sistematik yaklaşım izlenmemektedir. İkiz görevle atanan proje yöneticisi tarafından zaman planlaması ve görev dağılımı yapılarak süreç yönetilmektedir. Projenin başarısı proje yöneticisinin yaratıcılığına ve yönetim kademesinin projeyi desteklemesine bağlıdır. Tedarik projeleri ise belirli mevzuata göre yönetildiği için kurumsal gelişim projelerine göre daha sistematik bir yaklaşıma sahiptir. Dış kaynaklı proje süreçlerinden Savunma Sanayi Başkanlığı Bütçe ve Projelerine; Jandarma Genel Komutanlığı olarak Ar-Ge aşamasında ihtiyaç sahibi veya izleyici olarak katılımda bulunmaktadır. Ancak Jandarma bu projelerde yönetsel

³² Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

olarak söz sahibi olmamaktadır.³³ Dış kaynaklı proje süreçlerinden Savunma Sanayi Bakanlığı Projelerine; Jandarma Genel Komutanlığı olarak Ar-Ge aşamasında ihtiyaç sahibi veya izleyici olarak katılımında bulunmaktadır. Ancak Jandarma bu projelerde yönetsel olarak söz sahibi olmamaktadır. Avrupa Birliği ve TÜBİTAK kaynaklı projelerde de benzer bir süreç takip edilmekte ve bu kurumların proje süreçlerine ve uygulamalarına dâhil olunmaktadır.

Soru 5: Bulduğunuz projelerde yer alan proje yöneticisi ve proje üyeleri nasıl seçiliyor?

Katılımcıların ikisi Avrupa Birliği proje ekiplerine personel seçerken sadece yabancı dil şartına bakıldığını, bir diğeri seçim süreciyle ilgili herhangi bir fikri olmadığını ifade etmiştir. Diğer altı katılımcı ise projelerin ikiz görevle yürütüldüğü, özel bir seçim yapıldığını ve yönetici olarak en kıdemli kişinin proje yöneticisi olarak atandığını beyan etmişlerdir.

Soru 6: Jandarma Genel Komutanlığında proje yönetim sürecinde proje yöneticisi ve proje üyelerinin rolleri nedir?

Katılımcılar proje yöneticisinin temel fonksiyonları olarak; ilgili birimler arasında koordinesini sağlamak, aşamalarını takip etmek, kurum adına ihtiyaçların yürütücü kuruma iletmek, projelerin etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamak, kritik kararları almak olarak ifade edilmiştir. Öte yandan, proje üyelerinin rolleri ise; proje ilerleme toplantılarına katılım sağlamak, proje kapsamında icra edilen saha test ve değerlendirme faaliyetlerinde yer almak, kurum içerisinde kullanıcı birimlerin projeye yönelik farkındalığını sağlamak ve sonucunda ürüne dönüşebilecek projelerde kullanıcı birimlerin yönlendirilmesi olarak sıralanmıştır.

Soru 7: Proje yöneticisi ve proje üyeleri projeleri asli işleri olarak mı yürütüyorlar?

Katılımcılara göre; sadece Proje Yönetim ve Avrupa Birliği Şube Müdürlüklerinde görev yapan personel asli görevleri olarak proje faaliyetlerini yürütmektedir. Bu birimler dışındaki personel, proje işlerini asli görevlerini yanında ikiz görevli olarak yürütmektedir.

³³ Tolga Öz, "Savunma Harcamaları", Ebru Caymaz ve Fahri Erenel, (ed.), *Savunma Kaynaklarının Planlanması ve Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, 249.

Soru 8: Bulduğunuz projelerde bütçe nasıl belirleniyor?

Projenin kaynağının türüne göre bütçe belirleme süreci farklılık göstermektedir. Bu kapsamda katılımcıların birisi süreci aşağıdaki gibi özetlemiştir:

“Şimdiye kadar araştırma geliştirme projeleri için kurum tarafından bütçe tahsisi olmamıştır. Yürütülen Ar-Ge projelerinin kaynağı Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) ve TÜBİTAK Kaynaklı Ar-Ge (TÜKA) fonlarından sağlanmaktadır. Yeni başlanacak ve yürütücüsü J.Gn.K.lığı olacak bir projede bütçenin kurum bütçesinden kullanılması için Mali Hizmetler Başkanlığına talep gönderilmektedir.”

Kurum içerisinde yürütülecek projelerde projenin maliyeti belirlenirken, ihtiyaca yönelik piyasa araştırmaları kalem kalem emsal uygulamaları da göz önüne alınarak analiz ve modelleme yöntemlerinden faydalanılarak gerçekçi, maliyet-etkin ve optimum bir bütçe ortaya konulmaktadır³⁴. Katılımcılar, ayrıca kurumsal gelişim projelerinde; ihtiyaç ve süreç gerçekçi bir şekilde ortaya konulursa bütçe belirlemede herhangi bir sıkıntı olmadığını ve yeterli kaynağın ayrıldığını ifade etmişlerdir.

Soru 9: Jandarma Genel Komutanlığında icra edilen projelerde başarılı olunuyor mu?

Bu soruya iki katılımcı fikrim yok şeklinde cevap vermiştir. Diğer katılımcıların kendi tecrübe ve görgülerine istinaden aşağıda görülen farklı görüşleri mevcuttur:

“Jandarma Genel Komutanlığının ihtiyaç makamı olduğu Ar-Ge projelerinde; projenin teknoloji hazırlık seviyesine (THS) göre başarı oranı değişmektedir. Örneğin mayın/EYP tespitine yönelik projelerde dünyada da bu konuda THS çok düşüktür. Bu nedenle ilk aşamada sonucunda bir ürün çıkmayacak ancak laboratuvar ortamında geliştirilebilecek sistemler üzerinde geliştirme çalışmaları yapılmaktadır. Büyük veri/derin öğrenme konularında yürütülen yazılım geliştirme projelerinde ise; kurum içi ihtiyacın karşılanabileceği ve sonucunda ürüne dönüşen projeler mevcuttur.”

³⁴ Tolga Öz & Ahmet Ergülen, “Secure and Optimum Fuel Distribution of NATO”, *Taylor & Francis Group Journal of Applied Security Research*, 2018, 13:2, p. 187, DOI: 10.1080/19361610.2017.1354271

“Genel olarak başarılı oluyor.”

“Sonuçta evet ama süreçte hayır.”

“Yüzde 80’i başarılı oluyor.”

“Genellikle projeler yarım kalıyor.”

“Üst yönetimce sahiplendiği takdirde projeler başarıya ulaşabilmektedir.”

“Bazı projelerde başarı sağlansa da genel olarak projeler sağlıklı bir şekilde tamamlanamıyor.”

Soru 10: Jandarma Genel Komutanlığında proje yönetim faaliyeti icra edilirken başarısına etki eden iç ve dış faktörler nelerdir?

Katılımcıların cevaplarına istinaden proje yönetim faaliyetlerinin başarısına etki eden iç faktörler olarak; amirler, projede yer alan çalışanlar, bütçe, komuta katı, zaman, proje dışı görevler, ihtiyaç sahibi birimin projeyi desteklemesi, teknik destek sağlanması, projeyi yürüten birimin konuyla ilgili olması, proje yönetici ve yürütücülerin proje süresince görevde kalması; projede yer alan personelin alan bilgisi, karar alma sürecinin hızlı olması, yöneticilerin inisiyatif alması, personelin nicelik ve nitelik olarak yetersizliği; projeye konuyla ilgili kişilerin dâhil edilmesi, ilgili birimlerle iletişim ve koordinasyon, kurumsal kültür, projeye başlarken proje yöneticisinin yakın çevresi ve yatay hiyerarşinin yönlendirmeleri belirlenmiştir.

Diğer taraftan dış faktörler olarak; birlikte çalışılan diğer kurumların projeyi benimsemesi, ihtiyaç sahiplerinin sürekli projeye yeni olgular eklemek istemesi, mali kısıtlar, uluslararası ilişkilerdeki değişiklikler, paydaşlar, teknolojik yetersizlik, firmaların ürünlerini zamanında yetiştirememesi, projeyi ortaya çıkaran ihtiyaçların devam ediyor olması ve sahadan gelen ihtiyaç ve tecrübeler sıralanmıştır.

Soru 11: Jandarma Genel Komutanlığına özgü proje yönetimi yaklaşımı nasıl olmalıdır?

Katılımcıların verdikleri cevaplarda üzerinde durdukları temel konulardan birisi, proje ihtiyacının belirlenmesi sürecidir. Bu konuyla ilgili öne çıkan tespitler; proje ihtiyacı belirlenirken sahadaki personelden bildirim alınması, projelendirme kararının kişiye göre değil kurumun faydası gözetilerek verilmesi, ilgili tüm birimlerin görüşünün alınması, her şeye proje adı verilmemesi ve ihtiyacın proje olabilirliğinin bir kurul tarafından değerlendirilmesi olmuştur.

Katılımcıların ortak olarak bahsettikleri başka bir husus da proje ihtiyacın tespiti, teşhisi ve tanımının yapılması ile başlayan süreci çözüm önerilerinin tespiti, modellenmesi ve raporlanmasını içeren bir diğer süreç ile takip edilmesidir. Bunun sağlanmasına yönelik olarak bir Ar-Ge merkezinin gerekliliği de vurgulanmıştır. Bu süreçte atılması gereken adımları katılımcılar aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

“Bir proje fikrinin ortaya çıkmasından itibaren proje yönetim sürecinde yer alan kapsam, zaman, maliyet, kalite, kaynak, iletişim, risk, tedarik ve paydaş yönetimi aşamalarının yürütülmesi için öncelikle proje özelinde “Proje Yürütme Grubu”nun oluşturulması, üst yöneticilerin ve ihtiyaç sahibi birimlerin desteği alınmalıdır (Kurum içerisinde ihtiyaç sahibi birimlerin de proje yürütmesi nedeniyle; yetkinin başka bir birime verilmesi çok tercih edilmemektedir. Bu nedenle doğrudan üst yönetime bağlı bir birim olunması ya da projelerin tek bir birim tarafından yürütülmesi bu durumu düzeltebilir.). Ayrıca, teknik isterler alanında uzman bir ekip tarafından hazırlanmalıdır.”

“Öncelikle proje başlangıç aşamasında, doğru planlama yapılmalıdır. Tüm faktörler (insan, makine, yazılım, para, zaman) net bir şekilde ortaya konulmalı, hedefler gerçekçi olmalıdır. Hedeften çok fazla sapma yaşanmaması için proje büyüklüğünün kabul edilebilir sınırlar içerisinde tutulması gerekir. Ayrıca projenin risk faktörleri hesaplanmalı, olası bir aksilikte yapılması gerekenler önceden bilinmelidir.”

“Net bir hedef; gerçekçi ihtiyaç, net bir takvim; amaca ulaşmak için adımları detaylı belirlemek, bütçelendirme ve takvimlendirme; insan kaynağı yeterli sayıda olması sağlanmalıdır.”

“Projenin yürütülmesi Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde oluşturulacak Ar-Ge birimi içerisinde bir çalışma grubu ve kurul tarafından gerçekleştirilebilir. Bu safhada ilgili çalışma grubu tarafından proje, SNIK sorularının cevapları, çözüm modeli, proje paydaşları ve sorumlulukları vd. hususları içerecek bir formatta hazırlanmalıdır. Ön kabulü yapılan projenin komutanlık ve/veya üst kurul onayı alınmasına müteakip Ar-Ge birimi içerisinde proje grup/larınca çalışmalarına başlanmalıdır.”

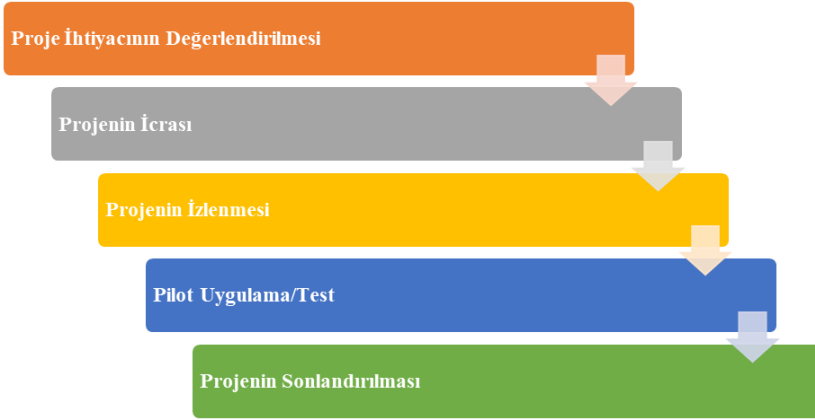
“Düzenli aralıklarla sahadan bilgi akışı olmalı, görsel ve fiziksel olarak personelle beraber olunmalı, Söz sizde tarzındaki problemler önemli, astların ihtiyaçları doğrudan bildirmesi, proje ekibinin sahayı kontrol etmesi ve bizzat olayları yerinde incelemesi, mükâfat hususu sorunu

düğün bildirenden başlayarak emeği geçen herkesi kapsamalı; bütçenin olması ve kullanılabilir olması lazım.”

Katılımcılara göre proje yürütülmesinin son aşamasında ortaya çıkarılan ürünün test edilmesi ve takibi gerekmektedir. Proje sonucunda, pilot uygulama yapılarak ürün test edilmelidir. Ayrıca projelerin takibi için proje ofisleri kurulmalı, projenin bütün süreçlerini kapsayacak şekilde dokümantasyon yapılmalı ve ürün performansını takip amacıyla geliştirilmiş paket programlardan istifade edilmelidir.

5. Yeni Bir Proje Yönetim Modeli

Elde edilen bulguların yorumlanması neticesinde Jandarma Genel Komutanlığının proje yönetim sürecine özgülenebilecek Şekil 3’de gösterilen proje yönetim aşamaları oluşturulmuştur. Bu aşamalar hiyerarşik bir sıra takip etmektedir ve bir aşama bitmeden diğeri bir aşamaya geçilememektedir.



Şekil 3: Jandarma Genel Komutanlığı Proje Yönetim Süreci Aşamaları³⁵

Modelin birinci aşaması, projenin gerçekten kurumun önemli bir ihtiyacını karşılayıp karşılamayacağını tespit edilmesidir. Bunun değerlendirilmesinin yapılması için projenin konusu itibarıyla ilgili

³⁵ Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

birimlerden teşkil edilecek ve talep yöneticisinin başkanlık edeceği bir “Proje Değerlendirme Kurulu” oluşturulması gerekmektedir. Bu kurul marifetiyle ilgili birimlerden görüş alınmalı ve gelen görüşler nesnel esaslara dayanan bir yöntemle Kurulca değerlendirilmelidir. Müteakiben Kurul tarafından, kapsam, zaman, maliyet, kaynak, risk, görev dağılımı, tedarik ve paydaş yönetimi aşamaları ile 5N1K (Ne?, ne zaman?, nerede?, nasıl?, neden? ve kim?) sorularına cevap verecek şekilde değerlendirme raporu hazırlanmalı ve Komuta Katına arz edilerek onayı alınmalıdır. Bu noktada belirlenen alt aşamalar ve yaklaşımlar PMI/PMP yaklaşımıyla benzerlik göstermekle birlikte bürokratik süreçlerin gerekliliklerinde özelleşme söz konusudur. Bu yaklaşım Jandarma Genel Komutanlığının proje yönetim kültürünün temel taşlarından olan detaylı dokümantasyon ve süreç tanımlamayla da uyumludur. Proje ve yazılım geliştirme sürecinde ise kurumun bürokratik yapısından kaynaklanan statikliğin ve süreçlerin yavaş islemesinin önüne geçmek için küçük ve dinamik ekiplerle tasarımı konusunda Çevik Proje yaklaşım benimsenmelidir.

İkinci aşama projenin icrasıdır. Bu aşamada asli görevi projeyi yürütmek olan proje yöneticisinin başkanlığında bir proje grubu oluşturulmalıdır. Bu grup tarafından bütün proje süreci bir proje yönetimi yazılımına aktarılmalıdır. Proje grubu üyeleri sahadaki personelle irtibat halinde olmalı ve buradan sürekli bir bilgi akışı sağlanmalıdır. Ayrıca, proje grubu düzenli dönemlerde gelinen aşamayı ve yapılacak çalışmaları raporlamalıdır.

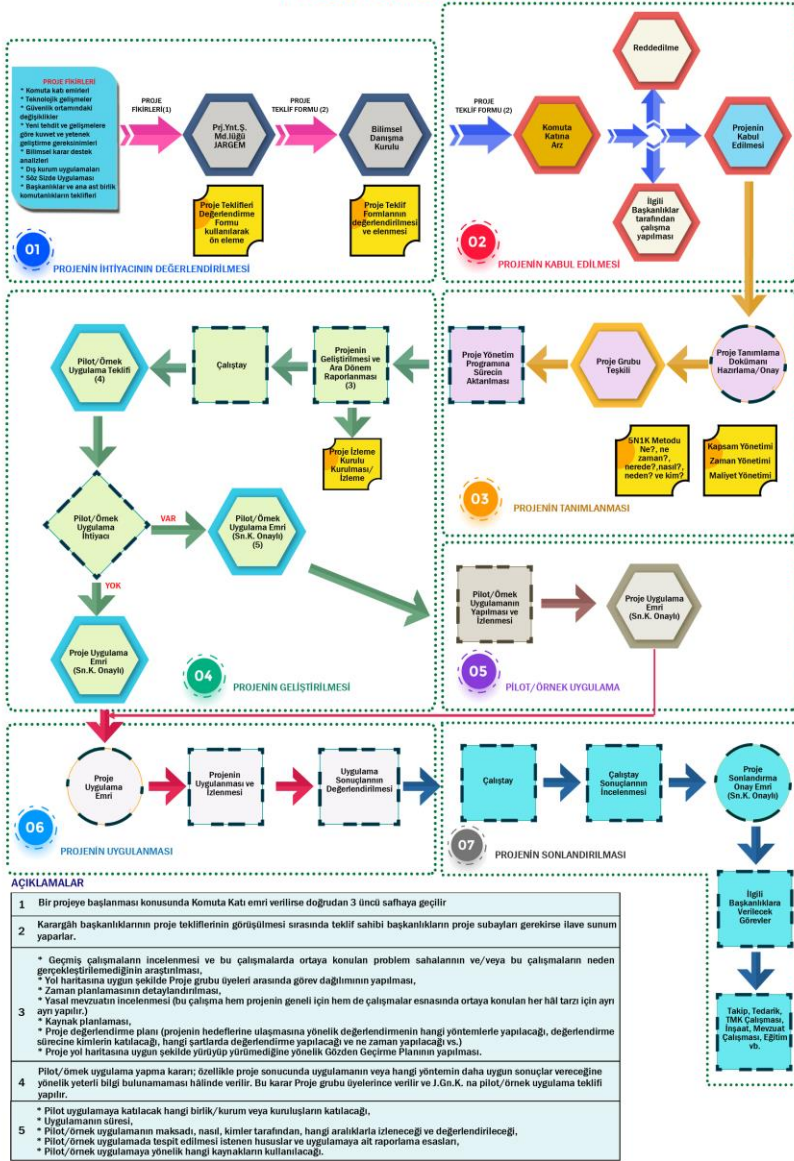
Üçüncü aşamada projenin gelişimi takip edilmektedir. Proje grubundan farklı olarak projenin etki alanında olan birimlerin portföy yöneticilerinden oluşturulan “Proje İzleme Kurulu”, proje grubunun periyodik raporlarını ve mevcut riskler göz önüne alınarak projenin kısa, orta ve uzun dönemli hedeflere ulaşmasını değerlendirmelidir. Bu değerlendirmenin çıktısı da raporlanmalı ve proje yönetim sistemine aktarılmalıdır. Üçüncü safhada ilk ikisinden farklı olarak dördüncü safha ile bir etkileşimi bulunmaktadır. Dördüncü safhada Proje Grubu tarafından yapılacak revize ve geliştirmelerin Proje İzleme Grubu tarafından dönem hedeflerine etkilerinin ortaya konması ve devamında bunların tekrardan proje yönetim sistemine aktarılmasına ilişkin bir döngü kurulmalıdır. Genel olarak bu aşamada özellikle çevik proje yönetim yaklaşımının bakış açısı

üzerinden hareket edilmekte ve ihtiyaçların yeterliliğinin değerlendirilmesi yanı sıra proje devamlılığının de irdelenmesi öngörülmektedir.

Dördüncü aşama pilot uygulama veya test safhasıdır. İhtiyaç olması halinde proje sonucunda elde edilen çıktının sahadaki uygulaması pilot bir çalışmayla test edilmelidir. Testin sonuçlarına göre projede gerekli düzeltme ve iyileştirmeler yapılmalıdır. Ancak bu aşamayı diğerlerinden ayıran nokta projenin tamamının tasarımı sonrası tek bir pilot uygulamadan ziyade ara aşamalarda ve ihtiyaca göre bu aşamaya geçilebilecek bir özellikte tasarlanmasıdır. Doğru ve uygulanabilir verilerle projenin devamlılığın sağlanması için ara hedeflere veya durumlara yönelik pilot uygulamalar öngörülebilmektedir. Yine bu aşamanın temel bakış açısı Çevik Proje Yönetimi Yaklaşımına benzerdir.

Beşinci aşamada proje sonlandırılmaktadır. Bu aşamada Projenin uygulanması sonrası hem ilgili birim tarafından hem de Proje İzleme Grubu tarafından uygulanma öncesinde belirlenen bir süre takip edilmeli, değerlendirilmeli ve sonuçlara göre proje geliştirme revize aşamasına geri dönülmeli ya da proje çıktıları hedefe ulaşmış ve uygulamaya istenen şekilde entegre edilmişse proje sonlandırılmalıdır. Projenin sonlandırılması ile proje kapsamında proje yönetim standartları ve yöntemibilimine ilişkin geri beslemenin Proje Yönetim Şube Müdürlüğüne yapılması gerekmektedir. Oluşturulan modele ilişkin akış şeması Şekil 4'te sunulmuştur.

Proje Yönetimine Kurumsal Bir Yaklaşım: Jandarma Genel Komutanlığına Özgü Yeni Bir Proje Yönetim Modeli



Şekil 4: Proje Yönetimi Akış Şeması³⁶

³⁶ Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç Yerine

Jandarma Genel Komutanlığı genel kolluk kuvveti olarak kamu düzeni ve güvenliğini sağlama sorumluluğunu yerine getirebilmek maksadıyla, halen devam görevlerinin yanı sıra gelecekte meydana gelmesi muhtemel gelişmeleri de dikkate alması gereği, proje geliştirme açısından daha sistemli, entegre ve bütünlüycü bir yaklaşım sergileme ihtiyacını gerekli hale getirmektedir. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için kurumsal gelişimini sağlayacak projelerin yönetim sürecini tanımlamak ve bu sürecin idare edilmesinde kullanılan kural ve yöntemleri birleştirmesi, uygulamada tam olarak sağlanamayan bütüncül bakışla gayret birliğini tesis etmesi önem kazanmaktadır.

Jandarma Genel Komutanlığının proje yönetim sisteminde etkinliğin sağlanabilmesi için atılması gereken en önemli adım; sistematik, bilimsel ve kuruma özgülenebilen bir proje yönetim yaklaşımı benimsemek olmalıdır. Bu anlayışın üst çatısını oluşturacak ve farklı projeler arasında eşgüdüm sağlayacak, sahaya yakın, ihtiyacı doğru olarak tanımlayabilen, proje yapan, yaptıran, yöneten, kontrol eden ve kendisine ait bütçesi olan bir Ar-Ge Merkezinin kurulması da kurum adına önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu merkez, farklı birimlerce ikiz görevle yürütülen bütün projeleri devralarak profesyonel ve nitelikli bir ekip ile proje yönetimi, araştırma, geliştirme ve üretim süreçlerini yönetmelidir. Ayrıca teknoloji ve yenilikleri yakından takip etmeli, kurumun gelecek öngörüsünü oluşturmalı, beklenmedik durumlara ve yeni tehditlere süratle adapte olabilecek kuvvet ve yetenekler geliştirmeli, ileri araştırma ve teknoloji yönetim sistemi oluşturmalı, önleyici kolluk anlayışını destekler yapay zekâ tabanlı yazılım ve sistemler geliştirmeli, projelerin etkili bir şekilde yürütülmesi ve izlenmesini sağlamalı, sahaya yakın, teknoloji ve ürün ihtiyacını doğru olarak tanımlayabilmeli, Savunma Sanayinin çalışmadığı alanlar ile sürpriz etkisi yaratabilecek, gelecek odaklı projelere yoğunlaşmalı, birlik teşkili ve proje ihtiyaç belirleme aşamasında yol haritası oluşturmalıdır. Teknolojinin yaşamı kolaylaştırıcı rolü, çok miktarda veriyi kısa bir süre içerisinde analizi yadsınamaz bir gerçek olmakla birlikte en son ve nihayetinde karar vericinin bu verileri doğru okuyabilmesi ve doğru tahlil edebilmesinin sezgisel zekâsı ile mümkün olacağı unutulmamalıdır.³⁷

³⁷ Oğuzhan Pehlivan ve Tolga Öz., a.g.m., 2020, s. 959.

Proje Yönetimine Kurumsal Bir Yaklaşım:
Jandarma Genel Komutanlığına Özgü Yeni Bir Proje Yönetim Modeli

Ayrıca bu merkez, milli teknolojinin gelişimime katkıda bulunmalı, kurumun ihtiyaç duyacağı araç, silah ve sistemlerin teknolojik üstünlüğe sahip olmasını sağlamalı, bilimsel karar destek sistemleri geliştirmeli, bilimsel analiz, modelleme ve simülasyon çalışmaları yapmalıdır. Böylelikle proje yönetim faaliyetlerinde süreç standartlaşması, paylaşım kolaylığı, organizasyon çapında sorumluluk, stratejik uyumun desteklenmesi, organizasyonel değer sunulması sağlanabilecektir.

Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda tasarlanan proje yönetim modelinde yaygın açıklanan iki yaklaşımın bir tekrarından ziyade kurumsal kültür ve mevzuat gereklilikleri nedeniyle özgün bir tasarım yapılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte uygulaması yaygınlaşmış ve etkinliği kabul görmüş yöntemlerinden belirli aşamalarda faydalanılmıştır. Bununla birlikte uygulaması yaygınlaşmış ve etkinliği kabul görmüş yöntemlerinden belirli aşamalarda faydalandığı da açıktır. Ayrıca kurum kültüründe önemli bir yeri olan diğer planlama modeli olan AKVES ile öngörülen proje yönetim modelinin ilişkili olması kurumsal kabulün daha hızlı olacağını bir göstergesidir (Tablo-2). Bu sayede hem Ar-Ge sistemi hem de söz konusu modelin etkinliğinin kısa sürede sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Tablo 2: AKVES ve Proje Yönetim Sistemi Modeli Karşılaştırması

	Vazifenin Alınması ve Ön İnceleme	Birinci Safha: Proje İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi	PMP/PMI Proje Yaklaşımı	
Karargâh Durum Muhakemesi	Vazifenin Tahlili			
	Ana fikrin Ortaya Konması			
	Hareket Tarzlarının Belirlenmesi	İkinci Safha: Projenin İcrası Üçüncü Safha: Projenin İzlenmesi Dördüncü Safha: Pilot Uygulama/Test		
	Komutanın Karar Vermesi			
	Planın Tamamlanması	Beşinci Safha: Projenin Uygulanması ve Sonlandırılması	Çevik Proje Yaklaşımı	
	Planın Onaylanması			
4	Planın Yayınlanması			
5	Planın Gözden Geçirilmesi			

Sonuç olarak Jandarmaya özgü geliştirilen yeni proje yönetim modelinin uygulanmasının projelerin başarıyla sonuçlanmasına olumlu etki edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda oluşturulacak bu Ar-Ge merkezinin ilk görevi de söz konusu proje yönetimi yaklaşımını kurumsal gereksinimlere uygun şekilde ilerler hale getirmek olmalıdır. Tüm bunlara ilave olarak Jandarma Genel Komutanlığında proje yönetim kültürü ve anlayışını sistematik ve bilimsel bir temele oturtmak için proje faaliyetlerinde çalışan personel sorumluluğuyla doğru orantılı olarak sistematik bir eğitim sürecine tabi tutulması gerekmektedir.

Summary

The project management model designed in accordance with the data obtained in the study is aimed to make an original contribution to the literature by developing a new authentic approach concerning specific needs and characteristics of the Turkish Gendarmerie General Command. This concern led to the result of utilizing ethnography methodology. Moreover, *semi-structured interviews* were conducted with the participation of nine gendarmerie personnel who are still actively working as project managers or project team members at the Gendarmerie General Command.

As a result of the interpretation of the findings obtained, a project management model of five stages has been created. These stages follow a hierarchical order and one stage cannot be passed before one stage ends. The first stage of the model is to determine whether the project will really meet an important need of the organization. The second stage is the execution of the project. In the third stage, the development of the project is followed. The fourth stage is the pilot implementation or testing phase. In the fifth stage, the project is finalized.

In order to institutionalize the project management culture and understanding on a systematic and scientific basis in the Gendarmerie General Command, the personnel who does project management activities should be subjected to a systematic training process in direct proportion to the responsibilities in the project management procedure. Finally, the most important step to be taken in order to ensure efficiency in the project management system of the Gendarmerie General Command is the

establishment of a Research and Development Center. This center should take over all projects carried out with twin tasks by different units and manage project management, research, development and production processes with a professional and qualified team.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanmasında hiçbir dış finansmandan yararlanılmamıştır. Çalışma sırasında verdiği destekten dolayı Jandarma Genel Komutanlığına minnettarlığımızı arz ederiz.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Çalışmanın hazırlanmasında birinci yazarın katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı %40'tır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

COBB, C.G., *The Project Manager's Guide to Mastering Agile: Principles and Practices for an Adaptive Approach*, John Wiley Sons. New Jersey, 2015.

GENÇ, Y.M., *Proje Üretim ve Yönetim Süreci*, Yayınlanmamış Bilgi Notu, Jandarma Genel Komutanlığı, Ankara, 2016

KVALE, S. *Interview Views: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Sage Publications. Thousand Oaks, CA: 1996.

LARSON, Eric W. & GRAY, Clifford F. *Project Management: The Managerial Process*. McGraw-Hill Education, Sixth Edn. New York, 2014.

MERKOW, M.S. ve RAGHAVAN, L., *Secure and Resilient Software Development*. Taylor and Francis Group, Boca Raton, 2015.

PMBOK Guide, *A Guide to the Project Management Body of Knowledge*. Project Management Institute. Sixth Edition, Pennsylvania, 2017.

ÖZ, Tolga, "Savunma Harcamaları", Ebru CAYMAZ ve Fahri ERENEL, (ed.), *Savunma Kaynaklarının Planlanması ve Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, 241-265. *The PMI Guide to Business Analysis*, Project Management Institute. Pennsylvania, 2017.

Makaleler

- ALTHEIDE, D.L. Ethnographic Content Analysis, *Qualitative Sociology*, 1987, 10 (1), 65-77.
- ARTTO, K., Kujala, J., Dietrich, P., & Martinsuo, M., 2008. What is project strategy? *International Journal of Project Management*, 26 (1), 4-12.
- AYGÜN, Salih and ÖZ, Tolga, "The Effects of Defence Expenditures on Growth: The Case of Turkey", *Journal of Defense Resources Management*, 2020, 11(2 (21)), 5-23.
- LENFLE, Sylvain. The Strategy of Parallel Approaches in Projects with Unforeseeable Uncertainty: the Mahhattan Case in Retrospect, *International Journal of Project Management*, 2011, 29 (4), 359-373.
- PEHLİVAN, Oğuzhan ve ÖZ, Tolga, "Askerî Karar Verme Sürecinin Taktik ve Operatif Seviyede Etkinliği ve Eğitim İhtiyacı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2020, 16(36), 947-975.
- PETERSEN, Kai,, WOHLIN, Claes, BACA Dejan, The Waterfal Model in Large-scale Development, In *International Conference on Product-Focused Software Process Improvement*, Springer, 2019 s. 328-338.
- REEVES, Scoot., KUPER Ayelet and HODGES Brian David, Qualitative research methodologies: ethnography, *BMJ*, 2008, 337: 512-514.

İnternet Kaynakları

- "1003-Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı Usul ve Esasları", https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/mevzuat/esaslar/204BK-EK.pdf, Erişim Tarihi: 22 Mart 2021.
- PLANVIEW, "Project Portfolio Management Defined", 2019, <https://www.planview.com/resources/articles/project-portfolio-management-defined/>, Erişim Tarihi: 21.03.2021.
- ÖZ, Tolga & ERGÜLEN Ahmet, "Secure and Optimum Fuel Distribution of NATO", *Taylor & Francis Group Journal of Applied Security Research*, 2018, 13:2, 186-198, DOI: 10.1080/19361610.2017.1354271
- WELLERSTEIN, Alex. "How many people worked on the Manhattan Project? Restiricted Data." *The Nuclear Secrecy Blog*. <http://blog.nuclear.secrecy.com/2013/11/01/many-people-worked-manhattan-project/>. Erişim Tarihi: 31 Mart 2020.

Mevzuat

- Türkiye Cumhuriyet 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu.
- Türkiye Cumhuriyet 4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu.
- Türkiye Cumhuriyet 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu.
- Türkiye Cumhuriyet 758 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı.
- Türkiye Cumhuriyet İhale Uygulama Yönetmelikleri.
- MY 369-1 (C) Planlama, Programlama, Bütçeleme ve Uygulama Sistemi (PPBUS) Yönergesi.

YAYIN İLKELERİ

Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen çalışmalar daha önce yayımlanmamış ve ilgili alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar olmalıdır. “Yayın Etiği ve Değerlendirme Süreci”nde yer alan parametreler dışında deskriptif ya da ilgili konusunda mükerrer olan çalışmalar değerlendirme safhasına alınmayacaktır. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriye dayanan çalışmalar, ilgili bildiri kitabında yayımlanmamış olması ve bu durumun Editörler Kuruluna belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

Güvenlik Stratejileri Dergisi’nin etik ilkeler ve yayın politikası Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yayın ilkeleri, yazarlar ile ilişkiler ve hakemlerle ilişkiler konularında ayrıntılı bilgiye dergimizin internet sitesindeki ilgili başlıklar altından erişilebilir.

Yayımlanmak üzere *Güvenlik Strateji Dergisi* elektronik posta hesabına iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen biçimsel özellikleri haiz ve konu/alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzmanı (en az) iki hakeme gönderilir. Yazarlar, Yayın Kurulu tarafından reddedilen çalışmalarını hakem raporları çerçevesinde gözden geçirerek *Güvenlik Stratejisi Dergisi* editörlüğüne yeniden sunabilir. Bu çalışmalardan yeterli değişiklik yapılmadığı tespit edilenler yazarlarına iade edilir ve süreç sona erer. Yeterli değişiklik yapıldığı tespit edilen çalışmalar ise yeni sunulan çalışma olarak tekrar değerlendirme sürecine alınır.

Güvenlik Stratejileri Dergisine yabancı dilde makale gönderen yazarlar, çalışmalarını anadili söz konusu dil olan ve alanında yetkinliği bulunan bir akademisyene “son okuma” yaptırıp bunu ibraz etmekle yükümlüdür. Son okuma yazarların talebi üzerine, son okumayı yapacak olan anadil okuyucusuna ücretini yazarın ödemesi karşılığı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* tarafından yaptırabilir.

Güvenlik Stratejileri Dergisinde yayımlanan çalışmalarda ifade edilen görüşler yazarların şahsi bilimsel değerlendirme ve görüşleri olup, mensubu oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü’nün ve Milli Savunma Üniversitesi’nin kurumsal kimliğini bağlamaz ve bu kurumların görüşü olarak lanse edilemez.

Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, *Güvenlik Stratejileri Dergisinin* doğal hakemleri sayılmaktadır. Yayın Kurulu’nun talebi üzerine yazarlar en az bir defaya mahsus hakemlik yapmakla mükelleftir.

Makale Metin Şekil Esasları

1. *Güvenlik Stratejileri Dergisinin* yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca makale ve değerlendirme yazıları da yayımlanabilir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında yer alan güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen makaleler dil ve anlatım açısından bilimsel kıstaslara uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

2. Gönderilen makale metni (öz, *abstract*, kaynakça, geniş özet-*summary*- ve dipnotlar dâhil) asgari 6000, azami 10.000 kelime olmalıdır. Belirtilen sınırların üzerinde veya altında olan çalışmalar değerlendirilmeden yazara iade edilir.

3. Makalelere Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 200 kelimelik öz ve beş anahtar kelime (İngilizce *abstract* ve *keywords*) eklenmelidir. Öz, makalenin kaleme

alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusunu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Öz yazımında “bir kısa, iki uzun cümle” prensibine riayet edilmelidir. (Almanca veya Fransızca olarak hazırlanan makalelerde Türkçe ve İngilizce öz/abstract ve anahtar kelime/keywords yanı sıra makalenin yazıldığı dilde de yukarıdaki ilkelerle öz ve anahtar kelime eklenmelidir.) Ayrıca makalenin sonunda 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde geniş özete (summary) yer verilmelidir. Geniş özet, öz kısmında yer verilen hususlara ilave olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir. Türkçe hazırlanan makalelerde söz konusu geniş özet İngilizce; İngilizce hazırlanan makalelerde geniş özet Türkçe yazılmalı; Almanca ve Fransa hazırlanan makalelerde ise geniş özet hem İngilizce, hem Türkçe olarak hazırlanmalıdır.

4. Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakteri kullanılarak 11 punto yazılmalıdır. Dipnotlar ise 9 punto yazılmalıdır. Metnin paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 iken dipnotlarda paragraf özellikleri iki yana hizalı ve 1 satır aralığında olmalıdır. Sayfa numaraları sayfa altında verilmelidir.

5. Yazar adı, İngilizce ve Türkçe olarak yazılan makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir. Makalelerde ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu yazılmalı ve (giriş ile sonuç dışında) rakam ile numaralandırılmalıdır.

6. Metnin içindeki alıntılar çift tırnak ile gösterilmeli; üç satırı geçen alıntılar yeni bir paragraf olarak, içerden, tek aralık ve iki yana yaslı şeklinde yazılmalıdır. Alıntı içerisindeki alıntılar tek tırnak içerisinde gösterilmelidir. Metin içinde vurgulanmak istenen kelimeler koyu veya altı çizili yapılmamalı, çift tırnak içerisinde yazılmalıdır.

7. Makalelerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklara yapılacak atıflarda aşağıdaki Yazım Kurallarına uyulmalıdır. Bu kurallara riayet etmeyen çalışmalar, doğrudan reddedilecektir.

8. Birden fazla kez aynı kaynağa atıfta bulunulduğunda; ilk atıfta künye tam olarak verilmeli, ikinci atıfta yazarın soyadı ve çalışmanın kısaltılmış başlığı kullanılmalıdır. Birbirini takip eden dipnotlarda aynı kaynağa yapılacak atıflarda ise “a.g.e.”,”a.e.” kullanılmalıdır. (Yabancı dildeki makalelerde “Ibid.” kullanılmalıdır.)

9. Dipnotlarda atıflar şu şekillerde verilmelidir:

9.1. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilmelidir.

Tek yazarlı kitap:

Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press; Revised edition, New Haven, 2008, p. 188.

İki yazarlı kitap:

John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult; 1st edition, New York, 2008, p. 92.

Çok yazarlı kitap:

Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

Çeviri kitap:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 61.

9.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, “makale adı” (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, yayımlandığı yıl, sayı ve cilt numarası, dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Tek yazarlı makale:

Feridun Akkor, “NATO’da Güvenlik Sorunu”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1976, Sayı 257, 57-61, s. 59.

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale:

Engin Avcı, “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma”, Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, 429-444, s. 433.

İnternet Dergisinde Makale:

George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Erişim Tarihi: 21.11.2019)

9.3. Tezlere yapılan atıflarda, yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir.

Atasay Özdemir, *Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran’ın Nükleer Programına Yaklaşımları*, Doktora Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü İstanbul, 2013, s. 52.

10. Ekler yazının sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer almalıdır. Tablo, Grafik ve şekiller, Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablo veya şeklin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablo ve şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmış ise mutlaka kaynak belirtilmelidir.

11. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıra ve alıntı türüne (kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.) göre tasniflenmiş kaynakça yer almaz. Kaynakça düzenlenirken yazarın önce soyadı (BÜYÜK HARFLERLE) ve ardından adı yazıldıktan sonra, metin içindeki dipnotlarda yer alan bilgiler aynen aktarılmalıdır.

SUBMISSION GUIDELINES

Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* (JSS) shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to literature of the relevant field. Articles, which are descriptive expect for the stated parameters in the “Publication Ethics and Evaluation Process” or which are repetitive in their field, will not be taken into evaluation. Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors inform the editors so.

The ethics policies and submission guidelines are written by taking into account the guidelines and policies of the Committee on Publications Ethics (COPE). More information on publication principles, relations with authors and relations with referees is stated under the relevant subheadings on the website of our Journal.

If the article submitted to the Journal’s e-mail address comply with the formatting principles presented below and is found to eligible in terms of subject/field, it is sent to (at least two) referees who are experts in the field. The Authors may re-submit their articles revised according to the reports of peer-reviewers or editors. If the article is considered to be ill-revised, it is rejected and the process is over. If the article is considered to be revised properly, it is taken as a newly submitted article into the process.

Authors, who send articles in a foreign language to the Journal, are obliged to get their work proof-read by a native speaker academic who is considered as an expert on their field and to provide an evidence of this proof-reading. The proof-reading process may also be carried out by the editors of the Journal by out-sourcing a native speaker, provided that the payment for proof-reading is paid by the author.

Opinions expressed in the articles published in the Journal are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or of the Atatürk Institute of Strategic Studies or Turkish National Defence University.

The authors whose articles have been published in the *Journal of Security Strategies* are considered as natural peer-reviewers of the Journal and they are obliged to perform a peer-review at least once upon the request of the Editors.

Formatting Principles for Articles

1. The publication language of *Journal of Security Strategies* is Turkish. However, articles written in English, German, and French may also be published. The texts submitted shall be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.
2. The article submitted shall have minimum of 6000 words and maximum of 12,500 words including abstract, summary, bibliography, and footnotes. The articles which are below the minimum or above the maximum counts of words are returned to the authors without being evaluated.
3. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 200 words and five keywords. The abstract shall include purpose, method, hypothesis/question, and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly. The article shall also have a summary no longer than 750 words at the end of the text.

The summary shall include the points and arguments, which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract.

4. Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* shall be written using the program Microsoft Word in 11 font size in the text and 9 font size in the footnotes. Paragraph properties of the text shall be aligned and line spacing of 1,5 line and paragraph properties of the footnotes shall be aligned and line spacing of 1 line. The page numbers shall be at the bottom of the page.

5. Name of the author shall be placed under the title of the article; his/her title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 9 font size. Footnotes for other explanations shall be provided in numbers at the bottom of the page. The article shall have two-level subheadings and these subheadings shall be written bold and numbered (except for introduction and conclusion).

6. Citations in the text shall be shown with double quotes (“...”) and citations with more than three lines shall be written as a new paragraph as an inward, singled spaced and aligned paragraph. Citations within citations shall be shown with a single quote (‘...’). The words to be emphasized within the text shall not be written in bold or underlined but shall be written with double quotes (“...”).

7. The references to the resources used in the article shall be made according to guidelines presented below. Articles, which do not comply with these guidelines, will be rejected directly.

8. Multiple references for the same publication shall be made by fully complying the guidelines below in the first reference and then by using the surname and the shortened name of the study. For multiple references in subsequent footnotes, the phrase “ibid” shall be used.

9. The references in the footnotes shall be written as follows:

9.1. For references to the books, name and surname of the author, name of the book, (volume number, if available), (translator, if any), publisher, place of publication, date of publication and page number shall be given in accordance with the following examples.

Books with single author:

Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press; Revised edition, New Haven, 2008, p. 188.

Books with two authors:

John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult; 1st edition, New York, 2008, p. 92.

Books with more than two authors:

Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala, et al., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

Translated books:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 61.

9.2. For references to the articles, name and surname of the author, “name of the article” (translator, if any), name of the periodical in which it is published, year of publication, volume no./issue no., page range in the periodical, and page number of the reference given shall be given in accordance with the following examples. Entries from encyclopedias shall be given reference as if they are articles.

Article with one author:

Feridun Akkor, "NATO'da Güvenlik Sorunu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1976, Sayı 257, 57-61, s. 59.

Chapter/Article in compilation books:

Engin Avcı, "Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma", Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, 429-444, s. 433.

Article from an Internet Magazine:

George F. Kennan, "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Date of Access: 21.11.2019).

9.3. For reference to the theses, no italics shall be used for titles of non-published theses. Name and surname of the author, name of thesis, degree of the thesis, institution or institute to which the thesis is presented, place and date of the thesis, page number shall be given in accordance with the following example.

Atasay Özdemir, The Approaches of the Major Actors in the International System to Iran's Nuclear Programme, Ph.D. Thesis, Turkish War Colleges, Strategic Research Institute, İstanbul, 2013, p. 53.

10. Attachments shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables and figures shall be organized and numbered according to their own types (e.g. Table: 1, Figure: 1, etc). Along with the number of the table or figure, an informative title for the table or the figure shall be written on the top centre of it. If tables, figures, graphics or pictures are quoted from somewhere else, the source shall be referenced.

11. Bibliography shall be sorted alphabetically and according to their types of sources (books, articles, internet sources, etc.) in a bibliography at the end of the article. The entries of the bibliography shall be written by putting the surname of the author first (IN CAPITAL LETTERS) and then name of the author; then all the other information of the sources shall be included as done in the references.

